

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Antonio Gramsci

HAPİSHANE DEFTERLERİ SEÇMELER

ONUR
YAYINLARI

HAPİSHANE DEFTERLERİ
TARİH, POLİTİKA, FELSEFE VE KÜLTÜR SORUNLARI
ÜZERİNE SEÇME METİNLER

ANTONIO GRAMSCI

BİRİNCİ BASKI
EKİM 1986
İSTANBUL

HAPİSHANE DEFTERLERİ
TARİH, POLİTİKA, FELSEFE VE KÜLTÜR SORUNLARI
ÜZERİNE SEÇME METİNLER

ANTONIO GRAMSCI

ÇEVİREN
KENAN SOMER

ONUR YAYINLARI
İSTANBUL 1986

İÇİNDEKİLER

9 Çevirenin Notu, Kenan Somer

BİR

TARİH SORUNLARI

11-79

- 13 İtalyan Tarihi Üzerine Notlar
- 13 İtalya'da Ulus ile Modern Devletin Oluşma ve Gelişmesinde Siyasal Yönetim Sorunu
- 57 Risorgimento'da ve Ulusal Yapıda Kent-Kır İlişkisi
- 73 *Ekler*
- 73 I Hegemonya, *Gilbert Moget*
- 76 II Tarihselcilik, *Gilbert Moget*

İKİ

POLİTİKA SORUNLARI

81-188

- 83 Machiavelli, Politika ve Modern Prens Üzerine Notlar
- 83 Machiavelli'nin Politikası Üzerine Kısa Notlar
- 98 Bir Partinin İlerlemeci ya da Gerilek İşlevi
- 99 "Ekonomizm" in Kimi Teorik ve Pratik Görünümleri
- 119 Öngörüm ve Olasılık
- 125 Durum Çözümlemeleri. Güç İlişkileri
- 140 Sezarizm
- 147 Politik Savaşım ve Militer Savaş
- 159 Pasif Devrim Kavramı
- 172 "Kolektif İnsan" ya da "Toplumsal Uygunculuk" Sorunu
- 175 Hegemonya (Sivil Toplum) ve Kuvvetler Ayrımı
- 177 Enternasyonalizm ve Ulusal Politika
- 179 Devlet
- 187 Ekonomik-Korporatif Evrenin Aşılması

FELSEFE SORUNLARI
189-305

191	I Felsefe ve Tarihsel Materyalizm İrdelemesine Giriş
191	Giriş Niteliğinde Birkaç Yönetim Noktası
222	II Felsefe ve Tarih Sorunları
222	Bilimsel Tartışma
223	Felsefe ve Tarih
225	Yaratıcı Felsefe
226	Bir Felsefenin Tarihsel Önemi
227	Filozof
228	Dil, Diller, Sağduyu
232	İnsan Nedir?
241	Bireysellik
243	Nicelik ve Nitelik
244	Teori ile Pratik
247	Yapı ile Üstyapı
248	"Katharsis" Terimi
249	Tarih ve Karşı-Tarih
251	"İdeoloji" Kavramı
255	III Praksis Felsefesinin İrdelenmesi İçin Birkaç Sorun
255	Sorunun Konması
257	Kurgul İçkinlik ile Tarihselci ya da Gerçekçi İçkinlik
261	Marksizmin Oluşturucu Öğelerindeki Birlik
262	Felsefe-Politika-Ekonomi
263	Praksis Felsefesinin Tarihselliği
267	Ekonomi ve İdeoloji
271	Ahlak Bilimi ve Tarihsel Materyalizm
271	Bilmekten Anlamaya, Duymaya, ve Tersine, Duymaktan Anlamaya, Bilmeye Geçiş
273	IV "Anti-Buharin"
273	Bir "Halk İçin Sosyoloji Elkitabı" Girişimi Üzerine Eleştirel Notlar
279	Praksis Felsefesinin Oluşturucu Bölümleri
280	Yapı ve Tarihsel Devinim
281	Aydınlar
283	Diyalektik

288	Metafizik Üzerine
288	"Bilim" Kavramı
292	Geçmiş Felsefeler Üzerine Yargı
294	"Ortodoksluk" Kavramı
298	"Madde"
302	Nicelik ve Nitelik

DÖRT
KÜLTÜR SORUNLARI
307-333

309	Aydınlar Üzerine Notlar
309	Aydınların Oluşması
320	Kentsel Tipteki Aydınlarla Kırsal Tipteki Aydınların Değişik Durumları
334	<i>Küçük Deyimce</i>
335	<i>Gramsci'nin Yaşamı - Zamandizin</i>
339	<i>Adlar Dizini</i>

Hapishane Defterleri'nden derlenen bu kitabı düzenlemek için şu iki seçkiden yararlanıldı:

1. Gilbert Moget ile Armand Monjo'nun, Roma'daki Antonio Gramsci Enstitüsünün de işbirliğiyle seçip çevirdikleri metinlerden ve bu metinlere açıklık sağlamak için düştükleri dipnotlardan oluşan *Oeuvres choisies*, Editions Sociales, Paris, 1959;

2. François Ricci'nin yönetiminde, Jean Bramant'ın da işbirliğiyle, Jean Bramant, Gilbert Moget, Armand Monjo ve François Ricci tarafından çevrilen metinlerden oluşan *Gramsci dans la texte*, Editions sociales, Paris, 1975.

Metinlerin bu seçkide tarih, politika, felsefe ve kültür sorunları gibi dört ayrı başlık altında toplanması, her biri tüm bu boyutları içkin Marksist teorik çalışmalar söz konusu olduğuna göre, daha çok saymaca bir değer taşır.

Dipnotlar, pek ender eklemeler dışında, ama gerektiğinde kimi yer değiştirmeler de yapılarak, oldukları gibi

söz konusu seçkilerden alınmışlardır. Kimi dipnotlarda görülecek kısaltmalara gelince: Ris.: *Il Risorgimento*; M.S.: *Il Materialismo storico e la filosofia di Benedetto Croce*; Mach.: *Note sul Machiavelli, sulla politica e sulla Stato moderne*, P.P.: *Passato e presente*; L.V.N.: *Letteratura e vita nazionale*; I.: *Gli intellettuali e l'organizzazione della cultura*, vb. anlamına gelmektedirler. *Hapishane Defterleri*'nden seçilip 1948-1967 arasında Giulio Einaudi Editore tarafından 10 cilt içinde yayınlanan izleksel (tematik) derlemelerden kimilerinin başlıklarıdır bunlar.

Hapishanesinin sansürcübaşlarını pırelendirebilecek adlar ve terimler yerine Gramsci'nin kullandığı kimi takma adlar ve deyimlerden oluşan bir "Küçük Deyimce", Gramsci'nin yaşamını özetleyen bir "Zamandizin", ve kitaptaki çoğu metinleri, özellikle de tarih ve politika sorunlarına ayrılan bölümlerdeki metinleri okurken gereksinilecek bir de "Adlar Dizini" eklenmiştir seçkimizin sonuna.

Romain Rolland'dan alıp benimsediği şu formülü çok severdi Gramsci: "*Zekânın kötümserliği, istencin iyimserliği*". Onun yaşam ve yapıtını belki de en iyi özetleyen formüldür bu. Bana gelince, ben mutsuz bir seçkin, mutlu bir azınlık için yazıldığını düşünerek çevirdim bu notları.

Ankara, 8 Mayıs 1986.

Kenan SOMER

İTALYAN TARİHİ ÜZERİNE NOTLAR

İTALYA'DA ULUS İLE MODERN DEVLETİN OLUŞMA VE GELİŞMESİNDE SİYASAL YÖNETİM SORUNU

Risorgimento'nun¹ çeşitli siyasal akımları arasındaki ilişkiler, yani onların karşılıklı ilişkileri ve ulusal toprağın çeşitli tarihsel bölgelerinde (ya da kesimlerinde) varolan türdeş ya da bağımlı toplumsal gruplarla ilişkileri konusundaki tüm sorun, şu temel ögeye indirgenir: İlimliler bir dereceye kadar türdeş bir toplumsal grubu temsil ediyor-

¹Risorgimento (risorgere: dirilmek, yeniden doğmak fiilinden gelir) İtalya'nın (özellikle Piyemonte'nin ülkenin kuzeyini işgal eden Avusturya'ya karşı savaşlarıyla) ulusal bağımsızlığına ve 20 Eylül 1870'de Roma'nın işgaliyle tamamlanan siyasal birliğine yol açan 19. yüzyıl İtalyan liberal ve ulusal devrimleri bütünlüğüdür. İtalyan tarihinin 1815'ten 1870'e uzanan tüm dönemi de bu sözcükle adlandırılır.

lardı, bu yüzden yönetimleri ancak görece sınırlı (ve her durumda ilerlemeci organik bir gelişme çizgisine göre) değişimlere uğradı; oysa Eylem Partisi² özgül biçimde hiçbir tarihsel sınıfa dayanmıyordu, ve yönetici organlarının uğradıkları değişimlerin bileştireni de, kısacası, İlimhılar'ın çıkarları çizgisiydi; yani tarihsel bakımdan Eylem Partisi İlimhılar tarafından yönetildi: Eylem Partisi'nin "torbada keklik" olduğu yolunda Victor-Emmanuel II'ye maledilen olumlama, yalnızca kralın Garibaldi ile kişisel ilişkileri nedeniyle değil, ama Eylem Partisi gerçekte "dolaylı olarak" Cavour ile kral tarafından yönetildiği için de pratik bakımdan doğrudur.

İncelememizin dayandırılması gereken yöntembilimsel ölçüt şudur: Bir toplumsal grubun baskınlığı (*suprématie*), "egemenlik" (*domination*) olarak ve "entelektüel ve moral yönetim" olarak, kendini iki biçimde gösterir. Bir toplumsal grup, "temizleme" ya da boyun eğdirme amacını güttüğü hasım gruplar üzerinde, gereğinde silahların gücüyle de olsa, egemenliğini (buyurganlığını) uygular, ve kendine yakın ya da bağlaşıklık olan grupları yönetir. Bir toplumsal grup, hükümet erkliğini fethetmeden önce de yönetici olabilir ve hatta olmalıdır da (ve erkliğin kendisinin fethi için başlıca koşullardan biri de işte budur); sonra, erkliği kullandığı zaman, ve onu elinde sıkı sıkıya da

²Eylem Partisi ile İlimhılar, Risorgimento'nun iki büyük siyasal akımıdır. Cavour İlimhıların, Mazzini ile Garibaldi de Eylem Partisinin önderleri idiler. İlimhılar, hızla gelişmekte olan burjuvazi ile, burjuvalaşmış soyluluğun, Gramsci'nin aşığıda betimlediği gibi: "işletme şefleri, büyük çiftçiler ya da malikâne yönetmenleri, sınai ya da ticari işletme yöneticileri"nin temsilcileriydiler. Ulusal birlik ve bağımsızlık sorununun kiralıcı ve Piyemonteci çözümünden yanaydılar. Eylem Partisi yöneticileriye özellikle radikal küçük burjuvaziyl (aydınlar, zanaatçılar, küçük patronlar, vb.) temsil ediyor ve Cumhuriyetçi çözümü destekliyorlardı.

tutuyorsa, egemen (buyurgan) grup durumuna gelir, ama "yönetici" (*dirigeant*) grup olmayı da sürdürmelidir.³ İlimhılar, hatta 1870 ve 1876'dan sonra bile⁴ Eylem Partisini yönetmeyi sürdürdüler; ve "transformisme"⁵ denilen şey de, entelektüel, moral ve politik hegemonya amacını güden bu etkinliğin parlamenter dışavurumundan başka bir şey olmadı. Hatta 1848'den beri tüm İtalyan devlet yaşamının transformizmle, yani, bağlaşıklık gruplardan ve hatta hasım gruplardan gelen ve uzlaşmaz düşmanlara benzeyen etkin öğelerin, etkileri değişik yöntemlerle sağlanmış aşama-

³"Egemenlik" (*domination*), güç uğrağı ile "yönetim" (*direction*), onaşmanın örgütlenmesi) arasında yapılan ayırım, temel nitelikte bir ayırımdır: Egemen (buyurgan) grup ancak kendi aydınları aracılığıyla tüm toplum üzerinde hegemonyasını uygulamayı başardığı zaman yönetici duruma gelir. Hegemonya kavramı için bu bölümün sonunda Ekler'e (I), aydınların rolü için de bu derlemenin "Kültürel Yaşam Sorunları" bölümündeki aydınlarla ilgili irdelemelere bakınız.

⁴1870, Roma'nın fetih tarihi, Risorgimento döneminin sonunu belirtir. 1876 ise İlimhılar'ın geleneksel temsilcilerinin ("tarihsel" sağ) hükümeti "sol"a bırakma zorunda kaldıkları tarihtir. Bu değişiklik devlet yönetiminin bir toplumsal gruptan bir başkasına geçişi anlamına değil, ama ilıman güçlerle onların temsil ettikleri ekonomik gruplar içerisinde basit bir yer değiştirme anlamına geliyordu.

⁵Deprétis kabinesini desteklemek için 1881'de İtalyan Millet Meclisi'nde meydana gelen parlamenter özeklenme (*concentration*) devrimine "transformizm" adı verildi. İtalya'da Parlamento'da artık bir partiler çoğunluğuna değil, ama bir kişisel güç çoğunluğuna dayanan bir hükümetin ilk örneği oldu bu. "Sağ" ve "sol" gruplar arasındaki bu geçici çıkarlar koalisyonu, her bölgede kendine bir milletvekili ve önemli kişiler "yanıdaş topluluğu" (*clientèle*) sağlamak için, ülkede bir satın alma (*corruption*) politikasına dayandı.

[H. Portelli, tutarlı bir hegemonik sistemin özsel görünüşlerinden birinin güçlü bir "ideolojik blok"un kurulması olmasına karşın, böyle bir blokun, temel sınıf tarafından, işlevinin yönetici değil, ama egemen olacak biçimde kullanılabilir-

lı, sürekli soğurulmasıyla birlikte, 1848'den sonra İllımlılar tarafından saptanmış çerçeve içinde durmadan daha geniş bir yönetici sınıfın hazırlanması ve *néo-guelfa*⁶ ve federalist ütopyaların gözden düşmesiyle belirginleştiği de söylenebilir. Bu anlamda siyasal yönetim, düşman gruplar *seçkinlerinin* soğurulması bu grupların önderlerinin ortadan kaldırılması⁷ ve çoğu kez de çok uzun bir dönem için bir şey yapamaz duruma getirilmelerine yol açtığı ölçüde, egemenlik işlevinin bir görünümü olmuştur. Erklığe gelmeden önce de hegemonyaya yönelen bir etkinliğin olabileceği ve olması da gerektiği, ve etkili bir yönetim uygulamak için yal-

ceğini, ve böyle bir olayın “transformizm” durumunda: yani yönetici sınıfın, öbür toplumsal grupların aydınlarını, bu grupların önderlerini ortadan kaldırmak üzere, kendi içinde erittiği zaman ortaya çıkacağını belirtir. Öyleyse “transformizm”, ast sınıfların yönetimini ortadan kaldırmak için, bu sınıfların aydınlarının “siyasal sınıf” içine alınmasına dayanır. “Gerçekten de, öbür toplumsal grupların aydınlarının soğurulmasının ereği, İtalya’da, bir halk desteği sağlayarak burjuvazinin toplumsal tabanını genişletmek” değil, ama “hasım grupların seçkinler katmanının oluşmasını sistemli bir biçimde engelleyerek, egemenliği sürdürüp götürmek” olmuştur. - H. Portelli, *Gramsci ve Tarihsel Blok*, Savaş Yayınları, Ankara, 1982, s. 79-82.]

⁶Guelfa’lar ortaçağda papa yandaşları olduğundan, İtalya’nın birliğinin papa tarafından yönetilen bir devletler federasyonu içinde gerçekleşmesini isteyen Risorgimento politikacılarına “néo-guelfa”lar adı verildi. *Del Primato morale e civile degli Italiani* (1842-1843) adlı kitabında, V. Gioberti bu akımın teorisyenini oldu; ama daha sonra *Rinnovamento civile...* (1851) adlı yapıtında da Piyemonte hegemonyası ve kralcı bir çözüm zorunluluğunu öne sürdü. İtalyan birliği için savaşta Piyemonte’nin edimsel rolü ve papaların politikası nedeniyle, *néo-guelfa* akımlardan gelen birçok siyaset adamı, Gioberti gibi, siyasal yönetimi Piyemonte kralına veren monarşist bir federalizmi destekledi (Cesare Balbo gibi); bununla birlikte, bu kralcı akımlar yanında, Carlo Cattaneo tarafından temsil edilen akım gibi başka akımlar da cumhuriyetçi bir çözümü destekliyorlardı.

nızca erklığın verdiği özdeksel (maddi) güce güvenmemek gerektiği, İllımlılar’ın politikasından açıkça ortaya çıkar: Risorgimento’yu, büründüğü biçimler altında ve kendi sınırları içinde, “terör”süz, “devrim”siz bir “devrim” olarak, ya da, Cuoco’nun bir deyimini Cuoco’nun ona vermek istediğinden biraz farklı bir anlamda kullanmak gerekirse, “pasif devrim”⁷ olarak olanaklı kılan da, işte bu sorunların parlak çözümüdür.

Enteloktül, moral ve politik hegemonyaları aygıtını (düzenliğini) hangi biçim altında ve hangi araçlarla kurma başarısını gösterdiler İllımlılar? “Liberal” denebilecek biçimler altında ve araçlarla, yani bireysel, “moleküler”, “özel” girişimle (yoksa pratik ve örgütleyici eylem başlamadan önce hazırlanmış ve oluşturulmuş bir parti programıyla değil). Üstelik, İllımlılar’ı temsil eden ve onların yönetici katmanını, organik anlamda aydınlarını⁸ oluşturan toplumsal grupların yapı ve işlevinden dolayı, “normal”di de bu.

Eylem Partisi için sorun kendini farklı bir biçimde koyuyor ve çeşitli örgütlenme sistemlerinin kullanılmasını gerektiriyordu. İllımlılar, dışavurumu oldukları toplumsal gruplarla olan ilişkilerinin organik niteliği yüzünden, daha önce “yoğunlaşmış” (“condensés”) bulunan aydınlardılar. (Aralarında birçoğu için temsilci ve temsil edilen özdeşliği gerçekleşmiş bulunuyordu; yüksek sınıfların gerçek, organik bir öncüsü oldukları anlamına gelir bu. Aydınlar ve po-

⁷“Pasif devrim” kavramı için, bu derlemenin “Politik Sorunlar” başlıklı İkinci Bölüm’ündeki “Pasif Devrim Kavramı” başlıklı irdelemeye bakınız.

⁸Hegemonyanın örgütlenmesinde “organik aydınlar”ın oynayacak temel bir rolleri vardır. Gramsci’nin deyişine göre, “ekonomik üretim dünyasında özsel bir işlev kökensel alanı üzerinde” doğan aydındır, organik aydın. Gramsci’nin “aydın” terimine kazandırdığı genişlik için, bu derlemenin “Kültürel Yaşam Sorunları” bölümündeki aydınlara ilgili irdelemelere bakınız.

litik örgütçüler olmakla aynı zamanda, işletme şefleri, büyük çiftçiler ya da malikâne yönetmenleri, sımai ya da ticari işletme yöneticileri, vb. idiler Ilımlılar). Bu yoğunlaşma ya da organik özeklenme (*concentration*) yüzünden, Ilımlılar, eğitim ve yönetim (*administration*) zorunlulukları dolayısıyla, hatta bu işlevler ancak basit bir biçimde yerine getirilmiş olsalar bile, İtalyan yarımadasında "dağınık", "moleküler" bir durumda bulunan her dereceden tüm aydınlar yığını üzerinde gücü, "kendiliğinden" bir çekicilikte bulunuyorlardı. Tarihsel-siyasal bir araştırma ölçütünün yöntembilimsel sağlamlığı burada gözlemlenebilir: bağımsız bir aydınlar sınıfı yoktur, ama her toplumsal grup kendi öz aydınlar katmanına sahiptir ya da onu oluşturmak ister; bununla birlikte tarihsel olarak (ve gerçekçi bir görüşten) ilerlemeci sınıfın aydınları, belirli koşullar içinde, öyle bir çekicilikte bulunurlar ki, sonunda öbür toplumsal grupların aydınlarını kendilerine bağımlı duruma getirir ve dolayısıyla, psikolojik nitelikte (övuğenlik, vb.) ve çoğu kez de kasta özgü (teknik-hukuksal, korporatif, vb.) bağlarla, bütün aydınlar arasında bir dayanışma sistemi kurarlar. Belirli bir toplumsal grubun gerçekten ilerlemeci (*progressive*) olduğu tarihsel dönemlerde, yani bu grup, yeni yeni ekonomik-üretken etkinlik alanlarını egemenliği altına almak için, yalnızca kendi varoluş gerekliliklerini yerine getirecek değil, ama kadrolarının sayısını da durmadan artırarak, tüm toplumu gerçekten ilerlettiği zaman, kendiliğinden ortaya çıkar bu. Egemen toplumsal grup bu işlevi yerine getirebilecek bir durumda olmaktan çıkar çıkmaz, ideolojik blok çatlamaya yönelir ve o zaman "kendiliğindenlik" in yerini, az çok gizli ve dolaylı biçimlerinden gerçek polis önlemlerine ve hükümet darbelerine değin, "zorlama" doldurabilir.

Eylem Partisi, —niteliği yüzünden— yalnızca böyle bir çekicilikte bulunamamakla kalmıyor, ama ister belirli halk

istemlerini (örneğin tarım reformunu) programına almakta onu duraksatan baskı havası (Fransa'da 1848-49 olaylarıyla güçlenen bir terörist 93 korkusu) yüzünden, diğer en güçlü kişiliklerinden kimilerinin (Garibaldi), kesik bir biçimde de olsa (duraksamalar), Ilımlılar'ın önderlerine kişisel bağımlılık içinde bulunmaları⁹ nedeniyle olsun, kendisi [Ilımlılar tarafından] çekilmiş ve etkilenmiş bir durumda bulunuyordu. Eylem Partisinin özerk bir güç durumuna gelebilmesi ve, son çözümlemede, Risorgimento devinimine (*mouvement*) hiç değilse daha belirgin halksal ve demokratik bir nitelik kazandırabilme başarısı gösterebilmesi için (devinin kendisinin çıkış noktaları ve tabanı yüzünden kuşkusuz daha ileri gidemezdi), Ilımlıların "görgül" ("*empirique*") etkinliğinin karşısına (onu "görgül" olarak adlandırmak yalnızca sözüngeşi, çünkü ereğine tam olarak uygun düşüyordu bu etkinlik), halk yığınlarının, ve en başta da köylülerin özsel istemlerini yansıtan organik bir hükümet programı çıkarması: Ilımlılar tarafından uygulanan "kendiliğinden" çekiciliğin karşısına, bir plana göre "örgütlenmiş" bir direnç ve bir karşı saldırı çıkarması gerekirdi.

Ilımlılar tarafından yaratılan bu kendiliğinden çekiciliğin tipik örneği olarak "liberal katolik"¹⁰ devinin oluş-

⁹Garibaldi ile Cavour arasındaki ilişkilere anıştırma.

¹⁰Liberal katolik devinim liberalizmle Katolikliği bağdaştırmak ve kiliseyi İtalya'nın bağımsızlık ve birlik devinimi içine sokmak istiyordu. 1846'dan beri papa olan Pie IX, liberal tutumuyla kimi İtalyan yurtseverlerinde büyük umutlar yarattı. Ama bu tutum çok sürmedi: 1848'den sonra, Pie IX liberalizm ve birlikçi devinin en azgın hasımlarından biri durumuna geldi. *Quanta cura* Papalık Genelgesi ile birlikte, 8 Aralık 1864'te yayımlanan ünlü *Syllabus*'ünde, Kilise tarafından mahkûm edilen o "yanlış düşünce"lerin uzun bir listesini hazırlar: liberalizm, anarşizm ve sosyalizmle aynı nitelikte olarak, bu "yanlış düşünce"ler arasında yer alır.

ma ve gelişmesini ansıtmak gerekir. Bu devinim Papalığı son derece etkilemiş ve, cesaretini kırarak, önce —Pie IX' un liberal eğilimli gösterileriyle— onu çok sola, sonra da olabileceğinden daha sağ bir konuma iterek ve, kısacası, İtalyan yarımadasında ve Avrupa'da yalnızlığına yol açarak, Papalığın etkinliklerini kısmen etkisiz bırakma başarısını göstermiştir. Papalık sonradan dersi anladığını göstermiş ve daha yeni bir çağda da parlak bir manevra yapmasını bilmiştir: önce modernizm,¹¹ sonra da İtalyan Halk Partisi devinimi¹², büyük ölçüde bir yandan yüksek sınıflar laik aydınlarının modern tarihselciliğine¹³, öte yandan Marksizmin pratik etkinliği tarafından yaratılan kendiliğinden çekiciliğin gücüne bağlı, Risorgimento'nun liberal katoliklik devinimine benzer devinimlerdirler. Papalık, Katolik Kilisesi ve dininin düzeltici (*réformatrice*) eğilimi olarak modernizmi mahkûm etmiş, ama Halk Devinimi eğilimlerini, yani modernizmin ekonomik ve sosyal temelini geliştirmiştir, ve bugün de, Pie XI ile, bu devinimi kendi dünya politikasının eksenine durumuna getiriyor.

¹¹**Modernizm:** Katolikliğin, kendini 1907'de (Lugano'da yayımlanan) *Coenobium* ve (Milano'da yayımlanan) *Rinnovamento* dergilerinde gösteren felsefel reform devinimi. Modernistler "zamanlarının anlayışıyla uyum içinde" Katolikler olmak ve Katolik dinini modern çağın bütün kazanımlarına uyarlamak istiyorlardı. Tarihsel eleştiriyi inanla bağdaştırmaya çalıştıklarından, Kilise hiyerarşi ve disipliniyi yıkmakla suçlanarak, Papa Pie XI tarafından da mahkûm edildiler (8 Eylül 1907 günlü *Pascendi Dominici gregis* Papalık Genelgesi). 1910'da bütün kilise adamları anti-modernist bir ant içmeye zorlandılar.

¹²"Halk Partisi Devinimi" ile, daha ilerdeki "Halk Partisi eğilimleri" (*popolarismo*) ile de olduğu gibi, Kilise ile halk yığınları (özellikle köylüler) arasında bir ilişki kurma ve sosyalist etkiye karşı savaşma ereği güden katolik "sosyal" politikası bütünlüğünü adlandırır Gramsci.

¹³**Tarihselcilik** için bu bölümün sonundaki Ekler'e (II) bakınız.

Ama Eylem Partisi somut hükümet programından tamamen yoksundu. Bu parti her zaman, özetle ve her şeyden önce, ilimliler hizmetinde bir ajitasyon ve propaganda organı oldu. Eylem Partisinin iç anlaşmazlık ve çatışmaları, Mazzini'nin kişiliğine ve etkinliğine karşı en sağlam eylem adamlarında (Garibaldi, Felice, Orsini, v.b.) uyandırdığı korkunç düşmanlıklar, sağlam bir siyasal yönetimin yokluğu sonucuydu. İç polemikler çoğu kez Mazzini'nin vaazlarını denli soyut şeyler oldular, ama onlardan yararlı tarihsel bilgiler de çıkartılabilir (Roma Cumhuriyetinde Garibaldi'nin askeri diktatorasına karşı çıkmak¹⁴ gibi onarılmaz si-

¹⁴Bu diktatoraya Mazzini de karşı çıkmıştı. 1832'de (katıksız Jakoben geleneğin temsilcisi) Buonarroti ile bir bağlaşıma antlaşması imzalayan Mazzini, daha sonra devrimci bir diktatordan gittide uzaklaşır. Yaşamının sonuna değin devrimci diktatora görüşüne bağlı kulan Garibaldi ile çatışmalarının nedeni de, işte budur. Mazzini gerçi İleri, ama son çözümlemede bütün çevrelerin (soylu toprak sahibi ile köylü, burjuva ile halk adamı, vb.) birlik ya da uzlaşmasını öğütleyen burjuva sınıfsal konumları temsil eder. "Radikal" tutumlu bol bir propagandaya karşı, sola karşı konulan bu sınırlı ilimlilere doğru her türlü ilişki ve kayma olanaklarına yol açar. Gramsci'nin dediği gibi, Cavour'un bunu anladığı, Piyemonteli devlet adamının 1846 tarihli bir makalesinde görülür. Bu makale Gramsci Enstitüsü'nün bir ders notunda (*Storia Economica*) alıntılanmıştır, Roma, Editori, 1955, Paolo Alatri tarafından VIII. ders, "Mazzinizm Sola Karşı Koyduğu Sınır", s. 5-6. "İtalya'da demokratik bir devrimin hiçbir başarı şansı yok. Buna güven getirmek için, siyasal yeniliklerden yana olan partinin bileştiği öğeleri çözümlemek yeter. Kimi ender kentsel topluluklar dışında, genel olarak ülkenin eski kurumlarına çok bağlı bulunan yığınlar içinde büyük bir sevgiyle karşılaşmıyor bu parti. Gücünün kaynağı büyük ölçüde orta sınıfta, ve bir ölçüde de yüksek sınıfta bulunuyor. Oysa her ikisinin de koruyacak ve savunacak birçok çıkarları var. ...Toplumsal düzenin korunmasıyla bu denli ilgili sınıflar üzerinde *Giovine Italia*'nın yıkıcı öğretileri etkili olmamıştır. Bundan dolayı, gençler bir yana... İtalya'da mutsuzluk içinde hırçınlaşmış bir mezhebin

yasal ve askeri yanlışlıklar işleyen Pisacane'nin yazılarını anmakla yetinelim). Eylem Partisi¹⁵ İtalyan edebiyatının geleneksel retorikleriyle doluydu: yarımadada varolan kültürel birliği —gene de nüfusun çok ince bir katmanıyla sınırlı ve Vatikan kozmopolitizmi tarafından bozulmuş olan bu birliği— bu kültürel geleneğe yabancı olan ve varlığının bile farkında olmadığı için ona hiç aldırmaayan büyük halk yığınlarının siyasal ve topraksal birliğiyle karıştırıyordu. Jakobener'le Eylem Partisi arasında bir karşılaştırma yapılabilir. Jakobener, kent ile kır arasında bir bağ kurmak için yığıtçe savaşmış ve bunda da başarı göstermişlerdir. Parti olarak yenilgileri, belli bir uğrakta Parisli işçilerin istekleriyle çatışmaları olgusuna bağlıdır, ama gerçeklikte Napoléon tarafından bir başka biçim altında ve günümüzde de, çok daha kötü bir biçimde, Herriot ve Daladier'nin radikal sosyalistleri tarafından sürdürülmüştür eylemleri.

Fransız siyasal yazınında kentle (Paris) kır birleştirme zorunluluğu her zaman canlı bir biçimde duyulmuş ve dile getirilmiştir: Eugène Sue'nün, İtalya'da son derece yayılmış bulunan (Fogazzaro, *Bir Zamanların Küçük Dünyası*'nda, kimi Avrupa kentlerinde, örneğin Viyana'da cellat tarafından yakılan bir kitap olan *Halkın Gizemleri* fasiküllerini, Franco Maironi'nin İsviçre yoluyla nasıl gizlice elde ettiğini gösterir) ve köylülerle meşgul olma ve onları Paris'e bağlama zorunluluğu üzerinde özel bir direşmeyle duran romanlar koleksiyonunu ansıtmak yeter; ve Jakobener siyasal geleneği izleyen bir halk romancısı ve Herriot ile Dala-

yücelttiği ilkeleri uygulamaya ciddiyetle hazır ancak çok küçük bir sayıda insan olduğu ileri sürülebilir. Eğer toplumsal düzen gerçekten tehdit edilseydi, eğer bu düzenin dayandığı büyük ilkeler gerçek bir tehlikeyle karşılaşsaydı, en kararlı muhaliflerin, en coşkun cumhuriyetçilerin büyük bir bölümünün, tutucu parti saflarında ilk yer alanlar olduğu görüldü — buna kesinlikle inanıyoruz."

¹⁵Eylem Partisi için not 2'ye bakınız (s. 15).

diğer için de birçok bakımdan (Napoléon söylencesi, Kilise ve Cizvit düşmanlığı, küçük-burjuva reformizmi, ceza teorileri, vb.) bir "incunable"¹⁶ olmuştur Eugène Sue.

Gerçi Eylem Partisi Mazzinigi ideoloji nedeniyle her zaman örtük bir biçimde Fransız düşmanı olmuştur (*Critica*, 1929, 223 ve sonraki sayfalarda, Omodeo'nun "Primato Francese e iniziativa Italiana": Fransız üstünlüğü ve İtalyan önceliği üzerindeki denemesine bakınız), ama yarımadada tarihinde uzanıp bağlanabildiği bir geleneği de vardı bu Fransız düşmanı duygunun. Komünler tarihi¹⁷ bu konu-

¹⁶Basıncılığın ilk zamanlarından kalma kitaplara *incunable* denir. Burada: temel kitap, özgün ve değerli büyük kitap anlamında kullanılıyor.

¹⁷Belirli koşulların etkisi altında, Ortaçağda, Avrupa çapında kenti özerk bir hukuksal ve siyasal organizma durumuna getiren, İtalya'da, kentin otoritesini onu çevreleyen kıra ya da "contado"ya dek yayan büyük bir devrim meydana gelir. Ekonomik-korporatif evre olarak komünler ve İtalyan aydınlarının rolü üzerine, Gramsci şöyle yazar:

"Eğer her devlet tipinin zorunlu olarak ekonomik-korporatif ilkelelik evresinden geçeceği doğruysa, bundan yeni devlet tipini kurmuş bulunan yeni toplumsal grubun politik hegemonyasının içeriğinin her şeyden önce ekonomik nitelikte olacağı sonucu çıkar: Söz konusu olan, yapay ve insanlarla ekonomik dünya ya da üretim arasındaki gerçek ilişkileri yeniden örgütlemektir. Üstyapı öğeleri ancak güçsüz olabilirler ve bir öngörüm ve savaşım niteliği taşıyacaklardır, ama henüz güçsüz 'plan' öğeleriyle birlikte: kültürel plan özellikle olumsuz olacaktır, geçmişin eleştirisi yerine, unutturma ve yıkmaya doğru yönelecektir: Kuruluş çizgileri henüz 'ana çizgiler', oluşmakta olan yeni yapıyla tutarlı olmak için değişebilecek (ve değişmeleri de gereken) taslaklar olacaklardır. Komünler döneminde olmayan şey de, işte budur: tersine, Kilisenin işlevi kalan kültür, (doğmakta olan kapitalist ekonomiye göre) gerçekten anti-ekonomik niteliktedir, hegemonyayı yeni sınıfa verme yönünde değil, ama daha çok bu sınıfın hegemonyayı kazanmasını engelleme yönünde yöneltilmiştir: Hümanizma ve Rönesans bu bakımdan gericidirler, çünkü yeni sınıfın yenilgisinin, ona

da deneyler bakımından zengindir. Doğmakta olan burjuvazi, imparatorluğa ve yerel feodalizme karşı köylülerle bağlaşıma çalışır (gerçi ucuz işgücünü ben alacağım sen alacaksın diye burjuvalarla soylular arasındaki savaşım sorunu karmaşıklştırmıştır; burjuvaların bol bir işgücüne gereksinimleri vardır ve yalnız kırsal yığınlar bunu ona verebilirler — ama soylular da köylüleri toprağa bağlanmış görmek isterler: bundan da, köylülerin, soyluların onları ele geçiremeyecekleri kentlere kaçıışı sonucu doğar. Ne olursa olsun, hatta değişik bir durumda bile, komünler uygarlığının gelişmesi içinde, yönetim ögesi olarak kent işlevinin, kırım iç çatışmalarını derinleştiren ve feodalizmi yenmek için onları siyasal-militer alet olarak kullanan kent işlevinin belirdiği görülür). Ama İtalyan yönetici grupları için en klasik politika sanatı ustası olan Machiavelli de elbette kendi çağının sınırları içinde ve kendi çağının kaygıları ile koymuştu sorunu. Paralı askerler birliklerini ortadan kaldırmaya yetenekli ulusal bir milis kurmak için, halk yığınlarını yönetici katmanlara organik olarak bağlama zorunluluğu, siyasal-militer yazılarında çok iyi görülür

özgü ekonomik dünyanın yadsınmasının, vb. belirtisidirler.”

Dil sorununa anıştırmada bulunurken, ulusal soruna bağlı çok önemli bir sorunu anımsatır Gramsci. Ortaçağda tüm kültürü tekeline alan Roma Kilisesi, Latinceyi zorla kabul ettirir ve hiçbir “*lingua volgare*”ye (halk diline) yazınsal bir saygınlık tanınmamasına katkıda bulunur. Dante (1265-1321) “*volgare*” dilin (Floransa İtalyancası) soyluluğunu savunur ve **Tanrısal Komedî**’si için bu dili seçer. İtalyan aydınlarının kozmopolit niteliği yüzünden, yazınsal yapıtların ya da İtalyan ve yabancı sarayların İtalyancası, örneklerine (Dante, Petrarca, Boccaccio) bağlı, çoğu kez tumturaklı, değişik yerel lehçelerle tüm bağları kopuk, çok okumuşların anlayabileceği bir dil kalacaktır. 19. yüzyılda, sorun tüm ivediliğini korur, ve Manzoni, dil üzerine bir kitapla yetinmeyip, **Nişanlılar** romanında herkesin anlayabileceği bir İtalyanca örneğini de verecek, bu sorunun üzerine gider.

Machiavelli’nin. Carlo Pisacane belki de işte bu Machiavelli akımına bağlanabilir. Ona göre halk istemlerinin (onları propaganda yoluyla uyandırdıktan sonra) yerine getirilmesi sorunu özellikle militer bakımdan düşünülmüştür. Pisacane konusunda düşüncesinin kimi çelişkilerini çözümlemek gerekir: Napolili bir soylu olan Pisacane, Fransız Devrimi’nin ve Napoléon’un savaş girişimleriyle yayılmış, Joseph Bonaparte ile Murat’ın¹⁸ hükümdarlıkları döneminde, ama özellikle Napoléon ile birlikte savaşmış Napolili subayların canlı deneyi¹⁹ nedeniyle Napoli’ye aktarılmış bulunan tüm bir siyasal-militer düşünceler dizisini özümseme başarısını göstermişti. Demokratik bir politika olmadıkça, zorunlu askeri hizmetli ulusal ordular kurulamayacağını anlamıştı Pisacane, ama Garibaldi stratejisine karşı duyduğu tiksintiyi, Garibaldi’ye karşı duyduğu güvensizliği açıklamak da güçtür. Eski rejim kurmaylarının Napoléon karşısında gösterdikleri horgörücü davranışı, Garibaldi karşısında gösteriyordu o.

Bu Risorgimento sorunları nedeniyle irdelenmesi en gerekli olan kişi, Giuseppe Ferrari’dir; ama en önemlileriymiş gibi düşünülen o karmakarışık yazılarındakinden çok, gününbirlik yazılarındaki ve mektuplarındaki Giuseppe Ferrari. Bununla birlikte somut İtalyan gerçekliğinin büyük ölçüde dışındaydı Ferrari: iyice Fransızlaşmıştı. Çok kez gerçeklikte olduklarından daha keskinmiş gibi görünür düşünceleri, çünkü İtalya’nunkinden çok daha ileri durumlara

¹⁸Napoléon I’in ağabeyi, Joseph Bonaparte (1768-1844), Mart 1806’dan Eylül 1808’e değin, İki-Sicilya kralı oldu. General Murat, 1808’den 1815’e değin Napoli Krallığında bulundu.

¹⁹General Cadorna için *Nuova Antologia*’da yazdığı anma yazısında (1 Mart 1929), M. Missiroli, bu deney ve bu militer geleneğin, örneğin Pianelli aracılığıyla, 1879’dan beri İtalyan ordusunun yeniden örgütlenmesinde taşıdıkları önem üzerinde ısrarla duruyor. (Gramsci’nin nota.)

karşılık düşen, Fransız tipi açıklama şemalarını İtalya'ya uyguluyordu o. İtalya'ya oranla, kavgadan sonra gelen ve tekerlek kırıldıktan sonra yol gösteren kişi durumunda bulunduğunu söylenebilir Ferrari'nin. Politikacı, tersine, gerçek ve güncel bir uygulayıcı olmalıdır; İtalya'nın durumu ile Fransa'nın arasında ara bir halkanın eksik olduğunu, ve bir sonraki halkaya geçebilmek için, işte bu halkanın eklenmesinin önem taşıdığını görmüyordu Ferrari. Fransızca'yı İtalyancaya "çevirme"yi bilemedi, ve bu yüzden de düşüncesinin "keskinliği" bir karışıklık ögesi durumuna geliyor, yeni yeni mezheplere ve küçük küçük okullara yol açıyor, ama gerçek devinimi kavrama başarısını da gösteremiyordu.

Eğer sorun derinleştirilirse, birçok bakımdan, birçok Eylem Partili ile İlmîliler arasındaki farkın, organik politik nitelikte olmaktan çok, bir "mizaç" ("*tempérament*") farkı olduğu görülür. "Jakoben" terimi sonunda iki anlam kazanmıştır: Birincisi Fransız devriminin belirli bir partisinin tarihsel olarak belirlenmiş gerçek anlamıdır. Bu parti Fransız yaşamının gelişmesini, belirli bir programla, belirli toplumsal güçler temeli üzerinde, belirli bir biçimde tasarlıyor, ve kendi parti ve hükümet eylemini, bu program ve bu yöntemin iyiliğine duyduğu bağnazca inançtan doğan aşırı bir enerji, cesaret ve kararlılıkla belirginleşen belirli bir yöneme göre geliştirmiş bulunuyordu. Siyasal dilde Jakobencilğin iki yönü birbirinden ayrılmış ve enerjik, kararlı ve bağnaz politikacıya "Jakoben" adı verilmiştir; fikirleri ne olursa olsun, onların tansıklı etkilerine bağnazca inanmaktır çünkü o: Bu tanımlamada, hasımlara ve düşmanlara karşı nefretten türeyen yıkıcı ögeler, halk istemlerini kendine maletme olgusundan türeyen olumlu ögelerin pabucunu dama atarlar; sekte öge, tarikatçılık, grupçuluk, dizginsiz bireysellik, ulusal politik ögeye üstün gelirler. Böylece, Crispi'nin bir Jakoben olduğu okunduğu zaman, bu

olumlamayı terimin en kötü anlamında anlamak gerekir. Programı bakımından düpedüz bir İlmîli idi Crispi. Onun en soylu Jakoben "saplantı"sı ülkenin siyasal ve topraksal birliği olmuştur. Bu ilke onun için her zaman, yalnızca sözcüğün dar anlamında Risorgimento döneminde değil, ama onu izleyen dönemde, hükümete katıldığı zaman da, yönünü saptamasına yarayan pusula oldu. Kişi olarak İlmîlilerden nefret eden, çok coşkulu bir adamdır Crispi: fırsat düşkünü, palavracı kahramanlar, eski yönetimler anayasal duruma gelseler, eski yönetimlerle barışacak kimseler, sıvışmaması için Büyük Duka'nın eteklerine sarılan Toskana İlmîlileri²⁰ gibi kişiler olarak görür onları; birleştirici olmayan adamlar tarafından gerçekleştirilen bir birliğe inanmaz pek. Böyle olduğu için de, hanedana değgin nedenlerle sıkı sıkıya birlikçi olarak krallık yönetimine bağlanır, ve Piyemonteli politikacılardan bile daha büyük bir enerji ve ateşlilikle de Piyemonte hegemonyası ilkesini benimser. Cavour Güneye karşı sıkıyönetim yöntemi kullanılmamasını öğütlemişti: Crispi ise, Sicilya'da hemen sıkıyönetim ilan eder ve sıkıyönetim mahkemeleri kurar, Fasci'ler devinimi²¹ nedeniyle, bu devinimin yöneticilerini İngiltere'yle birlikte Sicilya'nın kopmasını hazırlamakla suçlar (Bisacquino²² sözde-antlaşması). Sicilya'nın büyük toprak sahipleri-

²⁰Tüm Risorgimento dönemi boyunca liberal ve aşırılığa kaçmayan yenilikçi bir tutumu benimsemişlerdi Toskana İlmîlileri. Guerrazzi ile Montanelli'nin Cumhuriyetçi akımına karşı, aşamalı olarak Toskana'nın Piyemonte'ye katılmasından yana davrandılar.

²¹Sicilya "Fasci"leri (demetleri) emekçilerin çıkarlarını savunmak isteyen işçi ve köylü örgütleriydiler. Eylemleriyle, özellikle toprak sahiplerini kendi tarım işçileriyle sözleşmeler imzalamayı kabul etmeye zorladılar. Bu örgütler, 1894'te patlak veren ve Crispi tarafından kan içinde bastırılan devinimlerin başında bulundular.

²²Palermo İlmîlin, dolaşan söylentilere göre, "Fasci"ler dev-

ne sıkı sıkıya bağlanır; çünkü, Fransa'ya karşı tarifeler savaşı ve gümrük korumacılığı²³ savaşıyla birlikte, genel politikanın Kuzeyin sınai üstünlüğünü pekiştirmeye yöneldiği sırada, köylü istemleri korkusuyla, en birlikçi katmandır Sicilya'nın büyük toprak sahipleri: Güneyi ve Adaları korkunç bir ticari bunalımın içine atmakta duraksamaz. Crispi, yeter ki ülkeye gerçek bir bağımsızlık kazandırabilecek ve egemen toplumsal grubun kadrolarını genişletebilecek olan sanayii güçlendirmiş olsun. Fabrikatör üretmeye dayanan politikadır bu. Sağ hükümet, 1861'den 1876'ya değin, çekine çekine, ekonominin gelişmesinin genel dış koşullarını (hükümet aygıtının örgütlenmesi, yollar, demiryolları, telgraf) yaratmakla yetinmiş, ve Risorgimento savaşlarıyla ağır yükler altında ezilmiş bulunan devlet maliyesini düzeltmişti. Sol, Sağın tek yönlü vergilendirmesiyle halk içinde uyandırılan nefreti önlemeye çalışmış, ama bir güvenlik supası yaratmaktan başka da bir başarı göstere-memişti: solcularla ve solcu sözlerle, Sağın politikasını sürdürmüştü. Oysa, Crispi, yeni İtalyan toplumuna ileriye doğru gerçek bir adım attırdı, yeni burjuvazinin gerçek adamı oldu. Ama kişiliği, eylemleri ile sözleri arasındaki, bastırma ile bu bastırmanın nesnesi arasındaki, alet ile indirilen darbe arasındaki oransızlıkla belirginleşir gene de; 15. yüzyıldan kalma pas tutmuş eski bir topu (*coulevrine*), sanki modern bir topmuş gibi kullanıyordu o.

Crispi'nin sömürge politikası da onun birlik saplantısı-

nimi sırasında, Sicilya'nın İtalya'dan kopması için İngiltere ile Sicilyalı emekçilerin temsilcileri arasında sözde bir antlaşmanın yapıldığı kasabası.

²³Crispi tarafından düzenlenen ve Fransa'ya karşı yöneltilen yüksek gümrük tarifeleri politikası, Fransız ürünlerinin İtalyan pazarına girişini önleme amacını güdüyordu. Güneyin İtalyan tarımcılarını ürünleri için pazarlardan yoksun bıraktı ve "güney sorunu"nu ağırlaştırdı bu politika.

na bağlıdır ve o bu konuda Güneyin politik bölünüşünü anlayabilmiştir. Güneyli köylü toprak istiyordu ve İtalya'da ona bunu vermek istemeyen (ya da vermeyen) ve "ekonomik Jakobencilik" de yapmak istemeyen Crispi, işlenecek sömürge toprakları aldatmacasından yararlandı. Crispi'nin emperyalizmi coşkulu, söylevci, hiçbir ekonomik ve mali temeli bulunmayan bir emperyalizm oldu. Araç yönünden zengin ve kâr oranının düşme eğilimi²⁴ göstermeye başladığı noktaya varmış olan kapitalist Avrupa, kârlı yatırımlarının yayılma alanını genişletme zorunluluğu karşısında bulunuyordu; 1890'dan sonra büyük sömürge imparatorlukları böyle kuruldu. Ama İtalya henüz bu olgunluk derecesine varmamıştı: yalnızca ülke dışında yatırılacak sermayesi olmamakla kalmıyor, ama en ivedi kendi öz gereksinimleri için yabancı sermayeye başvurması da gerekiyordu. Bundan dolayı, İtalyan emperyalizmi gerçek bir atılımdan (itkidenden) yoksun bulunuyordu ve yeri, körükörüne toprak mülkiyetine yönelen köylülerin halkçı coşkunluğuyla dolduruldu: gerçek çözümü durmadan ertelenerek çözülecek bir iç politika zorunluluğu söz konusudur öyleyse. Bundan dolayı, Afrika'da harcanan büyük paraları seve seve İtalya'da kullanmayı düşünöcek (Kuzey'deki) kapitalistlerin politikasına ters düştü Crispi'nin politikası; ama Güneyde, elde edilmesi kolay toprak "mit"ini²⁵ yaratması nedeniyle, popüler oldu Crispi.

²⁴Kapitalist ekonomide kâr oranının düşme eğilimi konusunda Marx'a bakınız: *Le Capital*, Livre III, 3^e section (Editions Sociales, t. VI, p. 225-278). Türkçe çevirisi için: *Kapital*, Üçüncü Cilt, Sol Yayınları, Ankara 1978, s. 223-279.

²⁵Burada sınıf savaşımı kavramını (yani proletaryanın kapitalizme karşı savaşımını) sınıflar düzeyinden uluslar düzeyine aktarma amacını güden ideolojik konumu çağırıştırıyor Gramsci. Böylece "proleter uluslar" ile, İngiltere gibi "kapitalist uluslar" olacak, ve yığınların karşısına çıkan sorunların çözümünü de her ülkenin iç yapısının değişmesinde değil, ama

Crispi geniş bir Sicilyalı aydınlar grubunu adamaklılı etkiledi (özellikle bu bölgede, çünkü, daha sonra coşkun bir gelişme gösterecek olan ulusal bir sosyalizmin²⁶ ilk hücrelerini yaratarak, bütün İtalyan aydınları üzerinde bir etkiye bulundu); bir ayrılıkçılık görünüşü taşıyabilen her şey karşısında sürekli bir güvensizlik havasına yol açan o birlik bağnazlığını yarattı. Bununla birlikte bu durum Sicilya büyük toprak sahiplerinden çoğunun İspanyol uyrukluğunu sürdürmelerini ve eski savaşçı köylülerin ajitasyonu ile tehdit edilen çıkarlarını korumak için Madrid hükümetini diplomatik yollardan müdahale ettirmelerini engellemediği gibi (1919'daki duc de Bivona olayı), bu büyük mülk sahiplerinin 1920'de Palermo'da toplanmalarını ve, ayrılma tehdidini savurarak, "Roma" hükümetine gerçek bir *ultimatom* vermelerini de engellemedi. Güneyin çeşitli toplumsal gruplarının 1919'dan 1926'ya değinki tutumu, Crispi'nin zorlu birlik yöneliminin kimi yetersizliklerini aydınlatmaya ve Giolitti'nin bunlarda yaptığı kimi düzeltmeleri ortaya çıkarmaya yarar. Gerçeklikte bu düzeltmelerin sayısı azdır, çünkü Giolitti özsöl olarak Crispi'nin dümen suyunda kaldı; Crispi'nin mizaçsal Jakobenliğinin yerine, Giolitti

yoksul ülkelerin, ayrıcalıklı ülkelerin zenginliklerini ellerinden alma savaşımında aranacaktır. "Güneşte bir yer" sağlama isteğini haklı göstermek için, "plütokratik" uluslara karşı polemğinde, faşizm tarafından büyük ölçüde yeniden ele alınacaktır bu izlek (tema). Kısmen, "yaşam alanı" adına, Hitlerci yayılmanın bir gerekliliği de olacaktır bu. Bu konuda, Gramsci, bir ülkenin "yoksulluk"unun gördüğü ve dünyada ve uluslararası işbölümü içinde bir ulusa bir yer kazandırmayı başaran şeyin insan (yönetici sınıf) "endüstri"sinden başka bir şey olmadığını; dışgöçün ulusal yoksulluğun bir sonucu değil, ama yönetici sınıfın ülke nüfusuna iş verme yeteneksizliğinin bir sonucu olduğunu saptar (*Il Risorgimento*, Edit. Einaudi, p 204).

²⁶Tıpkı Hitlerciliğin "nasyonal-sosyalist" olduğunu söylemesi gibi, bir "ulusal sosyalizm" olduğunu ileri süren faşizme amıştırma.

II burokratik etkinlik ve sürekliliği geçirdi; sömürge siyasetindeki "toprak aldatmacası"nı korudu, ama ayrıca "savunmacı" bir askeri görüşle ve gelecekteki bir yayılma için bağlunçta özgürlük koşullarını yaratmanın gerektiğini de ileri sürerek destekledi bu politikayı. Sicilyalı büyük toprak sahiplerinin 1920'deki *ultimatom* oluntusu tek oluntu değildir ve eğer *Il Mattino* tarafından 1919'dan Scarfoglio kurdosherin²⁷ pencereden atılmalarına değin sürdürülen kampanyalarda bu olgunun gerçek bir yorumu bulunmıyordu, kimi durumlarda, eski Milano dükahlığını yeniden kurarak, "kendi başına davranmak"la tehdit etmiş olan (hükümete karşı geçici şantaj politikası) Lombardiya yüksek toplumsal katmanlarının geçmişi yüzünden bir başka yoruma da uğrayabilirdi bu oluntu. *Il Mattino* tarafından yürütülen bu kampanyaların hiçbir temeli olmadığını, yani kimi kamuoyu akımlarına ve birlikçi devinimin taşkınlığı tarafından yaratılmış baskı havası nedeniyle gücül kalmış belirli bir zihniyete herhangi bir biçimde bağlı bulunmadıklarını düşünmek gerçekten kolay kaçmak olurdu. *Il Mattino* şu tezi iki kez savundu: İtalyan devleti içine Güney, sözleşmeye dayalı bir temele, Carlo-Alberto Statüsü²⁸ göre girmiştir, ama örtük olarak kendi öz, gerçek, edimsel kişiliğini korumayı sürdürmektedir ve eğer sözleşme temeli herhangi bir biçimde güçten düşecek, yani eğer 1848 anayasası değişecek olursa, onun da birleştirici devletle olan bağlarından kurtulma hakkı vardır. Bu tez belli bir

²⁷Napoli'de yayımlanan *Il Mattino* gazetesi kendilerine balarından kalan Carlo, Paola ve Antonio Scarfoglio kardeşler, Napoli Bankası tarafından gazetelerinden dışarı atıldılar.

²⁸Carlo-Alberto Statüsü, Piyemonte kralı Carlo-Alberto tarafından kabul edilen ve sonradan İtalyan krallığını oluşturan bütün ilhak edilen bölgelere yayılan anayasal statü. 1830 Fransız Anayasasına öykünen bu statü bir parlamento (Milletvekilleri Meclisi ve Senato) kuruyor ve hükümetin sorumluluğu ilkesini getiriyordu.

yöndeki bir anayasal değişikliğe karşı da 1919-1920'de geliştirildi ve bir başka yöndeki bir değişikliğe karşı da 1924-1925'te yineleni. *Il Mattino*'nun Güney'deki önemini unutmamak gerekir (en büyük satışı olan gazeteydi); toprak açlığı ve dışgöç acılarıyla yaratılmış, iskân sömürgeciliğinin en basit biçimlerine yönelik Güney ideolojisine önyak olan, yayılımcı *Il Mattino*, her zaman Crispi'den yana oldu. "*Mattino*" konusunda ayrıca şunları anımsatmak gerekir: 1. Lombardiya tekstil fabrikatörlerinin Güney'in kimi pamuklu sanayilerine el koyma girişimleri sırasında Kuzey'e karşı gazetenin açtığı son derece sert kampanya. Sanayi bölgelerindeki yasalardan kurtulmak için, eski hurda demir olarak peçelenen makinelerin Lombardiya'ya taşınmasına değin giden bu girişim, gazete tarafından açıkça ortaya kondu ve onu Bourbonlar'ı²⁹ ve onların ekonomik politikasını göklere çıkarmaya dek götürdü (bu iş 1923'te oluyordu); 2. Maria-Sofia'nın³⁰, 1925'teki, büyük bir gürültü çıkaran "üzücü" ve "özlemsel" anma töreni.

²⁹**Bourbonlar:** 1759'dan beri Sicilya'da (İki-Sicilya krallığında) hüküm süren İspanyol kökenli aile. Garibaldi'nin "Bin"leri 11 Mayıs 1860 günü Marsala'ya çıkar çıkmaz coşkunluk içinde ayaklanan Sicilya halkının tümünü karşısında bulmuştu Bourbonlar'ın zorba hükümeti.

³⁰**Maria-Sofia'nın,** eğer Napoli krallığını yeniden kurma umuduyla değilse, öç duygusuyla, sürekli biçimde İtalyan iç politikasına karışmaya çalıştığını, hatta bunun için, beklenebileceği gibi, çok da para harcadığını unutmamak gerekir. *Unita*'da, 1914 ya da 1915'te, Enrico Malatesta'ya karşı bir fıkra yayımlandı. Bu fıkra, 1914 Haziran olaylarının, Malatesta ile Maria-Sofia arasında hiçbir zaman kesintiye uğramamış görünen "dostluk" ilişkileri yüzünden Zita de Bourbon aracılığıyla, Avusturya kurmayı tarafından korunmuş ve paraca desteklenmiş olabileceği ileri sürülüyordu. B. Croce, *Uomini e cose della vecchia Italia* (Eski İtalya'nın İnsanları ve Sorunları) kitabında, bir suikastte bulunan bir anarşisti kaçırmak için yapılan bir girişim dolayısıyla bu ilişkileri yeniden ele alır. İtal-

Mattino'nun bu tutumunu değerlendirmek için kimi yönetsel denetim öğelerini: Scarfoglio'ların serüvenci kişilikleri ile satılmışlıklarını, politik ve ideolojik özengenliklerini (*dilettantisme*) hesaba katmanın gerektiği su götürmez. Ama, *Mattino*'nun Güney'de en yaygın gazete olduğu ve Scarfoglio'ların doğuştan gazeteci oldukları, yani skandallar basınının yayılmasını olanaklı kılan en derin tutkusal halk akımlarının o sezgisel, çabuk, "sempatik" bilgisine sahip bulundukları olgusu üzerinde de durmak gerekir.

Crispi'nin birlikçi saplantı politikasının gerçek değerini yargılama olanağını veren bir başka öge de Güney'e karşı Kuzey'de yaratılmış bulunan duygular bütünlüğüdür. Güney'in "sefaleti" Kuzey'in halk yığınları için tarihsel olarak "açıklanamaz" bir nitelik taşıyordu; birliğin bir eşitlik temeli üzerinde değil, ama kent ile kır arasındaki topraksal ilişkiye uygun olarak Kuzey'in Güney üzerindeki hegemonyasıyla gerçekleştiğini, yani Kuzey'in, somut olarak, Güney'in sırtından zenginleşen bir "ağgözlü" olduğunu ve ekonomik ve tarımsal gelişmesinin Güney'deki ekonomi ve tarımın yoksullaşmasıyla doğru orantılı olduğunu anlamıyorlardı. Yukarı İtalya'nın halk adamı, tersine, eğer Güney, Barbarlar rejiminin modern yaşamın gelişmesi karşısına çıkardığı engellerden kurtulduktan sonra da gelişme göstermiyorsa, bunun sefaletin nedenlerinin dışsal nedenler olmadıkları, nesnel ekonomik ve politik koşullarda aranabilecek nedenler olmadıkları, ama Güneyli topluluklarda

yan hükümetinin, Maria-Sofia'nın bu etkinliğine bir son vermek için, Fransız hükümetine diplomatik bir başvurusuyla izlenmişli bu girişim. Ensonu, Malatesta bu suçlamalara, yanıtlaması gerekmesine karşın, hiçbir zaman yanıt vermedi — meğer ki Fransa'da S. Schicchi tarafından basılan *Il Picconiere* (Kazmacı) adlı küçük bir gizli gazeteye gönderilen mektupta yanıtlamış bulunduğu doğru olmasın, kaldı ki bunun doğruluğu da kuşkuyla karşılanabilir. (Gramsci'nin notu.)

doğuştan bulunan içsel nedenler oldukları anlamına geldiğini düşünüyor, toprağın Güney’de büyük bir doğal zenginlik içerdiği yolundaki kökleşmiş inanç da bu düşünceyi pekiştiriyordu. Geriye bir tek açıklama kalıyordu: insanların organik yeteneksizliği, barbarlıkları, biyolojik aşağılıkları. Daha önce de yaygın bulunan bu kanılar (Napoli “lazzaronizm”³¹ çok eski bir söylenceydi) daha da güçlendiler ve pozitivistlerin sosyologları (Niceforo, Sergi, Ferri, Orano, vb.³²) tarafından gerçekten teorileştirilerek, bilime aşırı bağlılığın bulunduğu bir çağda bir “bilimsel gerçek” gücü kazandılar. Böylece ırklar ve Kuzey ile Güney’in üstünlük ya da aşağılığı üzerine bir Kuzey-Güney polemigi patlak verdi (Güney’in savunulması için N. Colajanni’nin kitaplarına³³ ve *La Rivista popolare* koleksiyonuna bakınız). Bu arada Kuzey, Güney’in İtalya için “ağır bir pranga” olduğuna, ve yukarı İtalya’nın modern sanayi uygarlığının, bu, “ağır pranga” vb. olmasa daha da büyük ilerlemeler göstereceğine inanmayı sürdürdü. Yüzyıl başı bu alanda güçlü bir güney tepkisinin doğuşuna tanık olur. General Rugiu başkanlığında toplanmış bulunan 1911 Sardinya Kongresi’nde, üniter (birlikçi) devletin ilk elli yılı boyunca, Sardinya’dan anakara yararına kaç yüzbin milyon sızdırıldığı hesaplanır. Salvemini’nin, doruk noktalarına *Unità*’nın kurul-

³¹Lazzaronizm: Napoli’nin sefil, tembel ve hırsız alt-proletaryasını ve, anlam genişlemesiyle, bütün ülkelerin lumpen-proletaryasını andıran bu terim, *lazzarone* (cüzamlı) sözcüğünden gelir.

³²Alfredo Niceforo: *Italiani del Nord e Italiani del Sud*’de ve başka kitaplarda Güneylilerin biyolojik aşağılığı teorisini savunan sosyolog. Giuseppe Sergi, Enrico Ferri ve Paolo Orano tarafından da benzer tutumlar benimsenmişti.

³³Gli avvenimenti di Sicilia e le loro accuse (Sicilya Olayları ve Suçlandırılmaları) ile *L’Italia nel 1898: tumulto e reazione* (1898’de İtalya: Ayaklanmalar ve Tepki) başlıklı kitaplar söz konusu ediliyor.

masıyla erişen, ama daha önce *Voce*’de yürütülmüş bulunun kampanyaları (*Voce*’nin, sonradan kitapçık olarak yeniden yayımlanan “Güney Sorunu” üzerindeki özel sayısını bakınız): Umberto Cau’nun yönetimi altında, *Il Paese (Ülke)* adlı bir de günlük gazetesi olan, özerklikçi eğilimde bir devinim başlar Sardinya’da. Bu aynı yüzyıl başlangıcında, başında B. Croce ile Giustino Fortunato bulunan, ve güney sorununu siyasal ve parlamenter yaşamı tazelemeye yetenekli ulusal bir sorun olarak kabul ettirmeye çalışan “pan-İtalyan” nitelikte belirli bir “entelektüel blok” da gerçekleşir. Gençlerin liberal demokratik eğilimler taşıyan ve yaşam ile ulusal kültürü gençleştirip “taşralıktan kurtarmak” isteyen bütün dergilerinde, Croce ile Fortunato’nun yalnız etkilerinin değil, ama ilişkilerinin de kendilerini gösterdiğine tanık olunur; yalnız *Voce* ile *Unità*’da değil, ama Bologna’daki *Patria*’da da, Milano’daki *Azione Liberale*’de de, Giovanni Borelli tarafından yönetilen genç-liberal devinimde de, vb., böyle olur. Bu bloğun etkisi, Albertini’nin *Corriere della Sera*’nın siyasal çizgisini belirleyerek artar ve, savaştan sonra da, yeni durumdan dolayı, (Cosmo, Salvatorelli ve Ambrosini’nin de makaleleri aracılığıyla) *Stampa*’da, Croce’nin son Giolitti kabinesine girişiyle de, “Giolittisme”de kendini gösterir.³⁴ Devinim, aynı zamanda kendi dağılma noktası da olan en yüksek noktasına gelişir: P. Gobetti’nin özel tavır almasına ve kültürel girişimlerine yerleştirilebilir bu nokta: Giovanni Ansaldo’nun (ve “Calcante”, yani Francesco Ciccotti gibi yardımcılarının) Guido Dorso’ya karşı polemigi, hatta kafalarını birlik-

³⁴Kimileri, kuşkusuz karmaşık bir nitelik taşıyan ve birçok özellik gösteren bu devinim üzerine yan tutucu bir yorumda bulunmuşlardır, hatta bu devinimin tipik bir örneği olan G. Prezzolini bile bu aradadır; ama Prezzolini’nin kendi *Cultura Italiana*’sının birinci baskısı, özellikle yazmayıp atladığı şeylerle, gerçeğe uygun bir belge oluşturur. (Gramsci’nin notu.)

çi politika ile bozanların gladyatörce tavır ve göz korkutma davranışlarında artık kendini açıkça gösteren komik görünüm içinde bile, böyle bir sorunun en belirtici belgesidir.³⁵

Bu gözlemler dizisinden ve birlikten sonraki İtalyan tarihinin birkaç ögesi üzerindeki çözümlemeden, İlimliler ile Eylem Partisi arasındaki karşıtlığı değerlendirmek ve Eylem Partisinin siyasal ve ideolojik yönetimini sen alacaksin ben alacağım diye çekişen bu iki parti ile çeşitli akımların siyasal "bilgelik"lerinin çeşitliliğini araştırmak üzere kimi ölçütler çıkartılabilir. İlimlilere başarıyla karşı koyabilmek için, Eylem Partisi'nin kırsal yığınlara, özellikle de Güney'in kırsal yığınlarına yakınlaşması, yalnız dışsal bakımdan değil, çünkü mizacının "biçimi" böyleydi, ama özellikle ekonomik ve toplumsal içeriği bakımından da "Jakoben" olması gerektiği açıktır. Çeşitli kırsal sınıflar arasında, yasalılıkçı-kilise yanlısı (*légitimistes-cléricales*) aydınlar katmanı aracılığıyla gerici bir blok olarak gerçekleşen ilişki yitip gidebilir ve yerini yeni bir liberal-ulusal topluluğa bırakabilirdi, ama, iki yönde çaba gösterme koşuluyla: bir yandan, temel istemlerini kabul ederek ve onları yeni hükümet programına sokarak, tabandaki köylüler üzerinde, ve öte yandan da, onları bir araya getirerek ve onlar için en çok yarar sağlayan konular üzerinde dura-

³⁵Ansaldo'nun, 1925-26 yıllarında, halkın Bourbonlar'ın Napoli'ye bir geri dönüşlerine inandırılabilceğini düşünmesi, eğer sorunun bütün geçmişi ve işin içinde olmayanlara bilmece gibi gelen anıştırma ve kaynakçalar kullanan polemiklerin tuttukları bütün dolambaçlı yollar bilinmezse anlaşılmaz bir şey gibi görünebilir: Bununla birlikte, hatta Oriani'yi okumuş bulunan kimi halk ögeleri arasında bile, o zaman Napoli'de Bourbonlar'ın bir yeniden tahta çıkmalarının olanaklı olduğundan ve dolayısıyla devlet birliğini sağlayan bağlarda çok büyük bir gevşeme olmasından korkulduğunu da belirtmek gerekir. (Gramsci'nin notu.)

rak, orta ve alt katmanların aydınları üzerinde (ve yeni bir hükümet aygıtının kurulması olasılığı bile, taşıdığı yeni olanakları dolayısıyla, eğer somut bir şey olarak gösterilmiş bulunsaydı, yığınların özelemlerine dayandığı için, onlar üzerinde çok büyük bir çekim ögesi olurdu).

Bu iki eylem arasındaki ilişki, diyalektik ve karşılıklıydı: Birçok ülkenin, ve en başta da Büyük Devrim çağındaki Fransa'nın deneyi, eğer köylüler "kendiliğinden" atıllımlarla devinime geçerlerse, aydınların duraksamaya başladıklarını ve, buna karşılık, eğer bir aydınlar grubu köylüden yana somut bir yeni siyasal konum üzerinde yer alırsa, sonunda gitgide daha büyük yığın bölüntülerini kendisiyle birlikte sürüklediğini göstermişti. Gene de, kırsal nüfusun dağınıklık ve yalıtıklığı, ve dolayısıyla onu sağlam örgütler içinde toplamanın güçlüğü yüzünden, devrimin aydın gruplardan başlaması gerektiği söylenebilir; ama, genel olarak, akılda tutulması gereken şey iki eylem arasındaki diyalektik ilişkidir. Ayrıca, sözcüğün dar anlamında köylü partileri kurmanın hemen hemen olanaksız olduğu da söylenebilir: Köylü partisi şematik bürokratik kadrolaşırma biçimleri içinde değil, genellikle ancak güçlü bir düşünce akımı altında gerçekleşir; bununla birlikte, yalnızca bir örgüt iskeletinin varoluşu bile, ister insanların sorununa belirli bir çözüm getirmek, isterse çeşitli aydın gruplarını denetlemek ve kast çıkarlarının onları görülmeyecek biçimde bir başka alana götürmelerini engellemek için olsun, son derece yararlıdır.

Eylem Partisi içinde tarım sorunlarının kulak asılma-yan "uzman"ı olan Giuseppe Ferrari'nin kişiliğini irdelemek için bu ölçütleri akılda tutmak gerekir. Ferrari'nin tarım gündelikçileri, yani günlük ücretlerle yaşayan topraksız köylüler karşısındaki tutumunu da irdelemek gerekir. Görüşlerinin, onun belirli akımlar tarafından hâlâ aranması ve okunması sonucunu veren önemli bir bölümünü Ferrari

bu köylülere dayandırır (Ferrari'nin yapıtları Luigi Fabbri'nin bir önsözüyle Monnani tarafından yeniden yayımlanmışlardır). Tarımsal gündelikçiler sorununun büyük güçlüğü ve çözümünün bugün bile kolay olmadığını kabul etmek gerekir. Genel olarak şu ölçütler göz önünde bulundurulmalıdır: Tarımsal gündelikçiler, bugün bile büyük ölçüde, sermaye yoğunlaşması ve işbölümü ile birlikte gelişen tarımsal bir sanayiin işçileri değil, ama basit topraksız köylülerdirler, ve hele Risorgimento döneminde daha da çok öyleydiler; Risorgimento çağında raslantısal tarım işçisi tipinden çok daha yaygındı sözleşmeyle bağlanmış tarım işçisi tipi. Bundan ötürü de bu işçilerin duyuş ve anlayış biçimleri (psikolojileri), çiftlik kiracısı ile küçük mülk sahibinin duyuş ve anlayış biçimlerinin tıpkısıdır.³⁶

Kendini yalnız tarımsal çalışmanın zanaatçı niteliğinin çok belirgin olduğu Güney'de değil, ama daha örtülü bulunduğu Pô Vadisinde de sivri bir biçimde gösteriyordu sorun. Ama hatta daha yakın bir dönemde bile Pô Vadisinde sivri bir tarımsal proletarya sorununun varoluşu kısmen ekonomi-dışı nedenlere bağlıydı: 1. Güney'de olduğu gibi, dış göçte bir iş alanı bulamayan ve kamusal çalışmalar politikasıyla yapay olarak yerinde tutulan aşırı nüfus; 2. Ortakçılığı toprağın ücretliler tarafından işlenmesiyle alması ve bu almaşmadan bağlaşıkları olabilecek ayrıcalıklı ortakçıların daha iyi bir seçimine yol açmak için yararlan-

³⁶Senatör Tanari ile senatör Bassini arasında, 1917 sonu ile 1918 başında, bu dönemde ortaya atılan "toprak köylülerindir" formülünün uygulanması konusunda, *Resto del Carlino* ile *Perseveranza*'da patlak veren polemigi anımsatmak gerekiyor. Tanari bu formülün uygulanmasından yana, Bassini ise karşıydı; ve Bassini kendi büyük tarımsal sanayici deneyine, zanaatçı köylünün dağınkılığı ve modern işçinin doğuşu yüzünden, işbölümünün toprağı bölünmez bir duruma getirecek denli gelişmiş bulunduğu kendi tarımsal işletmeler sahibi deneyine dayanıyordu. (Gramsci'nin notu.)

arak, emekçi halkı tek bir tarımsal gündelikçiler ve ortakçılar sınıfı içinde güçlendirmek istemeyen mülk sahiplerinin politikası: Pô bölgesinin bütün tarımcılar kongrelerinde her zaman ortaklığın mı yoksa doğrudan kiralamanın mı daha iyi olduğu tartışılıyordu ve seçimin siyasal ve toplumsal nitelikteki nedenlere göre yapıldığı da açıktı. Risorgimento sırasında Pô Vadisinin tarımsal gündelikçileri sorunu korkunç bir yoksullaşma olayı biçiminde görünüyordu. İktisatçı Tullio Martello, 1871-1872'de yapılan ve bundan bir önceki dönemin siyasal tutkuları ile toplumsal kaygılarını yansıttığı için de unutulmaması gereken *Enternasyonal'in Tarihi* başlıklı yapıtında bu sorunu işte böyle görüyordu.

Öte yandan Ferrari'nin durumu "federalizm" yandaşlığı yüzünden güçsüzleşti. Federalizm, özellikle Fransa'da yaşayan onda, daha da çok Fransız ulusal ve hükûmetsel çıkarlarının bir yansıması gibi görünüyordu. Proudhon'u ve onun Fransız devleti ve demokrasi çıkarları açısından savattığını açıkça söylediği İtalyan birliğine karşı yazdıklarını düşünün. Bugün bile kralcılar (Bainville ve hempaları) her iki Napoléon'u da "ulusalci" söyleni (mitosu) yaratmış ve Almanya ile İtalya'da bu söylenin gerçekleşmesine katkıda bulunarak, "kendi güvenliğini sağlamak için İsviçre türünde bir sürü küçük devletle çevrilmesi gereken" Fransa'nın görece önemini azaltmış olmakla geçmişe yönelik olarak "kınarlar".

Oysa, İllımlılar, 1848'den sonra, ulusal bloku, kendi hegemonyaları altında, Eylem Partisi'nin iki yüksek önderi olan Mazzini ile Garibaldi'yi çeşitli biçim ve ölçülerde etkileyerek, bu türlü genel formüllerin somut siyasal içeriğini hesaba katmaksızın, "bağımsızlık ve birlik" belgisinin ta kendisi üzerinde kurdular. İllımlıların dikkati sorunun özünden saptırma niyetlerinde nasıl başarı sağladıklarını, birçokları arasında, Guerrazzi'nin Sicilyalı bir öğrenciye

yazdığı bir mektuptaki³⁷ şu açıklaması gösterir: “Ne isterse olsun —despotizm, cumhuriyet ya da başka bir şey— bölünmemeye çalışalım; böyle bir dayanak noktasıyla dünya altüst edilebilir, biz de yolumuzu yeniden buluruz.” Ayrıca, Mazzini’nin bütün etkinliği de, somut olarak, aralıksız, sürekli, birlik vaazında özetlenir.

Jakobenlik ve Eylem Partisi konusunda birinci plana konması gereken bir öge de şudur: Jakobenler yönetici parti işlevlerini amansız bir savaşla fethetmiş, gerçeklikte kendilerini Fransız burjuvazisine “zorla kabul ettirerek”, onu başlangıçta en güçlü burjuva grupların kendi başlarına tutmak isteyecekleri konumdan çok daha ileri bir konuma, tarihsel çıkış noktasının izin vereceğinden daha da ileri bir konuma götürmüşlerdir; karşı tepki ile Napoléon I’in rolü de işte bunun sonucudur. Jakobenliğin bu belirtici özelliği (ama son derece enerjik ve kararlı bir grup sayesinde burjuvaziyi arkadan tekmeleme iterek, durumunu (görünüşte) zorlamaya ve onarılmaz oldubittiler yaratmaya dayanan bu özellik, daha önce Cromwell ile “yuvarlak kafalar”ın³⁸ ve dolayısıyla tüm Büyük Devrimin belirtici özelliği olmuştur) şöyle özetlenebilir: *Tiers-Etat* üç zümrenin (*ordres*) en az türdeş olanıydı; çok uyumsuz (*disparate*) bir aydın seçkine ve ekonomik bakımdan çok ileri ama siyasal bakımdan ılımlı bir gruba sahipti. Olayların gelişmesi son derece ilginç bir süreç izler. *Tiers-Etat*’nın temsilcileri, başlangıçta, yalnızca o zaman toplumsal grubu bileştiren gerçek kişileri ilgilendiren sorunları koyar, onların dolaysız “korporatif” çıkarlarını (geleneksel anlamda

korporatif, yani belirli bir kategorinin dar anlamda dolaysız ve bencil çıkarlarını) savunurlar; aslında seslerini kalınlaştırarak konuşan, ama gerçeklikte çok az şey isteyen ılımlı reformculardır Devrim’in habercileri. Yavaş yavaş yalnızca “korporatif” düzeydeki reformlarla ilgilenmeyen, ama burjuvaziyi tüm halk güçlerinin egemen grubu olarak tasarlama eğilimi gösteren yeni bir *élite*’in seçkinleştiği görülür. İki etkenin etkisi altında kendini gösterir bu ayıklanma: eski toplumsal güçlerin direnci ve uluslararası tehdit. Eski güçler hiçbir şeyi bırakmak istemezler ve, eğer herhangi bir şeyden vazgeçerlerse, bunu da zaman kazanma ve bir karşı saldırı hazırlama isteğiyle yaparlar. Devrimci süreçteki her türlü duraklamanın, her türlü kopmanın düşmanları olan, ve yalnızca ölmesi gereken eski toplumun öğelerini değil, ama şimdi gericileşmiş dükkü devrimcileri de giyotine gönderen Jakobenler’in enerjik eylemi olmasaydı, *Tiers-Etat* bu ardışık tuzaklara düşerdi. Jakobenler, demek ki, yalnızca o zamanlar Fransız burjuvazisini oluşturan gerçek kişilerin dolaysız gereksinme ve özlemlerini temsil ettikleri ölçüde değil, ama devrimci devinimi kendi bütünlüğü içinde, eksiksiz tarihsel gelişme olarak temsil ettikleri ölçüde, tek gerçek devrim partisi oldular. Çünkü onlar gelecekteki gereksinimleri de, ve bir kez daha, yalnız kimi belirli gerçek kişilerin gereksinimlerini değil, ama temel grup içinde eritilmeleri gereken bütün ulusal grupların gereksinimlerini de temsil ediyorlardı. Belli bir yan tutucu, ve gerçekte karşı-tarihsel akıma karşı, Jakobenler’in aslında karşılığı olmayan soyut düşünce ve kavramların türeticileri değil, ama Machiavelli türü gerçekçiler oldukları olgusu üzerinde direnmek gerekir. Eşitlik, kardeşlik ve özgürlük üzerindeki formüllerin saltık doğruluğuna inanıyorlardı onlar, ve, daha da önemlisi, Jakobenler’in canlandırmasıyla doğmuş ve onlar tarafından savaşıma zorlanmış bulunan büyük halk yığınları da inanıyorlardı bu

³⁷Eugenio di Carlo tarafından *Archivio Storico Siciliano*’da yayımlanan mektup, F.D. Guerrazzi’nin noter Francesco Paolo Sardofontana de Riella ile, 24 Kasım 1929 günlü Marzocco’da özetlenen mektuplaşması. (Gramsci’nin notu.)

³⁸Yuvarlak kafalar: 1642’de kral Charles I’e karşı yönelttiği iç savaşta Cromwell’in askerlerine verilen ad.

formüllerin saltık doğruluğuna. “Bugün”, farklı bir durum içinde ve yüzyılı aşan bir kültürel gelişmeden sonra, “soyut” ve “çılgın” görünebilseler bile, Jakobenler’in dili, ideolojileri, eylem yöntemleri çağın gerekliliklerini tam olarak yansıtıyorlardı. Elbette Fransız kültür geleneğine uygun olarak yansıtıyorlardı onlar bu gereklilikleri. Jakoben dilin *Kutsal Aile*’de³⁹ bulunan çözümlemesi bize bunun bir kanıtını verir. Bir başka kanıtını da, Jakobenler’in hukuksal-siyasal dili ile klasik Alman felsefesinin kavramlarını, bugün bu sonuncunun daha büyük bir somut niteliğe sahip olduğunun ve modern tarihselcilğe başlangıç noktasını vermiş bulunduğunun yakından bilinmesine karşın, birbirine koştur ve çevrilebilir gibi düşünen Hegel tarafından kabul edilen olguda görürüz. Birinci gereklilik, bir karşı-devrimi olanaksız kılmak için, karşı güçleri yok etmek ya da en azından onları güçten düşürmektir. İkinci gereklilik de, burjuvazinin burjuvazi olarak kadrolarını genişletmek ve, tüm ulusal güçleri devrimine geçirmek, onları savaşıma sokmak için, bütün bu güçlerin ortak çıkar ve istemlerini saptayarak, onu ulusun tüm güçlerinin başına yerleştirmek ve böylece iki sonuç sağlamaktır: a) Karşı güçlerin saldırılarına daha geniş bir hedef sunmak, yani devrimine elverişli bir siyasal-militer ilişki kurmak; b) Vendéegil ordular toplayabilecekleri bütün pasif bölgeleri karşı güçlerin elinden almak. Jakobenler’in tarım siyasası olmasaydı, Vendée çoktan Paris’in kapılarına dayanırdı. Gerçek anlamıyla Vendée’nin direnci, “bir ve bölünmez cumhuriyet” formülü ve bürokratik-militer merkezleşme siyasasıyla Breton topluluklar ve genel olarak başka ırktan halklar arasında kızıştırılan ulusal soruna bağlıdır; ama Jakobenler de kendi kendilerini öldürmeksizin bu formül ile bu siyasadan vazgeçemezlerdi. Jirondenler, Jakoben Paris’i ezmek için, federalizme dayan-

³⁹“Fransız Devrimine Karşı Eleştirel Savaş”, Bkz. *Kutsal Aile*, Sol Yayınları, Ankara, 1976, Bölüm VI/3-c, s. 182-190.

mak istediler; ama Paris’e getirilen taşralı birlikler devrimcilerden yana geçtiler. Ulusal (ve dilsel) farklılığın çok büyük olduğu kimi çevresel bölgeler dışında, tarım sorunu yerel özerkliğe üstün geldi: kırsal Fransa Paris’in hegemonyasını kabul etti, yani eski rejimi kesin olarak yıkmak için ılımlı Jirondenler’le değil, ama *Tiers-Etat*’nın en ileri ögeleleriyle kaya gibi birleşmesi gerektiğini anladı. Jakobenler’in olayları zorladıkları her ne denli doğruysa da, bu işin her zaman gerçek tarihsel gelişme doğrultusunda olduğu da doğrudur; çünkü onlar burjuvaziyi egemen sınıf durumuna getirerek yalnızca bir burjuva hükümet örgütlemekle kalmamışlar, ama daha çoğunu da yapmışlar, burjuva devleti kurmuş, burjuvaziyi kendi hegemonyasını uygulayan yönetici ulusal sınıf durumuna da getirmişlerdir; bir başka deyişle, yeni devlete sürekli bir temel vermişler, kendi yoğun (*compacte*) birliği içinde, modern Fransız ulusunu yaratmışlardır.

Her şeye karşın Jakobenler’in her zaman burjuvazi alanında kalmış olmaları, çok katı bir duruma gelen çok tikel kuruluştaki bir parti olarak sonlarını gösteren olaylar ve Robespierre’in ölümüyle tanıtlanmıştır: Le Chapelier yasasını⁴⁰ yürürlükte tutarak işçilerin sendika kurma haklarını tanımak istememiş ve, sonuç olarak *maximum* yasasını⁴¹ ilan etme zorunda kalmışlardır. Böylece Paris kent-

⁴⁰Le Chapelier yasası (Haziran 1791) aynı meslek ve aynı işkolunda çalışan insanlar arasındaki birleşmeleri yasaklıyordu. Bu yasa başlangıçta feodal tipteki loncasal zanaatçı birliklerini dağıtmayı amaçlayan devrimci bir yasaydı. Ama, işçi birliklerine karşı uygulanınca, nesnel olarak gerici bir yasa durumuna geldi, ve 19. yüzyılın tüm ilk yarısı boyunca işçilere karşı bir silah hizmeti gördü.

⁴¹Jakobenler tarafından ilan edilen *maximum* yasasının ereği yiyecek maddeleri fiyatlarının artmasını engellemektir. Ama ücretler için de bir *maximum* saptıyordu ve bu yüzden de işçiler tarafından kötü görüldü.

sel blokunu parçaladılar: Komün içinde toplanan saldırı güçleri, düş kırıklığı içinde, dağıldı, ve Thermidor kazandı. Devrim en geniş sınıfsal sınırlarını bulmuştu; bağlaşımlar ve sürekli devrim siyaseti o sıralarda çözülemeyecek yeni sorular ortaya çıkarmakla sona ermiş, ancak militer bir diktatoranın bastırabileceği ilksel güçleri ortaya salmıştı.

Eylem Partisi'nde bu Jakoben yönelime ve yönetici parti olma yolunda o çelik gibi istence benzer hiçbir şey görülmez. Farklılıkları elbette göz önünde tutmak gerekir: İtalya'da savaşım kendini eski antlaşmalara karşı, yürürlükteki uluslararası düzene karşı ve bu düzeni simgeleyen ve yarımada'nın bir bölümünü işgal edip geri kalanını da denetleyerek İtalya'da bu düzeni destekleyen yabancı bir güçce, Avusturya'ya karşı savaşım olarak gösteriyordu. Fransa'da da bu sorun, hiç değilse belli bir anlamda, kendini göstermişti; çünkü belli bir noktada iç savaşım sınırda yönetilen ulusal savaşım durumuna gelmiş, ama bu iş ülkenin tümü devrime bağlandıktan sonra olmuş, ve Jakobenler de dış tehlikeden içerde daha büyük bir enerji yaratacak öğeler çıkarmasını bilmişlerdi: dış düşmanı yenmek için, içerde kendi bağlaşımlarını ezme zorunda olduklarını iyi anlamış ve Eylül kıyımlarını yapmakta duraksamamışlardı. İtalya'da, Avusturya ile aydınların, soyluların ve toprak sahiplerinin bir bölümü arasında, açık ya da kapalı, her zaman var olan bağ, Eylem Partisi tarafından açıklanmadı, ya da hiç değilse gereken güçle ve pratik bakımdan en etkili biçimde açıklanmadı, ve bu da etkin bir siyasal öğe olmadı. Bu sorun "tuhaf bir biçimde" az çok büyük bir yurtseverce saygınlık sorununa dönüştü ve 1898 sonrasına dek tüm bir acı ve kısır polemikler dizisine yol açtı⁴². Lombard

⁴²Yayına yeniden başlamasından sonra *Critica Sociale* dergisindeki *Rerum Scriptorum*'un makalelerine ve Romualdo Bonfandini'nin *Mezzo secolo di patriotismo* (Elli Yıl Yurtseverlik) başlıklı kitabına bakınız, Milan, Trèves, éd. 1886.

aristokrasisinin, özellikle Şubat 1853 Milano ayaklanma girişiminden sonra, ve kral naibi Maximilien'in⁴³ hükümdarlığı sırasında, Avusturya karşısındaki tutumunu savunan kimseler tarafından daha şu yakınlarda takınılan tavır konusunda, tarihsel yapıtı her zaman yan tutucu ve demokratlara karşı sertlik dolu olan Alessandro Luzio'nun, Salvotti tarafından Avusturya'ya yapılan kölece hizmetleri hatta haklı gösterecek duruma geldiğini anımsatmak gerekir. Burada Jakoben anlayıştan ne kadar uzaktayız! Bu konu üzerindeki gülünç bilgi, *Cavour'un Yaşamı*'nda, İmparator François-Joseph'in Milano'ya bir ziyareti sırasında

Bu konuda Federico Confalonieri'nin "sorgular" sorununu anımsatmak gerekiyor: Bonfandini, yukarda adı geçen kitapta, bir notta Milano Devlet Arşivlerindeki "sorgular" derlemesini okumuş olduğunu olumlar ve 80 kadar fasiküle anıştırmada bulunur. Kimileri bu sorgulamalar derlemesinin İtalya'da var olduğunu her zaman yadsımışlar ve onların yayımlanmayışlarını da böyle açıklamışlardır. İtalya'ya ilişkin belgeler üzerinde Viyana arşivlerinde araştırmalar yapmakla görevli senatör Salata'nın 1925'te yayımlanan bir makalesinde, sorgulamaların bulundukları ve yayımlanacak oldukları söyleniyordu. Bir zamanlar, *Civiltà Cattolica*'nın, bu belgeler herkesçe bilinirse, devlet birliğini darmadağın edebileceklerini ileri sürerek, liberalerle bu belgelerin yayımlanmayacağına bahse girdiğini anımsayınız. Confalonieri davasında en önemli olgu, Avusturyalıların tarafından bağışlanan öbür yurtseverlerden farklı olarak, parlak bir politikacı olan Confalonieri'nin, etkin yaşamdan çekilmesi ve, özgürlüğe kavuşmasından sonra, çok sakımlı bir yaşam sürdürmesidir. Tüm Confalonieri davası, kendisinin ve arkadaşlarının tutumlarıyla birlikte, eğer bu konuda yazmışlarsa, sorun üzerine yazdıklarının derinlemesine bir incelenmesiyle, eleştirel biçimde bir daha gözden geçirilmelidir: Bu dava tarafından yol açılan polemikler için, yetersizliği nedeniyle Giorgio Pallavicino'ya saldırırken, Confalonieri'ye karşı büyük saygı ve hayranlık gösteren Alessandro Andryane'in ilginç anılarına bakınız. (*Gramsci'nin notu.*)

⁴³1857-1859 arası Lombardiya kral naibi olan Avusturyalı arşidük Maximilien.

bir aristokrat evinin penceresine asılan bir "kaplan postu" üzerine yapmacıklı olduğu kadar iğrenç ve iki yüzlü uzun bir çeşitleme yapan Alfredo Panzini tarafından verilmiştir!

Missiroli, Gobetti, Dorso vb. gibilerin İtalyan Risorgimento'sunun bir "krallık kazanımı" olduğu yolundaki görüşleri, işte bu bakımdan incelenmelidir.

Eğer İtalya'da Jakoben bir parti oluşmadıysa, bunun nedenlerini ekonomik alanda, yani İtalyan burjuvazisinin görece güçsüzlüğü ile 1815'ten sonraki Avrupa'nın farklı tarihsel ikliminde aramak gerekir. Fransız halk güçlerini burjuvazinin bağlaşıkları yapmak üzere, zorlayarak uyardırma siyasalarında Jakobenler tarafından Le Chapelier ve *maximum* yasalarıyla erişilen sınır, kendini Avusturya, eski hükümetler ve (Papa'nın dışında) hatta Cavour tarafından ustaca yararlanılan hâlâ tehlikeli bir "hayalet"⁴⁴ olarak gösteriyordu. Burjuvazi, kendi hegemonyasını, Fransa'da yapabildiği gibi, artık geniş halk yığınları üzerine (belki) yayamazdı (nesnel olmayan, öznel nedenler yüzünden yayamazdı), ama köylüler üzerinde etkinlik kuşkusuz her zaman olanaklıydı.

Erkliğin alınmasının gelişiminde Fransa, Almanya ve İtalya arasındaki (ve İngiltere'deki) farklılıklar. Gelişmeler ile etkin ve olumlu siyasal öğeler bakımından en zengin süreç Fransa'da görülür. Almanya'da, bu süreç kimi yönleriyle İtalya'nın, kimi yönleriyle de İngiltere'ninkini anımsatan bir biçimde gelişir. Almanya'da 1848 devrimi güçsüz burjuva yoğunlaşma nedeniyle (Jakoben tipteki belgi: "sürekli devrim", demokratik aşırı sol tarafından atılmıştır) ve devletin yenilenmesi sorunu ulusal soruna bağlı bulunduğu için başarısızlığa uğrar; 1864, 1866 ve 1870 savaşları, ulusal sorun ile sınıfsal sorunu, aracı bir tipe göre, aynı

⁴⁴Marx ile Engels'in Komünist Parti Manifestosu'nun birinci tümcesine atıftırma: "Avrupa'da bir hayalet dolaşıyor — komünizm hayaleti."

zamanda çözerler: burjuvazi sınıf-ekonomik yönetimi elde eder, ne ki eski feodal sınıflar, ordudaki, idaredeki ve toplum üzerindeki geniş ayrıcalıklarla birlikte, siyasal devletin hükümet katmanı olarak kalırlar: ama, bu eski tutucu sınıflar Almanya'da her ne denli o kadar büyük bir önemi müddür ve o kadar çok ayrıcalıktan yararlanırlarsa da, hiç değilse ulusal bir işlev görür, kast ve gelenek kökenlerinden gelen belirli mizaçlarıyla, burjuvazinin "aydın"ları durumuna da gelirler. Burjuva devriminin Fransa'dan önce yapıldığı İngiltere'de, İngiliz "Jakobenler"ın yani Cromwell'in "yuvarlak kafalılar"ının aşırı enerjilerine karşın, Almanya'daki gibi, eski ile yeni arasında bir kaynaşma olayına tanık oluruz; eski aristokrasi, kimi ayrıcalıklarla, hükümet katmanı olarak kalır, o da İngiliz burjuvazisinin aydın katmanı durumuna gelir (hem zaten İngiliz aristokrasi dışı açıktır ve aydınlar ile burjuvaziden gelen öğeler sayesinde sürekli olarak da yenilenir⁴⁵). Kapitalizmin büyük gelişmesine karşın Yunkerler ile Kayzerizmin erklikteki sürekliliği üzerine Antonio Labriola'nın verdiği açıklama, doğru açıklamayı bulanıklaştırıyor: sınıf gelişme tarafından yaratılan sınıfsal ilişki, burjuvazi hegemonyasının sınırına erişmesi ve ilerlemeci sınıfların konumunun alt-üst olmasıyla, burjuvaziye eski rejime karşı sonuna değin savaşmamaya, ama bu rejimin dış görünüşünün ona kendi öz egemenlik gerçekliğini gizleme olanağını veren bir bölünümünün varlığını sürdürmesine göz yummaya götürmüştür.

⁴⁵Bu konuda, aydınlar ile onların toplumsal ve tarihsel işlevi üzerindeki araştırmalar konusunda anımsatılması gereken *Ütopya ve Bilim*'in İngilizce çevirisinin önsözünde* bulunan kimi gözlemlere bakınız. (Gramsci'nin notu.)

*Hapishane sansüründen kurtulmak için Gramsci'nin burada başlığını değiştirdiği Friedrich Engels'in, *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm* kitabının İngiliz dilindeki baskısına önsözü söz konusu ediliyor.

Çeşitli ülkelerin tarihsel gelişmesinde kendini gösteren bu süreçler farklılığının yalnızca ulusların yaşamındaki iç ilişkilerin değişik bağdaşımına değil, ama uluslararası ilişkilerin çeşitliliğine de bağlanması gerekir (bu tür araştırmalarda uluslararası ilişkiler çoğu kez küçümsenmişlerdir). Gözüpek, yürekli Jakoben ruh, Paris gibi kentsel bir merkez ile mutlak monarşinin etkisi altında oluşan merkezleşmenin var oluşu dışında, Avrupa'da Fransa tarafından o kadar uzun bir süre uygulanan hegemonya ile de su götürmez bir bağlılık içindedir. Buna karşılık, Napoléon savaşları, Avrupa'nın yeniden kurulması için entelektüel bakımdan o denli verimli olmalarına karşın, aralarında en gözüpek ve en girişkenleri de bulunan büyük insan kıymatlarıyla, yalnızca Fransız savaşkan siyasal enerjisini değil, ama öbür uluslarınkini de güçten düşürmüşlerdir.

İtalyan Risorgimentosu'nun gelişme çizgisini belirleme bakımından uluslararası ilişkilerin elbette büyük bir önemleri olmuştur, ama ılımlı parti ve Cavour tarafından partisel ereklelerle abartılmıştır bu önem. Bu konuda, doğabilecek uluslararası karışıklıklar nedeniyle, Quarto seferinden⁴⁶ ve boğazın geçilmesinden önce, Cavour'un Garibaldi girişimden çok korkması, sonra, Avrupa kamuoyunda Binler tarafından yaratılan hayranlık sonucu, Avusturya'ya karşı hemen yeni bir savaş açılmasını olanaklı görecektik kadar ileri gitmesi dikkate değer. Diplomat olarak onu, "pek çok" güçlü görmeye zorlayan ve kimi "fesatçı" abartmalara ve, büyük ölçüde, cambaz oyunlarından başka bir şey olmayan ince ve entrikacı manevralara götüren belli bir uğraşsal bozulma (*déformation professionnelle*) vardı Cavour'da. Her ne olursa olsun, Cavour parti adamı olarak parlak bir biçimde davrandı: partisinin, hatta burjuvazi ile

⁴⁶İki-Sicilyaları fethedecek "Bin"ler seferi, Garibaldi'nin yönetimi altında, 5 Mayıs 1860 günü, Cenova yakınlarındaki küçük Quarto limanından başladı.

halk yığınlarının ortak isteklerine verilecek en geniş bir anlamda bile, en derin ve en sürekli ulusal çıkarları simgeliğini söylemeye gelince, bir başka sorundur bu.⁴⁷

Ulusal devinime 1848'den önce ve sonra verilmiş bulunan siyasal ve militer yönetmenliği irdelemek için, daha önce birkaç yöntemsel ve terimsel gözlemde bulunmak gerekir. Militer yönetimden yalnızca dar anlamda, teknik, Piyemonte ordusunun strateji ve taktiğine, Garibaldi birliklerinin ya da yerel ayaklanmalar sırasında (Milano'daki Boş Gün, Venedik'in, Roma Cumhuriyetinin savunulması, 1848 Palermo ayaklanması, vb.) hemencecik kuruluveren çeşitli milislerin strateji ve taktiğine ilişkin militer yönetimi anlamamalıdır; çok daha geniş bir anlamda ve daha çok gerçek anlamıyla siyasal yönetime bağlı olarak anlaşılmalıdır bu yönetim. Militer bakımdan ortaya çıkan özel sorun, yabancı bir gücü, o zamanki Avrupa'nın en güçlü ordularından birine sahip olan ve ayrıca Piyemonte'ye de-

⁴⁷1848-49'da atılan "Jakoben" belge* konusunda, bu belginin başından geçenleri irdelemek gerekir. Parvus-Bronstein grubu** tarafından yeniden ele alınan, sistemleştirilen, geliştirilen, anlıksallaştırılan (*intellectualisé*) bu belginin, 1905'te ve daha sonra ölgün ve etkisiz olduğu ortaya çıktı: soyut, yapay bir şey durumuna gelmişti bu belge. Bu belginin yazınsal biçimine karşı çıkan akım*** ama bu belgeyi "bile isteye" kullanmadan, gerçekte onu, dönüştürülmesi gereken belirli toplumun bütün gözeneklerinden fışkıran bir şey olarak, kentsel grubun hegemonyasıyla iki toplumsal grubun**** bağlaşması anlamında, güncel tarihe yapışik, somut, yaşayan, zamana ve yerine uyarlanmış bir biçimde uyguladı. Durumların birinde, uygun bir siyasal içerikten yoksun Jakoben mizaç; öbüründeyse, yazınsal ve anlıksalci (*intellectualiste*) bir etikete göre değil, yeni tarihsel ilişkilere göre, "Jakoben" bir mizaç ve "Jakoben" bir içerik görülür. (Gramsci'nin notu.)

* "Sürekli devrim" belgisi.

** Helphand-Trotsky grubu

*** Leninist akım.

**** Proletarya ve köylüler.

ğin yarımadaının kendinde birçok ve güçlü desteği bulunan Avusturya'yı Yarımada'dan kovmaktı. Öyleyse militer sorun, yalnızca Avusturya ordusunu Yarımada'dan kovmaya yetenekli olmakla kalmayan, ama onun bir karşı saldırıdan yararlanarak geri gelebilmesini engellemeye de yetenekli bir ayaklanma gücünün nasıl seferber edilebileceği soru-
nuydu — çünkü söz konusu atılımın şiddeti tüm Avusturya İmparatorluğunu tehlikeye atabilir ve dolayısıyla bir öç alma ereğiyle onun tüm bağlantı güçlerine geçici bir enerji kazandırabilirdi.

Sorunun önerilmiş bulunan teorik çözümleri, hepsi de birbirini tutmaz ve etkisiz olmak üzere, hayli çoktu. "*Italia farà da sé*"⁴⁸; Piyemonte'nin 1848'deki belgisi bu oldu, ama bozgun anlamına, yıkım anlamına geldi bu belge⁴⁹. Piyemonte sağ partilerinin kararsız, belirsiz, çekingen ve aynı zamanda da sakıncasız siyasası bozgunun temel nedeni oldu. Dar çaplı bir kurnazlık gösterdiler; bir İtalyan konfederasyonu değil, ama Piyemonte'nin genişlemesini istediklerini çok çabuk belli ettikleri için, öbür İtalyan devletlerinin, Napoli ile Roma ordularının geri çekilmesine yol açtılar bu partiler; gönüllüler devinimini (hareketini) desteklemediler, engel oldular, sonuç olarak yalnızca bu denli güç bir savaşın komutanlığında beceriksiz kalan Piyemonte generallerinin yengi kazanmış olmalarını istiyorlardı. Bir halk siyasasının bu eksikliği çok kötü oldu: Avusturya tarafından askere alınan Lombardiyalı ve Venedikli köylüler Viyana devriminin⁵⁰, dolayısıyla da İtalya devriminin en et-

kili bastırma aletleri oldular; Lombardiya-Venedik devinimi, köylüler için, tıpkı Viyana devinimi gibi, "beylerin" ve öğrencilerin işiydi. İtalyan ulusal partileri, siyasalarıyla, Avusturya İmparatorluğu'nun dağılmasına yol açmaları ya da katkıda bulunmaları gerekirken, İtalyan alaylarını Avusturya gericiliğinin en iyi destekleri durumuna getirmeyi başardılar. Piyemonte'nin Avusturya'ya karşı savaşımında stratejik erek Avusturya ordusunun yok edilmesi ve düşman topraklarının işgali olamazdı, gerçekleşmesi olanaksız ve düşüklüsel (ütopik) bir şeydi bu, ama Avusturya'nın tüm iç yapısını dağıtmak ve, İmparatorluğun siyasal yapısını federalist bir yönde değiştirmek ya da orada İtalyan güçlerinin yükünü azaltarak onlara siyasal ve militer bakımdan özeklenme olanağı sağlayabilecek uzun bir iç savaşım durumunu yaratmak üzere, liberallerin kararlı bir biçimde erkliğe gelmelerine katkıda bulunmak olabilirdi⁵¹.

Savaşın "*Italia farà da sé*" belgisiyle başlaması üzerine, bozgunundan sonra, tüm girişim tehlikeye düşmüşken, tam da Fransız hükümetinin her türlü Piyemonte yayılmasının olduğu gibi birlikçi ve güçlü bir İtalyan devletin de düşmanları olan gericilerin ellerine geçtiği bir sırada, Fransız yardımı alınmaya çalışıldı (ve bu Avusturya güçlerinin bir artış nedeni de oldu): Fransa İtalya'ya iyi bir general bile vermek istemedi ve Polonyalı Chrzarnowski'ye başvuruldu.

Ordunun yönetimi ve ordunun uygulayacağı stratejik planın düzenlenmesi sorunundan daha geniş bir sorundu militer yönetim sorunu; düşmanın arkasından ayaklana-

⁵¹Dünya savaşı sırasında ve hem de Cadorna'nın direnmesine karşın, Sonnino da benzer bir yanlışlık yaptı: Sonnino Habsbourglar İmparatorluğunun yıkılmasını istemiyordu ve hiçbir ulusal topluluklar siyasasına razı olmadı; Caporetto'dan sonra bile, gerçi bir ulusal topluluklar siyasası uygulandı, ama *obtorto collo* (kerhen) ve Malthusgil biçimde, bundan ötürü de verebileceği hızlı sonuçları vermedi bu siyasa. (Gramsci'nin notu.)

⁴⁸"*Italia farà da sé*" (İtalya tek başına davranacak): ilk kez gizli bir İtalyan derneği üyeleri tarafından 1794'te kullanılmış olduğu sanılan ünlü bir tümceyi yineleyen Piyemonte kralı Carlo-Alberto'nun 24 Mart 1848 günlü bir bildirgesinde atılan belge.

⁴⁹Avusturyalıların tarafından, 23 Mart 1849 günü, Piyemonte birliklerinin Novare'de uğratıldığı bozgun söz konusu ediliyor.

⁵⁰Viyana halkı 13 Mart 1848 günü ayaklanmış ve İmparatoru bir anayasa kabul etme zorunda bırakmıştı.

cak ve onun devinimleri ile lojistik hizmetlerini engelleyecek halk güçlerinin siyasal ve başkaldırcı seferberliği dışında, kendilerinden yeni yeni alayların çıkarılabileceği ve “teknik” ordu içinde ateşli bir coşku havası yaratacak yardımcı ve yedek yığınların oluşturulmasını da kapsıyordu bu sorun.

Bu halk siyasası 1849’dan sonra da uygulanmadı; ve hatta demokratik eğilimleri sindirmek için 1849’un önemsiz olayları üzerinde uzun uzun da dalaşıldı: Risorgimento’nun ikinci döneminde, Bonapartist Fransa’nın yardımını sağlamaya çalıştı ve Avusturya’nın gücünü Fransa bağlaşmasıyla dengeledi sağ’ın ulusal siyasası. Sağ’ın 1848’deki siyasası Yarımada’nın birleştirilmesini onyıllar boyunca geciktirdi.

Siyasal-militer yönetimin kararsızlıkları, despotizm ile anayasacılık arasındaki sürekli duraksamalar, Piyemonte ordusu içinde bile gösterdi yıkıcı sonuçlarını. Denebilir ki, bir ordu, ister saltık anlamda, silah altındaki yığının büyüklüğü bakımından, ister görelî anlamda, silah altındaki-lerin toplam nüfusa oranı bakımından, ne denli kalabalık olursa, salt teknik-militer yönetime oranla siyasal yönetimin önemi o denli artar. Piyemonte ordusunun savaşçılığı 1848 savaşının başında çok büyüktü: sağcılar böyle bir savaşçılığın katıksız bir asker ve hanedan ruhunun dışavurumu olduğunu sandılar ve halk özgürlüklerini kısıtlamak ve demokratik bir gelecek umutlarını boğmak için dolaplar çevirmeye başladılar. Ordunun “morali” düştü. “Uğursuz Novare” üzerindeki polemik bütününü ortadadır. Novare’de ordu dövüşmek istemedi ve bu yüzden de bozguna uğradı. “Sağcılar” demokratları orduya siyaset sokmak ve onu parçalamakla suçladılar: Aptalca suçlama, çünkü anayasal siyasanın ta kendisi orduyu “ulusallaştırıyor”, genel siyasanın bir ögesi durumuna getiriyor ve böylece militer olarak pekiştiriyordu onu. Ordu, “bölücüler”e gereksinme

duymaksızın, siyasal yönetimde bir değişiklik olduğunu, bundan da her biri anlamsız ve önemsiz gibi görünen, ama bütününü yeni bir boğucu hava yaratan bir küçük değişiklikler çokluğunun doğduğunu sezdiği ölçüde, aptalca suçlama. Öyleyse, militer sonuçlarını öngörmeksizin siyasal yönetimi değiştirenlerdir; daha önceki iyi olan, çünkü ereğine uygun düşen siyasa yerine, kötü bir siyasa geçirenlerdir parçalanmanın sorumluları. Ordu belirli bir ereğe erişmek için bir “alet”tir de, ama mekanik ve fizik bağlantı sınırları içinde kullanılabilen otomatlardan değil, düşünen insanlardan oluşur. Yerindelik ve bir ereğe uygunluktan eğer bu durumda da söz edilebilirse ve edilmesi de gerekirse, o zaman formüle şu ayrımı da katmak gerekir: verili aletin doğasına göre. Eğer bir çiviye tahta bir tokmakla çelik bir çekiç kadar hızlı vurulursa, çivi duvara değil, tokmağa girer. Doğru siyasal yönetim, profesyonel paralı askerlerden oluşan bir orduyla bile zorunludur (Rönesans’ın paralı askerleri arasında bile, teknik-militer yönetim dışında, asgari bir siyasal yönetim vardı); yoklamalı askerlerden oluşan ulusal bir orduyla büsbütün zorunludur bu. Büyük kas, sinir ve ruh yıpranmasına direnmek için büyük moral güçler yedekliklerine gereksinme duyan çok büyük yığınlar tarafından yapılan mevzi savaşlarında (*guerres de position*) daha da karmaşık ve daha da güç bir duruma gelir sorun: ordunun parçalanma ya da çözülmesini, ancak insan yığınlarının en derin özlem ve duygularını hesaba katmasını bilen usta bir siyasal yönetim önleyebilir.

Militer yönetim her zaman siyasal yönetime bağımlı olmalıdır, bir başka deyişle, stratejik plan belirli bir genel siyasanın militer dışavurumu olmalıdır. Belirli koşullarda politikacıların yeteneksiz olmaları elbette olanaklıdır, oysa o sırada orduda militer yetenekle siyasal yeteneği birleştiren önderler bulunabilir: Sezar ile Napoléon’un durumları böyledir. Ama Napoléon örneğinde salt militer nitelikte

bir militer aygıtı sahip olma kasıntısıyla birleşen siyasa değişikliğinin, onu nasıl yıkıma götürdüğü de görülmüştür: hem de siyasal yönetimle militer yönetimin aynı kişide birleşmiş bulundukları bir durumda; siyasal görüş, askeri görüşe üstün gelmelidir. Sezar'ın *Yorumlamalar* başlıklı yapıtı, siyasal sanatla militer sanatın çok ustalıkla bir bileşiminin klasik bir sergileme örneğidir: Sezar'da yalnız büyük bir militer önder değil, ama daha özel olarak kendi politik önderlerini, demokrasinin önderini görüyorlardı askerler. Clausewitz'in izinden giden Bismarck'ın, siyasal uğraşın militer uğrak üzerindeki üstünlüğünü savunmasına karşın, Wilhelm II'nin, Ludwig'in anlattığına göre, Bismarck'ın bu düşüncesini aktaran bir gazeteye, büyük bir öfkeyle nasıl: "İşte bu yüzden Almanlar hemen bütün çatışmaları parlak bir biçimde kazanmış, ama savaşı yitirmişlerdir." diye bir not düşüğünü anımsatmak gerekir.

Özellikle gönüllülük olayı üzerinde direnerek, Risorgimento'da halk sınıflarının katkısını belirli bir abartma eğilimi vardır. Bu konuda en ciddi ve en dengeli şeyler 1928-29'da *Nuova Rivista Storica*'da Ettore Rota tarafından yazılmıştır. Bu gönüllülere verilmesi gereken anlam üzerine bir başka notta⁵² yapılmış bulunan gözlem dışında, Rota'nın yazılarının gönüllülerin nasıl kötü görüldüklerini ve Piyemonte yetkilileri tarafından eylemlerinin nasıl baltalandığını gösterdiklerini saptamak gerekir ki, bu da kötü siyasal-militer yönetimin ta kendisini doğrular. Piyemonte hükümeti, kendi toprakları üzerinde, kendi nüfusuna oranla, zorunlu olarak asker toplayabilirdi; tıpkı Avusturya'nın

da, kendi toprakları üzerinde ve son derece daha büyük bir nüfusa oranla toplayabileceği gibi: Bu koşullarda, sonuna dek götürülmüş bir savaş, belli bir zaman sonra Piyemonte için kötü olurdu. Bir kez "*Italia farà da sé*" ilkesini koyduktan sonra, ya öbür İtalyan devletleriyle konfederasyonu hemen kabul etmek, ya da yığınları öbür hükümetlere karşı başkaldırmaya götürecek ve Piyemonteliler yanında dövüşmeye getirecek denli köklü bir halk temeli üzerinde siyasal toprak bütünlüğünü kurmak gerekiyordu. Ama sorun da işte buradaydı: Piyemonte'de sağcılar, ya Avusturyalıları yalnız Piyemonte düzenli güçleriyle yenebileceklerini düşünerek (böyle şeyi nasıl düşünebildiklerini anlamak olanaksız) gönüllüleri istemiyorlardı, ya da karşılıksız olarak yardım görmek istiyorlardı (burada da ciddi siyasacıların böyle bir saçmalığı nasıl düşünebildiklerini anlamak olanaksız): gerçeklikte, devlet bir karşılıklı bulunmadıkça, hatta kendi öz uyruklarının bile coşkusunu, özverisini, vb. sağlayabileceği ileri sürülemez; ve hele, genel ve soyut bir program üzerine, ve uzaktaki bir hükümete körü körüne bir güven adına, yabancı devletler yurttaşlarından hiç istenemez bu. 1848-49 dramı buydu, ama İtalyan halkını bunun için aşağılamak da doğru olmaz; yıkımın sorumluluğu hem Ilımlılar'a, hem de Eylem Partisi'ne, yani son çözümlemede yönetici sınıfların olgunluk eksikliği ile yeteneksizliklerine yüklenmelidir.

Risorgimento'nun siyasal-militer yönetiminin güçsüzlüğü üzerindeki gözlemler, çok bayağı ve çok kaba bir kamıyla çürütülebilirdi: "demagog olmadı bu adamlar, demagoji yapmadılar"⁵³. Ulusal devrim önderlerinin yönetim

⁵²Büyük bir olasılıkla, Gramsci'nin, İtalyan yaşamının toplumsal ve tarihsel koşullarından çıktığı biçimiyle, (siyasal ve militer) "gönüllü" kavramı ile, entelektüel gönüllülüğün çeşitli görünümünü (seçkin, serüvenci, bohem...) çözümlediği "Volontarismo e Masse Sociali" (Gönüllülük ve Toplumsal Yığınlar) başlıklı not söz konusu ediliyor: *Il Risorgimento*, Einaudi, p.197-198.

⁵³Bugün kötüleyici ve olumsuz bir anlam kazanmış bulunan demagoji sözcüğü (halkın, kimi zaman en aşağılık eğilimlerini okşamak), Gramsci'nin biraz aşağıda açıkladığı gibi, aslında "halk yönetimi" anlamı taşıyan Yunanca bir sözcükten gelir.

yeteneği üzerindeki olumsuz yargıyı çürütmek için ileri sürülen çok yaygın bir başka bayağı düşünce de, ulusal devrimin *ancak* kültürlü sınıfların *değimiyle* (liyakatiyle) gelişebileceğini çeşitli biçimlerde yinelemeye dayanır. Değimin nerede olduğunu anlamak güçtür. Kültürlü bir sınıfın değimi, tarihsel işlevinin halk yığınlarını yönetmek ve ilerlemeci öğelerini geliştirmek olmasından gelir; eğer kültürlü sınıf işlevini yerine getirmeye yetenekli değilse, değimden değil, ama değimsizlikten, yani olgunluk eksikliği ile derin bir yetersizlikten söz etmek gerekir. Demagoji sözcük ve düşüncesi üzerinde böyle bir uzlaşmaya varmalı. Eğer demagoji kendi asıl anlamında alınırsa, gerçekten de, bu adamlar halka yön vermesini, onda coşkunluk uyandırmasını becerememişlerdir. Hiç değilse erişmek istedikleri ereğe erişme başarısını gösterebilmişler midir? İtalya'da modern bir devlet kurmak istediklerini söylüyorlardı, ama bir tür altı kaval üstü şişhane bir devletten başka bir şey kuramadılar; geniş ve enerjik bir yönetici sınıf var etmek istiyorlardı, ama başaramadılar; halkı devlet çerçevesi içine sokmak istiyorlardı, ama beceremediler. 1870-1900 arası bayağı siyasal yaşam, halk sınıflarının ilkel ve yerleşik başkaldırısı durumu, kuşkucu ve tembel bir yönetici katmanın aşağılık ve sıkıntılı varoluşu, hep bu güçsüzlüğün vargılarındırlar; ve sonuç da, Papalık tarafından ve büyük yığınların düşmanca edilginliği tarafından içerden kemirildiği için, gerçek özerklikten yoksun yeni devletin uluslararası konumudur. Gerçeklikte büyük demagoglar oldular Risorgimento'nun sağcıları: ulus-halkı bir alet, bir nesne durumuna getirdiler, alçalttılar onu, ve her zaman en kötü demagoji örneklerini verenlerin ve halkın ayakta kımına sık sık başvuranların (Fransa'daki Napoléon III gibi) sağcılar olmasına karşın, bu sözcüğün sol partilere karşı sağ partilerin ağzında kazandığı anlamdaki en büyük ve en aşağılık demagoji de, işte budur. [1934; ilk yazım 1929-30.]

RİSORGİMENTO'DA VE ULUSAL YAPIDA KENT-KIR İLİŞKİSİ

Kentsel nüfusla kırsal nüfus arasındaki ilişkiler, özellikle İtalya'da, bir tek şematik tip göstermezler. Bundan ötürü de modern uygarlıkta "kentsel" ile "kırsal"dan ne anlaşıldığını, ve, az ya da çok yoğunlaşması bakımından irdelenen nüfusun genel bileşimindeki eskimiş ve geri kalmış biçimlerin sürekliliğinden hangi bağdaşımaların doğabileceğini göstermek gerekir. Bazen kırsal tipin sözde kentsel tipten daha ilerlemeci olduğu paradoksu görülür.

"Sınai" bir kent organik olarak ona bağımlı bulunan kırdan her zaman daha ilerlemecidir. Ama İtalya'da, bütün kentler "sınai" değildir, ve tipik olarak sınai kentler daha da az sayıdadır. "Yüz" İtalyan kenti sınai kent midir, ve kırsal olmayan merkezlerdeki, Fransa'dakinin hemen hemen iki katı olan nüfus kalabalığı, İtalya'da Fransa'dakinin iki katı bir sanayileşme olduğunu mu gösterir? İtalya'da kentsel yoğunlaşma yalnızca ve hatta pek de o kadar kapitalizmin ve büyük sanayiın bir gelişme görüngüsü değildir. Uzun zaman İtalya'nın en büyük kenti olan kent, Napoli, bir sanayi kenti değildir; ve güncel en büyük İtalyan kenti Roma da sınai bir kent değildir. Bununla birlikte, hatta Ortaçağsal tipteki bu kentlerde bile, modern kentsel tipteki güçlü nüfus grupçukları vardır; ama nedir görelî konumları bu grupçukların? Modern tipte olmayan, ve engin çoğunluğu oluşturan öbür bölüm tarafından boğulmuş, sıkıştırılmış, ezilmişlerdir. "Sessizlik kentleri"nin¹ paradoksudur bu.

¹"Sessizlik kentleri": Gabriele d'Annunzio'nun, geçmişte dört başı bayındır olduktan sonra bugün önemlerini yitirmiş bulunan İtalyan kentlerini adlandıran deyimi (şirler derlemesi *Laudi*'den bir başlıktır bu). Anıtları ve eski büyüklüklerinden kalan bütün tanıklıklar, bugün bu kentleri, örneğin Ravenna, Sienna, eski kent Bergamo vb. gibi, turistik erekler durumuna getiriyor.

Bu tip kentte bütün toplumsal gruplar arasında kıra karşı kentsel bir ideolojik birlik vardır. Sivil işlevleri bakımından orada bulunan en modern gruplar bile yakalarını kurtaramazlar bu birliktir: "hödük"e karşı tiksinti ve aşağısıma, kırın, eğer yerine getirilecek olsalar, bu tip kentin varoluşunu olanaksız kılacak istemlerine karşı üstü kapalı bir cephe vardır. Buna karşılık, kente karşı, genel olarak kente karşı, onu oluşturan bütün gruplara karşı, "cinsil" ("*générique*"), ama bundan ötürü daha az direngen ve daha az zorlu olmayan bir hıncı vardır kırın da. Gerçeklikte çok karmaşık olan ve kendini görünüşte çelişik biçimler altında gösteren bu genel ilişki, Risorgimento için savaşımın gelişmesi içinde, bu tür ilişki henüz bugünkünden daha saltık ve daha etkili olduğu zaman, çok büyük bir önem taşımıştır.

Bu görünüşteki çelişkilerin yankılar uyandıran ilk örneği 1799 Parthénopée Cumhuriyeti² oluntusunda irdelenebilir: Kent, kardinal Ruffo'nun çeteleri içinde örgütlenen kırılırlar tarafından ezildi, çünkü Cumhuriyet, aristokratik birinci evresinde olduğu gibi burjuva ikinci evresinde de, kırılırların savaştığı ve çünkü öte yandan, tarımsal gelirlerini Napoli'de harcayan toprak sahiplerini mülksüzleştirerek, büyük halk yığını gelir kaynakları ve yaşam araçlarından yoksun bırakacak olan bir Jakoben devrim bekletisi içinde, bu cumhuriyet, Napoli halk adamlarını, düşman değilse de, kendisine karşı ilgisiz bıraktı. Ayrıca Risorgimento'da, Kuzey ile Güney arasındaki tarihsel ilişki-

²Parthénopée (Napoli) Cumhuriyeti, Fransız Devrimi'nin etkisi altında, Napoli kralını kovan liberaller tarafından, 23 Ocak 1799'da ilan edildi. Birkaç ay geçince, Fransız birliklerinin gidişinden sonra, kardinal Ruffo'nun arkasında toplanan isyancı köylü çeteleri tarafından, Kalabryalılar, İngilizler ve Türk ve Rus birlikleri tarafından desteklenen kral Napoli'ye dönünce, 13 Haziran 1799'da da devrildi.

nin, büyük bir kent ile bir büyük kır arasında kendini gösterene benzer bir ilişki olarak, embriyoner bir biçim altında, kendini daha o zamandan gösterdiği de görülür: taşra ile sınıai başkent normal organik ilişkisi değildi bu ilişki, ama çok değişik sivil ve kültürel gelenekteki iki geniş bölge arasında kuruluyordu, ve bir ulusal topluluklar çatışması görünüm ve öğelerinin de daha bir belirginleştiği görülüyordu. Risorgimento döneminde son derece dikkate değer bir olgu var: siyasal bunalımlarda, 1799'da Napoli'de, 1820-21'de Palermo'da, 1847'de Messina ve Sicilya'da, 1847-48'de Sicilya ve Napoli'de, eylem girişkenliği hep Güney'dedir. Kuzey ile Güney arasındaki köprülük yapan orta İtalya'daki her devrimin büründüğü tikel görünüm, dikkat edilecek bir başka olgudur. Halk (görelî olarak halk) girişkenlikleri dönemi 1815'ten 1849'a değin gider ve doruk noktasına Toskana ile Papalık Devletlerinde ulaşır (Romagna ile Lunigiana'yı³ her zaman orta İtalya'nın bir parçası olarak düşünmek gerekir). Bu tikelilikler sonradan doğrulanmışlardır da: 1814 Haziran olaylarının⁴ doruk noktası kimi Merkez bölgelerde (Romagna ve Marches) bulunur, 1893'te Sicilya'da başlayan bunalım⁵, Güney'de ve Lunigia-

³Romagna, Po'nun güneyinde yer alan bugünkü Emilia-Romagna ilinin güney-doğu bölümünü oluşturur. Ravenna, Forlì, Rimini, Romagna'nın en önemli kentleridirler.

⁴Toskana'daki Pontremoli, Massa ve Carrare kentleriyle birlikte, Magra vadi bölgesidir Lunigiana.

⁵1815 gericiğinden önceki İtalyan liberal devriminin ve özellikle Napoli kralı Murat'ın İtalyan birliğini kendi yararına gerçekleştirme girişiminin uğradığı başarısızlığın son kırıntılarına anıdırma. İlk başarılarından sonra, Murat ve birlikleri geri çekilme zorunda kaldılar. Avusturyalılar tarafından Tolentino'da bozguna uğratıldılar. Murat tahtını bırakıp Korsika'ya kaçma zorunda kalırken, bu devrimci devrimlere karşı İtalyan yurtsever ve liberalleri (özellikle kentler burjuvazisi) üzerinde amansız bir baskı kuruldu.

⁶Sicilya'daki "Fasci"ler devrimini (Falsceaux) söz konusu

na'da etkilerini gösterir, 1898'de Milano'da doruk noktasına varır⁶; 1919'da Güney'de ve Sicilya'da toprak işgalleri, 1920'de Kuzey'de fabrikaların işgali⁷ görülür. Bu eşzamanlılık, bu görece süredeşlik, bir yandan, hatta 1815'ten sonra da görece türdeş bir ekonomik ve politik yapının var olduğunu, ve, öte yandan, bunalım dönemlerinde ilk tepki gösterenin, nasıl çevresel ve en güçsüz bölüm olduğunu gösterir.

Kuzey ile Güney arasındaki kent-kır ilişkisi çeşitli kültürel anlayışlar ve zihinsel davranışlar içinde de irdelenebilir. Belirtilmiş bulunduğu gibi, B. Croce ile G. Fortunato, yüzyıl başında, şu ya da bu biçimde Kuzey'in kültürel devinimine karşı çıkan kültürel bir devinimin başında olmuşlardır (pozitivizme karşı idealizm, fütürizme⁸ karşı

ediliyor. "Siyasal Yönetim Sorunu" üzerindeki öngelen irdelenimin 21 no'lu notuna bakınız. (s. 27.)

⁶Milano işçilerinin, ekonomik ve mali bunalım, yaşam pahalılığının ve sefaletin artışı nedeniyle 1898 Mayıs'ında patlak veren devinimleri söz konusu ediliyor. Sıkıyönetim ilan eden ve, bastırma işlemini yönetmek için, tam yetkili krallık komiseri olarak general Bava Beccaris'i atayan Di Rucini kabinesi döneminde, kan içinde bastırıldı bu devinimler.

⁷Torino işçilerinin büyük grevidir bu. Bu grev ile fabrikaların işgalinin yaşanmış ve duyulandırıcı bir öyküsü, önsözünü Mario Montagnana'nın yazdığı, Battista Santhia'nın şu yapıtında bulunabilir: *Con Gramsci all' Ordino nuovo* (Gramsci ile Birlikte Ordino Nuovo'da), Editori Riuniti, Roma, 1956.

⁸1913-1915 sıralarında ozan Marinetti çevresinde doğan fütürist devinim bir tür anarşist bir tepki, Benjamin Crémieux'nün dediği gibi, "İtalyan akademizmine, geleneğe, arkeolojiye, ayışığına ve Dante tapıncına (culte) karşı tepkisel bir dinamizm"dir (*Panorama de la littérature Italienne contemporaine*). Ama, özellikle teknik yeniliklere karşı duyulan özel eğilimin egemen bulunduğu paradoksal tezlerin düzensiz karışımı altında, diye ekler Crémieux, "emperyalizmin ve d'Annunziogil aşırılığın bir uzantısı görülür... Fütürizmin faşist ruha geniş ölçüde yol hazırladığı söylenebilir". Gerçekten de, fütürist devinimin yazın-

klasisizm). Sicilya'nın Güney'den kültürel bakımdan da ayrıldığına ayrıca dikkat etmek gerekir: eğer Crispi Kuzey'in sınıai uygarlığının adamıysa, Pirandello, ana çizgileri içinde, fütürizme daha yakındır, Gentile ile "güncelcilik" ("*actualisme*") de (geniş anlamında, geleneksel klasisizme karşıtlık olarak, çağdaş bir romantizm biçimi olarak anlaşılan) fütürist devinime daha yakındırlar. Aydın katmanların çeşitli bir yapı ve çeşitli bir kökenleri vardır: Güney'de henüz köylü yığını ile toprak sahipleri yığını ve devlet aygıtı arasında ilişki kuran "sümüklü avukat" ("*avocaillon*") tipi egemendir; Kuzey'de ise işçi yığınıyla patronlar arasında ilişki kuran fabrika "teknisyeni": devletle ilişki yepyeni bir aydınlar katmanı tarafından yönetilen sendikal örgütlerle siyasal partilerin işleviydi (güncel devlet sendikalizmi⁹, sonuç olarak, bu toplumsal tipin ulusal ölçüde sistematik ve eski sendikalizmde olanaklı olduğundan daha bağlantılı ve daha tutarlı biçimde yapılmasıyla birlikte, belli bir noktaya değin ve belli bir anlamda bir moral ve siyasal birleştirme aletidir).

Bu karmaşık kent-kır ilişkileri, faşizmin erklige gelişinden önce kendini göstermeye çalışan genel siyasal programlar içinde de irdelenebilirler: Giolitti ile liberal demokratların programı, Kuzey'de korumacı bir sistemin tabanı olacak ve Kuzey'in ekonomi ve hegemonyasını pekiştirecek "kentsel" bir blok (bir sanayiciler ve işçiler bloku) kurmak istiyordu. Güney, yarı-sömürge bir pazardan, bir tasarruf ve vergi kaynağından başka bir şey olmamaya indirgenmişti. İki önlemler dizisiyle "düzence altında" tutuluyordu bu bölge: her türlü yığınsal devinimi, köylüle-

sal anarşizmi, Marinetti'yi 1919'da Benito Musollini tarafından desteklenen listeden seçimlere katılmaya götürecek gösterişçi bir ulusalcılıkla astarlanıyordu.

⁹"Güncel devlet sendikalizmi": yani emekçilerin üye yazılma zorunda oldukları faşist korporatif sendikalar.

rin devirli kıyımlarıyla birlikte, acımasız bir polis baskısı altına alan önlemler¹⁰, ve polissel-siyasal önlemler: devlet dairelerinde iş, yerel yönetimlerde cezalandırılmayan hırsızlık yetkileri, kilise adamlarına önemli kilise varlıklarından yararlanma yetkisi bırakarak, başka yerlerden daha yumuşak biçimde uygulanan bir kilise mevzuatı, vb. biçimi altında, "aydınlar" ya da "sümüklü avukatlar" katmanına sağlanan kişisel kayralar, yani en etkin güneyli öğrencilerin, "kişisel olarak" yönetici devlet personeli içine girmelerinin sağlanması. Böylece Güney'deki yerleşik hoşnutsuzluğu örgütleyebilecek toplumsal katman, tersine Kuzey'in bir politika aleti ve onun bir özel polis yardımcısı durumuna geliyordu. Yönetim olmadığından, hoşnutsuzluk normal bir siyasal biçim almakta başarısız kalıyor ve, kendini ancak dağınık ve gürültülü patırtılı biçimde dışavuran hoşnutsuzluk belirtileri, "adli polis" in yetkisi içine giren olaylar olarak gösteriliyorlardı. Gerçeklikte, bu bozma, satınalma biçimi, fetişist birlik anlayışları nedeniyle, Croce ve Fortunato gibi adamların, edilgin ve dolaylı biçimde de olsa, onayını kazanıyordu¹¹.

¹⁰Giolitti'yi anma vesilesiyle *Nuova Antologia* dergisinde (1 Ağustos 1928) *Spectator* (Missiroli) tarafından yazılan bir makalede, sosyalizm ve sendikalizmin Güney'deki her türlü yayılmasına Giolitti'nin yılmadan karşı koymasına şaşıyor, oysa şaşılabacak hiçbir şey yok, çünkü bir işçi korumacılığı —reformizm, kooperatifler, bayındırlık işleri— ancak kısmi olduğu zaman olanaklıdır, yani her ayrıcalık, gözden çıkarılan ve malı mülkü elinden alınan kişiler öngerektirir. (Gramsci'nin notu.)

¹¹"Unità" konusunda, Prezzolini tarafından *Cultura Italiana*'nın birinci baskısında anlatılan Fortunato-Salvemini olayına bakınız (Gramsci'nin notu.)

*İlk sayısı 12 Şubat 1924'te yayınlanan ve Üçüncü Enternasyonal üyesi komünistlerle sosyalistler tarafından ortaklaşa çıkarılan ve 15 Ağustos 1924 gününden günümüze değin İtalyan Komünist Partisi organı olacak olan günlük gazete değil, ama 1911'de Salvemini tarafından kurulan ve (savaş yılları hariç) 1920'ye değin yayınlanan dergi söz konusu ediliyor.

Kuzey ile Güney arasındaki anlaşmazlık gerekçelerinin, hatta en nesnel nitelikte, her türlü saptanmasına karşı örgütlenmiş bulunan yıldırma kampanyasının siyasal-moral etkenini de unutmamak gerekir. 1890-1900 yılları ticari bunalımından sonra, Sardinya üzerine Pais-Serra anket sonucunu, ve Crispi tarafından Sicilya "Fasci"lerine karşı yöneltilen İngilizler'e satılmış olma suçlamasını anımsatmak gerekir. Sicilya'nın Napoli krallığından ayrılma akımına zararsız bir anıştırma konusunda Napoli tarafından Croce'ye karşı yapılan saldırıda¹² kendini daha şu yakınlarda bile gösteren (Croce'nin *Critica*'daki yanıtına bakınız) o birlikçi öfkelenme biçimi (beylerin toprakları üzerindeki korkunç köylü baskısı ve Crispi'nin bölgesel tutulması (popüleritesi) sonucudur bu biçim), özellikle Sicilyalı aydınlar arasında görülüyordu.

Giolitti programı iki etken tarafından "bozuldu": 1. Mussolini'nin yönetimi altındaki sosyalist partinin uzlaşmazlarının ortaya çıkması ve Güneycilerle Kuzey kentsel blokunu yıkan flörtleri (Serbest mübadele, Molfetta seçimleri¹³, vb.); 2. Güney'in parlamenter tabanını görülmemiş biçimde genişleten ve bireysel baştan çıkarmayı güçleştiren genel oyun kabulü (baştan çıkarılacak adamlar, düpedüz satın alınamayacak denli çok sayıdaydı; siyasal toplanılardaki kabadayılardan ortaya çıkış nedeni de budur). Giolitti oyuncu (*partenaire*) değiştirdi: kentsel blokun ye-

¹²Luigi Natoli'nin, Gramsci tarafından Sicilya'daki "ayrılıkçı" eğilimlerin irdelendiği bir notta (*Il Risorgimento*, Einaudi, p 135-136) çözümlenen kitabı: *Rivendicazioni Attraverso le Rivoluzioni Siciliane del 1848-1860* (1848-1860 Sicilya Devrimlerindeki İstemler) söz konusu ediliyor.

¹³Molfetta: Adriyatik kıyısında, Barletta ile Bari arasında, küçük Puglia kenti. 1915 seçimlerinde, Gramsci'nin biraz sonra açıkladığı gibi, bu seçim Kuzey'in sanayicileri ile Güney'in tarımsal bloku arasındaki seçim bağlaşmasının bir örneği oldu.

rine "Gentiloni antlaşması"nı¹⁴ geçirdi (daha doğrusu, kentsel blokun büsbütün dağılmasını engellemek için, onun karşısına öbürünü çıkardı), yani kısacası, kentsel blokun yerine, etkilerinin hiç değilse seçmenler topluluğundaki genişleme sonuçlarını yararlı olarak "düzeltebilecek" bir ölçüde Güney'de de yayılmasıyla birlikte, Kuzey'in sanayi ile "organik ve normal" Kırım köylüleri arasında kurulan bir bloku geçirdi (Katolik seçim güçleri coğrafi bakımdan sosyalist güçlerle örtüşüyorlardı, çünkü Kuzey'de ve Merkez'de yerleşmiş bulunuyorlardı).

Öbür program ya da genel siyasal yönetim, *Corriere della Sera* ya da Luigi Albertini'nin programı olarak adlandırılabilir ve Kuzey'in (başında tekstilciler, pamukçular, ipekçiler, dışsatımcılar ve dolayısıyla serbest ticaretçiler bulunan) sanayicilerinin bir bölümü ile Güney'in tarımsal bloku arasında bir bağlaşmaya indirgenebilecek olan programdır: *Corriere* 1913 Malfetta seçimlerinde Giolitti'ye karşı Salvemini'yi destekler (Ugo Ojetti'nin kampanyası), ilkin Salandra kabinesini, sonra Nitti kabinesini, yani Güney'in devlet adamları tarafından kurulan ilk iki hükümeti destekler¹⁵.

¹⁴Genel (ama yalnız erkekler için genel) oyla yapılan ilk seçimler olan 1913 seçimleri dolayısıyla, Giolitti ile, (Pie X tarafından kurulan) İtalyan Katolik Seçmenler Birliği başkanı Kont Gentiloni arasında varılan anlaşma sözkonusu ediliyor. Bu anlaşma gereğince, hükümet adayları, tutucu ve anti-sosyalist konumlar üzerinde, Katoliklerin oylarıyla desteklendiler.

¹⁵Sicilyalıları ayrı olarak düşünmek gerekir: 1860'dan başlayarak bütün kabinelerde aslan payını almışlar, ilk lideri Salandra olan Güney'in geri kalan bölümünün tersine, birçok başbakan çıkarmışlardır onlar. Sicilyalıların bu "ağır basan" tutumu, el altından her zaman İngiltere yararına "ayrılıkçı" bir anlayış sürdüren ada partilerinin şantaj politikasıyla açıklanır: Crispi'nin suçlaması, en sorumlu ve en duyarlı ulusal yönetici grubun kafasından gerçekten hiç çıkmayan bir kaygının sakımsız bir biçim altındaki dışavurumuydu. (Gramsci'nin notu.)

Savaşta köylü yığınları tarafından edinilen siyasal-örgütücü deneyin, yani Güney bloku ile, aydınların (savaş sırasında subay olan) bir bölümü ve büyük toprak sahipleri tarafından yönetilen köylüler müfrezesinin belli bir kopuşu sonucu, 1918-1920-1921'de en güçlü dışavurumunu bulan bu olayın ilk belirtilerini, seçmenler topluluğunun 1913'teki genişlemesi, daha o zamandan ortaya çıkarmıştı; Sardinya devinimi, "Sicilia Nuova" (Yeni Sicilya) tarafından, Sardinya örneği üzerine bölgesel eylem partileri oluşturmaya kalkışan muhariplerce kurulan Güney için "Rinnovamento" (Yeniden Doğuş) grubu tarafından simgelenen aşırı, ayrılıkçı kanadıyla birlikte Sicilya Reformist Partisi de (Bonomi parlamento grubu denilen şey, Bonomi ile 22 Sicilyalı milletvekili tarafından oluşturulmuştu), işte böyle çıkar ortaya. Köylü yığınların özerkli önemi, Sicilya'da en yüksek örgütlenme ve bütünlüğe, buna karşılık Sardinya'da ancak görece güçsüz bir öneme sahip bulunan toprak sahiplerinin örgütsel güçlerine, saygınlık ve uyguladıkları ideolojik baskıya göre, Sardinya'dan başlayarak Güney'e ve Sicilya'ya değin, derece derece gösterir kendini bu devinimde. Bunlara karşılık düşen aydın katmanların görece bağımsızlığı da, elbette toprak sahiplerinkininkile ters yönde, benzer derecelenmeler gösterir¹⁶.

Aydınların siyasal-toplumsal işlevini çözümlemek için, çeşitli alanlarda ilişkiye geçirdikleri temel sınıflar karşısındaki psikolojik tutumlarını incelemeyi unutmamak gerekir: Aletsel (*instrumentales*) sınıflar karşısında "ataerkil"

¹⁶"Aydınlar" denince, yalnızca bu sözcikle genel olarak adlandırılan katmanları değil, ama genellikle, üretim alanında olduğu denli kültür alanında ya da siyasal-yönetimsel alanda da geniş anlamda örgütlenme işlevleri gören tüm toplumsal katmanları anlamak gerekir: ordudaki assubay ve ast subaylara, ve kısmen de, ast kökenli yüksek subaylara karşılık düşer bu katmanlar. (Gramsci'nin notu.)

bir tutumları mı vardır? Yoksa onların organik bir dışavurumları olduklarına mı inanılır? Yönetici sınıflar karşısında “kölece” bir tutumları mı vardır, yoksa kendileri de yönetici olduklarına mı inanılır? Risorgimento’nun gelişmesi içinde, Eylem Partisi’nin “ataerkil” bir tutumu vardı, bundan ötürü de büyük halk yığınlarını devletle ilişkiye geçirmekte ancak çok sınırlı bir ölçüde başarı kazandı. “Transformizm”¹⁷ denilen şey, Eylem Partisi’nin Ilımlılar tarafından moleküler olarak kendilerine katılması ve halk yığınlarının önderlerinden yoksun kalmaları, yeni devlet içinde söğürülmemiş bulunmaları olgusunun parlamenter dışavurumundan başka bir şey değildir.

İtalyan tarihinin temel itici güçlerinin incelenmesi ile, Eylem Partisi’nin Risorgimento’daki yöneliminin irdelenmesi ve yargılanmasını sağlayan program maddelerinin incelenmesi, kent-kır ilişkisinden başlamalıdır. Şematik olarak, şöyle bir tablo var: 1. Kuzey’deki kentsel güç; 2. Güney’deki kırsal güç; 3. Merkez-Güney’deki kırsal güç; 4. Sicilya’nın kırsal gücü ve 5. Sardinya’nın kırsal gücü. Bu güçlerden birincisinin “lokomotif” işlevi bir kez iyice saptandıktan sonra, tarihte olası en büyük hızla ilerleyen bir “tren” oluşturmaya yetenekli “en yararlı” çeşitli birleşimleri incelemek gerekir. Bununla birlikte, birinci güç, kendi türdeşliğini eklemek için, politik-militer yönetimi uygulamak için (Piyemonte hegemonyası, Milano ile Torino arasındaki ilişkiler, vb.), kendine özgü sorunlar, iç sorunlar, örgütlenme sorunları çıkarmaya başlar. Ama, salt “mekanik” bir biçimde de olsa, eğer böyle bir güç belli bir birlik ve vuruşkanlık derecesine erişirse, öbürleri üzerinde “dölalayı” bir yönetici işlev göreceği kesindir. Risorgimento’nun çeşitli dönemleri boyunca, öyle görünüyor ki, bu güç, ne zaman yabancı egemenliğine karşı bir uzlaşmazlık ve sa-

vaşım tavrını benimserse, Güney’in ilerlemeci güçleri üzerinde bir coşkunluğa yol açar: 1820-21, 1831, 1848 devrimlerindeki süredeşliğin (*simultanéité*) değil, ama göreceli eş zamanlılığın (*synchronisme*) nedeni de budur. 1859-60’da bu tarihsel-siyasal “düzenek” olanaklı tüm etkinliklerle işler, çünkü Kuzey savaşıma başlar, Merkez barışçıl ya da hemen hemen barışçıl olarak savaşıma katılır ve Güney’de de, görece güçsüz bir zorlama da olsa, Garibaldicilerin zorlaması altında Bourbonlar devleti yıkılır. Eylem Partisi (Garibaldi), Ilımlılar (Cavour) Kuzey ile Merkezi örgütledikten sonra, elverişli biçimde işe karıştığı içindir ki olur bu; bir başka deyişle, bu göreceli süredeşliği örgütleyen aynı politik-militer yönetim (Ilımlılar ya da Eylem Partisi) değildir, ama iki yönetimin (mekanik) işbirliği birbirini başarılı biçimde tamamlar.

Demek ki birinci güç öbür ulusal kesimlerin kentsel güçlerini ve özellikle de Güney’inkileri kendi yöresinde örgütlenme sorununu koymalıydı önüne. Tutku dalgalarını zincirlerinden boşandıran çelişkiler ve öğelerle dolu en güç sorundur bu (bu çelişkilerin kaba güldürüsel bir çözümünü 1878 sözümona parlamenter devrimi oldu)¹⁸. Ama bu sorunun çözümü, tam da böyle olduğu içindir ki, ulusal gelişmenin en önemli noktalarından biriydi. Kentsel güçler toplumsal bakımdan türdeşleştirler, öyleyse tam bir eşitlik durumu içinde bulunmaları gerekir. Teorik bir açıdan doğrudur bu, ama tarihsel bakımdan sorun farklı biçimde çıkıyordu ortaya: Kuzey’in kentsel güçleri kendi ulusal kesimlerinin açıkça başındaydılar, oysa, Güney’in kentsel güçleri için, hiç değilse eşit bir ölçüde, doğru değildi bu. Öyleyse, Kuzey’in kentsel güçleri, genel kent-kır ilişkisi içinde, Güney’in kentsel güçlerinin, Kuzey’den Güney’e yönetimi güven altına almada kendi yönetici işlevlerini sınır-

¹⁷Transformizm üzerine, “Siyasal Yönetim Sorunu” üzerindeki öngelen irdelenimin 5 no’lu notuna bakınız. (s. 15.)

¹⁸“Siyasal Yönetim Sorunu” üzerindeki irdelenimin 4 no’lu notuna bakınız. (s. 15.)

landırmalarını sağlamalıydılar; bir başka deyişle, Güney'in kentsel güçlerinin yönetim işlevi, Kuzey'in daha geniş yönetici işlevinin ancak bağımlı bir uğraşı olabilirdi. En açık çelişki de bu durumdan doğuyordu: Güney'in kentsel gücü, Kuzey'inkinden bağımsız, kendinde bir güç olarak düşünülemezdi; sorunu böyle koymak, Güney'in kentsel gücünü Kuzey'inkinden bağımsız bir güç olarak düşünmek, federalist çözümün bile ortadan kaldıramayacağı denli ciddi, başa çıkılmaz bir "ulusal" anlaşmazlığın varlığını önceden olumlamak; ortak düşmana, Avusturya'ya karşı (sonunda tek birlik ve dayanışma ögesi "ortak" bir düşmana sahip bulunmak olmuş olurdu) aralarında ancak diplomatik ve militer bir bağlaşma gerçekleştirilebilecek değişik ulusların varlığını olumlamak demektir. Bununla birlikte, gerçeklikte ulusal sorunun "bütün" görünüşleri, ve hatta en önemli görünüşleri bile değil, ancak birkaç "görünümü" vardı. En ciddi görünüm Güneyli kentsel güçlerin kırsal güçlere göre güçsüz konumuydu. Bazen kentlin kira gerçek bir bağımlılığıyla kendini dışavuruyordu bu elverişsiz ilişki. Kuzey ile Güney'in kentsel güçleri arasındaki sıkı ilişki, *ikincilere birincilerin saygınlığının temsil edici gücünü* vererek, ikincilerin özerkli duruma gelmelerine, tarihsel yönetici rollerinin bilincine varmalarına yardım edecek, ve bu da, salt teorik ve soyut bir biçimde değil, ama geniş bölgesel sorunlara getirilecek çözümleri esinleyerek, "somut" biçimde olacaktı. Güney'de birliğe karşı güçlü karışıklıkların görülmesi doğaldı: bu sorunu çözmek için en ağır görev, ne olursa olsun, politik sistemin birlik niteliğine yalnız Güney'li "kardeşlerini" inandırmaları değil, ama kendileri de inanmakla başlamaları gereken Kuzey'li kentsel güçlere düşüyordu: öyleyse, pratik olarak Güney'in ve adaların güçlü halk kişiliklerinin ille de işbirliğinde bulunacakları güçlü bir siyasal yönetimin varoluşu çevresinde çıkıyordu sorun ortaya. Bir Kuzey-Güney birliği yaratma

sorunu, tüm ulusal kentsel güçler arasında bir birlik ve dayanışma yaratma sorununa sıkı sıkıya bağlıydı, ve bu son sorun birinciyi büyük ölçüde kapsıyordu¹⁹.

Kuzey ve Merkez'deki kırsal güçler de, Kuzey'li kentsel gücün, yeni devletin gelişmesine yabancı kökenli girişim ve etkileri ortadan kaldırarak, normal bir kent-kır ilişkisi kurmak için uğraşması gereken bir sorunlar dizisi çıkartıyorlardı ortaya. Bu kırsal güçler içinde iki akımı ayırt etmek gerekiyordu: laik akım ile, Avusturya dostu kilise yanlısı akım. Kilise yanlısı akım en güçlü baskısını yalnızca Toskana'da ve Papalık devletlerinin bir bölümünde değil, ama Lombardiya-Venezia'da da gösteriyordu; laik güçler, Papalığa bağlı valilikler (*Légations*) dışında, İtalya'nın geri kalan bölümünde az çok geniş girişimlerle birlikte, Piyemonte'de, özellikle Romagna'da, ve Güney'e ve Adalar'a değin öbür kesimlerde etkiliydiler. Bu dolaysız ilişkilere bir çözüm getirmekle, Kuzey'li kentsel güçler ulusal ölçekte ortaya çıkan bütün benzer sorunlara çözüm yolunu göstermiş olacaktı. Tüm bu karmaşık sorunlar dizisinde, Eylem Partisi tamamen başarısızlığa uğradı: Bu türlü sorunların üzerinde toplanıp yasal bir çözüm bulabilecek oldukları basit siyasal alan sorunundan başka bir şey olmayan bir sorunu: Kurucu Meclis sorununu, bir ilke ve temel program sorunu durumuna getirmekle yetindi. İlimli Partiye gelince, onun başarısızlığa uğradığı söylene-
mez; çünkü o Piyemonte'nin organik genişlemesini gerçekleştirmeyi düşünüyor, ayaklanmalar ya da çok büyük Garibaldigil ordular değil, ama Piyemonte ordusu için asker sağlamak istiyordu.

Eylem Partisi tarım sorununu bütün genişliğiyle neden koymadı? İlimlilerin bu sorunu koymamaları doğaldı: İlim-

¹⁹Yukarda geliştirilen düşünce gerçekte Güney'in üç kesimi: Napoli bölgesi, Sardinya ve Sicilya için geçerlidir. (Gramsci'nin notu.)

lıların ulusal sorunu koyma biçimleri, büyük toprak sahibi sınıflar dahil, bütün sağ güçlerin, devlet ve ordu olarak Piyemonte çevresinde bir blok oluşturmalarını gerektiriyordu. Tarım sorununu köylüler yararına çözmeye yolunda Avusturya tarafından ileri sürülen tehdit, Ruten köylüler yararına Polonyalı soylulara karşı Galiçya'da gerçekleştirilmiş bulunan²⁰ bu tehdit, aristokrasinin tüm duraksamalarını (Milano'daki Şubat 1853 olayları ve tam da Belfiore idamlarının öngününde en ünlü Milanolu ailelerin François-Joseph'e saygı ve bağlılık gösterileri²¹) ortaya çıkarak, İtalya'da ilgililer arasında karışıklık yarattı; üstelik bu tehdit bu alanda ılımlılar gibi düşünen ve milyonlarca köylüyü değil de aristokratlarla toprak sahiplerini "ulusal" olarak gören Eylem Partisi'ni de kötürümleştirdi. Ancak 1853 Şubatı'ndan sonradır ki Mazzini gerçekten demokratik birkaç gelgeç istek gösterdi (bu dönemdeki *Mektuplaşmalar*'ına bakınız), ama kendi soyut programını kesin biçimde köktencilleştirme yeteneğini gösteremedi. Garibaldi-gillerin 1860'ta Sicilya'da Crispi tarafından zorla kabul ettirilen siyasal davranışlarını irdelemek gerekir: Köylülerin baronlara karşı başkaldırı devinimleri acımasızca bastırıldı ve köylü düşmanı Ulusal Muhafız kuruldu; ayaklanmaların en zorlu olduğu Catane bölgesinde Nino Bixio'nun bastırma seferi²² tipik bir olgudur. Bununla birlikte, hatta

²⁰Galiçya bir Polonya bölgesidir. Polonya soyluluk ve burjuvazisi 1845'te ulusal bağımsızlık için başkaldırdıkları zaman, Avusturya hükümeti bu sınıflarla Ruten köylüler arasındaki çıkar karşıtlıklarını, bu köylüleri ayaklanmaya karşı seferber ederek, kendi yararına sömürdü.

²¹6 Şubat 1853 günü Milano'da Mazzinigiil zanaatçı ve işçilerin başarısızlıkla sonuçlanan bir ayaklanma girişimi oldu. Aynı yıl, gene Mazzinigiil eğilimli başka İtalyan yurtseverleri, Belfiore vadisinde (Verona bölgesi) Avusturyalılar tarafından asıldılar.

²²Garibaldi'nin, "Bin"lerin Sicilya'ya çıkarma yapmasını

G.C. Abba'nın *Noterelle*'inde bile, tarım sorununun büyük yığınları devinime geçirmeye yetenekli neden olduğunu gösterecek öğeler vardır: Abba'nın Marsala çıkarmasından hemen sonra Garibaldigillere karşı yürüyen keşişle konuşmalarını anımsatmak yeter²³. Verga'nın kimi öykülerinde Ulusal Muhafız'ın terör ve yoğun kurşuna dizmelerle bastırdığı bu köylü ayaklanmalarının özgün öğeleri görülür²⁴. Binler seferinin bu yönü hiç irdelenip çözümlenmemiştir.

Tarım sorununun konmaması olgusu, kilise egemenliği yanlılığı ve Papa'nın karşı-birlikçi tutumu sorununun çözümünün hemen hemen olanaksızlığına yol açıyordu. Bu konuda, ılımlılar Eylem Partisi'nden çok daha gözüpük oldular: gerçi kilise mülklerini köylüler arasında dağıtmadılar, ama yeni siyasal duruma bağlı yeni bir büyük ve orta mülk sahipleri yaratmak için yararlandılar bu mülklerden, ve toprak mülkiyetine, doğrusunu söylemek gerekirse yalnızca *Congregatio*'ların (tarikatlerin) toprak mülkiyetine, el atmakta da duraksamadılar. Ayrıca, Eylem Partisi, bir din devrimi yapma yolundaki Mazziginigiil gelgeç istekler yüzünden, köylüler yönündeki eyleminde devinim-

(1860) izleyen savaşımı sırasında, adanın birçok yerinde köylüler tarafından toprak işgalleri yapıldı; köylüler Garibaldigillerin kendilerine getirdikleri "özgürlük"ün, toprak sahiplerinin sömürsünden kurtulacakları anlamına geldiğini düşünüyorlardı. Bu devinimler, özellikle Nino Bixio tarafından, kan içinde bastırıldılar.

²³Gramsci'nin anıştırmada bulunduğu olay Giuseppe Cesare Abba'nın *Noterelle di uno dei Mille* (Binlerden Birinin Günlüğü) başlıklı kitabında bulunur; yazar Sicilyalı köylülerin gerçek toprak özlüklerini kendisine özlü biçimde açıklayan bir keşişin öyküsünü anlatır.

²⁴Özellikle Verga'nın *Novelle rustiche* (Köylü Öyküleri, 1883) derlemesindeki "Libertà" ("Özgürlük") başlıklı öyküsü söz konusu ediliyor.

Sicilya devinimlerinin bastırılması konusunda: özellikle Paolo Alatri'nin *Lotte politiche in Sicilia sotto il governo della destra* (Torino, 1954) başlıklı yapıtına bakınız.

siz de kalmıştı. Dinsel bir devrim, büyük kırsal yığınları yalnızca ilgilendirmemekle kalmıyor, ama tersine, onları yeni sapkın mezheplilere karşı ayaklanmaya da götürebiliyordu. Tarım sorunu alanında Jirondenler'e değin tüm sağ partileri ezmeyi başarmış, ve yalnızca Paris'e karşı kırsal koalisyonu engellemekle kalmamış, ama taşra illerindeki üyelerinin sayısını da çoğaltmış bulunan Jakobenler'in, Robespierre'in dinsel bir reform, hem de gerçek tarihsel süreçte somut ve dolaysız bir anlam taşıyan bir din reformu yapma girişimleri yüzünden erkliklerinin sarsıldığını gördüklerini ortaya koymak için, Fransız Devrimi örneği de ortadaydı²⁵. [1934; ilk yazım 1929-30.]

²⁵Roma Cumhuriyeti'nin gerçek tarım politikası ile, Mazzini tarafından Felice Orsini'ye Romagna ve Marche'lerde verilen bastırma görevinin gerçek niteliğini dikkatli bir biçimde irdelemek gerekir: Bu dönemde, 1870'e (ve hatta sonrasına) değin, köylülerin toprak sağlamak için giriştikleri ayaklanma niteliğinde ve kan dökücülük gösteren dağınık devinimleri, eşkıyalık adıyla adlandırılıyorlardı. (Gramsci'nin notu.)

EKLER

I HEGEMONYA

"Hegemonya", yönetici sınıf olarak proletarya üzerine Lenin tarafından geliştirilen teze ve bu yönetim pratiğine karşılık düşer. "Hegemonya" proletarya diktatorası, yani egemen sınıfın karşıt gruplar üzerinde kaçınılmaz olarak uygulayacağı zorlamayı öngerektirir. Ama proletaryanın, onaşması kazanılmış ve "etkin onaşma"sının örgütlenmek istendiği bütün bağlaşıklarının (köylülük, vb.) entelektüel ve moral (kültürel) yönetimidir de bu. Gramsci tarafından "hegemonya" sözcüğünün kullanılması yalnızca "proletarya diktatorası" deyimine tepki gösterecek bir sansürü yatıştırma ereğini gütmeyiz. Bu son deyimün özelikle zorlama uğrağını düşündürmesine karşın, birinci uğ-

rak olmaksızın var olamayan hegemonya, "yönetim" in olumlu yönünü geliştirir. "Egemen" ile "yönetici" arasındaki ayrım işte böyle yapılır: erklığın alınması egemenliği kazandırır, geriye "yönetim" in fethi kalır. Ama bu yönetimin kendisi egemenlikten sonra gelmez: iki uğrak diyalektik olarak birbirine bağlıdır ve bir grup erklığı fethetmeden önce "yönetici" olabilir ve olmalıdır da, ve "egemen" olduğu zaman, eğer "yönetici" rolünü yitirirse, vay onun haline! Öyleyse Lenin' in temel bir tezinin Gramsci tarafından özgün bir geliştirilmesi söz konusudur: "hegemonya aygıtı" ("*apparato egemonico*") olan partisi tarafından örgütlenmiş yönetici sınıf olarak proletarya. Hegemonya, Lenin tarafından teorileştirilmiş ve gerçekleştirilmiş olduğu biçimiyle, felsefel verileri tamamen değiştirir; çünkü, büyük bir halk ölçüsünde, teori ile pratik arasında yeni ilişkiler kurulmuş, ve böylece çok büyük bir bilgi ilerlemesi gerçekleşmiş bulunur. Ama Gramsci praksis felsefesini, şimdiki "durumlar" için olduğu denli geçmiştekiler için de etkili bir yorumlama "kuralı" durumuna, hegemonya tezi ni geliştirerek de getirir (özellikle Gramsci' nin örneğin Eylem Partisi' nin, hatta Roma' nın alınmasından sonra bile, ilimliler tarafından yönetildiğini gösterdiği Risorgimento irdelemesi): gerçekten de bir "durum" u, ve özellikle ekonomik korporatif evrenin politik evre yararına aşıldığı, bir grubun salt ekonomik savaşımının "tümel" bir plana yük selerek, "böylece temel bir toplumsal grubun bir bağımlı gruplar dizisi üzerinde hegemonyasını kurduğu" ikinci uğrağı ya da siyasal güç ilişkisini belirleyen "çeşitli güç ilişkilerinin çözümlenmesi hegemonya alanında doruk noktasına varır". ("Durum Çözümlemeleri. Güç İlişkileri" bölümüne bakınız.) Toplumsal hegemonya ile politik hükümetin ast işlevlerinin yerine getirilmesi için, yani etkin onaşmanın örgütlenmesi için olduğu denli, zorlama aygıtının örgütlenmesi için de, egemen grubun "memurları"

olan aydınların işlevi bu görüş içinde aydınlığa kavuşmuş bulunur. Böylece Gramsci, çalışma planını sergilediği ve Gramsci' nin araştırmaları üzerine toplu bir görüş sahibi olmak için büyük bir önem taşıyan bir mektupta, baldızı Tatyana' ya aydın üzerindeki geleneksel kavrayışı iyice genişlettiğini yazabiliyordu. (Tatyana' ya 7 Eylül 1931 günlü mektup.) Aynı mektupta, Gramsci, genellikle "politik toplumun sivil toplumla dengelenmesi, ya da toplumsal bir grubun tüm ulusal toplum üzerinde, kilise, sendikalar, okullar, vb. gibi özel örgütler aracılığıyla uygulanan hegemonya" olarak değil de, diktatora olarak anlaşılan devlet kavramını açıklığa kavuşturma yolunu tuttuğunu da söyler. B. Croce' yi kendi "laik papa" işlevi içine yerleştiren görüştür bu: "ve aydınlar da işte bu sivil toplumda çalışırlar (örneğin Benedetto Croce bir tür laik papadır ve, hatta zaman zaman şu ya da bu hükümetle karşıtlık içinde bulunsa bile, çok etkili bir hegemonya aletidir)" (ib.). Ve, hegemonyaya öngelen, ama kimi devletlerin, egemenliğini simgeledikleri ekonomik sınıf "kendi öz aydınlar kategorisini yaratmadığı, ve hegemonya uygulamasıyla diktatora evresini aşmadığı [*esercitare una egemonia oltre che una dittatura*]" (ib.) için, aşmakta yeteneksiz göründükleri "ekonomik-korporatif" evreyi tanımlamak için, özellikle aydınların bu işlevi görüşüne başvurmak gerekir. Bu "ekonomik-korporatif" evreyi, modern dünyada, "henüz bir dünya görüşü ve sivil toplum alanında halkı yönetmeye yetenekli bir büyük aydınlar grubu yaratmamış bulunan" (*passato e presente*, p. 32) Amerika aşamamıştır. Ortaçağ Komünlerinin, İtalyan aydınlarının kozmopolit niteliğine, onlardaki ulusal-halksal kişilik yokluğuna bağlı çöküş nedenlerinden birini de, Gramsci işte ekonomik-korporatif evreyi bu aşma güçsüzlüğünde görür. Ve Machiavelli' nin, kentle kır arasında, kentin "*contado*" (kır) üzerinde uyguladığı salt egemenlikten farklı yeni bir bağ kurmaya ye-

tenekli ulusal bir ordu yaratılmasıyla, politika dışı kırsal yığınları politikleştirme istenci de, bütün önemiyle işte bu görüş açısı içinde kendini gösterir. Gramsci Machiavelli'de, işte özellikle milis aracıyla, kentin kır üzerindeki hegemonyasını öngerektiren bu siyasal birleştirme istencinde bir "erken Jakobenlik" saptar. Ve Gramsci'nin gözünde, halkı silah altına alma kararnamesini çıkaran 1792 devrimcilerinin istenci ve proletaryanın yönetimi altında köylülükle bağlaşma tezini ileri süren Lenin'in istenciyle aynı niteliktedir bu istenç.

Gilbert MOGET

II TARİHSELÇİLİK

Praksis felsefesinin tarihsellik olumlaması B. Croce'nin özlü bir eleştirisiyle atbaşı gider. "Tarihselcilik" filozofu B. Croce (özellikle bakınız "Lo "storicismo" di Benedetto Croce", *Materialismo Storico*, p. 215-218) tarihselciliği şöyle tanımlar: "Biz filozoflar ve tarihçiler için, uygarlık ve kültür demek olan tarihsellik, bize verilmiş olan ve bizim de savunmak, sıkı sıkıya korumak ve yükseltmekle görevli bulunduğumuz değerdir" ... "Geçmişle gelecek arasındaki kavşak noktası", "birdenbire beliren yeniliğin ciddiyet güvencesi"dir o ("Antistorismo", *Ultimi Saggi* [Son Denemeler] içinde, 2. éd, Bari, Laterza, 1948). Croce'nin tarihselciliği "restorasyon-devrimler" ya da "pasif devrimler" tutucu alanı içinde yer alır Gramsci'ye göre ve "bugün Gioberti rolünü benimser" Croce. Hegelgil ilımlılar gibi, Croce de sakatlar diyalektiği. Diyalektikçi olduğunu olumlayan Croce, "şimdiye değin ne bir diyalektik olduğunu, ne de doğru dürüst ne olduğunu tanımlayabildiği" —diye yazar Gramsci— bir "farklılıklar diyalektiği" getirir. Croce "oluşun kendisini mi görüyor, yoksa oluş "kavramını" mı?"

diye sorar Gramsci. Çünkü ... "devinim içindeki gerçeklik, gerçeklik kavramı her ne denli mantıksal bakımdan ayrılmazlırlarsa da, tarihsel bakımdan ayrılmaz bir birlik olarak kavranmaları gerekir bunların. Yoksa, Croce'nin başına gelen, tarihin de başına gelir; şöyle ki biçimsel bir tarih, bir kavramlar tarihi ve, son çözümlemede, bir aydınlar tarihi, dahası, Croce düşüncesinin özyaşamsal bir tarihi, bir boşa pala sallayanlar tarihi durumuna gelir tarih. Pozitivist sosyalizmden daha az güldürücü ve kısır olmayan yeni ve tuhaf bir "idealist" sosyalizm biçimine düşmek üzeredir Croce" (*Materialismo Storico*, p. 215-217). "Croce'nin tarihselciliği —diye yazar Gramsci biraz ilerde— tek siyasal eylem yöntemi olarak, ilerlemenin, tarihsel gelişmenin, koruma-yenilik yapma diyalektiğinden doğdukları siyasal eylem yöntemini koyan bir siyasal ılımlılık biçiminden başka bir şey olmayacaktır öyleyse. Modern dilde, bu anlayışa reformizm adı verilir... Ama bu ilımlılar ve reformistler tarihselciliği hiçbir bakımdan bilimsel bir teori, hiçbir bakımdan "gerçek" tarihselcilik değildir, pratik-politik bir eğilimin, sözcüğün elverişsiz anlamında bir ideolojinin yansımasıdır yalnızca." Geçmişten korunması gereken şeyin seçimi keyfe bağlı olarak yalnızca "filozof"tan beklenemez. "Croce'nin tarihselciliğinin tarihsel ve siyasal anlamını doğrulukla saptamak, onun kendisini nesnel bir bilim, günlük savaşımın bütün sefalet ve olumsuzlukları üzerinde yer alan serinkanlı ve yansız bir düşünce, insan tarihinin öncesiz sonrasız oluşunun çıkar gözetmez bir seyredalma belirtisi gibi göstererek kazandığı parlak büyüklükten arındırarak, onu kendi gerçek dolaysız siyasal ideoloji düzeyine indirgemek anlamına gelir" (*Materialismo Storico*, p. 221).

Croce'nin tarihselciliği üzerine yaptığı eleştiri sırasında, Gramsci onun "tarihsel materyalizm saplantısı"na da anırtmada bulunur. Marksizme karşı polemikte, Croce'nin

Indagini su Hegel [Hegel Üzerine Araştırmalar], Laterza, 1952, S.F. [Felsefel Yazılar] XIV, p. 104-120 içinde yayımlanan, 1949'da yazdığı ve "komünist tarihyazımının hiçliği"ni incelediği makalede görülebildiği gibi, kimi zaman serinkanlılığını yitirdiği bir gerçektir. Öte yandan, Croce her ne denli Gramsci'ye ölçülü bir saygı göstermişse de, *Hapishane Defterleri*'nde felsefesine, tarihselciliğine karşı yöneltilen eleştiriyi hiç bir zaman dikkate almamıştır. "Tarihselcilik filozofu", Marksizm karşısındaki bu küçümsemeyi, "tarihi yalnızca bir savaşımın tarihi olarak anlayan ve savaşımından da ancak ona kesin olarak son vermek için söz edildiğini duymak isteyen..." bir teoriye hiçbir saygı gösterilemeyeceğini ileri sürerek doğrulamıştır (*Indagini*, p. 105). "Marx'ın din, felsefe, bilim, şiir ve tinsel yaşamın bütün biçimleri karşısındaki saygısızlığı"nı suçlar Croce. Croce'nin aynı düzeye koyduğu bu biçimlerin "özerk değerini, Marx, onları sınıflar savaşımının basit "maschere"-leri [gerçekliği olmayan tiyatro kişileri — başka bir yerde de "görünüşler"den söz eder] ya da "üstyapı"ları gibi teorileştirerek, geçersiz kılar —diye yazar Croce— öyle ki, ona göre, gerçek bir biçimden, ekonomik biçimden başka bir şey kalmıyordu... İnsanlığın, onun çabalarının, dök-tüğü terlerin, aşkının, vb. tüm tarihini Marx hiç önemsemez" (*Ibid*, p. 109.) "Hegelgil diyalektikten hiçbir şey anlamayan" (*Ibid*, p. 67) ve bir başka yerde de "Hegelgil tarihselcilikle pusatlanmış 'deccal Yahudi'" (*Etica e Politica*, 1959, 4e éd. S.F. VI, p. 246) olarak adlandırdığı Marx üzerine şöyle yazar Croce: "Yazarlarının tam olarak Yahudi kanını değil, ama Yahudi gelenek ve göreneklerini, ve Yahudilere özgü tüm tarihten duyduğu tiksintiyi düşünmekten kendimi alamıyorum." Croce'ye göre, çatışmaların kesin olarak ortadan kalkacakları bir yitlik cennet, bir adanmış toprak arayışını sürdürür komünizm, ve komünizmin tarihi ve kurtuluş "söylenceleri" ile öbür dünya

söylenceleri arasında da bir ilgi vardır; dediğine bakılacak olursa, artık "Slavcılık"tan ya da "Slav tehlikesinin maskesi"nden (*Ibid*, p. 118) başka bir şey olmayan komünizmin, üstyapılarıyla, binlerce yıllık sanat hazinelerini ortadan kaldırmaya hazırlandığına inanılabilir. Bir Parti'nin yönergelerine uyan ve sefil davalarının şehitleri olabilecek kimselere verdiği merhametli öğütlerin nedeni de budur. Croce'nin.

Gilbert MOGET

iki
POLİTİKA SORUNLARI

MACHIAVELLI, POLİTİKA VE MODERN PRENS ÜZERİNE NOTLAR

MACHIAVELLI'NİN POLİTİKASI ÜZERİNE KISA NOTLAR

Prens'in temel özelliği, dizgesel bir açıklama değil, ama, siyasal ideoloji ile siyasal bilimin dramatik bir "söylen" ("mythe") biçiminde kaynaştıkları "canlı, cıvıl cıvıl" bir kitap olmasıdır. Kendisine değin siyasal bilimin sunulduğu biçimler olan ütopya ile skolastik inceleme arasında,

¹Machiavelli *Prens*'de ("Hükümdar"da) bir prensi erklığe götüren çeşitli yollarla (soydan geçme krallık, talih'in yardımı, ordu desteği, kişisel fetih) ve özellikle de prensin erklığını "fortuna"ya (talih'in yardımına) borçlu bulunduğu (örnek: bir Papa'nın oğlu olan ve Louis XII'nin ordusu tarafından desteklenen Sezar Borjiya yepyeni bir tipteki prenslikle ilgilenir. Erklığını koruyup güçlendirmek ve birlikçi bir devletin temellerini atmak üzere egemenliğini genişletmek için, prens tüm "virtü"-sünü, tüm siyasal kavrayış, enerji ve becerikliliğini, işte bu ye-

Machiavelli, kendi görüşüne, öğretisel ve ussal ögenin, "kolektif istenc" simgesini plastik ve "antropomorfik" bir görünüm altında simgeleyen bir *condottiere*'de [önder, paralı askerlerin önderi] ete kemiğe bürünmüş bulunduğu düşü ve sanatsal bir biçim vermiştir. Belli bir siyasal ereği olan belli bir kolektif istencin oluşma süreci, bilgince araştırmalar ve bir eylem yönteminin ilke ve ölçütlerinin bilgiçe sınıflandırılmaları arasından değil, ama somut bir kişinin nitelikleri, ayırt edici özellikleri, ödevleri, zorunlulukları içinde betimlenmiştir, ki bu da, inandırılmak istenen okurun sanatsal imgeleme yetisini çalıştırır ve siyasal tutkulara daha somut bir biçim verir².

ni devletin yönetiminde göstermelidir. Anarşi ve yabancı ordulara teslim edilmiş bulunan bir İtalya'nın bölünmüşlüğü bu birlikçi devletle son bulacaktır. Bundan ötürü, İtalya'nın bu kurtuluş ülküsüne göre davranan Prens, soylu ereğini gerçekleştirmenin siyasal araçlarını kullanmakta da yetenekli olacaktır: "Şeylerin güncel gerçekliği'nin açık bilinci, bu gerçekliği benimseme ve şeylerin ne olmaları gerektiğine göre değil, ama ne olduklarına göre davranma ["andar drieto alla verità effettuale della cosa" yoksa "alla immaginazione di essa" değil (bölüm XV)] istenci olacaktır onun "virtù"sü. Machiavelli kendi zamanında, İtalyanca konuşan insanların buyurucu birleşme gerekliliğinin, ancak kendisine feodal anarşiyi ortadan kaldırma ve çağın öbür ülkelerinin çoktandır gerçekleştirmiş oldukları o birlikçi devleti kurma olanağını sağlayacak siyasal araçları önerdiği saltık hükümdar bir prens tarafından yerine getirilebileceğini açıkça görür. Machiavelli'nin prensi (olağanüstü kişi) ile, bugün aynı ilerlemeci birleştirme yönünde etkinlik göstermeye yetenekli tek şey olan "kolektif" prens ya da yeni bir tipteki işçi sınıfı partisi arasında Gramsci'nin kurduğu koşutluk, işte böyle açıklanır. Bu "kolektif" prens, üretim araçları üzerindeki anarşiyi ortadan kaldırarak, insanlara gerçek bir özgürleşme olanağı sağlayarak, tüm insan türünün kültürel birleşme çevrenlerini (ufuklarını) açarak, bugün toplumun çok daha derin bir birliğini gerçekleştirmek istemektedir.

Machiavelli'den önceki siyasal yazarlarda, Prens'in yapısına benzer bir yapı gösteren yapıtların bulunup bulunmadığını

Machiavelli'nin *Prens*'i Sorel'gil "söylen" in, yani kendini sevimsiz bir ütopya ya da bilgiçe bir kanıtlama olarak değil, ama onda kolektif bir istenc uyandırmak ve örgütlemek üzere, dağınık bir halk üzerinde etkili olan somut bir imgeleme yetisinin yaratılması olarak gösteren siyasal bir ideolojinin tarihsel bir açıklaması olarak irdelenebilir. *Prens*'in ütöpik niteliğinin kaynağı, Prens'in tarihsel gerçeklik içinde varolmayışı, İtalyan halkının karşısına nesnel dolaysızlık nitelikleriyle çıkmayışı, ama öğretiye ilişkin salt bir soyutlama, önderin, ideal *condottiere*'nin simgesi olması gerçeğindedir; tüm bu küçük kitapta içerilen tutkusal, söylensel öğeler, çok etkili bir dramatik devinimle, sonuçta, "gerçekten varolan" bir prene yönelik "yakarış"ta özetlenir ve yaşam kazanırlar. Kitabında, Machiavelli, bir halkı yeni bir devlet kurmaya götürmek isteyen prensin nasıl olması gerektiğini sergiler, ve mantıksal bir kesinlikle, bilimsel bir bağımsızlıkla yürütülür sergileme; sonuçta, Machiavelli'nin kendisi halk olur, halkla kaynaşır, ama "cinsil" anlamda bir halkla değil, Machiavelli'nin öngelen sergilemeyle inandırmış bulunduğu, bilinci ve dışavurumu durumuna geldiği, kendini bilinci ve dışavurumu olarak duyumsadığı, kendisiyle özdeşliğini sezdiği bir halkla: Tüm "mantıksal" çalışma, halkın kendi ken-

araştırmak gerekecek. Prens'in sonu da kitabın bu "söylence" özelliğine bağlıdır: İdeal *condottiere*'yi betimledikten sonra, Machiavelli, büyük bir sanatsal değer taşıyan bir parçada, onu tarihsel olarak ete kemiğe büründüren gerçek *condottiere*'ye yalvarır: Bu tutkulu yakarma, ona kendi dramatik niteliğini kazandırarak, tüm kitapta yansır. L. Russo'nun *Prolegomeni*'sinde* [Hazırlayıcı Bilgiler'den oluşan geniş önsöz], Machiavelli politika sanatçısı olarak adlandırılır ve hatta bir kez de "söylen" ("mythe") deyiminin kullanıldığı bile görülür, ama tam da yukardaki anlamda değil. (Gramsci'nin notu.)

*Luigi Russo, *Prolegomeni a Machiavelli in Ritratti e disegni storici: da Machiavelli a Carducci*, Bari, Laterza, 1937.

disi üzerindeki bir düşünümünden, halk bilincinde olan ve sonucunu tutkulu, dolaysız bir çağlıkta bulan bir iç düşünmeden başka bir şey değilmişe benzer. Tutku, kendi kendisi üzerinde düşünme, yeniden "duygusal devinim", coşkunluk, aşırı eylem düşkünlüğü olur. İşte bu nedenle de *Prens*'in sondeyişi³, dışınlı (*extrinsèque*), dışardan "yapıştırılmış", uzdeyisel (*réthorique*) bir şey değildir, ama yapının zorunlu bir ögesi olarak, daha iyisi, tüm yapıtı kendi gerçek ışığı altında aydınlatan ve onu bir tür "siyasal bildirge" durumuna getiren öge olarak açıklanması gerekir.

İdeoloji-söylen'den⁴ yola çıkan Sorel'in, burada nasıl

³*Prens*'in son bölümünde, Machiavelli, tüm tutkusuyla, kitabını sunduğu prens Lorenzo di Medici'yi, İtalya'nın beklediği kurtarıcı olmak için inandırmaya çalışır. "İtalya'nın, diye yazar, bu kadar uzun bir beklemeden sonra, ensonu kurtarıcısını görmesi için, bu fırsat kaçırılmamalıdır. Bu yabancı istilâlardan acı çekmiş bütün bu eyaletlerde nasıl bir sevgi, nasıl bir öç susuzluğu, nasıl sarsılmaz bir inanç, nasıl bir saygı, nasıl bir gözyaşıyla karşılanacağını size söyleyemem bu kurtarıcının..."

⁴"Söylen", Sorel'in düşüncesinin, onun Bergson'a borçlu bulunduğu her şeyi, bazen hatta öğretimsel bir biçimde gözler önüne seren özsel bir görünümüdür. Nasıl Hristiyan düşüncesi İsa'nın döneceği ve bunun sonucu putatapar dünyanın yıkılacağı yolundaki kıyamet söyleninden yarar sağlamış, ya da nasıl Mazzini'nin "çığınca düşü" İtalyan birliği için Cavour'dan daha çok işe yaramışsa, tıpkı onun gibi "zaman içinde belirlir bir gelecek kurguları da, belli bir nitelikte oldukları zaman, büyük bir etkililiğe sahip olabilir ve pek az sakınca taşıyabilirler; bir halk, bir parti ya da bir sınıfın, yaşamın bütün koşullarında usun karşısına bir içgüdü direnciyle çıkan ve istenç reformunun dayandığı en yakın eylem umutlarına bir tam gerçeklik görünümü kazandıran en güçlü eğilimlerinin içlerinde buluştukları söylenler söz konusu olduğunda olur bu... Söylen'in tarih içinde gerçeklik kazanmaması o kadar önemli değildir, söylenleri şimdiki zaman üzerinde etkili olma araçları olarak değerlendirmek gerekir" (G. Sorel, *Réflexions sur la violence*, ("Şiddet Üzerine Düşünceler") 8e éd. avec "Plaidoyer

parti anlayışına varamadığını ve nasıl meslek sendikası⁵ görüşünde kaldığını anlamaya çalışabiliriz. Gerçi Sorel'e göre, "söylen" en iyi dışavurumunu kolektif bir istencin örgütlenmesi olarak sendikada değil, ama sendikanın ve daha şimdiden etkili bir kolektif istencin eyleminde, en yüksek gerçekleşmesi genel grev, yani, deyim yerindeyse, olumsuz ve hazırlayıcı nitelikte (olumlu nitelik ancak ortak istençlerde gerçekleşen anlaşma tarafından sağlanabilir) bir "edilgin davranış", gerçekten "etkin ve yapıcı" bir

pour Lénine", Paris, Rivière, 1936, p. 179-180). Sosyalizmin söyleni, "genel grev"dir, ve "Bergson'un öğretimiyle bildiğimiz gibi —diye yazar Sorel— devinim kendini imgeler aracıyla dışavurur", öyleyse "sosyalizmin tümüyle içinde saklı bulunduğu söylen" olan genel grev, "modern topluma karşı sosyalizm tarafından girilen savaşın çeşitli belirtilerine karşılık düşen bütün duyguları içgüdüsel olarak çağrıştırmaya yetenekli bir imgeler örgütlenmesi"dir... "Dilin çok açık biçimde veremediği o sosyalizm sezgisini böyle elde ederiz — ve onu hemen o anda algılanmış bir bütünlük içinde elde ederiz [Sorel burada şu notu düşer: "Bergson'lu felsefenin yetkin bilgisidir bu"] (*Réflexions sur la violence*, p. 128). [G. Sorel'in en ünlü yapıtı olan *Réflexions sur la violence*'in birinci baskısının 1908'de "Pages libres" Kitabevinde yayımlandığını anımsatalım. Bu baskının başında Daniel Helévy'ye yazılmış (15 Temmuz 1907) bir mektup - giriş bulunur. Sorel bu mektupta, *Le Mouvement Socialiste*'de (1906'nın ilk semestresinde) yayımlanan bir makaleler dizisini bir araya getirdiğine göre, gerçeklikte kitap olmayan bir kitaptan yararlanılması konusunda kimi çekinceler ileri sürer. Söz konusu makaleler de bir önsöz konusu oluyordular, çünkü, "Alpler'in ötesinde başarılı bir savaşım yürüttüklerini" yazdığı "sendikalistler" tarafından yönetilen İtalyan *Divenire Sociale*'de yayımlanan bir makaleler dizisini bir araya getiriyordu Sorel. Bu makaleler de, Enrico Leone'nin bir önsözleriyle, *Lo sciopero e la violenza* (Grev ve Şiddet) başlığı altında, broşür olarak yayımlanmışlardır.]

⁵Sorel'in ustasına bağlı öğrencisi olan Edouard Berth'e göre "devrimci sendikalizm", Berth'in (Alman ya da Guesde tipi) "parti Marksizmi"nin karşısına çıkardığı o "sınıf Marksizmi"

evreyi öngörmeyen bir etkinlik olacak olan pratik eylemde buluyordu. Öyleyse Sorel'de, "önceden saptanmış her planın düşülcücü (ütopyacı) ve gerici olması" ölçüsünde, iki zorunluluk: söylen zorunluluğu ile, söylenin eleştirisi zorunluluğu birbiriyle savaşıyordu. Çözüm (Bergsongil "yaşama atılımı" anlamında) "usdışı'nın, "keyfe bağlı'nın, ya da "kendiliğinden'in atılımına bırakılmıştı".

Ama bir söylen "yapıcı olmayan" olabilir mi, ve, Sorel'in sezgileri çerçevesinde, kolektif istenci —bir ayrım, bir

dediği şey olmak istiyordu; partilerle savaşırken, devrimci sendikalizm, "burjuvaziden dönme aydınların yardımı olmaksızın, yalnız kendine güvenen, ve artık hedef olarak devletin fethini değil, ama genel grev, yani üretim alanı üzerinde, üreticilerin devletle kapitalizmin ortaklaşa çöküşüne yol açacak bir ayaklanmasını alan özerk bir işçi sınıfı oluşturmak" istiyordu. Genel Grev'den de, "kendi sendikalarında bir araya gelmiş ve kendi belgilerinden başka bir şeye boyun eğmeyen... kendi özgün geleceklerinin tam bilincine varmış bağımsız bir topluluk, kendi kendinin gerçekten efendisi bir hukuksal kişilik olan... işçi sınıfının özerk bir ayaklanmasını... anlamak gerekiyordu" (E. Berth, Du "Capital" aux "Réflexions sur la violence", Paris, Rivière, 1932 (Études sur le devenir social, XXIII), p. 191-193).

Croce'nin tarih ve karşı-tarih sorununu koyma biçiminde, Croce'nin "siyasal partiler" karşısındaki tiksintisi ve toplumsal olayların "öngörüm olanakları" sorununu koyma biçimi gibi öbür düşünce biçimleriyle üstükapalı bir çelişki bulunduğunu burada belirtmek gerekirdi (Conversazioni critiche, birinci dizi, p. 150-152, Ludovico Limentani'nin: La Previsione dei fatti Sociali [Toplumsal Olayların Öngörümü] başlıklı, Torino, Bocca, 1907, kitabının tanıtılmasına bakınız): Eger toplumsal olaylar önceden kestirilemezlerse ve olası bir öngörüm fikri bile boş bir sözse, usdışı kaçınılmaz olarak egemen, ve insanların tüm örgütlenmesi de bir karşı-tarihsel, bir "önyargı" olur: tarihsel gelişmenin ortaya çıkardığı tikel pratik sorunların her birini sırası geldikçe ve dolaysız ölçütlerle çözmekten başka bir şey kalmaz (Croce'nin Cultura e vita morale'deki "Yargı ve Önyargı Olarak Parti" başlıklı makalesine bakınız) ve oportünizm tek olanaklı siyasal çizgi durumuna gelir. (Gramsci'nin notu.)

"bölünme" adına⁷— ilkel ve ilksel evresinde, yalnızca oluşma evresinde bırakan bir aletin, zorlamayla da olsa, yani varolan moral ve hukuksal ilişkileri yıkararak da olsa, bir sonuç vermesi düşünülebilir mi?

Ama bu ilksel, kolektif istenç, olumlu evreye doğru, ayrı ve karşıt yönler izleyen bir dolu tikel istenç içinde dağılarak, varolmaktan hemen çıkmayacak mı? Üstü kapalı bir yapma, bir olumlama olmaksızın, yıkımın, yadsımanın olamayacağı gerçeğinin dışında, ve "metafizik" bir anlamda değil, ama pratik bakımdan, yani, parti programı

⁷Proletarya (kendisi için sınıf), siyasal alanda olduğu denli (anti-parlamentarizm) ekonomik alanda da (işçi kooperasyonunun örgütlenmesi), burjuva düzenle her türlü gizli uzlaşmadan sakınmalıdır. Salt emekçiler tarafından kurulan kooperatif düzen, Sorel'e göre, gözü bağlı içgüdüden akılca ayırt etmeye geçişi sağlayacaktır, ve ona göre yüceliğe doğru moral bir gelişmedir bu geçiş. Ama bu "bölünme" kimi zaman tehlikeye düşer: "Yönetici sınıflar, yönetmeyi artık göze alamadıklarından, kendi ayrıcalıklı durumlarından utandıkları zaman, düşmanlarına yaklaşmaya çalışır, ve toplumdaki her türlü bölünmeye karşı tiksintilerini ilan ederler; sosyalizmin kendi tarihsel rolünü oynaması onsuz olanaksız olacak bu bölünme fikrini proletarya içinde sürdürmek o zaman çok daha güç bir duruma gelir" (Réflexions... p. 279). Sorel'in "katastrofik" ("sonu felâketli") görüşü açısı içinde, proletaryayı "bozmaya" girişen burjuvazinin kavgacı gücünün azalmasından en sonunda üzüntü duyulacak noktaya işte böyle varılır; düşman sınıfın bir yeniden canlanması için de, proletaryanın yeni bir güç kazanmasını isteyecek noktaya, en sonunda işte böyle varılır. Genel grev fikri Sorel'e göre işte bu "bölünme"yi koruyup sürdürmek için önemlidir: bu fikir "dokunduğu her şeyi kendi devrimci izinde sürükleyecek denli devindiricidir. Onun sayesinde, sosyalizm her zaman genç kalır, toplumsal barışı gerçekleştirmeye girişimleri çocukça görünür, burjuvazinin yoldaşların savaşından kaçışları, yığınların gözünü korkutmak şöyle dursun, onları baş kaldırmaya daha çok iter; kısacası, hiçbir zaman yitip gitme tehlikesi içinde değildir bölünme" (Réflexions... p. 193).

olarak, politik bakımdan. Kendiliğindenliğin ardında katıksız bir mekanikçiliğin, özgürlüğün (özgür istenç - yaşama atılımı) ardında en yüksek derecede bir belirlenimciliğin (*déterminisme*), idealizmin ardında saltık bir materyalizmin tasarlandığı görülür bu durumda.

Modern prens, söylen-prens, gerçek bir kişi, somut bir birey olamaz; bir toplumun, yan tutarak kendini göstermiş bulunduğu eylem içinde kendini kabul ettirmiş kolektif bir istencin daha şimdiden somutlaşmaya başlayabildiği bir organizması, karmaşık bir ögesi olabilir ancak o. Tarihsel gelişme tarafından çoktan hazırlanmış bulunuyor bu organizma, ve tümelliğe ve bütünselliğe doğru yönelen kolektif istenç tohumlarının bir araya geldikleri ilk hücre olan siyasal partidir bu. Modern dünyada, yalnız baş döndürücü, hızlı bir gidiş zorunluluğuyla belirginleşen, dolaysız ve pek yakın bir tarihsel-politik eylem, somut bir bireyde sözlensel olarak ete kemiğe bürünebilir; hızlılık ancak büyük bir tehlikenin *condettiere*'nin "tanrısal"⁸ niteliğini yok edebilen eleştiri duygusu ve yıpratıcı alayı hiçe indirerek, tutkuları ve bağnazlığı bir yıldırım gibi yakıp tutuşturan şeyin ta kendisi olan büyük bir tehlikenin pek yakın olmasıyla zorunlu duruma getirilmiştir (Boulanger⁹ serüveninde olan da budur). Ama bu tür bir dolaysız eylem, kendi doğası gereği, ne geniş soluklu olabilir, ne de organik nitelikte: hemen her zaman yeniden-canlandırma ve yeniden-örgütlenme (*restauration et réorganisation*) tipinde bir girişim olacaktır bu, yoksa (yeniden-canlandırma gö-

⁸"Tanrısal" ("*Providentiel*"), ya da "karizmatik" önder: Webergil *charismatique* terimi, "charisme"den, Kutsal Ruh'un tinsel bağışından gelir.

⁹Georges Boulanger (1837-1891), Fransız generali, 1886'da Savaş Bakanı oldu, ülkedeki durumdan hoşnut olmayanları kendi çevresinde topladı ve bir hükümet darbesine girişti; tutuklanmakla tehdit edilince, 1889'da ülkeyi terk etti.

rünümünün retorik bir öğeden başka bir şey olmadığı, yani Roma'nın kızı olan ve Roma düzen ve gücünü yeniden canlandıracak olan yazınsal İtalya kavramına bağlı bulunduğu Machiavelli'nin *Prens*'inde olduğu gibi¹⁰) yeni devletlerin ve yeni ulusal ve toplumsal yapıların kuruluşunu belirginleştiren tipte bir girişim değil; yaratıcı, özgün tipte değil, ama "savunucu" tipte bir girişimdir böyle bir girişim; bir başka deyişle, daha önce varolan kolektif bir istencin gücünü yitirdiği, tehlikeli ve korkutucu, ama ne kesin, ne de sonu felâketli olan ağır bir arıklaşmaya (zayıflamaya) uğradığı, ve güçlerini toparlayıp onu güçlendirmek gerektiği tasarlanır; oysa öbür görüşte, somut ve ussal ereklere, ama hiç kuşku yok henüz gerçek ve herkesçe kabul edilmiş bir tarihsel deney tarafından ne doğrulanmış, ne de eleştirilmiş bir somutluk ve bir ussallıktaki ereklere doğru yöneltilecek bir kolektif istencin, özgün bir biçimde, *ex novo* yaratılması istenir.

Sorelgil "söylen" anlayışının "soyut" niteliği, kuşkusuz Machiavelli'nin *Prens*'inin "açık bir ete kemiğe bürünmesi"

¹⁰Fransa ve İspanya büyük mutlak monarşilerinin verdikleri örnekler dışında, Machiavelli birliktir bir İtalyan devletinin zorunluluğu üzerindeki siyasal anlayışına, Roma'nın geçmişinin anısıyla vardı. Bununla birlikte Machiavelli'nin yazınsal-retorik gelenekle gene de karıştırılmaması gerektiği iyi değerlendirilmelidir. İlk bu izlek (*thème*) ne tek ne de hatta ege-men izlek olduğu, ve Machiavelli büyük bir ulusal devlet zorunluluğunu ondan çıkarmadığı için; sonra, eğer Hümanizma ve Rönesans iklimi içindeki yerine yerleştirilirse, Roma'ya yönetimin kendisinin de görüldüğünden daha az soyut olduğu için. Savaş Sanatı'nın VII. [son] kitabında, şu satırlar okunur: "Bu eyalet [İtalya], şir için, resim için, heykel için görülmüş bulunduğu gibi, ölmüş şeyleri yeniden canlandırmak için doğmuşa benzer", öyleyse militör vb. erdemi neden yeniden bulmasın? Niteliklerini doğru olarak saptamak için aynı türdeki öbür göstergeleri bir araya getirmek gerekecektir. (Gramsci'nin notu.)

olan *Jakobenler*'e¹¹ karşı duyduğu (ve etik bir tiksinti tutkusal biçimine bürünen) sevmelik tarafından gözler önüne serilir. *Modern Prens*¹², (bu kavrayışın tarihsel olarak sahip olduğu ve kavram olarak sahip olması gereken tam anlamıyla) *Jakobenliğe* ayrılmış, hiç değilse kimi görünümleri bakımından *ex novo*, özgün bir türetim olan ko-

¹¹"Jakoben" sözcüğü her ne denli uzlaşmaz cumhuriyetçi inançlarla enerjik eylem yöntemlerine bağlı kalırsa da, Fransız Devrimi'ndeki Jakobenlerin, özellikle, cumhuriyetçi bir ordunun hep birden silah altına alınmasıyla, kırların yönetici merkezi Paris olan bir devinime katılmasını sağlayarak, ulusun birliği sorununu çözme biçimlerini de dile getirir. Gramsci "tarihsel Jakobenliği" işte bu yüzden "kent-kır birliği" olarak tanımlar (Ris., p. 155). Lenin'in, 7 Temmuz 1917 günlü *Pravda*'daki: "Jakobenlik İşçi Sınıfını Sindirmeye Yarayabilir mi?" başlıklı yazısına bakınız: "Jakobenlik... XX. yüzyılda, köylülük tarafından desteklenen proletaryanın ... XVIII. yüzyıl Jakobenleri'nin büyük, yok olmaz olarak getirdikleri ne varsa, onları getirebilecek... devrimci sınıf egemenliği olabilir ancak" (Oeuvres, t. XXV, Paris, Editions Sociales, 1957).

Machiavelli'de "erken bir Jakobenlik" saptarken ("Machiavelli'nin Politikası Üzerine Kısa Notlar" başlıklı irdelemenin sondan dördüncü paragrafının sonlarına bakınız), Gramsci ona Fransız Devrimi'nin bir yalvacı durumuna getirmek değil (devrimci bir yol gösterici durumuna getirmek hiç değil, ve Cola di Rienzo'nun askerleriyle modern proletarya arasındaki "nitel ayrım" üzerinde durmak da gereksizdir), ama, "cumhuriyetçi korporatif devlet ile mutlak monarşik devlet arasındaki geçiş simgeleyen" (Mach, p. 160), zamanının politik sorunlarını açıklıkla ilk olarak koymuş, Gramsci'nin kendinde de duyumsadığı ve "Jakoben"lere özgü olduğunu söylediği bir tutkuyla yeni bir politik örgütlenme gerekliliğini yaymış bulunan "praksis filozofu'nun politik zekasını belirginleştirmek ister.

Machiavelli'nin istediği, zamanının gerekliliklerine uygun bir politik dönüşüm, Egidio Colonna ya da Erasmus'un önerdiği prenze benzer Hristiyan bir prensin erdemleri sayesinde değil, ama, "bir ülkeyi ele geçirmek için, o ülkede yaşayanların saygısına gereksinme duyan" (Le Prince, ch. III), hiçbir zaman uzatmalı bir terörle egemen olmayı beklemeyen, ama tersine,

lektif bir istencin somutta nasıl oluştuğu ve nasıl etkinlik gösterdiğini açıklama olanağını verecek bir bölüm içermelidir. Ve kolektif istençle genel olarak siyasal istencin de modern anlamda tanımlanmaları gerekir; tarihsel zorunluluğun etkin bilinci olarak, gerçek ve edimsel bir tarihsel dramın başoyuncusu (*protagoniste*) olarak istenç anlamında.

ilk kaygısının kolektif bir istenç yaratmak olması gereken bir prensin örgütleyici "virtü"stüyle gerçekleşecektir. Ve bir "vivere civile" kurmak da işte bu kolektif istenç temelinde olanaklı olacaktır.

Arte della guerra'da [Savaş Sanatı] önerilen milis örgütünü de işte bu "vivere civile" anlayışı aydınlatır: Apolitik bir halkı, yeni milis, hem güç tarafından etkilenmiş, hem de onasmı kazanılmış yurttaşlar durumuna getirecektir; iyi yasalar (*buoni ordini*) üzerine kurulmuş yeni bir devlete bağlıdır yeni milis; iyi yurttaşlar ister o ve geleneksel olarak orduya sığınan tüm ne idüğü belirsiz öğeleri kendi dışına atar: prensin buyruğuyla milise alınmış bulunan yurttaşlar, oraya "ne büsbütün zorla, ne de yalnızca kendi istekleri sonucu" gelmeli, prenze karşı duydukları, ve onları militer yaşamın sıkıntılarından çok, prensin öfkesinden korkutan bir saygı tarafından çekilmiş olmalıdırlar.

Ulusal milislerini önermekle, Machiavelli paralı askerlerden kurulu orduları kinamaktan başka bir şey yapmaz; sanat olarak savaşı da, bir başka deyişle, en azgın biçimi içindeki bireysellelikle, anarşi doğuran apolitizmi de kınar. Machiavelli'de, zamanının terimleri içinde, zamanının ilerlemeci gerekliliklerini yanıtlarken, apolitizme, İtalyan bireyselleliğine, bölgesel özerkliğe karşı kendi yürüttüğü savaşımın aynı nitelikte, birleştirici bir savaşım veren bir "politikacı" görür Gramsci. Machiavelli savaş sanatını salt teknisyen olarak değil, ama politikacı olarak irdeler: Orduyu örgütlemek demek, hem zorlama ve hem de onasma yönü içinde hükümeti örgütlemek demektir. Machiavelli'ye göre. Onun ulusal ordusu, piyadeyi oluşturan köylülerden ve, süvari bakımından da, kendine bir at alabilecek zengin kentlilerden kurulmuştur: köylülerle burjuvalar, birbirlerinden ayrı olmalarına karşın, gene de aynı ordu içinde kaynaşmış bulunurlar. Eski Romalılardaki gibi, barış yurttaşı sivil ya-

İlk bölümlerden biri kesenkes "kolektif istenç"e ayrılmalı ve sorunu şu terimlerle koymalıdır: Ulusal-halksal bir kolektif istencin doğma ve gelişme olanağını sağlayan koşulların varoldukları ne zaman söylenebilir? Ardından, irdelenen ülkenin toplumsal yapısının tarihsel (ekonomik) bir çözümlemesiyle, bu istenci yaratmak için yüzyıllar boyunca gösterilen çabaların "dramatik" bir betimlemesi ve ardışık başarısızlıkların nedenleri gelmelidir. İtalya'da, Machiavelli zamanında, mutlak monarşi neden kurulamadı? Roma İmparatorluğu'na değin gitmek (dil, aydınlar, vb. sorunları), Ortaçağ Komünlerinin¹³ işlevini, Katolikliğin vb.

şama yeniden kavuşturur: prens'e karşı yerine getirilen bir ödevden başka bir şey değildir savaş, ama milis de ulusal yaşamın düzenini bozmadı, yurttaşları kendi işlerinden, kendi uğraşlarından koparmaz; barış zamanındaki tek yükümlülük, "bayram günleri talim yapmak üzere bir araya gelmektir, ne ülke, ne de ülkede yaşayanlara zararlı olabilecek bir töredir bu; hatta gençler için yararlı bile olur. Bayram günlerini meyhanede utanç verici bir aylaklık içinde geçirecek yerde, gençlik için her zaman hoş giden güzel bir gösteri oluşturan bu militer talimleri kendilerine bir eğlence yaparlar gençler (Savaş Sanatı, Kitap I). Machiavelli'nin çok beğendiği İsviçreli'lerdeki gibi, sportif nitelikteki militer gösterilerin eğitici bir rolleri vardır, özellikle yurt düşüncesinin temelinde yatan topluluk duygusunu pekiştirir bu gösteriler. Yeni milis örgütlenmesinin ereği, yukarıda belirtilmiş bulunan ve zorlama ile onasmadan oluşan, özsel olarak siyasal nitelikteki o ince ilişkiyi kurarak, (köylüler yığını dahil) bütün yurttaşlarda devlete bağlılık uyandırmaktır.

¹²Siyasal parti olarak örgütlenen ve tarihsel gereksinime ve olanaklara uygun olarak toplumu dönüştürmeye yetenekli proletaryadır "Modern Prens". Gramsci'nin politika bilimi olarak Marksizm açıklamasına ayırdığı notların başlığı da, bu bölümün başında görüldüğü gibi, budur.

¹³Belirli koşulların etkisi altında, ortaçağda, Avrupa çapında, kenti özerk bir hukuksal ve siyasal organizma durumuna getiren, İtalya'da, yetkesini kenti kuşatan kır ya da "contado"ya değin genişleten büyük bir devinim gerçekleşir. Ekonomik-korporatif evre olarak komünler üzerine bu bölümün sonunda,

anlamını kavramak gerekir: sonuç olarak, tüm İtalyan tarihinin, bireşimsel (*synthétique*), ama doğru bir taslağını çizmek gerekir.

Ulusal-halksal bir kolektif istenç yaratmak için gösterilen çabaların ardışık olarak başarısızlığa uğramalarının nedeni, komünal burjuvazinin dağılmasından sonra oluşan belirli toplumsal grupların varoluşunda, Kilise'nin merkezi ve Kutsal Roma İmparatorluğu'nun temsilcisi¹⁴ olarak İtal-

İtalyan aydınlarının rolü üzerine de bu derlemenin son bölümünde değinmeler bulacaksınız. — Dil sorununa anıştırmada bulunarak, Gramsci ulusal soruna bağlı çok önemli bir sorunu çağırıyor. Ortaçağ'da tüm kültürü tekeline alan Roma Kilisesi zorla Latince'yi kabul ettirir ve hiçbir "lingua volgare"ye (halk diline) yazınsal bir saygınlık tanınmamasına katkıda bulunur. Dante (1265-1321) "volgare" dilin (Fioransa'da konuşulan İtalyanca'nın) soyluluğunu savunur ve Tanrısal komedyası için de bu dili seçer. İtalyan aydınlarının kozmopolit niteliği nedeniyle, yazınsal yapıtların ya da İtalyan ve yabancı ders kitaplarının İtalyancası, örneklerine (Dante, Petrarca, Boccaccio) bağlı, çoğu kez tumturaklı, çok sayıdaki bölgesel lehçelerden kopuk, çok okumışların anlayabileceği bir dil olarak kalacaktır. XIX. yüzyılda, sorun tüm ivediliğini korur, ve Manzoni, yalnız dil üzerine bir incelemeyle yetinerek değil, ama Nişanlılar adlı romanında herkesin anlayabileceği bir İtalyanca örneğini de vererek, bu sorunun üzerine gider.

¹⁴Ortaçağ'da özellikle canlı bir düşünce de büyük Roma İmparatorluğunun, Papa tarafından taç giydirilen Alman prenslerinin yönetimi altında, (kısmen) yeniden kurulmasıdır. Sonuncusu (1806'da ünvanından vazgeçen) François II olacak olan Alman İmparatorları hanedanının birincisi, 912'de taç giyen Saksonyalı Otton'dur. Ama Otton I, "Batı İmparatoru" Charlemagne'in kalıtsı olmak ister, öyle ki Kutsal İmparatorluğun kökeni özetle (Charlemagne'a Léon III tarafından taç giydirildiği) 800 yılına değin götürülebilir. İmparatorlarla, kendilerini tinsel bir erklikle sınırlandırmaya pek de yatkın olmayan papalar arasındaki anlaşmazlıklar (görevlendirme anlaşmazlıkları, aforozlar), ortaçağ İtalyasını (gerçek yönetimin Papa'nın hakkı olduğunu düşünen) Guelfa'larla (İmparator yandaş-

ya'nın uluslararası işlevini yansıtan öbür grupların tikel niteliğinde, vb. aranmalıdır. Bu işlev ve ondan doğan durum, "ekonomik-korporatif" olarak adlandırılabilir bir iç duruma, yani siyasal olarak, feodal toplum biçimlerinin en kötüsüne, en az ilerlemeci (*progressive*), en durgun biçimine yol açarlar: etkili bir *Jakoben* güç, öbür uluslarda ulusal-halksal kolektif istenci yaratıp örgütlemiş ve modern devletleri kurmuş bulunan gücün ta kendisi, İtalya'da hep eksik kalmıştır, — ve oluşamazdı da. En sonunda bu istence elverişli koşullar var mıdır, ya da bu koşullarla karşıt güçler arasındaki güncel ilişki nedir? Geleneksel olarak, İtalya'da, komünal burjuvazinin sınıf olarak dağılması sonucu modern zamanlara kalan bir asalaklık kalından başka bir şey olmayan tikel bir "kırsal burjuvazi" olma özelliği taşıyan (yüz kent, sessizlik kentleri) toprak soyluluğu ve daha genel olarak kendi bütünlüğü içindeki toprak mülkiyeti, karşıt güçleri oluşturmuşlardır. Olumlu koşullarınsa, sınıai üretim alanında yeterli bir gelişme geçirmiş ve belli bir tarihsel-siyasal kültür düzeyine erişmiş bulunan kentsel toplumsal grupların varoluşunda araştırılmaları gerekir. Eğer tarımcı büyük köylü yığınlar siyasal yaşamı aynı anda kaplamazlarsa, ulusal halksal kolektif istencin oluşması olanaksızdır. Machiavelli'nin milis reformuyla elde etmek istediği şey de, *Jakobenler*'in Fransız Devrimi'nde yaptıkları şey de, işte budur; Machiavelli'nin bu anlayışında, onun ulusal devrim görüşünün (az çok verimli) tohumu olan erken bir *Jakobenlik* görmek gerekir. 1815'ten bu yana tüm tarih, geleneksel sınıfların, uluslararası pasif bir denge sistemi içinde, bu tür bir kolektif istencin oluşmasını engelleme çabasını gösterir.

ları olan ve Papa'yı tinsel rolüyle sınırlandıran) *Gibelin*'ler olarak, ve *Gibelin*'lerin ezilmesinden sonra da, "ak" *Guelfa*'larla aşağı yukarı eski *Gibelin*'lerin konumlarını savunan "kara" *Guelfa*'lar olarak bölerler.

Modern Prens'in önemli bir bölümü de entelektüel ve moral bir reform sorununa, yani din ya da bir dünya görüşü sorununa ayrılmalıdır. Gelenekteki *Jakobenlik* yokluğu ile *Jakobenlik* korkusunu bu alanda da görürüz. (B. Croce'nin din karşısındaki Malthuscu¹⁵ tutumu böyle bir korkunun son felsefel dışavurumudur). *Modern Prens* entelektüel ve moral bir reformu uygulamalı ve örgütlemelidir ve bunu yapmadan da edemez. Ulusal-halksal kolektif istencin, modern uygarlığın üstün ve bütünsel bir biçiminin gerçekleştirilmesine doğru, gelecekteki bir gelişmesi için ortam yaratmak anlamına gelir bu reform.

Bu çalışmanın yapısını, şu iki temel nokta oluşturmaktadır: [1] *Modern Prens*'in aynı zamanda hem örgütçüsü, hem de etkin ve etkili dışavurumu olduğu ulusal-halksal bir kolektif istencin oluşması, ve [2] entelektüel ve moral reform. Somut program maddeleri birinci bölüme sokulmalı, yani "dramatik olarak" ["coşturucu bir biçimde"] söylemden çıkmalı, soğuk ve bilgiç bir kanıtlar sergilemesi olmamalıdır.

Daha önce ekonomik bir reform ve toplumsal durum ile ekonomik dünyada bir değişiklik olmaksızın, kültürel bir devrim, yani toplumun en alt katmanlarının "sivil"

¹⁵Malthusculuk (Malthus teorisi) çokluk altında boğulma korkusunun, gemleme istencinin dışavurumudur (doğumları sınırlandırmak gerekir, yoksa açlık demektir bu, vb.). Böylece, gerçekte bir tanrıtanımaz olan Croce, daha o zamandan "bir tanrı fikrinin her zamandan daha gerekli olduğunu" (Necker, *De l'Importance des opinions religieuses*, 1788, p. 58) ileri süren XVIII. yüzyıl tanrıtanımaz burjuvazisinin gelenegini sürdürerek, dinsel öğretimin bir yeniden doğmasına elebaşlık eder; bir başka deyişle, sınırlı bir grup için tartışma özgürlüğü, halk için dinsel gemleme, bir seçkin için kültür, tepeden tırnağa korkulan ve "çocukluk çağında" bırakılması, ya da, Bertrando Spaventa'nın deyişiyle, "beşikte tutulması" daha iyi olan yığın için karanlıklılık (*obscurantisme*) istemektir bu.

bir yükselimi olabilir mi? Bundan ötürü, entelektüel ve moral bir reform, bir ekonomik reform programına zorunlu olarak bağlıdır, ve hatta ekonomik reform programı, her türlü entelektüel ve moral reformun somut kendini gösterme biçiminin ta kendisidir. Modern Prens, gelişmesinin, her eylemin yalnız modern Prens'e göndermeyle (referansla), ve onun erkliğini artırmaya ya da bu erkliğe karşı çıkmaya yaradığına göre, yararlı ya da zararlı, erdemli ya da erdemsiz olarak kavranmış bulunduğu anlamına geldiği ölçüde, gelişirken, tüm entelektüel ve moral ilişkiler sistemini de altüst eder. Prens, bilinçlerde tanrısalığın (*divinité*) ya da koşulsuz buyruğun (*impératif catégorique*) yerini alır, modern bir laisizmin ve tüm yaşam ile töreleri belirleyen bütün ilişkilerin tam bir laikleştirilmesinin temeli durumuna gelir. [1932-33]

BİR PARTİNİN İLERLEMECİ YA DA GERİLEK İŞLEVİ

Herhangi bir siyasal partinin (egemen grupların, ama ast grupların da herhangi bir siyasal partisinin) aynı zamanda bir polis, yani belli bir siyasal ve yasal düzenin koruyucusu işlevini de görmesini dışlamak güçtür. Eğer olay kesin bir biçimde tanımlanmış olsaydı, sorunun başka terimlerle: yani böyle bir işlevin uygulanma biçimi ve yönelimi terimleriyle konması gerekirdi. Bastırma yönünde mi görülüyor bu işlev, yoksa yayılma yönünde mi, yani gerici nitelikte midir, yoksa ilerlemeci nitelikte mi? Söz konusu parti, polis işlevini, tarihin canlı güçlerinin ayakbağı olan, dışın (*extrinsèque*), dışsal bir düzeni korumak için mi yerine getiriyor, yoksa halkı, siyasal ve yasal düzeni bir programın dışavurumlarından başka bir şey olmayan yeni bir uygarlık düzeyine götürme amacını güden bir yönde mi? Gerçekte: 1. yasanın mülksüzleştirdiği gerici toplumsal ögeler arasında; 2. yasanın önlediği ilerlemeci ögeler arasında; 3. yasanın simgeleyebildiği uygarlık dü-

zeyine erişmemiş ögeler arasında, her zaman bir yasaya aykırı davranan kimseler vardır. Öyleyse, bir partinin polis işlevi de ilerlemeci ya da gerilek olabilir: Mülksüzleştirilmiş gerici güçleri yasallığın yörüngesinde tutmak ve geri kalmış yığınları yeni yasallık düzeyine yükseltmek istediği zaman ilerlemecidir bu işlev. Tarihin canlı güçlerini önlemek ve dışınli duruma gelmiş, karşı-tarihsel, aşılmış bir yasallığı korumak istediği zaman da gerilek. Kaldı ki, söz konusu partinin işleyişi de ayırt etme ölçütlerini verir. Parti ilerlemeci olduğu zaman, (demokratik bir özekselcilik [merkeziyetçilik] anlamında) "demokratik olarak"; gerilek olduğu zaman, (bürokratik bir özekselcilik [merkeziyetçilik] anlamında) "bürokratik olarak" işler. Bu son durumda, karar vermeyen, basit bir uygulayıcıdan başka bir şey değildir parti: o zaman teknik olarak bir polis organıdır o ve "siyasal parti" adı da söylencel nitelikte salt bir eğretileridir. [1932-33]

"EKONOMİZM"İN KİMİ TEORİK VE PRATİK GÖRÜNÜMLERİ

Ekonomizm: teorik serbest ticaret devinimi, teorik sendikalizm¹. Teorik sendikalizmin kaynağını ne ölçüde praksis felsefesinden, ne ölçüde ekonomik serbest ticaret öğretilerinden, yani, son çözümlemede, liberalizmden aldığını düşünmek gerekir. Bundan ötürü, ekonomizmin, en gelişmiş biçimi içinde, liberalizmin bir uzantısı olup olmadığını ve, hatta kaynaklarında, praksis felsefesiyle, ne olursa olsun dışınli ve salt sözel olacak nitelikte, çok az bir ilişkisi bulunup bulunmadığını da düşünmek gerekir.

Materialismo storico'nun² (1917'de yazılan) yeni ön-

¹Burada teorik sendikalizmden, sendikalizmi işçi devininin tek teorisi durumuna getiren anarşist akımı anlamak gerekir.

²*Materialismo storico ed economia marxistica*. 1917 önsözü, XIX. yüzyıl sonu İtalyan aydınları üzerinde "büyük ve yararlı bir etki"de bulunan Marx'a ve Marksizme bir övgüdür.

sözü tarafından yol açılan Einaudi-Croce polemigini de³ işte bu açıdan incelemek gerekir: İngiliz klasik iktisadı tarafından yol açılan ekonomik tarih yazını göz önünde bulundururken Einaudi tarafından ileri sürülen istek, bu yönde karşılanabilir; şöyle ki, böyle bir yazın, praksis felsefesiyle yüzeysel bir bulaşma sonucu, ekonomizme yol açmıştır. Bu nedenle, Einaudi kimi ekonomist yozlaşmaları (doğrusunu söylemek gerekirse açıklıktan uzak biçimde) eleştirirken, bindiği dalı kesmekten başka bir şey yapmıyor. Serbest ticaret ideolojisiyle teorik sendikalizm arasındaki bağ, Lanzillo ve hempaları gibi sendikalistler tarafından Pareto⁴ karşısında duyulan hayranlığın bilindiği

³Bkz: *Riforma Sociale*, Temmuz-Ağustos 1918, p. 415.

⁴Vilfredo Pareto, Luigi Einaudi'yle birlikte, serbest ticaretçi akımın (liberalisme) en ünlü temsilcisidir. Lanzillo'nun Pareto'ya karşı duyduğu hayranlığa, kendisi için bir kitap yazdığı ustası Georges Sorel'e karşı duyduğu hayranlığı da eklemek gerekir (A. Lanzillo, G. Sorel, Roma, 1910). "Sendikalistlerin ulusalcılığı, sonra da faşizme katılmaları üzerine, Gramsci'nin sendikalizmin güneycilik ve liberalizmle ilişkilerini çözümleyerek, sendikalizmin Giolitti'nin burjuva egemenliğini simgelediği ve sosyalist partinin "Giolittigil politikanın aleti" durumuna geldiği bir dönemde (1900-1910) doğmuş bulunduğunu gösterdiği *Alcuni temi della questione meridionale*, *Antologia popolare*... 'ye bakınız (Roma, Editori Riuniti, 1957, p. 203-233); "Sosyalist ve işçi devriminde en kökten bunalımların kendilerini gösterdikleri bir dönemdir bu. Burjuvaziyle bağlaşmaya karşı çıkan ve köylülerle, en başta da Güneyli köylülerle bir blokta yana yönelen işçilerin tepkisinin, içgüdüsel, ilksel, ilkel, ama sağlıklı bir dışavurumu olan sendikalizm, işte o zaman doğar. ... Sendikalizmin yönetici çekirdeği hemen tamamen Güneyliler tarafından oluşturulmuştur: Labriola [Arturo], Leone, Longobardi, Orano. Sendikalizmin ideolojik özü, gelecekte liberalizmden daha enerjik, daha saldırgan, daha kavgaçı bir yeni liberalizmdir. Eğer olup bitenlere yakından bakmak istenirse, sendikalizmin ardışık bunalımının ve sendikalist yöneticilerin gitgide burjuva kampa geçmelerinin kökenin-

İtalya'da özellikle açıktır. Bununla birlikte bu iki eğilimin çok farklı bir anlamları vardır: birincisi [serbest ticaret ideolojisi] egemen ve yönetici bir toplumsal grubun kendi öz malıdır; ikincisi [teorik sendikalizm] henüz gücünün, olanaklarının ve gelişme araçlarının bilincine varmamış ve dolayısıyla ilkel evresinden çıkmasını bilmeyen, henüz ast bir toplumsal grubun malı.

Serbest ticaret devriminin (hareketinin) düşünceleri, pratik kökeninin saptanması güç olmayan teorik bir yanılığa dayanır: politik toplumla sivil toplum⁵ arasındaki ay-

de iki temel neden bulunduğu görülür: dışgöç ve serbest ticaret. Güneyciliğe sıkı sıkıya bağlı iki neden. Dışgöç olgusu, Enrico Corradini'nin "proleter ulus" anlayışına yol açar; Libya savaşı tüm bir aydınlar katmanının gözüne, kapitalistler ve zenginler yönetimi (ploutocratie) dünyasına karşı, "büyük proleter" in [İtalya'nın] saldırısının başlangıcı olarak görülür. Tüm bir sendikalistler grubu ulusalcılığa geçer, dahası, ulusalcı parti başlangıçta eski sendikacı aydınlar (Monicelli, Forges-D'Avanzati, Maraviglia) tarafından kurulmuş bulunur. Labriola'nın [Arturo Labriola] kitabı, bu anti-Giolittigil ve Güneyli yeni liberalizmin en tipik ve en belirtici dışavurumudur." — Daha sonra, (1912'den 1914'e değin) Mussolini tarafından yönetilen sosyalist gazete, *Avanti*, "yavaş yavaş, ama güvenli bir biçimde, sendikalist ve Güneyci yazarlar için bir platform durumuna dönüşür. Fancello'lar, Lanzillo'lar, Panunzio'lar, Cicotti'ler, bu gazetenin düzenli yazarları durumuna gelirler: Mussolini'ye karşı duyduğu yakınlığı saklamayan Prezzolini'nin [liberal] *Voce*'sinin sevgili çocuğu da olan Salvemini de [liberal ve Güneyci] aynı yolu tutar".

⁵Sivil toplum ("maddi yaşam koşulları" ya da, kapitalist rejimde, "özel" üretim sistemi, "özel" hegemonya aygıtı) ile politik toplum arasındaki ilişkiler, devletin "politik toplum ile sivil toplum arasındaki denge" olarak tanımlanması uyarınca kavranmalıdır. (Bu konuda, Kültür Sorunları bölümündeki "Aydınlığın Oluşması" başlıklı irdelenmedeki "hegemonyanın ast işlevleri için egemen grubun görevlileri" olan aydınların, politik toplum ile sivil toplum arasındaki dolayım rolüne bakınız. *Homo oeconomicus* konusunda, sivil toplumdaki zorunlu devlet

rımın, yöntembilimsel bir ayırım olmaktan çıkarılıp, organik bir ayırım durumuna dönüştürülmesi ve öyle de gösterilmesi yanılıgına. Böylece ekonomik etkinliğin sivil topluma özgü bir etkinlik olduğu ve ekonomik etkinliğin düzenlenmesine devletin karışmaması gerektiği ileri sürülür. Ama, güncel gerçeklikte, sivil toplum'la devlet özdeşleştikleri için, serbest ticaret sisteminin de devletin derin etkisini taşıyan, yasalar ve zorlamayla benimsetilip sürdürülen

müdahalesi üzerine, Felsefe Sorunları bölümündeki "Marksizmin Oluşturucu Öğelerindeki Birlik" başlıklı irdelemeye ve bu bölümdeki "Ekonomizm'in Kimi Teorik ve Pratik Sorunları" başlıklı irdelemenin 5 no'lu notuna bakınız). Sivil toplumla politik toplum arasında, Gramsci'nin anladığı biçimdeki ilişkilerin çözülmesi, liberalizmin ve faşizmin bir eleştirisi için temel öğeleri sağlar. Liberalizm devletin sivil topluma her türlü müdahale hakkını yadsır ve yöntembilimsel bir ayırımı organik bir ayırım durumuna dönüştürürken, faşizm "politik toplumun aşırı bir biçimine" varır. "Devletin olumlu evresine, Croce'nin karşı çıktığı bu evreye, "güncelleştirmeciliğin" ("actualisme") hangi ölçüde karşılık düştüğünü incelemek gerekir. "Eylem içindeki birlik", Croce'ye göre karşı-tarih olan şeyi, Gentile'ye tarih olarak kabul etme olanağını verir. Gentile'ye göre, tarih baştan başa devlet tarihidir; Croce'ye göre, tersine, "etik-politik"tir o, yani Croce sivil toplumla politik toplum arasında, hegemonyayla diktatora arasında bir ayırımı koruyup sürdürmek ister; büyük aydınlar, belli bir işbirliği, yani etkin ve gönüllü (özgür) bir onasma, bir başka deyişle liberal ve demokratik bir rejim öngerektiren hegemonyayı uyguladılar. Gentile, ekonomik-korporatif evreyi tarihsel eylemdeki etik evre olarak koyar: hegemonya ile diktatora birbirinden ayrılamazlar; güç, onaşmanın ta kendisidir; politik toplumu sivil toplumdan ayıramazsınız; yalnız devlet, ve elbette hükümet-devlet vardır, vb. (*Passato e Presente*, p. 31-32). Croce ile Gentile arasında felsefel alandaki bu karşıtlık, Einaudi ile Gentile'nin öğrencileri arasında ekonomik alanda gösterir kendini (Einaudi-Benini-Spirito polemğine bakınız) (U. Spirito, *I Fondamenti della economia corporativa*'ya bakınız, 1930

bir "düzenleme" olduğunu kabul etmek gerekir: ekonomik gerçeğin kendiliğinden, özdevinimli (*automatique*) dışavurumu değil, ama kendi öz ereklarının bilincinde olan bir istencin işidir bu sistem. Bundan ötürü de, egemen olduğu ölçüde, bir devletin yönetici personeliyle ekonomik programını değiştirmeye, yani ulusal gelirin dağılımını değiştirmeye yönelik siyasal bir programdır serbest ticaret sistemi.

Teorik sendikalizmin durumu, bu teoriyle, sivil toplumda etik-politik hegemonya evresine, ve devlette de egemen evreye yükselmek üzere, egemen duruma gelmesi, ekonomik-korporatif evrenin ötesinde gelişmesi yasaklanan bir ast gruba ilişkin olduğu ölçüde, farklıdır. Serbest ticaret politikasına gelince, devlet yapısını değil, ama yalnızca hükümetin yönelimini değiştirmek isteyen, ticari yasaları ve ancak dolaylı bir biçimde de sını yasaları reformdan geçirmek isteyen (çünkü korumacılığın, özellikle yoksul ve dar bir pazarı bulunan ülkelerde, sını girişi özgürlüğünü sınırladığı ve tekellerin doğuşunu aşırı derecede kolaylaştırdığı yadsınamaz) bir yönetici grup bölüntüsünün (*fraction*) karşısında bulunulur: söz konusu olan yeni bir politik toplumun ve hele yeni tip bir sivil toplumun kurulma ve örgütlenmesi değil, ama hükümetteki yönetici partilerin bir yer değiştirmesidir. Teorik sendikalizm devriminde (hareketinde), sorun daha karmaşık görünür; bu devrimde, ast grubun, dışavurulduğu ileri sürülen bağımsızlık ve özerkliğinin, egemen grup aydınlarının hegemonyasına feda edildikleri yadsınamaz, çünkü

Nuovi Studi içinde); "Spirito'nun icadı olan devlet memuru-yurttaş kavramı, düpedüz politik toplumla sivil toplum arasında, devletin politik hegemonyasıyla politik hükümeti arasında ayırım yokluğundan; öyleyse gerçeklikte Ugo Spirito'nun, kestirip atan olumlamalarına ve polemik bağırtılarına karşı, üstükapalı bir biçimde tasarladığı devlet kavramının karşı-tarihselliği ya da tarihsel-olmayışından gelir." (İb., p. 32).

teorik sendikalizm, praksis felsefesinin birkaç kuşa döndürülmüş, öyleyse bayağılaştırılmış olumlaması aracıyla doğrulanan serbest ticaret sisteminin bir görünümünün ta kendisinden başka bir şey değildir. Bu "özveri", bu "feda etme", neden ve nasıl olur? Ast grubun egemen grup durumuna dönüşmesi, ya sorun akıldan bile geçirilmediği (Fabian sosyalizm⁶, De Man, İngiliz işçi partisinin [*travailisme*] büyük bölümü), ya densiz ve etkisiz biçimler içinde sunulduğu (genel olarak sosyal-demokrat eğilimler), ya da gruplar rejiminden tam eşitlik ve sendikal ekonomi rejimine dolaysız bir sıçrama olumlandığı için, dışlanır.

Ekonomizmin, sanki ekonomik zorunlulukların türümü (*émanation*) ve hatta ekonominin tek etkili dışavurumu değilmişler gibi düşündüğü istenç, eylem ve politik ve entelektüel girişim dışavurumları karşısındaki tutumu, en azından tuhaf bir tutumdur; öbür densiz görünüm de, hegemonya sorununun somut olarak konulmasının, hegemonik grubu bağımlı duruma getiren bir olgu olarak yorumlanmasıdır. Hegemonya olgusu, üzerlerinde hegemonya uygulanacak grupların çıkar ve eğilimlerinin göz önünde bulundurulmasını, belli bir uzlaşma dengesinin kurulmasını, yani yönetici grubun ekonomik-korporatif nitelikte özverilerde bulunmasını kuşkusuz gerektirir, ama bu türlü özverilerin ve böyle bir uzlaşmanın işin özülüyle ilgili olmayacakları da kesindir, çünkü hegemonya her ne denli etik-politikse de, aynı zamanda ekonomik de olmadan edemez, temelini yönetici grubun ekonominin kilit kesim-

⁶Fabian sosyalizminin geçmişi, sosyalizmi barışçı yöntemlerle adım adım kurmak isteyen Fabian Society'nin kurulduğu yıl olan 1884'e değin uzanır. Sydney Webb ile eşi Beatrice Webb, ayrıca Bernard Shaw'ın da üyesi bulunduğu ve Fabian Essays on Socialism (Sosyalizm Üzerine Fabian Denemeler) başlığı altında irdelemeler yayımlayan bu "dernek" in en etkin üyeleri oldular.

lerinde yerine getirdiği kararlaştırmacı işleve dayandırmadan edemez.

Serbest ticaret ve teorik sendikalizm dışında, ekonomizm kendini başka birçok biçim altında da gösterir. Bütün seçimsel çekimserlik (*abstentionnisme*) biçimleri ekonomizm alanına girerler (tipik örnek, İtalyan din adamlarının 1870'den sonraki çekimserliğidir⁷; bu çekimserlik, 1900'den sonra, 1919'a ve Partito Popolare'nin⁸ kuruluşuna değin, gitgide güçten düşer ve söz konusu partinin kurulmasıyla sona erer: din adamlarının gerçek İtalya ile yasal İtalya arasında yaptıkları organik ayrım, ekonomik dünya ile siyasal-yasal dünya arasındaki ayrımın bir yansımasıydı); sayısı çoktur bu biçimlerin: bir yarı çekimserlik, bir çeyrek çekimserlik, vb. olabileceği anlamında. "İşler ne denli kötü giderse, o denli iyi olur" ["battu balık yan gider"] formülü gibi, kimi milletvekilleri bölüntülerinin parlamenter "uzlaşmazlığı" denilen formül de çekimserliğe bağlıdır. Ekonomizm siyasal eylem ve, sendikal tipte basit bir öğretim örgütü olarak düşünülen siyasal partiye her zaman karşıt değildir. Ekonomizmin irdelenmesi ve yapıyla üstyapılar arasındaki ilişkilerin kavranması için başvurulabilecek bir metin de, *Felsefenin Sefaleti*'nin, toplumsal bir grubun gelişmesinde önemli bir evrenin: bir sendikanın üyelerinin artık yalnız ekonomik çıkarlar için değil, ama örgütün kendisinin korunması ve geliştirilmesi için savaşım verdikleri bir evrenin bulunduğu parçası

⁷Siyasal yaşama katılmayı kabul etmemek: Papanın hüküm sürdüğü toprakları eline geçirmiş ve Roma'yı (1870'de) kendi başkenti yapmış bulunan bir devleti, Kilise resmen tanımıyor. Daha önce kayırma eylemleriyle (Gentile eğitim reformu) hazırlanmış bulunan resmi antlaşma, 1929'da (Latran antlaşmaları) yapılacaktır.

⁸Bu bölümdeki "Sezarizm" irdemesinin 3 nolu notuna bakınız. (s. 142.)

tarafından oluşturulur⁹. Aynı zamanda, Engels'in (Praksis felsefesi üzerine İtalyanca olarak da yayımlanmış bulunan iki mektupta¹⁰), ekonominin ancak son çözümlemede tarihin gizli nedeni (*ressort*) olduğunu ileri süren ve *Ekonomi Politikasının Eleştirisi*'ne Önsöz'ün, insanların ekonomik dünyada ortaya çıkan çatışmalardan ancak ideolojiler ala-

⁹Parçanın aslına* bakmak gerekir; Felsefenin Sefaleti praksis felsefesinin özsel bir oluşma uğrağıdır; Feuerbach Üzerine Tezler'in gelişmesi olarak düşünülebilir, oysa Kutsal Aile belirsiz bir ara evredir ve Proudhon'a ve özellikle Fransız materyalizmine ayrılmış bulunan parçalardan da görüldüğü gibi, rastlantısal bir kökeni vardır. Fransız materyalizmi üzerindeki parça, çoğu kez yorumlandığı gibi teorik bir sayfa değil, ama her şeyden önce bir kültür tarihi bölümüdür ve kültür tarihi olarak da, hayranlık uyandırıcıdır. Proudhon'a ve onun Hegelgil diyalektik yorumuna** karşı Felsefenin Sefaleti'nde bulunan eleştirinin, Gioberti ile genel olarak ılımlı İtalyan liberallerinin Hegelcilikleri için de geçerli olduğu gözlemini*** anımsatmak gerekir. Proudhon-Gioberti koşutluğu****, iki adamın türdeş olmayan tarihsel-siyasal evreleri simgelemelerine karşın, daha doğrusu, tam da bu nedenle, ilginç ve verimli olabilir. (Gramsci'nin notu.)

*Bkz: K. Marx, *Misère de la philosophie, réponse a la Philosophie de la misère* de M. Proudhon. Préface de Friedrich Engels (texte intégral), Ed. Soc., 1947 (Les éléments du communisme), II, 5: Grevier ve işçilerin koalisyonları. — Ekonomistlere ve ütopyacı sosyalistlere karşın, büyük sanayiın gelişmesiyle birlikte, işçi "koalisyon"ları da gelişmişlerdir: "Direncin ilk ereği her ne denli ücretlerin korunması olmuşsa da, kapitalistler de bir bastırma düşüncesi içinde birleştiği, ilkin yalıtık olan koalisyonlar, gruplar biçiminde toplanırlar, ve her zaman birlik olan sermayenin karşısında, birliğin korunması onlar için ücretlerin korunmasından daha zorunlu bir duruma gelir. ... Bu savaşında —gerçek iç savaş— gelecekteki bir kavgaya için gerekli bütün öğeler birleşir ve gelişirler. İşte bu noktada, birlik siyasal bir nitelik kazanır". Savaşın içinde, yığın "kendisi için sınıf olarak oluşur. Savunduğu çıkarlar, sınıf çıkarları durumuna gelirler. Ama sınıfın sınıfa karşı savaşımı, siyasal bir savaşımıdır" (p. 134). — Bu parçanın Türkçe bir

nında bilinçli duruma geldiklerinin söylendiği parçasına doğrudan doğruya bağlanması gereken olumlamasını da anımsatmak gerekir.

Birçok fırsatta, bu notlarda praksis felsefesinin sanıldığından çok daha yaygın olduğu ileri sürüldü. Eğer pro-

çevirisi için, bkz: Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti*, Sol Yayınları, Ankara, 1979, s. 184.

**Marx, Proudhon ile 1844'te ilişki kurduğunu, ve onun "bozulmasından" da belli bir noktaya değin "sorumlu" olduğunu anımsatır. "Çoğu kez bütün bir gece süren uzun tartışmalarda, ona Hegelciliği aşıyordum — onun büyük zararına, çünkü Almanca bilmediğinden, söz konusu olan şeyi derinliğine irdeleyemiyordu. Benim başladığımı, Fransa'dan kovulmamdan sonra, Bay Karl Grün sürdürdü. Daha ne istersiniz, bu Alman felsefesi profesörünün bana göre, öğrettiği şeyden hiçbir şey anlamaması gibi bir üstünlüğü de vardı." (Proudhon jugé par K. Marx, Annexe I à *Philosophie de la misère*, p. 139. — Bu parçanın Türkçe bir çevirisi için bkz: *Felsefenin Sefaleti*, agy., s. 208).

***Reform'un bir habercisi olan, ama çekinerek devinimden uzak kalan Erasmus, Gramsci'ye göre, Croce ile Hegelgiler gibi, sürecin yok olması korkusuyla antitezin tezi "korumasını" isteyerek, diyalektiği bozan aydınlardan biridir. "Diyalektiği bu anlama biçiminin yanlış ve "politik bakımdan" tehlikeli olduğunu, Risorgimento'nun B. Spaventa gibi Hegelgil ilimleri bile sezdiler: Spaventa'nın —yetke uğrağının savsanamayacağı, gerekli olduğu özürüyle— insanı her zaman "beşikte" ve kölelik içinde tutmak isteyenler üzerindeki gözlemlerini anımsatmak yeter. Ama onlar da kimi sınırların ötesinde, "somut olarak" "beşik"ten çıkarılması söz konusu olan kendi öz toplumsal gruplarının sınırları ötesinde etkili olamıyorlardı: çözüm "devrim-restorasyon" anlayışında, bir başka deyişle ılımlı bir tutuculukta bulundu. Diyalektiği böyle bir anlayış biçiminin kendi kendilerini, ekonomik uğraktan etik-politik uğrağa "arınma"yı ("catharsis"), yani diyalektik sürecin bireşimini, ama bu süreci, öğelerinin dozunu "canlarının istediği gibi" (yani tutkusal olarak) ayarlayarak, beyinlerinde kurgusal olarak "düzenledikleri" bireşimini ete kemige büründüren, gerçek siyasal savaşımın hakemleri ve arabulucuları olarak

fesör Loria'nın¹¹ az çok usa yatkın görüşlerini şimdi adlandırdığı gibi, tarihsel ekonomizmin yayılması, ve dolayısıyla praksis felsefesinin savaşımını başlattığı andan başlayarak kültürel çevrenin tamamen değiştiği anlatılmak isteniyorsa, doğrudur bu. Croce'ye özgü bir terminolojiden yararlanarak denilebilir ki, "özgürlük dini"nin bağrında doğmuş bulunan en büyük sapkınlık da, ortodoks dini gibi,

gören aydınlara özgü bir anlayış biçimi olduğu gözlemlenebilir. Onların gerçek tarihsel eyleme tamamen "katılmayı" kabul etmemelerini doğrular ve kesin olarak rahat bir konumdur bu konum; Erasmus'un Reform karşısındaki konumu da, işte budur." (M.S., p. 185-186)

****Bu bölümdeki "Pasif Devrim Kavramı" başlıklı irdelemenin 6 no'lu notuna bakınız. (s. 161.)

¹⁰Gramsci'nin anırtırmada bulunduğu, 21 Eylül 1890 ve 25 Ocak 1894'lerde Londra'dan yazılmış bulunan iki mektup, 1 ve 15 Ekim 1895'lerde *Der Sozialistische Akademiker*'de yayımlanmışlardır. (Bu mektupların Türkçe çevirileri için bkz: Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar*, 3, Sol Yayınları, Ankara 1979, s. 591-593 ve s. 608-611).

¹¹Croce'nin deyişine göre, adı "belli bir ün" kazanmış bulunan Loria üzerine, Croce'nin 1896 Eylül'ünde yazılmış bulunan denemesine bakınız (*Materialismo storico ed economia marxistica*, nona edizione riveduta e con appendice, Bari, Laterza, 1951). "Bay Loria aynı zamanda hem "dei Lincei" Akademisi büyük krallık ödülünü kazanma, hem de *Critica Sociale*'nin saygın bir yazarı olma güç sorununu çözmüş... Marx'ı hem sertçe eleştirmek, hem de onu sürdürüp yetkinleştirmekle ün kazanmıştır" (p. 881). Antonio Labriola, Engels'e yazdığı birçok mektubundan birinde, onun üzerine şöyle der: "Aynı kişinin komedide bunca rolü oynadığını görmek gerçekten göz kamaştırıcı: akademik yayınlarda anti-sosyalist, polemikte Marksist; ensonu Marx'ın bütün "yutturmaca"larını yeniden açığa vuran kişi olarak siyasal gazeteler tarafından göklere çıkarılmış. (*Lettere a Engels*, éd. Rinascita, 1949, Biblioteca del movimento operaio). Ensonu Engels de *Kapital*'in III. Cildinin ön-sözünde (Sol Yayınları, 1978, cilt III, s. 25-29) ve *Neue Zeit*'in ölümünden sonra yayımladığı notlarında (XIV, cilt I, s. 4-11)

bir yozlaşmaya uğramış, bir "boşınanç" olarak yayılmış; yani özgür değişim öğretisiyle bileşime girmiş ve ekonomizme yol açmıştır. Bununla birlikte, Ortodoks dinin bundan böyle gücünü yitirmiş bulunmasına karşın, sapkın boşınancın onu üstün din olarak yeniden doğurtacak bir mayayı her zaman taşıyıp taşımadığını, bir başka deyişle, boşınan döküntülerinin kolayca ortadan kaldırılabilir olup olmadıklarını da düşünmek gerekir.

onu sertçe eleştirme zorunda kaldı. Croce sorunu şöyle özetler: "Bay Loria K. Marx'ın, sanki kendi fikirleriymiş gibi gösterebileceği biçimde bozup döndüştürdüğü temel düşüncelerinden, ve Marx'ın sisteminin bazen bir düzeltilmesi, bazen de yıkılması olarak, ama ustalıklı gizlenmiş gözdepek bir aşırıda bulundu. Marx'dan çalarak ve Marx'ı bozarak, hem yazarlar arasında eşsiz bir yazar, hem de sosyalist parti için sosyalist eğilimli bir düşünür görünmek kolaydı. Bizim resmi iktisatçılarımızın Marx üzerindeki ilkel bilgileri ile, İtalya'da henüz ilk adımlarını atan sosyalist devrimin öğretisel karışıklığı, bu ikili oyunun başarısı için B. Loria'ya elverişli bir alan sunarak, geri kalanı tamamladı". — Gramsci Loria'yı anti-kültür simgesi olarak gösterir ve Engels'in: "Güç durumlardan sıyrılmak için bir yılanbalığı esnekliğiyle birleşmiş sınırsız yüz-süzlük, yediği tekmeleri kahramanca küçümseme" (ib. s. 28) olarak çok iyi betimlediği davranışları belirginleştirmek üzere "*Loriano*" (Loriagil) ya da "*Lorianismo*" (Loriacılık) sözcüklerini sık sık kullandığı görülür. "Loriacılık" Gramsci'nin Einaudi Yayınevi tarafından *Gli intellettuali e l'organizzazione della cultura* (Opere, 3) adıyla yayımlanan kitabının son bölümünün başlığıdır: bu bölümden önce şu tanım gelir: "Bir İtalyan aydınlar grubunun düşündüğündeki ve dolayısıyla ulusal kültürdeki kimi kışkulu ve tuhaf görüntüler (inorganiklik, dizeleli eleştirel düşünce yoksluğu, bilimsel etkinliğin geliştirilmesinde savsama, bilimsel-kültürel etkinlik alanındaki ahlak konusunda gevşeklik ve hoşgörü, vb., bütün bu kusurlarla ne gerektiği gibi savaşılmış, ne de sertce cezalandırılmışlardır: ulusal kültürün oluşumu karşısındaki sorumsuzluğun nedeni de budur), "Loriacılık" geniş başlığı altında bir arada betimlenebilirler" (p. 169).

Tarihsel ekonomizmin bir kaç belirtici noktası: 1. Tarihsel gruplar üzerindeki araştırmada, "görece sürekli" olan şey, rastlantısal dalgalanma olan şeyden ayırt edilmez ve ekonomik olgudan da, dolaysız ve "tiksine bir biçimde Yahudice"¹² anlamda, kişisel çıkar ya da küçük bir grubun çıkarı anlaşılır. Özünden ayrılmaz bütün ilişkileriyle birlikte, ekonomik bir sınıfın oluşması göz önünde bulundurulmaz, ama, özellikle ceza yasaları tarafından öngörülen suç biçimleriyle örtüştüğü zaman, soysuz ve soyguncu çıkar hesaba katılır; 2. Ekonomik gelişmeyi, çalışma aletleri alanındaki teknik değişiklikler ardışıklığına indirgeyen öğreti. Profesör Loria, 1912'de *Rassegna Contemporanea*'da (*Çağdaş Dergi*) yayımlanan makalesinde, uçağın toplumsal etkisi üzerine uygulanmış bulunan bu öğretinin çok parlak açıklamasını yapmıştı; 3. Ekonomik ve tarihsel gelişmeyi, yeni bir hammaddenin, yeni bir yakıtın, vb., bulunması gibi, üretimin filanca önemli ögesindeki değişikliklerin, makinelerin yapımı ve işleyişinde yeni yöntemlerin uygulanmasına yol açan değişikliklerin dolaysız fonksiyonu durumuna getiren öğreti. Şu son zamanlarda, petrol üzerine dünya kadar yazı yayımlanıyor: Antonio

¹²Bu deyim Marx tarafından Feuerbach Üzerine Tezler'in birincisinde kullanılmıştır: "Bu nedenle, Hristiyanlığın Özünde, o [Feuerbach] yalnız teorik etkinliği gerçekten insanal olarak düşünür, oysa pratik onun tarafından yalnız tiksine bir biçimde Yahudice belirtisi içinde düşünülmüş ve saptanmıştır. Bu nedenle pratik-eleştirel "devrimci" etkinliğin önemini anlamaz o". Marx, Feuerbach'ın Yahudi dini üzerine yaptığı çözümlemeye dayanır: "... Tanrıları dünyanın en pratik ilkesi olan bencilliktir..." (Essence du christianisme, p. 145); ve bu bencillik Feuerbach tarafından en dolaysız anlamında anlaşılmıştır: "Yemek en görkemli eylem ve Yahudi dinine giriftir". Feuerbach'daki bu dar pratik anlayışı üzerine, bkz: K. Marx-F. Engels, *Alman İdeolojisi*, Sol Yayınları, Ankara, 1976, s. 76-82. Yahudice "bencillik"le ilgili olarak, bkz: K. Marx, *Yahudi Meselesi*, Sol Yayınları, Ankara, 1968.

Laviosa'nın 16 Mayıs 1929 günlü *La Nuova Antologia*'daki (*Yeni Seçki*) bir makalesi, bu bakımdan tipik olarak görülebilir. Yeni yakıtların ve yeni itici güçlerin, domuztörünecek yeni hammaddelerin bulunması, çeşitli devletlerin konumunu değiştirebileceği için, kuşkusuz büyük bir önem taşır, ama tarihsel devrimi vb. belirlemez.

Çoğu kez tarihsel materyalizmle savaşıldığı sanılır. Tarihsel ekonomizmle savaşılar. Örneğin Paris'te çıkan 10 Ekim 1930 günlü *L'Avenir*'in (21 Ekim 1930 günlü *Rassegna settimanale della stampa estere* [Haftalık Yabancı Basın Dergisi], p. 2303-2304'de alıntılanan) bir makalesi işte bu niteliktedir ve tipik örnek olarak burada aktarıyoruz bu makaleyi:

"Çok uzun bir zamandan beri, ama özellikle savaştan bu yana, çıkar sorunlarının halkları egemenlik altına aldıkları ve dünyayı yönettikleri söyleniyor bize. Bu tezi, biraz öğretisel "tarihsel materyalizm" adı altında icat edenler, Marksistlerdir. Katıksız marksizmde, yığın olarak alınan insanlar, tutkulara değil, ama ekonomik zorunluluklara boyun eğler. Politika bir tutkudur; yurt bir tutkudur: bu iki mızımız tanrıça tarihte ancak bir süs rolü oynarlar. Gerçeklikte, halkların yaşamı, yüzyıllar boyunca, özdeksel (maddi) nitelikteki nedenlerin her an değişebilen ve her zaman yenilenen bir etkisiyle açıklanır. Her şey ekonomiktir.

"Birçok 'burjuva' filozof ve ekonomist bu nakaratı dillerine dolamışlardır. Büyük uluslararası politikayı, bize buğdayın rayiçi, petrolün serüveni ya da kauçunun sıçramalarıyla açıklamak için, kasıtlı bir havaya girerler. Tüm diplomasinin gümrük tarifeleri ve maliyet fiyatları sorunları tarafından yönetildiğini göstermeye çalışırlar bize. Eller üstünde tutulur bu açıklamalar. Karşıdan çok iyi görünen 'bilimsel' bir havacıkları vardır. Kendine çok büyük bir incelik süsü

vermek isteyen bir tür aşırı kuşkuculuktan kaynaklanır bu açıklamalar. Dış politikada tutku. Ulusal alanda duygu! Hadi canım sen de! Sıradan insanlar için iyidir bu. Kafalı insanlar, işin gizemine yabancı olmayanlar, her şeyin borç ve alacak tarafından yönetildiğini bilirler.

“Oysa ipe sapa gelmezliğin ta kendisidir bu. Gerçekle taban tabana karşıtlıktır. Halkların kendilerini yalnızca çıkar düşünceleri tarafından yönetilmeye bırakmaları tamamen yanlış, ve duyguya her zamankinden daha çok boyun eğdikleri de tamamen doğrudur. Tarihsel materyalizm koca bir yalandır. Uluslar özellikle aşırı bir şatafat ve saygınlık isteği, olağanüstü bir şatafat ve saygınlık susuzluğu tarafından kendilerine zorla benimsetilen tepkelere (*réflexes*) boyun eğler. Bunu anlamayan, hiçbir şeyi anlayamaz.”

Makalenin (“Saygınlık Düşünlüğü” başlıklı) devamı, örnek olarak, sözde özdeksel (maddi) çıkarlar tarafından benimsetilen politikalar değil de, “saygınlık” politikaları oldukları ileri sürülen Alman ve İtalyan politikalarını alıyor. Praksis felsefesine karşı en bayağısından birçok polemik alayın bir özetidir makale, ama gerçeklikte Loriağil tipteki, inandırıcılıktan uzak ekonomizme karşı yöneltilmiştir polemik. Öte yandan, yazar, başka bakımlardan da, konu üzerinde pek bilgili değil: “Tutku”ların ekonomik çabaların bir eşanlamlısından başka bir şey olamayacaklarını ve politik etkinliğin sürekli bir yoğun tutku ve kasılma durumu olduğunu savunmanın güç olduğunu anlamıyor; hem de Fransız politikasının dizgeli ve bağlantılı bir “ussallık”, yani her türlü tutkusallıktan öteden vb. arındırılmış olarak sunulmuş bulunmasına karşın.

Ekonomist boşınancın en yaygın biçiminde, praksis felsefesi, halk yığınları ve kafasını yormak istemeyen, ama çok külyutmaz, vb. görünmek isteyen şöyle böyle aydınlar

arasında kültürel yayılancılık kazanmasına karşın, aydın grubun yüksek çevresinde kültürel yayılancılığının büyük bir bölümünü yitirir. Engels’in yazdığı gibi, iki üç formülde toplanmış tüm tarihi ve tüm siyasal ve felsefel bilimi ucuza ve hiç yanılmadan sağlayabileceklerini ve ceplerinde taşıyabileceklerini sanmak, birçok insan için çok hoştur. Temel çatışmaların bilincini insanların ideolojiler alanında kazandıkları yolundaki tezin psikolojik ya da moralist nitelikte değil, ama organik gnoseolojik (bilgikuramsal) bir nitelikte olduğu unutulduğu için, politikanın ve dolayısıyla tarihin sürekli bir *marché de dupes* (enayi pazarı), bir gözbağcılık ve elçabukluğu olarak düşünüldüğü bir *formamentis*¹³ yaratılmıştır. “Eleştirel” etkinlik, dalavereleri açıklamaya, rezaletler yaratmaya, simgesel insanların kişisel yaşamlarını soysuzca eşelemeye indirgenmiştir.

“Ekonomizm” nesnel (nesnel bilimsel) bir yorumlama kuralı olduğu, ya da kendini öyle sandığı için, dolaysız çıkarlar yönündeki araştırmanın tarihin bütün görünümleleri için, “tezi” simgeleyen insanlar için olduğu gibi, “anti-tezi” simgeleyen insanlar için de geçerli olması gerektiği, böylece unutulmuştur. Ayrıca praksis felsefesinin bir başka önermesi daha unutulmuştur: Şöyle ki halk inançları ya da halk inancı tipindeki inançlar, özdeksel (maddi) güçlerin geçerliliğine sahiptirler. “Tiksinc bir biçimde Yahudice” çıkarları araştırma yönündeki yorumlama yanlışları bazen kaba ve gülünç olmuş ve böylece özgün öğretinin saygınlığını olumsuz bir biçimde etkilemişlerdir. Bu nedenle ekonomizmle yalnız tarihyazımı teorisinde değil, ayrıca ve özellikle teoride ve politik pratikte de savaşmak gerekir. Bu nedenle, savaşım, tıpkı siyasal parti teorisinin geliştirilmesinde¹⁴ ve belirli siyasal partiler yaşamının pratik ge-

¹³Kesin bir alışkanlık anlamında zihin biçimi.

¹⁴Lenin tarafından Ne Yapmalı’da “sosyal demokrasinin ro-

lişmesinde (karşısına devrimci-demokratik diktatora kavramının çıkarıldığı sürekli devrim denilen devrim teorisi-ne¹⁵ karşı savaşım, anayasal ideolojilere sağlanan desteğin¹⁶ önemi vb.) pratik olarak yürütüldüğü biçimde, hegemonya kavramı geliştirilerek yürütülebilir ve öyle de yürütülmelidir.

Örnek olarak, (1886-1890 dolaylarındaki) Boulangerci akım, Dreyfus davası¹⁷ ya da açıkça 2 Aralık hükümet dar-

lû ile siyasal görevlerinin dar görüşlü anlayışı" olarak tanımlanan ekonomizme karşı yürütülen savaşıma anırtırma. "Ekonomik savaşım mesleki bir savaşımdır, ve Lenin'in örgütlü bir parti kurulması için yürüttüğü savaşım, kendini sosyal-demokrat partinin (oportünist ve "devrimbaz") eğilimlerine (yığınların kendiliğindenliği ve uyarıcı terörizm) karşı gösterir. Bu savaşım kendini, "öğrenci gençlik ve işçiler arasında" yaygın bulunan, diye yazar Lenin, "demokrasinin ilkel" bir biçimine karşı (demokratik merkezîyetçilik zorunluluğu), "egemen ilkelcilik karşısında boyun eğen, ondan kurtulma olanağına inanamayan, pratik, ilk ve en ivedi görevimiz: siyasal savaşıma enerji, sarsılmazlık ve süreklilik sağlamaya yetenekli bir devrimciler örgütü kurma görevimizi düşünmeyen" kimselere karşı gösterir. (Ne Yapmalı? içinde "İlkelcilik ve Ekonomizm", Lénine, *OEuvres choisies* en 2 vol. içinde, Moscou, Ed. en langues étrangères, t. I, p. 259-260.)

¹⁵Sürekli Devrim Teorisi üzerine, bu bölümdeki "Durum Çözümlemeleri. Güç İlişkileri" başlıklı irdelenmenin 8 no'lu notuna bakınız. (s. 131.)

¹⁶"Gerçeklikte, diye yazar Lenin, Rusya'daki tüm güncel siyasal durumun temel özelliği şudur ki, çok geniş halk yığınları anayasal yanlışsamarlarla doludur" (*OEuvres*, t. 25, p. 211). 1917 Şubat Devriminden sonra, Lenin "tüm erklik sovyetlere" belgisini siyasal savaşımında egemen duruma getirir, ne ki Bolşeviklere karşı akımlar her şeyi Geçici Hükümet tarafından vaat edilen Anayasa'ya bağlarlar. Oysa, "Kurucu Meclisin öngörülen tarihte toplanmama olasılığı 100'de 99'dur" (p. 212) diye yazar Lenin.

¹⁷Dreyfuscu devinim, haksız yere mahkûm edilen (1894) yüzbaşı Dreyfus'e karşı açılan davanın yeniden ele alınması ve

besi (dolaysız ekonomik etkene hangi görelî önemin verildiğini ve buna karşılık "ideoloji"lerin somut irdelenmesinin nasıl bir yer taşıdığını görmek için 2 Aralık üzerindeki klasik kitabın¹⁸ bir çözümlemesi) alınarak, kimi politik devinimler geliştikçe dile getirilen konular üzerine bir araştırma yapılabilirdi. Bu olaylar karşısında, ekonomizm: incelediğimiz girişim doğrudan doğruya kime yarar? diye sorar kendine. Ve bir dar düşüncelilik olduğu kadar bir mantığa aykırılık da olan bir usavurmayla yanıt verir. Doğrudan doğruya egemen grubun belli bir bölüntüsüne yarar ve, yanılgıya düşmemek için de, bu seçim dönüp dolaşıp hiç kuşku yok ilerlemeci bir işlevi ve ekonomik güçler bütünlüğü üzerinde bir denetleme işlevi bulunan bölüntüden yana yapılır. Yanılmadığına güvenilebilir, çünkü kaçınılmaz olarak, incelenen devinim eğer erklığe geçecekse, er geç egemen grubun ilerlemeci bölüntüsü sonunda yeni hükümeti denetim altına alacak ve devlet aygıtını kendinden yana çevirmek üzere onu bir alet durumuna getirecektir.

Öyleyse gerçekten çok ucuz ve yalnız teorik anlamdan yoksun olmakla kalmayan, ama çok yoksul siyasal bir önem, çok güçsüz bir pratik etkililik de taşıyan bir yanılmazlıktır söz konusu olan: genel olarak, vaazlardan ve sonu gelmeyen kişisel tartışmalardan başka pek bir şeye yol açmaz bu yanılmazlık. Boulangerci tipte bir devinim olduğu zaman, çözümleme, gerçekçi bir açıdan, şu sıraya göre sürdürülmelidir: 1. Devinime katılan yığının toplumsal içeriği; 2. Yeni devinimin kendi doğuşuyla da gösterdiği gi-

kaldırılmış haklarının, ünlü *Suçluyorum*'uyla Zola'nın da katkıda bulunduğu, geri verilmesiyle sonuçlandı. Dreyfus'un haklarının geri verilmesi (1906), az zaman önce general Boulanger ile birlikte egemenlik kurmaya kalkışmış bulunan militer kompo üzerinde demokratik bir utkuydu.

¹⁸Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i. Sol Yayınları. Ankara, 1976.

bi, güçlerin değişmekte olan dengesi içinde nasıl bir işlevi vardı bu yığın? 3. Yöneticilerin dile getirdikleri ve bir onamayla karşılanan istemlerin politik ve toplumsal bakımdan ne anlamları vardır? Hangi gerçek gerekliliklere karşılık düşerler? 4. Araçların saptanan ereklere uygun olup olmadıklarını araştırmak; 5. Böyle bir devinimin kaçınılmaz olarak nitelik değiştireceği ve onu izleyen yığınların beklediği ereklere bambaşka ereklere yarayacağı varsayımı, ancak son çözümlemede, ve moralist değil, ama politik bir biçim altında sunulmuş olarak, ileri sürülür. Tersine, bu varsayım, henüz onu destekleyecek hiçbir somut ögenin (yani içrek, kapalı bir bilimsel çözümleme aracıyla değil de, ortakduyu apaçıklığıyla somut görünen hiçbir ögenin) varolmadığı, öyleki moralist bir iki yüzlülük ve kötü niyet, ya da (onu benimseyenler için) kafa yoksulluğu, alıkkılık suçlaması olarak görüldüğü zaman, ancak önleyici bir biçimde ileri sürülür. Siyasal savaşım, böylece, külahını ters giydirdikleri şeytan sayesinde çok şey bilenlerle, iflah olmaz bir hödüklüğün kurbanı, kendi öz yöneticileri tarafından aldatılan ve gerçeği kabul etmek istemeyen kimse-ler arasındaki kişisel bir sorunlar dizisi durumuna gelir. Ayrıca, bu devinimler erklige erişmedikçe, başarısızlığa uğrayacakları her zaman düşünülebilir, ve kimileri gerçekten uğramışlardır da (devinim olarak başarısızlığa uğrayan ve sonradan Dreyfusscu devinimle kesin olarak ezilmiş bulunan Boulangercilik; Georges Valois¹⁹ devinimi; general Gaj-

¹⁹Georges Valois, eski muhariplere dayanan ve "önder"leri, Roma faşizmi tarafından kahramanca korunan "kutsal göl" kıyılarını "plütokrasi" ve "bolşevizm" Barbarlarına karşı savunacak bir "Kamu Kurtuluş" Devletini alileye dayandıracak olan bir ulusal devrim (1924) öncüsü. Valois, 1929'da (*Un Nouvel âge de l'humanité*), "Cumhuriyet'teki yerini" yeniden almak üzere, "para babalarına karşı halk ile bir prens arasındaki bir bağlaşma" fikrinden vazgeçer. Artık ne sosyalizmi suçlar, ne

da²⁰ devinimi); öyleyse incelemeyi bu devinimlerin derinliğine içerdikleri güç öğelerinin ama güçsüzlük öğelerinin de, saptanmasına doğru yöneltmek gerekir: "Ekonomist" varsayımına dolaysız bir güç öğesini, yani dolaylı ya da dolaysız belli bir para desteğinin kullanıldığını (devinimi destekleyecek büyük bir gazete de dolaylı bir para desteğidir) ileri sürer ve hepsi de işte o kadardır. Çok azdır bu. Ama bu durumda bile, çeşitli güçler ilişkisi aşamalarının çözümlenmesi, hegemonya ve etik-politik ilişkiler alanından başka bir yerde doruk noktasına varamaz. [1932-33]

Uzlaşmazlık teorileri denilen teorilerin örneği olarak eklenecek bir öge de, uzlaşmalar denilen şeye karşı duyulan sert ilkesel tiksintidir²¹ ve bu tiksintinin yan belirtisi de "tehlike korkusu" olarak adlandırılabilir. Bu tiksintinin dayandığı görüş, tarihsel gelişme bakımından doğal yasalarla aynı nitelikte olan nesnel yasalar bulunduğu yolundaki sarsılmaz inançtan başka bir şey olamayacağı için, uzlaşmalara karşı duyulan ilkesel tiksintinin ekonomizme sıkı sıkıya bağlı bulunduğu açıktır. Bir de niteliği dinsel erekliliğe benzer yazgıcı bir ereklilik inancı eklenir buna:

de Sovyetler Cumhuriyeti'ni, ama "sendikal bir cumhuriyet"i, yeni çağın gereklerine yanıt veren ve "plütokrasi tarafından yönetilen Amerika" ile "proletaryadan doğan Komünist Parti tarafından yönetilen" SSCB'nin, ona göre, gerçekleşme yolunda iki örneğini sundukları "teknik bir devlet"i öncüsü olur. G. Valois, bir Nazi kampında, sürgünde ölecektir.

²⁰Rudolf Gajda (ya da Gasda): 1892'de doğmuş Çekoslovak generali. Rusya'daki iç savaş sırasında Kolçak'a katılan Çek lejyonuna komuta etti. 20'li yıllarda militer bir darbe kışkırtıcılığı yüzünden Çek ordusundan çıkarıldı, Çekoslovakya'daki 1929 seçimlerinde üç sandalye kazanan bir seçim reformu ligası kurdu. Naziler ülkeyi işgal edince, onların ajanı olmayı umdu ama, umudu gerçekleşmedi.

²¹Lenin'in *Sol Komünizm-Bir Çocukluk Hastalığı* adlı yapıtının VIII. bölümündeki "Hiç Uzlaşma Olmayacak mı?" başlıklı paragrafına bakınız.

elverişli koşullar zorunlu olarak gerçekleşeceklerine ve dırilişsel (*palingénésiques*²²) olaylar, gizemli bir biçimde, bu koşullar tarafından belirleneceklerine göre, bu durumları bir plana uygun olarak önceden düzenleme amacını güden her istemli (*volantaire*) girişkenliğin yararsızlığı, hatta tehlikeliliği sonucuna varılır bundan. Bununla birlikte, bu yazgıcı inançların yanında, bir de "sonrası için" körü körüne ve hiçbir ayırım gözetmeksizin, silahların düzenleyici erdemine güvenme eğilimi vardır, ve, istencin işe karışmasının, (daha yıkma uğrağında bile etkin) yeniden kurma için değil, ama yıkma için yararlı olduğu düşünüldüğüne göre, doğrusunu söylemek gerekirse, ne belli bir mantıktan, ne de belli bir tutarlılıktan büsbütün yoksundur bu eğilim. Yıkma, bir yıkma-yeniden kurma olarak değil, mekanik olarak tasarlanmıştır. Bu türlü düşünme biçimlerinde, "zaman" etkeni hesaba katılmaz ve, son çözümlemede, "ekonomi"nin kendisi de hesaba katılmaz: şu anlamda ki, yığınsal ideolojik olguların, yığınsal ekonomik olayların nasıl her zaman gerisinde kaldıkları ve, dolayısıyla, ekonomik etkene bağlı özdevimsel itmenin (*poussée automatique*), geleneksel ideolojik öğeler tarafından kimi uğraklarda nasıl yavaşlatıldığı ve hatta geçici olarak başarısızlığa uğratıldığı; öyleyse yığının ekonomik konumunun, geleneksel önderlerin yönergelerine karşıt olabilen gerekliliklerini "anlatmak" için, bilinçli ve önceden hazırlanmış bir savaşım olması gerektiği de anlaşılmaz. Ekonomik zorlamayı (*poussée économique*) geleneksel politikanın engellerinden kurtarmak için; türdeş, iç çelişkileri olmayan, yeni bir ekonomik-politik tarihsel blok kurmak üzere söğürülmesi zorunlu kimi güçlerin siyasal yönetimini değiştirmek için, uygun bir siyasal girişkenlik her zaman zorunludur,

²²İnsanlığı yetkinliğe doğru götüren bir *palingénésie* (dıriliş, ölümden kurtuluş) getirecek olaylar.

ve "benzer" iki güç yeni bir organizma içinde ancak iki biçimde: ya bir uzlaşmalar dizisi, ya da silahların gücüyle, ya bir bağlaşma alanı üzerinde birlik, ya da birinin öbürüne zorla bağımlılığı yoluyla birleşebileceklerine göre, her türlü güce sahip olunup olunmadığını ve bu gücü kullanmanın "verimli" olup olmadığını bilme sorunudur sorun. Eğer üçüncü bir gücü yenmek için iki gücün birleşmesi zorunluysa, silahlara ve zora başvurma (bunun olanaklı olduğunu kabul edersek) salt yöntemsel bir varsayımdır ve tek somut olanak da uzlaşmadır, çünkü bir güç düşmanlarına karşı zor kullanabilir, ama hızla söğürmek, kendi içinde eritmek istediği ve "iyi niyet" ile coşkusunun sağlanması gereken kendinden bir parçaya karşı kullanamaz.

[1932-33]

ÖNGÖRÜM VE OLASILIK

Tanımlanacak ve geliştirilecek öbür nokta: politik eylem ve devlet yaşamında "çifte olasılık" (*"double perspective"*) konusu. Çifte olasılığın kendini gösterebildiği, en basitinden en karmaşığına, çeşitli, ama teorik olarak Machi-

İzleyen parçanın gösterdiği gibi, Gramsci için siyasal eylemde güç ve onasma (*force et consentement*) uğraklarının diyalektik birliği anlamına gelir bu kavram. Komünist Enternasyonal'in V. Kongresi'nden kalmadır "çifte olasılık" terimi. Kongre, dünya devrimi için, doruk noktasına 1923'teki Alman Ekimi'nde varan uzun bir yenilgiler dizisinden sonra toplandı. Kendi adamları olan Fischer ile Maslov'u Alman Partisinin başına geçirme ve yenilginin sorumluluğunu Brandler'in üzerine atma başarısını göstermiş bulunan Zinovjev (2000 *pagine di Gramsci Il saggiaiore*, cilt I, s. 665-677, özellikle s. 666-668 içindeki, Togliatti, Terracini ve başkalarına, 9 Şubat 1924 günlü mektuba bakınız), aklını fikrini yenilginin sonul (*critique*) bir önem taşımadığını ve Alman devriminin yakın bir gelecek için her zaman gündemde olduğunu göstermeye takmıştı. Trotski ile Radek, Avrupa burjuvazisininin, Fransa ve İngiltere'deki olay-

avelli'nin *Centaure*'unun² çifte niteliğine: vahşi hayvan ile insan, güç ile onasma, otorite ile hegemonya, zor ile uygarlık, bireysel uğrak ile tümel uğrak ("Kilise" ile "Devlet"), ajitasyon ile propaganda, taktik ile strateji, vb. çifte niteliklere karşılık düşen iki temel aşamasına indirgenen çeşitli düzeyler. Kimileri "çifte olasılık" teorisini dar çaplı ve bayağı bir şeye, yani zaman içinde az çok büyük bir "yakınlık"la mekanik olarak birbirini izleyen iki "dolaysızlık" biçiminden başka hiçbir şey olmayan bir şeye indirgemişlerdir. Tersine, belki birinci "olasılık" ne denli

ların gösterdikleri gibi, kendi savaş sonrası siyasal bunalımından, "travalliste", "sosyal-demokrat" tipte bir çözüme doğru yöneldiğini ileri sürüyorlardı. Zinovyev'in yönetimi altında, Kongre hem devrimin yakınlığını, hem de "travalliste" çözümün genelleşmesi savını kabul eden, bir uzlaşma kararını benimsedi. Taktik üzerindeki tezlerin XIII. paragrafı "çifte olasılık" başlığını taşıyordu.

"Uluslararası devrim çağı başlamıştır. Bu devrimin, bütünü ya da parçaları içindeki gelişme temposu, devrimci olayların her anakara ya da özel olarak her ülkedeki gelişme temposu, kesin bir doğrulukla önceden haber verilemez. Genel duruma göre önümüzde iki olasılık vardır: a) proleter devrimin bir yavaşlama ve gelişmesinin bir uzatılma olasılığı ve b) öte yandan, ortaklık kapitalizm altında o ölçülerde bozulmuş ve kapitalizmin çelişkileri genel olarak öyle bir hızla gelişmişlerdir ki, yakın bir gelecekte çözüm kendini şu ya da bu ülkede gösterebilir.

"Komintern taktiğini bu çifte olasılık olasılığına dayandırmalıdır. Komintern'in çalışmaları, gelişme tempolarındaki değişikliklere, ve, uzun süreli bir gelişme temposu durumunda, yığınları kendine çeken ve onları devrimci kavgaya hazırlayan proleter devrimin yığınsal Komünist Partisinin yenilmezliğini koruyup sürdürmeye hızla uyarlayabilecek biçimde örgütlenmelidir."

Bu çifte olasılık Enternasyonal stratejisinin belirgin niteliği olmayı daha sonraki yıllarda da sürdürdü. Zinovyev bunda, örneğin, 1926 başındaki VI. Plenum'da da direnir. Zinovyev'in özgün formülünün özellikle taktik nitelikteki düşüncelere bağlı

"gerçekten dolaysız", gerçekten ilksel olursa, ikincisinin o denli (zaman içinde değil, ama diyalektik ilişki olarak) "uzak", karmaşık, yüksek olması gerekir, yani insan yaşamında olduğu gibi olabilir, şöyle ki, bir birey kendi öz dolaysız fizik varoluşunu ne denli savunma zorunda kalırsa, bütün karmaşık değerleri ve insanlık ile uygarlığın en yüce değerlerini o denli destekler, o denli onların bakış açısında yer alır. [1932-33]

Öngörümün yalnızca devrim olarak şimdiyi ve geçmişi iyi görme anlamına geldiği su götürmez: iyi görmek, ya-

bulunmasına karşın, Gramsci bu formülü 1926-28'deki "sağ" çizgiye de, üçüncü dönemin "sol" çizgisine de ("sınıfa karşı sınıf savaşımı" belgisi) yeğ tutmuş gibi görünür. Bu formül yönergelerinin, "cepheden saldırı"nın hemen olanaklı olmadığı bütün dönemlere genelleştirilebileceklerini düşünüyordu Gramsci. Athos Lisa'ya göre ("Gramsci ile hapishanede siyasal tartışmalar", 1933'te İtalyan Komünist Parti Merkez Komitesine gönderilen rapor, *Rinascita*, anno XXI no 49, 12 Aralık 1964, s. 17-21), Gramsci Turi'deki mahpuslar arasında yapılan tartışmalar sırasında sözkonusu etmiştir "çifte olasılık"ı. İki olasılık arasında, en olası olanın, faşizmin yıkılışı ile proletarya diktatorası arasında boy gösteren (demokratik) bir geçiş dönemi olasılığı olduğunu, ve parti taktiğinin bunu göz önünde bulundurması gerektiğini söylüyordu Gramsci. Bir başka yandan, "çifte olasılık" teorisini... "iki dolaysız politika biçiminden başka hiçbir şeye indirgemeyen"lere karşı eleştirilirdi de, güç uğrağı ile onasma uğrağını ayıran her türlü stratejiye karşı yöneltilmişlerdir.

²Prens'in XVIII. Bölümüne bakınız: "İki savaşım biçimi var: yasalarla ya da güçle; birinci yol insana, ikincisi hayvanlara özgüdür... Bir prensin hayvanca da, insanca da davranmayı bilmesi gerekir." "*Centaure*, insan ve hayvan, Achille'in lalası, bu iki niteliğin birleşme zorunluluğunun simgesidir; bundan ötürü hayvanı iyi kullanmak ve bazen "kendini tuzaklara karşı savunamayan aslanı", bazen de "kendini kurtlara karşı savunamayan kurdü" seçmek gerekir. Sezar Borjiya'nın "zalimliği" üzerine, XVII. Bölüm'e bakınız: "Sezar Borjiya zalim

ni sürecin temel ve sürekli öğelerini doğrulukla saptamak. Ama, salt "nesnel" bir öngörüm düşünmek de saçmadır. Öngörücülerin utku kazandıracakları bir "program"ları vardır ve öngörüm de bu utkunun bir ögesinden başka bir şey değildir. Öngörümün her zaman keyfe bağlı ve temelsiz, ya da yalnızca yan tutucu olacağı anlamına gelmez bu. Hatta: 1. anlayışı yalnızca tutku bileceği ve sevgiyi daha açık bir duruma getirmeye yalnızca tutku yardımcı olduğu için; 2. gerçeklik insanal istencin nesneler topluluğuna (makininin makineye) bir uygulanmasının sonucu olduğundan, her istemli öğeyi bir yana bırakmak ya da genel işleğin nesnel ögesi olarak yalnızca başkalarının istencinin işe karışmasını hesaba katmak gerçekliğin kendisini bozacağı için, ancak öngörümün nesnel görünümü bir programa bağlı bulunduğu ölçüdedir ki, bu görünümün nesnellik kazanacağı bile söylenebilir. İstencin gerçekleşmesi için zorunlu öğeler, ancak iyice istendiği zaman saptanır.

Bu nedenle, belli bir dünya ve yaşam görüşünün kendinde yüksek bir öngörüm gücü içerdiğini düşünmek, kaba ve yüzeysel nitelikte bir kendini beğenmişlikten gelen bir yanılgıdır. Her öngörümde örtük olarak bir dünya görüşünün içkin olduğu ve bundan dolayı da, bu öngörümün bağlantısız bir düşünce etkinlikleri dizisi, ya da kesin ve bağlantılı bir görüş (*vision*) olmasının önemsiz olmadığı kuşkusuzdur, ama öngörümün asıl önemini, öngörümde bulunan ve güçlü istenciyle onu canlandıran insanın yaşayan beyninde kazanır. Sözümona "tutkusuzlar" tarafından ya-

bulunur: ama gerçekte, zalimliği Romagna'yı düzene sokmuş [1501-1502], barış ve dürüstlük getirerek, ona bir birlik kazandırmıştır. Bu sonuç bir iyilik olarak düşünülecek ve Sezar Borjiya'nın, kendisine zalim denilmemesi için, Pistoia'nın yıkılmasına göz yuman Floransa halkından daha merhametli olduğu görülecektir." (Machiavelli'nin *Il Principe*'sinin Türkçe bir çevirisi için bkz: "Hükümdar", Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1984.)

pılan öngörümün göz önünde bulundurulunca görülür bu: temelsiz abuk sabukluklar, karışık ayrıntılar, sevimli sanılar bakımından çok zengindir bu öngörümün. "Öngörüm-cü"nın özelle, "düzenlenebilir", yönetilme ya da saptırılmaya elverişli oldukları için, gerçeklikte önceden görülebilir tek öğeler olan o özsel öğelerle yetinmesini ancak onda gerçekleştirilecek bir programın varoluşu sağlar. Sorunun alışılmış düşünülme biçimine ters düşer bu. Genellikle her öngörüm eyleminin, doğal bilimlerin yasaları tipindeki düzenlilik yasalarının belirlemesini gerektirdiği düşünülür. Ama, saltık ya da mekanik anlamda tasarlanan bu yasalar varolmadıkları için, başkalarının istencileri göz önünde bulundurulmaz ve uygulanmaları da "önceden görülmez". Bundan dolayı da, gerçekliğe değil, ama keyfe bağlı bir varsayımaya dayanılır.

"Aşırı" (ve bundan ötürü de yüzeysel ve mekanik) siyasal gerçekçilik, çoğu kez devlet adamının yalnızca "güncel gerçeklik" alanında etki göstermesi "olması gereken"le değil, ama yalnızca "olan"la ilgilenmesi gerektiğini olumlamaya götürür. Devlet adamının burnunun ucunu aşan bakış açılarına sahip olmaması gerektiği anlamına gelir bu. Paolo Trèves'i, "gerçek politika adamı"nın Machiavelli'de değil, Guicciardini'de³ bulmaya götüren de,

³*Considerazioni sui discorsi del Machiavelli*'de Machiavelli "sistem"ini kabul etmez Guicciardini; geçmiş olguların gözlemlenmesine dayanan yasalar bulma olanağını yadsır: durumların her zaman farklı olduklarını, ve her siyasal durum için, görgül (*empirique*) nitelikte tikel bir çözüm bulmak gerektiğini ileri sürer. *Ricordi politici e civili*'sinde de politikayı bu kavrama biçimi üzerinde direnir. Paolo Trèves'in Guicciardini üzerindeki yapıtları: *Il realismo politico di Francesco Guicciardini*, Firenze, 1931 ve *Francesco Guicciardini*, Roma, 1932 — Machiavelli ile Guicciardini üzerine, *Note sul Machiavelli*..., p. 85-87'ye bakınız. Orada şöyle yazar Gramsci: "Guicciardini, siyasal bilimde, Machiavelli'ye göre bir gerileme gösterir"

işte bu yanılgıdır.

Yalnız "diplomat" ile "politikacı" arasında değil, ama politika bilgini ile etkin politikacı arasında da bir ayrım yapmak gerekir. Diplomat salt güncel gerçeklik içinde devinebilir ancak, çünkü yeni dengeler yaratmak değil, ama kimi hukuksal çerçeveler içinde, varolan bir dengeyi korumaktır onun özgül etkinliği. Bunun gibi bilgin de, salt bilgin olarak, ancak güncel gerçeklik içinde devinmelidir. Ama Machiavelli salt bir bilim adamı değildir; yeni güç ilişkileri kurmak isteyen ve dolayısıyla, kuşkusuz moralist bir anlamda anlaşılmayan, "olması gereken"le uğraşmadan da edemeyen bir parti adamı, güçlü tutkularla dolu bir adam, etkin bir politikacıdır o. Öyleyse sorunun bu terimlerle konmaması gerekir, daha karmaşıktır çünkü; "olması gereken" in keyfe bağlı bir eylem mi, yoksa zorunlu bir eylem mi olduğunu, somut istenç mi, yoksa gelgeç heves, istek, boş bir düşünce olduğunu tartışmaktır söz konusu olan. Etkin politikacı, kuran, yaratan bir insandır; ama hiçten başlayarak kurmaz ve istek ve düşlerinin bulanık boşluğunda devinmez o. Güncel gerçekliğe dayanır, ama nedir bu güncel gerçeklik? Acaba dural ve devinimsiz bir şey midir, yoksa daha çok sürekli devinim içinde, sürekli denge değişikliği içinde bir güçler ilişkisi mi? İlerleyici olarak düşünülen belirli bir güce dayanarak, ve ona utku kazandırmak için gücünü pekiştirerek, istenci gerçekten varolan ve etkili güçlerin yeni bir dengesinin yaratılmasına uygulamak demek, her zaman güncel gerçeklik ala-

ve yapıtları siyasal bilimden çok "çağın özelliği"ni yansıtır. Eğer Machiavelli "kötümser"se, gerçekçi olduğu içindir bu, oysa Guicciardini'ni uyguncu (conformiste) olduğu için "kuşku-cu"dur; Guicciardini salt İtalyan bir düşünceye uygun düşer, oysa Machiavelli feodal evreyi aşan ve çağın Fransa ve İspanya gibi gerçek modern devletlerinden esinlenen bir Avrupa düşüncesine yükselir. Machiavelli'nin "Ütopya"sı "devrimci istenç"tir, oysa Guicciardini tutucudur.

nında, ama ona egemen olmak ve onu aşmak (ya da bunu yapmaya katkıda bulunmak) için devinmek demektir. "Olması gereken", demek ki, somutluktur, daha da iyisi, gerçekliğin gerçekçi ve tarihe uygun olan tek yorumudur; tek etkin tarih, tek etkin felsefe, tek politikadır o.

Savonarole - Machiavelli karşıtlığı, olanla olması gereken arasındaki karşıtlık değil (Russo'nun bu konu üzerindeki tüm paragrafı salt edebiyattır), ama iki olması gereken arasındaki karşıtlıktır: Biri, Savonarole'ninki, soyut ve bulanık, öbürü, Machiavelli'ninki, gerçekçi, dolaysız gerçeklik durumuna gelmemiş de olsa gerçekçi; çünkü bir birey ya da bir kitaptan, gerçekliği değiştirmeleri değil, ama yalnızca onu yorumlamaları ve olası eylem çizgisini göstermeleri beklenebilir. Machiavelli'nin sınırı ve darlığı, bir devlet ya da bir ordu başkanı değil, ama yalnızca bir "tikel", bir yazar olmasına dayanır. Devlet ve ordu başkanları da gerçi tikel insanlardırlar, ama ellerinde yalnızca bir sözcükler ordusu değil, bir devletin ya da bir ordunun güçleri vardır. Ama bu böyledir diye Machiavelli'nin bir "silahsız Peygamber" olduğu da söylenemez: ucuz bir nükte olur bu. Machiavelli hiçbir zaman gerçekliği kendi başına değiştirmeyi düşündüğünü ya da istediğini söylememiş, ama yalnızca ve somut olarak tarihsel güçlerin etkili olmak için nasıl davranmaları gerektiğini göstermeyi düşündüğünü ya da istediğini söylemiştir. [1932-33]

DURUM ÇÖZÜMLEMELERİ. GÜÇ İLİŞKİLERİ

"Durumlar"ın nasıl çözülmesi gerektiği, yani güç ilişkilerinin çeşitli aşamalarının¹ nasıl saptanması gerektiği üzerine bir irdeleme, güncel gerçekliğe karşı ilgi uyandırmaya, daha kesin ve daha güçlü siyasal sezgilere yol

¹Güç ilişkilerinin üç aşama ya da uğrağının bu yazının ikinci yarısındaki tanımına bakınız.

açmaya yarayabilecek pratik bir tikel araştırma ve gözlem kuralları bütünlüğü olarak anlaşılan politika bilim ve sanatının ilksel bir açıklamasına elverişli olabilir. Strateji ve taktikten, stratejik "plan"dan, propaganda ve ajitasyondan, siyasal örgütlenme ve yönetim örgenleme ya da biliminden politikada ne anlaşılması gerektiğinin açıklanması da eklenmelidir buna.

Siyasal bilim kitaplarının genellikle son derece büyük bir düzensizlik içinde sergiledikleri deneysel (*empirique*) gözlem öğeleri (G. Mosca'nın: *Siyaset Biliminin Öğeleri*² başlıklı yapıtı örnek olarak alınabilir), somut sorunlar ya da temelsiz kuruluşlar olmadıkları ölçüde, (büyük bir gücün doğası üzerine, devletlerin hegemonik sistemler olarak gruplaşmaları ve dolayısıyla küçük ve orta güçlere ilişkin olarak bağımsızlık ve egemenlik üzerine yazılmış notların yer bulabilecekleri) uluslararası güçler ilişkilerinden başlayarak, çeşitli güç ilişkileri aşamaları içinde yer bulmalı, sonra da toplumsal nesnel ilişkiler, yani üretici güçlerin gelişme derecesine, siyasal güçler ve parti ilişkilerine (devlet içindeki hegemonik sistemler) ve politik (ya da potansiyel olarak militer) ilişkilere geçilmelidir.

Uluslararası ilişkiler, temel toplumsal ilişkilerden (mantıksal olarak) önce mi gelirler, yoksa onları mı izlerler? Onları izlerler, bunda hiç kuşku yok. Yapıdaki her organik yenilik, teknik-militer dışavurumları aracılığıyla, uluslararası alandaki *saltık* ve *görelî* ilişkileri organik olarak değiştirir. Hatta ulusal bir devletin coğrafi konumu bile, bir ölçüde (üstyapıların yapı üzerinde, vb., gösterdikleri etki ölçüsünde) yapısal yenilikler üzerinde etkide bulunmakla birlikte, yapısal yeniliklerden önce gelmez, ama onları izlerler. Ayrıca uluslararası ilişkiler de, etkin ve edilgin bir biçimde, siyasal ilişkileri (partilerin hegemonya ilişkilerini) etkilerler. Bir ulusun dolaysız ekonomik yaşamı uluslar-

arası ilişkilere ne denli bağımlıysa, belirli bir parti bu durumu o denli simgeler ve karşıt partilerin üstünlüğü ele geçirmesini engellemek için o denli sömürür (Nitti'nin İtalyan devriminin teknik bakımdan olanaksızlığı üzerindeki ünlü söylevini anımsayınız!) Bu olgular dizisinden, "yabancıların partisi"³ denilen parti gerçekten bu bayağı etiketle adlandırılan parti değil, ama gerçeklikte, kendi ülkesinin dirimsel güçlerini simgeleyecek yerde, onun hegemonik ulusları ya da bir hegemonik uluslar grubuna ekonomik kölelik ve bağımlılığını⁴ simgeleyen en ulusalcı parti olduğu sonucu çıkartılabilir. (1932-33)

Belli bir dönemin tarihinde etkisini gösteren güçlerin doğru bir çözümlemesini yapabilmek ve ilişkilerini ortaya koymak için tam olarak konulması ve çözülmesi gereken sorun, yapı ile üstyapılar⁵ arasındaki ilişkiler sorunudur. Bu sorunu koymak ve çözmek için de iki ilkenin: 1. bir toplumun kendine henüz gerekli ve yeterli koşulları varolmayan ya da hiç değilse belirme ve gelişme yolunda bulunmayan hiçbir görev saptamadığı ilkesiyle; 2. hiçbir toplumun kendi ilişkileri içinde örtük olarak içkin bulunan bütün yaşam biçimlerini geliştirmedikçe dağılmayacağı ilkesinin⁶ sınırları içinde kalmak gerekir. Bu iki temel kural

³İtalyan faşizminin, ulusalcı lafazanlığına karşın, Hitlerci Almanya'ya bağımlılığını ve "ulusal" denilen Fransız partilerinin ulusal görevlerden yan çizme politikasını düşündünüz.

⁴G. Volpe tarafından 22 ve 23 Mart 1932 günlü *Corriere della Sera*'da yayımlanan makalelerde, iç güçlerin bu uluslararası "bastırılma" ögesine bir anırtırma görülür. (Gramsci'nin notu.)

⁵Bu sözcükler *Ekonomi Politigin Eleştirisine Katkı*'nın önsözünde Marx tarafından tanımlanmışlardır.

⁶"İçerebildiği bütün üretici güçler gelişmeden önce, bir toplumsal oluşum asla yok olmaz; yeni ve daha yüksek üretim ilişkileri, bu ilişkilerin maddi varlık koşulları eski toplumun bağrında çiçek açmadan, asla gelip yerlerini almazlar. Onun

²*Elementi di scienza politica*, Roma, Bocca, 1896.

üzerindeki düşünümünden başlayarak, tüm bir başka tarihsel yöntembilim ilkeleri dizisinin geliştirilmesinde başarı sağlanabilir. Bununla birlikte, bir yapı irdelemesinde, (görece sürekli) organik devinimleri, "konjonktürel" adı verilebilecek (ve kendilerini rastlantısal, dolaysız, hemen hemen kazara gösteren) devinimlerden ayırt etmek gerekir. Gerçi konjonktürel görüngüler de organik devinimlere bağlıdır, ama anlamlarının geniş bir tarihsel önemi yoktur: dar çaplı, günü gününe, ve küçük yönetici gruplarla, doğrudan erklik sorumlulukları olan kişilere yönelen siyasal bir eleştiriye yol açar bu görüngüler. Organik görüngülerse, doğrudan doğruya sorumlu kişiler ötesinde, yönetici personel ötesinde, geniş topluluklara yönelen toplumsal-tarihsel eleştiriye yol açarlar. Bu ayrımın büyük önemi, tarihsel bir dönemin irdelenmesi sırasında görülür. Bazen onyıllar boyunca süren bir bunalım olur. Bu olağanüstü süre, yapıda onulmaz çelişkilerin ortaya çıktıkları (olgunlaştıkları) ve yapının kendisini korumak ve savunmak için olumlu etkinlikte bulunan siyasal güçlerin, belli sınırlar içinde, bu çelişkileri gene de iyileştirme ve aşma çabası gösterdikleri anlamına gelir. Bu sürekli ve direngen çabalar (çünkü hiçbir tarihsel biçim hiçbir zaman aşılmış bulundugunu kabul etmek istemeyecektir), uzlaşmaz (*antagoniste*) güçlerin üzerinde örgütlendikleri "rastlantısal" ("*occasionnel*") alanını oluştururlar. Söz konusu uzlaşmaz güçler, belirli görevlerin tarihsel olarak yerine getirilebil-

çindir ki, insanlık kendi önüne, ancak çözüme bağlayabileceği sorunları koyar, çünkü yakından bakıldığında, her zaman görülecektir ki, sorunun kendisi, ancak onu çözüme bağlayacak olan maddi koşulların mevcut olduğu ya da gelişmekte bulunduğu yerde ortaya çıkar." (Marx, *Préface à Contribution à la Critique de l'Economie Politique*, [Ed. Sociales, 1957] — *Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı*, "Önsöz", Sol Yayınları, Ankara, 1979, s. 26.) (Gramsci'nin notu.)

meleri ve öyleyse tarihsel olarak yerine getirilme zorunda (zorunda, çünkü tarihsel devinimden her yan çizme, zorunlu düzensizliği artırır ve daha ağır felâketler hazırlar) olabilmeleri için gerekli ve yeterli koşulların daha şimdiden varolduklarını tanıtlamaya yönelirler (son çözümlemelerde, ancak eğer yeni gerçeklik durumuna gelirse, ancak eğer uzlaşmaz güçler utku kazanırlarsa başarılı ve "doğru" olan tanıtlama; ama hemen, somut nitelikleri inandırma başarısı gösterme ve toplumsal güçlerin eski düzenini değiştirme biçimlerine göre değerlendirilebilen ideolojik, dinsel, felsefel, siyasal, hukuksal, vb., bir polemikler dizisi de gelişir).

Tarihsel-siyasal çözümlemelerde sık sık düşülen yanılgı, organik olanla rastlantısal olan arasındaki doğru ilişkiyi bulmasını bilememektir: böylece en sonunda ya dolaylı bir biçimde etkili olan nedenleri doğrudan doğruya etkili nedenler olarak gösterecek, ya da dolaysız nedenleri tek etkili nedenler olarak olumlayacak noktaya varılır; bir durumda "ekonomizm" ya da bilgiç öğreticilik aşırılığı, öbüründe "ideolojizm" aşırılığı vardır; bir durumda mekanik nedenler abartılır, öbüründe istenççi ve bireysel öge yüceltilir. Organik "devinimler" ve olgularla, "konjonktürel" ya da rastlantısal devinimler ve olgular arasındaki ayırım bütün durum tiplerine, yalnız gerilek bir gelişme ya da derin bir bunalım gösteren durum tiplerine değil, ama ilerlemeci ya da gönençsel bir gelişme gösteren durum tipleriyle, üretici güçlerde bir durgunluk gösteren durum tiplerine de uygulanmalıdır. İki devinim ve, dolayısıyla iki araştırma düzeni arasındaki diyalektik bağ, doğru olarak güçlkle kurulmuştur; ve, yanılgı eğer tarih yazımında kaygı vericiyse, geçmişin tarihini yeniden kurmak değil, ama şimdinin ve geleceğin tarihini kurmak söz konusu olduğu zaman, politika sanatında çok daha kaygı verici bir duruma gelir⁷: yanılgı nedenleri, nesnel ve yansız çözümlemenin

⁷Dolaysız "güç ilişkileri" uğrağını göz önünde bulundurma-

yerini aldıkları ölçüde, insanların istekleri ile en soysuz ve en kötü tutkularıdır, ve insanların bu istekleri ile tutkuları, nesnel ve yansız çözümlemenin yerine, bilinçli bir eylem uyarma "aracı" olarak değil, ama onların kendilerini de yanıltan bir yanılgı (*autoinganno*) olarak geçerler. Yılan, bu durumda da, üfürükçüyü sokar, ya da diyelim ki, demagog kendi demagojisinin ilk kurbanı olur.

Bu yöntembilimsel ölçütler (*critères*) eğer somut tarihsel olguların incelenmesine uygulanırlarsa tüm anlamlarını açık ve öğretici bir biçimde kazanabilirler. Fransa'da 1789'dan 1870'e değin gelişen olaylar için bu iş yararlı bir biçimde yapılabilir. Sergilemenin daha büyük bir açıklığı için, bana bütün bir dönemi kapsamak gerçekten zorunlu gibi görünüyor. Gerçekten de, 1789'da belirmiş bulunan bütün filizler, ancak 1870-71'de, Komün girişimiyle tarihsel olarak kururlar, yani erklik için savaşım veren yeni sınıf yalnızca belli bir biçimde aşılmış bulunduğunu kabul etmek istemeyen eski toplum temsilcilerini ezmeyle kalmaz, ama 1789'da başlayan altüst oluştan doğmuş bulunan yeni yapının daha şimdiden aşılmış olduğunu ileri süren yep-

ma olgusu, sendikalizmin gerçeklikte geriye doğru kaç adım atarsa o kadar ilerilik taslayan bir belirtisi olduğu bayağı liberal anlayış kalıntılarına bağlıdır. Gerçekte, bayağı liberal anlayış, çeşitli parti biçimleri (gazete okuyucuları, parlamenter ve yerel seçimler, partilerin ve sendikaların dar anlamdaki yığın örgütleri) içinde örgütlenmiş bulunan güçler ilişkisine önem verirken, temel ekonomik-toplumsal ilişkiye ve salt ona büyük bir önem veren sendikalizmden daha ileriydі. Bayağı liberal anlayış (birçok belirtinin gösterdiği gibi) böyle bir ilişkiyi de üstü kapalıca hesaba katıyor, ama daha çok bu ilişkinin bir dışavurumu olan ve gerçeklikte onu içeren siyasal güçler ilişkisi üzerinde direniyordu. Praksis felsefesine bağlı oldukları söylenen ve çocukça iyimserlik ve budalalık biçimlerine yol açmış bulunan tüm bir açıklamalar dizisinde, bu bayağı liberal anlayış kalıntılarına rastlanabilir. (Gramsci'nin notu.)

yeni grupları da ezer ve böylece eskinin karşısında da, en yeninin karşısında da, diriliğini tanıtlar. Ayrıca, 1870-71 yılları, 1789'da pratik olarak doğmuş ve 1848 yöresinde ideolojik olarak gelişmiş bulunan siyasal strateji ve taktik ilkeler bütünlüğüne de etkililiklerini yitirtirler ("sürekli devrim"⁸ formülünde özetlenen ilkeler bütünlüğüne yitirtirler etkililiklerini; bu formülün —örneğin 1853 Milano ayaklanması⁹ için— Mazzinigi stratejideki payını ve bunun bilinçli olarak mı, yoksa bilinçsiz olarak mı olduğunu irdelemek ilginç olurdu). Fransız devrimini oluşturan bu olaylar bütünlüğünün sınırlarını saptamak söz konusu olunca tarihçilerin kesin olarak aynı düşüncede olmamaları (ve olmaları da olanaksızdır), bu görüşün doğruluğunu gösteren bir ögedir. Kimilerine göre (örneğin Salvemini'ye göre) Dev-

⁸"Sürekli devrim" deyimi özellikle Merkez Kurulun Komünistler Birliği'ne Çağırısı'nda görülür (Londra, Mart 1850) Bkz: Marx-Engels, Seçme Yapıtlar, 1, Sol Yayınları, Ankara, 1976: "...görevimiz devrimi sürekli kılmaktır..." (s. 218)... "Savaş naraları: 'sürekli devrim' olmalıdır" (s. 225). 1848 devrimlerinin bu belgisini, Trotski kendi temel teorisi durumuna getirdi (Sürekli Devrim, 1930). Bu bölümde yer alan "Politik Savaşım ve Militer Savaş" başlıklı irdelemede Gramsci'nin Trotskist sürekli devrim anlayışına karşı yönelttiği eleştiriye bakınız. **Passato e Presente'nin: Politik Alanda Bile, Hareket Savaşından (ve Cepheden Saldırından) Mevzi Savaşına Geçiş** başlıklı bir notunda, p. 71, "bu tür saldırının bozgunlardan başka bir şeye neden olmadığı bir dönemde, siyasal cepheden saldırı teorisyeni" olarak düşünür Trotski'yi, Gramsci.

⁹1848 devrimlerinin başarısızlığa uğramasından sonra yenden kurulan Avusturya rejimine karşı 6 şubat 1853 günü Milano'da bir ayaklanma patlak verdi. Gizli, özellikle Mazzinigi dernekler üyeleri tarafından önyak olunan bu ayaklanma, sert bir biçimde bastırıldı (24 ölüm cezası). Bu olaylar sonucu yurt dışına göç eden Milanoluların mallarına Avusturya tarafından el konması, Avusturya ile Cavour tarafından yönetilen Sardinya hükümeti arasında diplomatik bir bunalıma neden oldu.

rim Valmy'de [1792] tamamlanmıştır: Fransa yeni devleti kurmuş ve bu devletin ülke egemenliğini olumlayan ve savunan militer politik gücü örgütlemesini de bilmıştır. Başkalarına göre, Devrim Thermidor'a [1794] değin sürer, dahası, birçok devrimlerden de söz ederler bunlar (10 Ağustos'u tek başına devrim sayarlar, vb.¹⁰) Thermidor'u ve Napoléon'un yaptığı işi yorumlama biçimi, en keskin çelişkileri taşır: devrim mi sözkonusudur, karşı-devrim mi? Daha başkalarına göre de, Devrim tarihi 1830, 1848, 1870'e değin sürer ve hatta 1914 Dünya Savaşı'na değin de gider. Bütün bu görüş biçimlerinde bir doğruluk payı vardır. Gerçeklikte, Fransız toplumsal yapısının 1789'dan sonra gelişen iç çelişkileri ancak Üçüncü Cumhuriyet'le görece bir dengeye varırlar, ve Fransa, uzunlukları gitgide artan 1789, 1794, 1799, 1804, 1815, 1830, 1848, 1870 dalgaları tarafından sarsılan seksen yıllık bir altüst oluştan sonra, altmış yıldır dengeli bir siyasal yaşam görüyor. Bir yandan yapı ile üstyapılar arasındaki, ve öte yandan yapıdaki organik devrimin gelişmesi ile konjonktürel devrimin gelişmesi arasındaki ilişkileri yeniden kurma olanağını, işte bu genlikleri değişen "dalgalar"ın irdelenmesi sağlar. Her ne olursa olsun, bu notun başında açıklanmış bulunan iki yöntem-bilimsel ilke arasındaki diyalektik dolayımın, sürekli devrim siyasal-tarihsel formülünde bulunabileceği söylenebilir.

Aynı sorunun bir görünümü de güç ilişkileri denilen sorundur. Tarihsel anlatılarda: "şu ya da bu eğilim için elverişli ya da elverişsiz güç ilişkileri" cinsil deyimi sık sık okunur. Böyle soyut bir biçimde konulunca, bu formül hiçbir şey, ya da hemen hemen hiçbir şey açıklamaz, çünkü, bir kez bir olgu ve bir kez de soyut yasa ve açıklama

¹⁰A. Mathiez'in, A. Colin koleksiyonundaki *La Révolution française*'ine bakınız (Gramsci'nin notu.)

gibi sunularak, açıklanması gereken olgu yinelenmekten başka bir şey yapılmaz. Demek ki teorik yanılgı, bir araştırma ve yorumlama kuralını, "tarihsel neden" olarak göstemeye dayanır.

İlkin "güçler ilişkisi"nde, başlıcaları aşağıdakiler olan çeşitli uğrak ya da aşamaları ayırt etmek gerekir:

1. Yapıya sıkı sıkıya bağlı, nesnel, sağın (*exacte*) ya da fizik bilimlerin dizgeleriyle ölçülebilen bir toplumsal güçler ilişkisi. Her birinin üretimde belli bir konumu olan ve bir işlevi simgeleyen toplumsal gruplar, özdeksel (mad-di) üretim güçlerinin gelişme derecesi temeli üzerinde oluşurlar. Bu ilişki neyse odur, direnen bir gerçekliktir: işletmelerin ve bu işletmelerde çalışanların sayısını, kentlerin ve kentsel nüfusun vb., sayısını, kimse değiştiremez. Toplumda, bu toplumun dönüştürmek için gerekli ve yeterli koşulların varolup olmadıkları, işte güçlerin bu temel düzeninden başlayarak irdelenebilir. Toplumun kendi alanında, gelişmesi boyunca yol açmış bulunduğu çelişkiler alanında doğmuş bulunan çeşitli ideolojilerin gerçekçilik ve gerçekleşme olanaklarının düzeyi, işte bu temel düzenden başlayarak denetlenebilir.

2. Bunu izleyen uğrak, siyasal güçler ilişkisidir; yani çeşitli toplumsal gruplar tarafından erişilmiş bulunan türdeşlik, özbilinç (*auto-conscience*) ve örgütlenme düzeyinin değerlendirilmesi. Bu uğrak da, sırası gelince, kolektif siyasal bilincin, tarihte şimdiye değin kendilerini göstermiş bulundukları biçimleriyle, çeşitli uğraklarına karşılık düşen çeşitli aşamalar olarak çözümlenip ayırt edilebilir. İlk ve en basiti, ekonomik-korporatif uğraktır: bir tüccar başka bir tüccarla, bir fabrikatör bir başka fabrikatörle, vb., dayanışık olması *gerektiği* duygusuna sahiptir, ama tüccar kendini henüz fabrikatörle dayanışık duyumsamaz; sonuç olarak, duyumsanmış bulunan şey, meslek grubunun türdeş birliği ve örgütlenme ödevidir, ama henüz daha geniş bir

toplumsal grubun birliği değil. İkinci bir uğrak, toplumsal bir grubun bütün üyeleri arasında, ama gene de henüz yalnızca ekonomik düzeydeki çıkarlar dayanışması bilincine erişilen uğraktır. Devlet sorunu daha bu uğrakta kendini gösterir, ama tek bir düzeyde: egemen gruplarla siyasal-hukuksal eşitliğe erişme düzeyinde; çünkü, gerçi yasama ve yönetime katılma ve durum elverirse onları değiştirme, reformdan geçirme hakkı istenir, ama varolan temel çerçeveler içinde. Üçüncü bir uğrak, kendi öz korporatif (mesleki) çıkarlarının, güncel ve gelecekteki gelişmeleri içinde, salt ekonomik bir grup olan korporasyonun (meslek grubunun) sınırlarını aştıklarının, ve öbür bağımlı grupların çıkarları durumuna da gelebildiklerinin ve gelmeleri de gerektiğinin bilincine erişilen uğraktır. Yapıdan karmaşık üstyapılar alanına kesin geçişi gösteren, daha önce filizlenmiş bulunan ideolojilerin "parti" durumuna geldikleri, ve aralarından bir tekinin ya da bir birleşimin tüm toplumsal alan üzerinde üstün gelme, kendini kabul ettirme, yayılma ereğini güttüğü uğrağa değin boy ölçüştükleri ve savaşıma girdikleri, savaşımın yörelerinde yoğunlaştığı bütün sorunları korporatif bir düzeyde değil, ama "tümel" ("üniversel") bir düzeyde koyarak, ve böylece bağımlı bir gruplar dizisi üzerinde temel bir toplumsal grubun hegemonyasını kurarak, yalnız ekonomik ve politik ereğin tekliğini değil, ama entelektüel ve moral birliği de sağlayan, daha katıksız siyasal evredir bu. Devlet gerçi bir grubun öz örgütü, o grubun en büyük yayılmasına elverişli koşulları yaratmaya yönelik öz örgütü olarak tasarlanmıştır; ama bu gelişme ve bu yayılma da, tümel bir yayılmanın, bütün "ulusal" güçlerin bir gelişmesinin devindirici gücü olarak tasarlanıp gösterilmiştir, yani egemen grup bağımlı grupların genel çıkarlarıyla somut olarak eşgüdümlemiş, ve devlet yaşamı da egemen grup çıkarlarıyla bağımlı gruplar çıkarları arasındaki kararsız, ve egemen grup çıkarlarının dar

çaplı ekonomik-korporatif çıkara değin olmamakla birlikte, belli bir noktaya değin üstün geldikleri dengelerin sürekli bir kuruluş ve (yasa sınırları içinde) sürekli bir aşılması olarak tasarlanmıştır.

Gerçek tarihte, bu uğraklar, deyim yerindeyse yatay ve dikey olarak, yani (yatay) toplumsal ekonomik etkinliklere ve (dikey olarak) bölgelere göre, çeşitli biçimlerde birleşip ayrılarak, karşılıklı bir içiçe girmeyle karşılaşılır: bu birleşimlerden her biri, ekonomik ve politik, kendi öz örgütlenmiş dışavurumuyla temsil edilebilir. Bununla birlikte bir ulus-devletin bu iç ilişkilerine uluslararası ilişkilerin de karıştıklarını göz önünde bulundurmamak gerekir, bu da özgün ve tarihsel olarak somut yeni bileşimler yaratır. Daha gelişmiş bir ülkede doğan bir ideoloji, bileşimlerin yerel işleyişi üzerinde etkisiz kalmaksızın, daha az gelişmiş ülkelerde yayılır¹¹.

Uluslararası güçlerle ulusal güçler arasındaki bu ilişki, her devlet içinde, yapısı, her aşamadaki güç ilişkileri farklı olan birçok bölgesel kesimin varoluşuyla (örneğin Vendée, uluslararası gerici güçlerle bağlanmıştı ve Fransız ülke bütünlüğü içinde onları simgeliyordu; örneğin Lyon, Fransız Devrimi'nde tikel bir ilişkiler bağı sergiliyor-

¹¹Örneğin din, ve dinle birlikte, çeşitli tarihsel kökenlerden gelen siyasal çareler esinleyen, ve yoğunlaştırılmış tüm uluslararası güçleriyle her ulus içinde etkinlik gösteren uluslararası siyasal parti gibi çalışarak, kimi ülkelerde bu çarelere etkinlik kazandıran, farmasonluk, Rotary Club, Yahudiler, diplomasi mesleği gibi öbür uluslararası kuruluşlar da, her zaman ulusal ve uluslararası nitelikteki benzer ideolojik-politik birleşimlerin bir kaynağı olmuşlardır; din gibi, farmasonluk, Rotary, Yahudiler, vb. de, işlevi, uluslararası ölçüde, uçlar arasında arabuluculuk yapmayı sağlamak, tüm yönetim etkinliğinin kendileri aracılığıyla işlediği teknik çareleri "toplumsallaştırmak", uzlaşmalar ve uç çözümlerden kaçınma araçları bulmak olan "aydınlar" toplumsal kategorisine girebilirler. (Gramsci'nin notu.)

du, vb.) daha da karmaşık bir duruma getirilmiştir.

3. Üçüncü uğrak, zaman zaman doğrudan kararlaştırıcı olan militer güçler ilişkisi uğrağıdır. (Tarihsel gelişme; ikinci uğrağın aracılığıyla, sürekli olarak birinci ve üçüncü uğrak arasında salınır.) Ama ayrımlar bu üçüncü uğrak içinde de dışalanmamışlardır, ve bu uğrak da doğrudan doğruya şematik bir biçim altında saptanamaz, bu uğrakta da iki aşama: sözcüğün dar anlamıyla militer ya da teknik-militer bir aşama ile, politik-militer denilebilecek bir aşama ayırt edilebilir. Tarihin gelişmesi boyunca, bu iki aşama kendilerini büyük bir birleşimler çeşitliliği içinde göstermişlerdir. Kendi devlet bağımsızlığına erişmeye çalışan bir ulus üzerinde bir devletin militer baskı ilişkisi örneği, limit-tanıtlama hizmeti görebilecek tipik bir örnektir. İlişki salt militer değil, ama politik-militerdir; ve, gerçekten de, ezilen halkın toplumsal parçalanma durumu ve çoğunluğunun edilginliği olmasaydı, bu tip bir baskı açıklanamazdı; bundan dolayı, bağımsızlığa salt militer güçlerle değil, ama militer ve politik-militer güçlerle erişilebilecektir. Eğer ezilen ulus, gerçekten de, bağımsızlık savaşımına girişmek için, hegemonik devletin sözcüğün tam ve teknik anlamında gerçek bir ordu kurmasına izin vermesini bekleme zorunda olsaydı, belli bir zaman beklemesi gerekirdi (hegemonik ulus gerçek bir ordu istemini belki yerine getirebilir, ama savaşımın büyük bir bölümünün politik-militer alanda daha şimdiden yürütülüp kazanılmış olduğu anlamına gelir bu). Öyleyse, ezilen ulus, hegemonik militer gücün karşısında, başlangıçta "politik-militer"den başka bir şey olmayan bir güç çıkaracaktır; yani: 1. hegemonik ulusun savaşçı etkililiğini derinliğine parçalayabilme; 2. savaşçı etkililiğinin büyük bir bölümünü geçersiz kılarak, hegemonik militer gücü yoğunluğunu azaltma ve büyük bir alan üzerinde dağılmaya zorlama anlamında, militer nitelikteki tepkelere (*réflexes*) yol açmaya özgü si-

yasal bir eylem biçimi çıkaracaktır. İtalyan Risorgimento'su¹² sırasında, çok üzücü bir politik-militer yönetim eksikliği saptanabilir, özellikle Eylem Partisi'nde (anadan doğma yeteneksizlik yüzünden), ama 1848'den önce olsun, sonra olsun, İhlımlı-Piyemonte Partisi'nde de; gerçi yeteneksizlik yüzünden değil, ama "ekonomik-politik Malthusculuk" yüzünden; yani bir tarım reformu olasılığına anıştırmada bile bulunmak istenmediği ve kurucu bir ulusal meclisi toplantıya çağırarak istemediği için; gerçekte yalnızca Piyemonte Krallığının, halksal kökenli koşullar ve sınırlamalar olmaksızın, salt bölgesel halkoylamalarının (*plébiscites*) onayıyla, tüm İtalya'ya yayılması isteniyordu.

Bundan öncekilere bağlı bir başka sorun da, temel tarihsel bunalımların doğrudan doğruya ekonomik bunalımlar tarafından belirlenip belirlenmediklerini tartışma sorunudur. Sorunun yanıtı, şimdi söz konusu edilen sorunun bir başka sergileme biçimi olan sorunların incelenmiş bulundukları yukardaki paragraflarda üstükapalıca verilmiştir; gene de, kendisine yönelinen okurdan dolayı, öğretici nedenlerle, sanki bağımsız ve yeni bir sorun söz konusuymuş gibi, aynı sorunun her konma biçimini incelemek her zaman zorunludur. Dolaysız ekonomik bunalımların, kendi başlarına, temel olaylara yol açmaları dışalanabilir; kimi düşünme biçimlerinin yaygınlık kazanmasına, devlet yaşamının gelecekteki tüm gelişmesini kapsayan sorunların konulup çözülmesine daha elverişli bir alan yaratmaktan başka bir şey yapamaz bu bunalımlar. Bununla birlikte, bunalım ya da gönenç (refah) dönemlerine ilişkin bütün olumlamalar tek yanlı yargılara yol açabilirler. Fransız Devrimi üzerindeki tarih özetinde, *a priori* (önsel) olarak toplumsal dengenin büyük bozulmalarıyla örtüşen bir bunalım "keşfeden" geleneksel sıradan tarihe karşı çıkan Mathiez. 1789'a

¹²Tarih Sorunları'na ayrılan Birinci Bölüm'e bakınız.

doğru ekonomik durumun o sırada çok iyi olduğunu olumlar. Öyleyse saltık devletin yıkıma uğramasının bir yoksullaşma bunalımına bağlı bulunduğu söylenemez. Devletin korkunç bir mali bunalım tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu, ve devletin ve kralın para işlerini düzene sokmak için özveri ve yükümlülüklerin üç ayrıcalıklı toplumsal zümreden (*ordres*) hangisine yüklenmesi gerektiğini kendi kendine sorduğunu göz önünde tutmak gerekir. Ayrıca, burjuvazinin durumu her ne denli çok iyi idiyse de, kentsel ve kırsal halk sınıflarının durumunun, özellikle yerleşik bir sefalet içinde kıvrım kıvrım kıvranan kırsal halk sınıflarının durumunun iyi olmadığı kesindir. Her ne olursa olsun, güçler dengesinin bozulması, dengeyi bozmakta çıkarı olan ve onu gerçekten de bozan toplumsal grubun dolaysız mekanik yoksullaşma nedenlerinin etkisi altında değil, ama dolaysız ekonomik dünyanın üstündeki çatışmalar, sınıf "saygınlığı"na (gelecekteki ekonomik çıkarlar), bağımsızlık, özerklik duygusu ile erklik isteğinin bir yoğunlaşmasına bağlı çatışmalar çerçevesinde olmuştur. Yani tarihsel gerçekliklerin nedenleri olarak düşünülen ekonomik sıkıntı ya da gönenç (refah) tikel sorunu, çeşitli aşamaları içindeki güç ilişkileri sorununun kısmi bir görünümüdür. Ya bir gönenç (refah) durumu karşıt bir grubun dar çaplı bencilliği yüzünden tehlikeye düşürüldüğü için, ya da yoksulluk dayanılmaz bir duruma geldiği ve eski toplumda onu hafifletmeye ve yasal araçlarla normal bir durumu yeniden kurmaya yetenekli hiçbir güç görülmediği için, yenilikler boy gösterebilir. Öyleyse bütün bu öğelerin toplumsal güç ilişkileri bütünlüğünün konjonktürel dalgalanmalarının somut belirtisi oldukları, ve toplumsal güç ilişkilerinden, doruk noktalarını kararlastırıcı militer ilişkide bulan politik güç ilişkilerine geçişin de, işte bu konjonktürel dalgalanmalar temelinde gerçekleştiği söylenebilir.

Eğer bir uğraktan öbürüne geçme olanağını veren bu gelişme süreci başarısızlığa uğrarsa, ve özsel olarak oyuncuların insanlarla onların istenç ve yeteneği olan bir sürectir bu, durum çözümsüz kalır, ve bundan da çelişik sonuçlar çıkabilir: ya eski toplum direnir ve, hasım *seçkini* fizik olarak ortadan kaldırarak ve yedek yığınları da ürkü altında tutarak, kendine bir "soluk alma" zamanı kazandırır; ya da bir mezar dinginliğinin kurulmasıyla, ve gerektiğinde yabancı bir nöbetçinin gözetimi altında kurulmasıyla birlikte, çatışan güçlerin karşılıklı olarak yıkıma uğradıkları görülür.

Güç ilişkileri üzerindeki tüm somut çözümlemeler konusunda yapılacak en önemli gözlem şudur: Bu türlü çözümlemeler (geçmiş tarihin bir bölümü yazılmadıkça) kendinde erek olamazlar ve olmamalıdır; tersine, ancak pratik bir etkinliği, istençsel bir girişkenliği doğrulamaya yarama koşuluyla bir anlam ve önem kazanırlar. İstenç gücünün en verimli biçimde uygulanabileceği en dirençsiz noktaların hangileri olduklarını gösterir, dolaysız taktik eylemler (*opérations*) esinler, siyasal bir ajitasyon kampanyası açmak için en iyi yolları, yığınların en iyi anlayacağı dili, vb. gösterir bu türlü çözümlemeler. Her durumun kararlastırıcı ögesi, sürekli olarak örgütlenmiş ve uzun zamandan beri hazırlanmış bulunan, ve bir durumun elverişli olduğu sonucuna varıldığı zaman (ve bir durum ancak böyle bir güç varolduğu ve savaşçı bir dirilikle dolu bulunduğu ölçüde elverişlidir) ileri sürülebilecek güçtür; bundan ötürü de özsel görev, sürekli olarak ve sabırla bu gücü oluşturacak, geliştirecek, her zaman daha türdeş, daha yoğun, kendinden daha bilinçli bir duruma getirecek biçimde davranmaktır. Militer tarihte ve orduları her an savaşa girmeye hazır bir durumda tutmak için her zaman gösterilen özende de bunun böyle olduğu görülür. Büyük devletler, elverişli uluslararası konjonktürlerde etkili olarak

yer almak üzere gerekli hazırlığa her an sahip bulundukları içindir ki büyük devlet olmuşlardır; elverişli uluslararası konjonktürler de, onlarda etkili biçimde yer alma somut olanağı varolduğu için elverişlidirler. [1932-33]

SEZARİZM

Sezar, Napoléon I, Napoléon III, Cromwell, vb.. Doruk noktaları büyük bir tarihsel "kahraman" kişilikte bulunan tarihsel olayların bir katoloğunu yapmak.

Çatışan güçlerin sonu felâketli (*catastrophique*) bir biçimde, yani savaşımın sürdürülmesinin karşılıklı yıkımdan başka bir sonuç veremeyecek bir biçimde dengelendikleri bir durumu dışavurduğu söylenebilir Sezarizmin. İlerlemeci (*progressive*) A gücü gerilek (*régressive*) B gücüne karşı savaştığı zaman, A'nın B'yi ya da B'nin A'yı ille de yenememesi, ne A'nın ne de B'nin kazanması, ama karşılıklı olarak birbirlerinin kanını dökmesi ve üçüncü bir C gücünün dışardan işe karışarak, A'dan da B'den de geriye ne kalmışsa kendi egemenliği altına alması olasıdır. İtalya'da, Muhteşem Lorenzo'nun¹ ölümünden sonra olan da işte tastamam budur.

Ama Sezarizm her ne denli güçlerin bir felâket olasılığı gösteren bir dengesi tarafından belirginleştirilen tarihsel-siyasal bir durumun, her zaman büyük bir kişiliğe bırakılmış "hakemlik" çözümünü dışavurursa da, her zaman aynı tarihsel anlamı taşımaz. İlerlemeci bir Sezarizm de olabilir, gerilek bir Sezarizm de; ve her Sezarizm biçimi-

¹Muhteşem Lorenzo'nun ölümü (1492), çeşitli İtalyan devletleri arasında kurulmuş ve belli bir Avrupa dengesine bağlı bulunan bir dengenin bozuluşunu gösterir: Charles VIII, Fransa tacının Napoli Krallığı üzerindeki haklarını korumak üzere İtalya'ya "İner", İspanya işe karışır: İtalya savaşlarının başı ve "İtalyan Özgürlüğü"nin sonudur bu.

nin gerçek anlamı da, son çözümlemede, sosyolojik bir şemaya dayanarak değil, ama somut tarihe dayanarak bulunabilir. Müdahalesi, gerekirse kimi uzlaşmalar ve utkunun kimi sınırlandırıcı yumuşatılmaları aracılığıyla, ilerlemeci gücün üstün gelmesine yardımcı olduğu zaman, Sezarizm ilerlemecidir; müdahalesi, gene uzlaşmalar ve sınırlandırmalarla, ama önceki durumunkilerden farklı bir değer, önem ve anlam taşıyan uzlaşmalar ve sınırlandırmalarla, gerilek gücün üstün gelmesine yardımcı olduğu zaman da, gerilek. Sezar ile Napoléon I ilerlemeci Sezarizmin örnekleridirler. Napoléon III ile Bismarck, gerilek Sezarizmin.

"Devrim-restorasyon" diyalektiğinde, devrim ögesinin mi, yoksa restorasyon ögesinin mi üstün geldiği üzerinde tartışmak söz konusudur; çünkü tarihsel devrimde hiçbir zaman geriye dönülmediği ve tam restorasyonların varolmadığı kesindir. Kaldı ki, ideolojik bir polemik formülüdür Sezarizm, tarihsel bir yorum kuralı değil. Hatta bir Sezar olmaksızın, "kahraman" ve simgesel bir büyük kişilik olmaksızın da Sezarist bir çözüm olabilir. Bu türlü uzlaşma çözümleri için parlamenter sistemde bir düzenek (mekanizma) üretmiştir. Mac Donald'ın² işçi hükümetleri,

²Labour Party'nin kurucularından, ve İngiliz emekçiliğinin (*travallilisme*) "ulusal" ılımlı eğiliminin en simgesel kişiliklerinden biri olan Ramsay Mac Donald, önce 1924'te, sonra da 1929'da, ilk iki işçi hükümetine başkanlık etti. Bunalım sırasında kurulan ve emekçiler, ulusallar, liberaller ve muhafazakârları bir araya getiren ulusal birlik kabinesinde, 1931'den 1933'e değin başbakanlık yaptı. Mac Donald'ın kendi partil üyeleri tarafından acı acı eleştirilen hükümet politikası ("yılın adam sosyalizmi"), ekonomik ve imparatorluğa ilişkin çıkarların korunmasına dayanıyordu; bu politika onu birçok kez grev devrimlerinin karşısına çıkarmaya götürdü. Labour Party liderlerinden birinin bu gerici politikası, Mac Donald yeni faşist rejimlerin çekiciliğini duymaktan da geri kalmadığı ölçüde, pekâlâ "Seza-

bir ölçüde bu türden çözümlerdi; Mac Donald'ın başkanlığında ve tutucu bir çoğunlukla bir hükümet kurulduğu zaman Sezarizm derecesi artmıştı. Örneğin İtalya'da, 1922 Ekim'inde, "halkçılar"ın çekilmesine değin³, sonra derece derece 3 Ocak 1925'e değin, daha da sonra 8 Kasım 1926'ya değin, ensonu kendisi de ne donmuş ne de dural olanı, ama daha katıksız ve sürekli bir biçime erişmek üzere, çeşitli Sezarizm aşamalarının birbirini izledikleri siyasal-tarihsel bir devinim görüldü. Her koalisyon hükümeti, daha anlamlı aşamalara değin gelişebilecek ya da gelişemeyecek bir ilk Sezarizm aşamasıdır (sıradan görüş, doğası gereği, tersine, koalisyon hükümetlerinin Sezarizm'e karşı en "sağlam savunma araçları" olmalarını ister). Ekonomik-

rizm" kategorisi içinde yer alabilir: "Diktatörlük'lerin yaptıklarından rahatsız olabiliriz, diye yazıyordu 1933 Kasımında, ama onlar halklarının yüreğinde yeni bir yaşam görüşü ve yeni bir güç veren bir şey uyandırmışlardır." Ama belli bir "Sezarizmi" simgelerse de, çapsiz bir gerçekçi politikacı olan Mac Donald'ın "kahraman" bir kişilikle hiçbir ilgisi yoktur.

³Mussolini'yi erklige getiren Roma üzerine yürüyüşten sonra, "halkçılar" kendi oylarını faşistlerinkiyle birleştirdiler (17 Kasım 1922) ve hükümete katıldılar. Bu tutum 20 Nisan 1923 günü yönetim tarafından (70 lehte, 10 aleyhte) gruba önerilen bir gündemde doğrulandı. 10 Temmuz günü, faşizmden yana yüksek Kilise hiyerarşisi tarafından kınanan Don Sturzo, Parti genel sekreterliğinden istifasını verir. Parti bölünür ve yıl sonunda, ulusal konsey, 26 Ocak 1924 seçimlerine, ne sağ ne sol, hiçbir koalisyona katılmadan girilmesini kararlaştırır. Seçimlerden sonra, halkçılar tek bir muhalefet cephesi kurulmasını kabul etmezler. 3 Ocak 1925 tarihi, (o güne değin henüz bir gerçek olan) basın özgürlüğünün ortadan kaldırılmasıyla rejimin faşistleştirilmesindeki kesin aşamayı gösterir. 16 Ocak 1926 günü, kalan yirmiiki halkçı da Milletvekilleri Meclisinden atılmışlardır. 9 Kasım 1926 günü Meclis "Aventinüsçülerin" (Aventinus tepesine çekilmiş bulunan muhalefet milletvekilleri) milletvekilliğinden düşüklerini ve partilerinin de dağıtıldığını açıklar.

sendikal ve politik nitelikte büyük parti koalisyonlarının egemen oldukları modern dünyada, Sezarist görüngü düzeneği Napoléon III'e değin olduğundan çok farklıdır. Napoléon III'e değin uzanan dönemde, düzenli ya da "nizamı" militer güçler, kendini çok açık hükümet darbeleriyle, militer eylemlerle vb. gösteren Sezarizm'in gelişi için kararlaştırıcı bir öğeydiler. Modern dünyada, küçük yurttaş gruplarının ellerinde bulundurabilecekleri hesapsız mali güçlere eklenmiş bulunan sendikal ve siyasal güçler, sorunu karmaşılaştırıyor. Partilerin ve ekonomik sendikaların memurları, Sezar ya da 18 Brumaire tipinde gösterişli bir militer eyleme başvurmak gerekmezsiniz, satın alınabilir ya da yıldırılabilirler. Kırksekizci Jakoben "sürekli devrim" formülü konusunda incelenmiş bulunan durumun tıpkısı bu alanda da yinelenir⁴. 1848'den sonra, parlamenterizmin, sendikal birlik ve parti rejiminin yayılmasından sonra, devlet ya da özel kesim hizmetindeki büyük bürokrasilerin oluşmasından (özel-politikalar, partiler ve sendikalar bürokrasisi) ve geniş anlamda poliste, yani yalnızca suçlu olduğu bastırmaya yönelik devlet hizmeti olarak poliste değil, ama yönetici sınıfların politik ve ekonomik egemenliğini korumak için devlet ve özel kişiler tarafından örgütlenen güçler bütünlüğü olarak poliste görülen dönüşümlerden sonra, modern politika tekniği baştan başa değişmiştir. Kimi "siyasal" partiler gibi, kimi ekonomik ya da bir başka türdeki örgütlerin de, bütünüyle işte bu anlamda bir araştırma ve önleme niteliği bulunan siyasal polis örgütleri olarak düşünölmeleri gerekir. Bir felaket olasılığı içinde, yani organik bir denge kurmak (ya da yeniden kurmak) için giriştikleri savaşında ne A'nın ne de B'nin üstün gelme umudunu besleyebilecekleri, bu nedenle de Sezarizm'e yol açan (yol açabilen) bir olasılık içinde sava-

⁴Bir önceki: "Durum Çözömlmeleri. Güç İlişkileri" başlıklı irdelemenin 8 no'lu notuna bakınız. (s. 131.)

şan A ve B güçleri cinsil (*générique*) şeması, cinsil bir varsayımdan (politik sanat için kullanışlı) sosyolojik bir şemadan başka bir şey değildir. Varsayım durmadan daha somut bir duruma getirilip, somut tarihsel gerçekliğe durmadan daha çok yaklaştırılabilir: bunun için de birkaç temel öğeyi aydınlığa kavuşturmak gerekir.

Böylece, A ile B'den söz edilirken, biri cinsil olarak ilerlemeci, öbürü cinsil olarak gerilek iki gücün söz konusu olduğu söylendi: hangi tipte ilerlemeci ve gerilek güçlerin söz konusu edildiği de belirtilebilir ve böylece daha büyük yaklaşıklıklar da elde edilebilir. Sezar ile Napoléon I örneğinde, A ile B'nin, ayrı ve karşıt olmalarına karşın, gene de moleküler bir süreçten sonra bir kaynaşmaya, bir benzeşmeye "saltık olarak" varamayacak gibi oldukları söylenemez; gerçekte, hiç değilse (temel organik savaşımdan vazgeçmekle ve dolayısıyla felaketli evreyi bastırmakla amaçlanan tarihsel-siyasal ereklere gene de yettiği) belli bir ölçüde, olmuş olan da budur; daha büyük bir yaklaşıklık sağlayan bir öğedir bu. İşte bir başka öğe: Felaketli evre, ille de ortadan kaldırılamaz organik bir güçsüzlük nedeniyle değil, ama geleneksel egemen gücün "geçici" bir siyasal güçsüzlüğü sonucu da gösterebilir kendini. Napoléon III örneğinde olmuş olan da budur. Fransa'da 1815'ten 1848'e değin egemen olan güç, politik olarak (anlaşmazlık çıkarıcı olarak) dört bölüntüye bölünmüştü: Lejitimist, Orleanist, Bonapartist, Jakoben-Cumhuriyetçi. İç anlaşmazlık savaşimleri, "mevsimsiz" bir biçim altında, uzlaşmaz B (ilerlemeci) gücünün bir çıkış yapmasını olanaklı duruma getirecek bir durum almışlardı; bununla birlikte, olayların gelişmesinin uzun uzadıya gösterdiği gibi, varolan toplumsal biçim henüz gelişme olanaklarını tüketmemişti. Bu gizli ve içkin olanakları (kendi tarzında, ve çok önemsiz bir kişilikle) Napoléon III simgeledi: bu nedenle Sezarizm'i tikel bir renk taşır onun. Sezar'ın ve Napoléon

I'n Sezarizm'i, deyim yerindeyse, niceliksel-niteliksel nitelikte olmuş, bir devlet tipinden bir başka devlet tipine tarihsel geçiş evresini, yeniliklerin gerçek bir devrimi düşündürecek denli çok ve önemli oldukları bir geçişi simgelemiştir. Napoléon III'ün Sezarizm'i ise yalnızca ve üstelik sınırlı bir biçimde niceliksel olmuş, ve bir devlet tipinden bir başka tipe geçiş değil, ama yalnızca aynı tipin, kesin-tisiz bir çizgi izleyen "evrimi" görülmüştür.

Modern dünyada, Sezarizm görüngüleri, Sezar-Napoléon I ilerlemeci tipinin görüngülerinden olduğu denli, Napoléon III tipinin görüngülerinden de, bu sonunculara yaklaşmakla birlikte, büsbütün farklıdır. Modern dünyada, felaketli olasılıklar taşıyan denge, son çözümlemede, güç ve kanlı bir süreçten sonra da olsa, kaynaşabilecek ve bir bütün durumuna gelebilecek güçler arasında değil, ama karşıtlıkları tarihsel olarak giderilemez bir nitelik taşıyan, ve üstelik Sezargil biçimlerin gelişile de büsbütün derinleşen güçler arasında gösterir kendini. Bununla birlikte, hatta modern dünyada bile, ülkelere ve bu ülkelerin dünya yapısındaki göreceli ağırlıklarına göre, az çok büyük belli bir Sezarizm payı vardır; çünkü bir toplumsal biçim gelecekte de gelişme, örgütlenmesini yerleştirme yan olanaklarına "her zaman" sahiptir, ve özellikle de uzlaşmaz ilerlemeci gücün, niteliği ve özel yaşam biçimi tarafından yol açılan ve sürdürülmesi de gereken göreceli güçsüzlüğüne güvenebilir bu toplumsal biçim: Modern Sezarizm'in, militer olmaktan çok polissel bir nitelik taşıdığı da, işte bu nedenle söylenmiştir.

İster ilerlemeci, ister gerilek, isterse oluntuluk (*épisode*) aracı nitelikte olsun, Sezarizm görüngülerinde yeni tarihsel görüngünün bütünüyle "temel" güçlerin dengesine bağlı bulunduğunu düşünmek bir yöntem yanılgısı (bir sosyolojik mekanizm görünümü) olurdu; temel sınıfların (sosyal-ekonomik ve teknik-ekonomik, çeşitli türden) baş-

lıca grupları ile, hegemonik gücün yönettiği, ya da onun etkisi altında bulunan yardımcı güçler arasında ortaya çıkan ilişkileri de incelemek gerekir. Militer gruplarla Fransız köylülerinin işlevleri irdelenmeseydi, 2 Aralık hükümet darbesi işte bu nedenle anlaşılamazdı.

Fransa'da, bu bakımdan çok önemli bir tarihsel olundu, Dreyfus davasıdır; sonu "Sezarizm"e vardığı için değil, ama tam tersi bir nedenle: hazırlanmakta bulunan, açıkça gerici nitelikte bir Sezarizm'in gelişmesini önlediği için, bu devinim de bu gözlemler dizisine girer. Bir egemen toplumsal blokun en gerici bölümünün Sezarizmini sezip, köylülere, kıra değil, ama kentlin sosyalist reformizm tarafından yönetilen bağımlı ögelerine dayanarak (bununla birlikte, köylülüğün en ileri bölümüne de dayanarak) önleyenler, aynı egemen toplumsal blokun ögeleri oldukları için, tüm Dreyfus devinimi özellik belirtici bir nitelik taşıyor. Dreyfus devinimi tipinde, gerçi devrim olmayan, ama hiç değilse, egemen kamp içinde de olsa, devletin boğucu biçimlenmelerini (*cristallisations*) bozma, ve devlet yaşamı ile toplumsal etkinlikler içine, öncekinden farklı ve daha kalabalık bir personel sokma anlamında, salt tepki de olmayan modern tarihsel-siyasal başka devinimlere de rastlarız: eski toplumun gizli durumda, eski yöneticilerin yararlanmasını bilemedikleri etkin güçler içerdiğini gösterdikleri ölçüde, bu devinimlerin de görece "ilerlemeci" bir içerikleri olabilir. Söz konusu etkin güçler, "yan güçler" niteliğindedirler belki, ama, "dönem açma" yeteneğini gösteremedikleri ölçüde, kesinlikle ilerlemeci bir nitelik taşımazlar. Onları tarihsel olarak etkili duruma getiren şey, onlara özgü derin bir güç değil, ama uzlaşmaz gücün yapıcı yeteneksizliğidir, ve dolayısıyla, her ikisi de kendi alanında kendine özgü bir yeniden kurma istencini dışavurmada yeteneksiz olarak savaşan güçlerin dengeledikleri belirli bir duruma bağlıdır bu güçler. [1932-33]

POLİTİK SAVAŞIM VE MİLİTER SAVAŞ

Militer savaşta, düşman ordusunu yok etme ve ülkenin işgali stratejik ereğine bir kez erişildi mi, barış olur. Ayrıca, savaşın bitmesi için, stratejik ereğe yalnızca gizil olarak (*potentiellement*) erişmenin: yani bir ordu için savaşma olanaksızlığı ile, yengin ordu için düşman toprağını işgal "olanağı" üzerinde hiçbir kuşku kalmamasının yeterli olduğunu da saptamak gerekir. Siyasal savaşım son derece daha karmaşıktır: belli bir anlamda, yengin ordunun fethedilmiş toprağın tümünü ya da bir bölümünü sürekli bir biçimde işgal etmek istediği sömürge ya da fetih savaşlarına benzetilebilir. Yenik ordu o zaman silahsızlandırılıp dağıtılmıştır, ama siyasal alanda ve militer "hazırlık" alanında savaşım sürer.

Hindistan'ın İngilizlere karşı (ve belli bir ölçüde Almanya'nın Fransa'ya, ya da Macaristan'ın Küçük Antant'a karşı) siyasal savaşımı, işte böylece: hareket savaşı, mevzi savaşı ve yeraltı savaşı olarak, üç savaş biçimi gösterir. Gandhi'nin pasif direnişi², kimi uğraklarda hareket savaşı, kimi uğraklarda da yeraltı savaşı durumuna dönüşen bir mevzi savaşıdır: boykot bir mevzi savaşı, grevler bir ha-

¹Küçük Antant, az sonra Romanya'nın da kendilerine kattığı Yugoslavya ile Çekoslovakya arasında 14 Ağustos 1920'de imzalanan, ve Macaristan'ın Avusturya-Macaristan krallığının barış antlaşmasında yitirdiği toprakların tümünü ya da bir bölümünü her türlü yeniden ele geçirme girişimlerini önlemeye yönelik bir savunma bağlaşmasıdır. Taraflar eski krallığın tüm yeniden kuruluş ve tüm yeni bir federasyon girişimine karşı çıkacaklarını açıklar ve bir Macar saldırısı durumunda karşılıklı bir destek vaadinde bulunurlar. Fransa tarafından arkalanan Küçük Antant'a karşı, Macaristan, faşist rejimlerin doğuşundan sonra, Almanya ile İtalya'ya doğru yönelme zorunda kaldı.

²"Pasif Devrim Kavramı" başlıklı bundan sonraki irdelemenin 2 no'lu notuna bakınız. (s. 160.)

reket savaşı, silah ve saldırılara yönelik savaş öğelerinin gizlice hazırlanması bir yeraltı savaşıdır. Bir de bir "arditizm"³ biçimi, ama büyük bir dengelilikle kullanılmış bulunan bir arditizm biçimi vardır. Eğer İngilizler (belli bir anlamda, iç hatlarda manevra yapma ve güçlerini "tek tek" en tehlikeli noktalarda toplama olanağına dayanan) güncel stratejik üstünlüklerini, yığınsal bastırmayla, yani onları kendi güçlerini aynı anda genelleyen bir savaş alanı üzerine yayma zorunda bırakarak yok etmeye yönelik büyük bir ayaklanma devriminin (hareketinin) hazırlandığı kanısında olsalardı, Hintli savaşçı güçleri saptamak ve genel devrim önderlerini ortadan kaldırmak için, bu güçlerin zamansız bir çıkışını *kışkırtmaları* gerekirdi. Tıpkı ulusalcı Alman sağının, varlığından kuşkulanan yasadışı militer örgütü vaktinden önce kendini göstermeye zor-

³**Arditizm:** Birinci Dünya Savaşı sırasında İtalyan ordusuna katılan gönüllü gruplarına "arditi"ler deniyordu. Bu terim, kendi "ulusalcı gönüllü lejyonları" için d'Annunzio tarafından benimsendiği gibi, 1921 yazında faşist çetelerle savaşmak için kurulan "arditi del popolo"lar (halk arditi) tarafından da benimsenmiştir. Bu son örgüt sol partiler dışında doğmuştur, ama yerel liderleriyle üyeleri, ya komünistlerdendi, ya da sosyalistlerden. O dönemde faşistlerle bir "barışa kavuşturma" antlaşması imzalayan İtalyan Sosyalist Partisi, bir direnme politikası öğütleyerek, bu örgütü suçladı. O sıralarda Bordiga eğilimi tarafından yönetilen İtalyan Komünist Partisi de, kendi sıkı sıkıya komünist savunma grupları içinde örgütlenmeyi yeğ tutan sekte nedenlerle, suçladı bu örgütü. Gramsci "arditi del popolo"ları iyi karşılamış ve (Bordiga) İtalyan Komünist Partisi'nin resmi suçlamasından önce onlar için birçok makale yazmıştır ("Coli arditi del popolo" makalesine bakınız, 2000 *pagine die Gramsci, Saggiatore*, tome I, pp. 596-598); bununla birlikte işçi sınıfı "arditi"lerinin devlet desteğinden yararlanan faşist çetelere gerçekten etkili bir biçimde karşı koymayı bekleyebileceklerini de hiçbir zaman düşünmedi (anılan makaleye bakınız); ayakta kalabilecek tek yanıt, gönüllü eylemin yerine yığın savaşınının geçmesiydi.

layacak serüvenci bir hükümet darbesine sürüklenmesinin Fransa için iyi olacağı, Fransa açısından elverişli bir müdahale olanağı sağlayacağı gibi. Öyleyse militer niteliğin temel ve politik niteliğin baskın olduğu bu karma savaşım biçimlerinde (ama her politik savaşım biçiminin her zaman militer bir dayanağı vardır), "arditi"lerin kullanılması, savaş deneyinin düşünülüp bulunmasına bir model değil, ama ancak bir uyarıcı getirebileceği, özgün bir taktik geliştirilmesini gerektirir.

Balkan komitacıları⁴ sorunu ayrı bir açıklama konusu olmalıdır; bölgesel fizik-coğrafi çevrenin özel koşullarına, kırsal sınıfların oluşmasına ve hükümetlerin gerçek etkililiklerine de bağıydılar bunlar. Savaş ve örgütlenme biçimleri İrlanda toplumsal yapısına bağlı bulunan İrlanda çeteleri için de aynı şey söz konusudur. Komitacıların, İrlandalıların savaşım biçimleriyle öbür partizan savaş biçimlerini, arditizmle ortak noktaları var gibi görünmelerine karşın, arditizm sorunundan ayırmak gerekir. İyi örgütlenmiş çoğunluklara karşı, güçsüz, ama öfkeli azınlıklara özgü savaşım biçimleridirler, bu savaşım biçimleri: Oysa modern arditizm, çeşitli nedenlerle devinimsiz duruma gelmiş, ama etkililiğini edimsel olarak koruyan, bireysel katkılarla onu destekleyip besleyen büyük bir yedeklik (*réserve*) gerektirir.

"Arditi" birlikleri ile genel olarak ordu arasında 1917-18'de varolan ilişki, siyasal yöneticileri savaşım planlarını yanlış bir biçimde hazırlamaya götürebilir ve götürmüştür de. Şunlar unutulur: 1. "Arditi"ler basit taktik birliklerdir, ve gerçi az etkili, ama bütünü de hareketsiz olmayan bir ordu gerektirirler: çünkü militer disiplin ile militer ruh, her ne denli yeni bir taktik düzenleme esinleyecek de-

⁴Balkan Yarımadasında etkinlik gösteren ve Türklere karşı savaşımı hazırlayan düzensiz savaşçı çetelerine komitacı adı veriliyordu.

recede gevşemişlerse de, yeni taktik birliğin karşılık düştüğü belli bir derecede, henüz gene de vardılar; yoksa bozgun ve kaçış kaçınılmaz olurdu; 2. "Arditizm"i militer yığının bir genel savaşkanlık belirtisi olarak değil, ama tersine, edilginliğinin (*passivité*) ve görece moral bozukluğunun bir belirtisi olarak düşünmek gerekir. Militer sanatla politika arasındaki karşılaştırmaların her zaman *cum grano salis*⁵, yani yalnızca düşünce için uyarıcılar ve basitleştirici *ad absurdum*⁶ terimleri olarak yapılması gerektiği genel ölçütünün üstükapalıca gerçekleşmiş bulunduğu düşünülerek söyleniyor bunlar: gerçekten de, politik güçlerin kullanılmasının, militer güçlerin kullanılmasıyla uzaktan bile benzer bir yanları olmadığını bir yana bırakırsak, bir yanlış yapan ya da buyruklara tam anlamıyla uymayanlar için acımasız ceza yaptırımı yoktur, askeri mahkeme yoktur politik miliste.

Hareket savaşı ile kuşatma ya da mevzi savaşından artık olarak, başka biçimler de vardır siyasal savaşında. Gerçek "arditizm", yani modern "arditizm", 1914-1918 savaşının gösterdiği gibi, mevzi savaşına özgüdür. Daha önceki dönemlerin mevzi savaşları ile kuşatma savaşlarının da, hafif süvari, ağır süvari, *bersaglieri*⁷, vb., bir anlamda kendi "arditi"leri vardı. Genel olarak hızlı birliklerin bir *arditi* işlevleri vardı, aynı biçimde, devriyeler örgütlenme sanatında da modern arditizmin tohumu içkindi. Bu tohum, hareket savaşından çok kuşatma savaşında; daha geniş devriye görevi ve özellikle de seçilmiş öğelerle apansız çıkışlar ve beklenmedik saldırılar düzenleme sanatı içinde bulunuyordu.

İşte anımsanması gereken bir başka öğe: Egemen sı-

⁵Azıcık tuzla.

⁶Olmayana ergi.

⁷Sonradan general olan yüzbaşı Lamarmore tarafından 1836'da kurulan seçkin birlik.

nıfların savaşım yöntemlerine öykünmemek gerekir politik savaşında, yoksa kolay tuzaklara düşülür. Güncel savaşım sırasında, bu olay sık sık gösterir kendini: Bir devlet örgütü, güçten düştüğü zaman, tüm gücünü yitirmiş bir orduya benzer; "arditi"ler, yani devlet yasalık içinde kalır gibi görünürken, devleti yeniden örgütlenme aracı olarak yasadışılığı kullanma gibi ikili bir işlev gören özel silahlı örgütler yetişir o zaman imdada. Yasadışı özel etkinliğe, benzer bir etkinlikle karşı çıkılabileceğine, yani arditizme karşı arditizmle savaşılabilmesine inanmak, düpedüz budalalıktır; devletin sonsuzluğa dek devinimsiz kalacağına inanmak demektir bu; oysa farklı olan başka koşullar bir yana bırakılırsa, böyle bir şey hiç görülmez. Sınıf niteliği temel bir ayrıma yol açar: Her gün belli saatlerde çalışma zorunda olan bir sınıf, geniş mali olanaklara sahip ve üyelerinin hiçbirisi bakımından sabit bir işe bağlı bulunmayan bir sınıf gibi, sürekli ve uzmanlaşmış saldırı örgütleri kuramaz. Günün ve gecenin hangi saatinde olursa olsun, profesyonel bir duruma gelen bu örgütler, kesin darbeler indirebilir ve ansızın saldırabilirler. Demek ki "arditi"ler taktığı kimi sınıflar için başka sınıflarla aynı önemi taşıyamaz; kimi sınıflar için, zorunludur; çünkü, siyasal savaşım durumunda "arditi" türü taktığın yararlı ve belki de zorunlu bir kullanımını öngörebilen hareket ve manevra savaşı, bu sınıfların öz malıdır. Ama militer modele saplanıp kalmak için biraz saf olmak gerekir: politika burada da militer savaşımın üstünde olmalıdır, ve manevra ve hareket olanağını da yalnız politika yaratır.

Bütün bu söylenenlerden şu sonuç çıkar ki, militer arditizm görüngüsünde, modern mevzi savaşına bağlı özel bir silahın teknik işlevi ile politik-militer işlevi arasında bir ayırım yapmak gerekir: Özel silah işleviyle, arditizm, Dünya Savaşı'ndaki bütün orduların ortaklaşa bir görüngüsü olmuş; politik-militer işleviyle de, politik bakımdan türdeş

olmayan ve güçten düşmüş, dolayısıyla bu durumun dışavurumu olarak az savaşkan bir ulusal ordu ile meslekte bürokratlaşmış ve fosilleşmiş bir genelturmaya sahip ülkelerde varolmuştur. [1929-30]

Militer sanattaki hareket savaşı ve mevzi savaşı kavramları ile, politik sanatta bunlara karşılık düşen kavramlar arasında kurulan benzerlikler konusunda, Rosa'nın [Luxembourg], C. Alessandri tarafından 1919'da İtalyan caya (Fransızca'dan) çevrilen küçük kitabını⁸ anımsatmak gerekir.

Bu kitapta, 1905'in tarihsel deneyleri biraz hızlı ve yüzeysel bir biçimde teorileştirildi. Gerçekten de, bu olaylarda, belli bir "ekonomist" ve kendiliğindenci önyargının kurbanı bulunan Rosa'nın inanma eğiliminde olduğundan çok daha yaygın ve etkili olan "istenç" ve örgüt öğelerini önemsememiştir Rosa. Bununla birlikte, politika sanatına uygulanmış hareket savaşı üzerindeki teorileştirme çalışmalarının en anlamlı belgelerinden biridir bu küçük kitap (aynı yazarın öbür kitapları gibi). Dolaysız ekonomik öge (bunamlılar vb.), savaşta düşman savunmasında, birliklerin bir saldırıya geçmesini ve kesin (stratejik) bir başarı, ya da en azından stratejik çizgi yönünde önemli bir başarı kazanmasını olanaklı duruma getirmek için, yeterli bir gedik açan sahra topçusu gibi düşünülmüştür. Tarih biliminde dolaysız ekonomik ögenin etkinliği, ağır topçunun hareket savaşındaki etkililiğinden çok daha karmaşık olarak düşünülmüştür elbette, çünkü: 1. Düşman safları içinde karı-

şıklık saçtıktan, onun kendine, güçlerine ve geleceğine olan güvenini yıktıktan sonra, düşman savunmasında bir gedik açmak; 2. Birliklerin şaşırtıcı bir hızla örgütlenmesini, kadrolar yaratılmasını, ya da hiç olmazsa (gene tarihsel süreç tarafından o zamana dek hazırlanmış bulunan) varolan kadroların, şaşırtıcı bir hızla, dağıtık birlikleri derleyip toparlama görevlerinin başına yerleştirilmesini sağlamak; 3. Erişilecek ereğin özdeşliğine dayanan ideolojiyi, şaşırtıcı bir hızla yaratmak gibi üçlü bir etkiye sahip olarak tasarlanmıştır bu öge. Etkilerin zaman ve uzam içinde çok hızlı olarak tasarlanmaları ağırlaştırıcı koşuluyla birlikte, amansız bir ekonomik belirlenimcilik (*déterminisme*) biçimiydi bu; gerçek bir tarihsel gizemcilik, bir tür gizemli bir şimşek beklentisi söz konusuydu bu yüzden de.

General Krasnov'un (romanındaki)⁹ çıkışması katıksız bir saçma-sapanlıktır: Ona göre, (doğu sorununun kesin olarak Çarlık yararına çözülmemesi için imparatorluk Rusyası'nın bir utkusunu istemeyen) Antant, varolan tek olanığın hareket savaşı olmasına karşın, siper savaşını Rus genelturmaya zorla kabul ettirmiştir (büyük bataklık ve ormanlık bölgeleri kapsayan cephenin, Baltık'tan Karadeniz'e değin son derece geniş olması yüzünden, saçma fikir). Gerçeklikte, Rus ordusu, özellikle Avusturya bölgesinde (ama Doğu Prusya'da da) hareket ve yarma savaşına girişmiş ve geçici olmakla birlikte çok parlak başarılar da kazanmıştır. Gerçek şudur ki, düşman karşısında hemen ezici bir üstünlük olmadıkça, istenen savaş biçimi seçilemez, ve mevzi savaşının çatışan birliklerin genel güç ilişkileri tarafından "dayatılmış" bulunduğunu kabul etmek istememekte Genelturmaların gösterdikleri direncin, in-

⁸Rosa Luxembourg, *La Grève en masse, le parti et les syndicats*. Trad. Bracke. Gand, soc. coopérative "Volks drukkerij", (1909 Abonnement *Germinal* n° 7)* (Gramsci'nin notu).

*..."Genel grev, [1905] Rus Devrimi'nin bize gösterdiği biçimiyle, proleter savaşıma daha büyük bir güç vermek için bulunmuş ustaca bir araç değildir; proleter yığının devinim biçimi, Devrim'deki proleter savaşının belirlenme biçimidir" (p. 42).

⁹P.N. Krasnov, *Ot dvuglavado orla do krasnomu zname-ni* (İki Başlı Kartaldan Kızıl Bayrağa), roman. Berlin, Diakov, 1921.

san kaybı olarak neye malolduğu da bilinmektedir. Mevzi savaşı gerçekte tam deyiimiyle salt siperler tarafından değil, ama mevzideki ordunun ardında bulunan ülkenin tüm örgütlenme ve sanayi sistemi tarafından oluşturulmuştur; ve özellikle de topların, makinelerinin, kısa namlulu tüfeklerin hızlı atışı tarafından, silahların belirli bir noktada yoğunlaştırılması tarafından, ve ayrıca bir yarma ve bir geri çekilmeden sonra yitlik gerecin yerine hızla yenisinin sağlanması olanağını veren gereç bolluğu tarafından dayatılmıştır mevzi savaşı. Bir başka öge de, değerleri çok eşitsiz olan, ve ancak yığın olarak etkili olabilen konuşlandırılmış güçleri (*les forces déployées*) oluşturan büyük insan yığındır. Doğu cephesinde, Alman bölgesine baskın yapmanın, Avusturya bölgesine baskın yapmaktan nasıl başka bir şey olduğu, ve hatta seçilen Alman birliklerince pekiştirilen ve Almanlar tarafından komuta edilen Avusturya bölgesinde, taktik olarak şaşırtma saldırısının nasıl bir yıkım'a sonuçlandığı görülür¹⁰. Karşı konulamaz gibi görünen Rus ilerlemesi, Fransız subaylarca komuta edilen savunma çizgisi üzerinde General Weygand tarafından Varşova önlerinde durdurulduğu zaman, 1920 Polonya savaşı¹¹ sırasında da benzer bir şey görüldü. Daha önce hare-

¹⁰1914-1915 yıllarındaki Rus saldırılarına anırtırma; Ruslar, doğu cephesinin Almanlar tarafından tutulan Kuzey Bölümünde, daha savaşın başlarında, yenilgilere uğramalarına karşın, özellikle 1914 yazının beklenmedik saldırısında yararlanan sayısal üstünlükleri, başlangıçta Avusturya-Macaristan birliklerini ezmeleri ve Galiciya'yı işgal etmeleri olanağını sağlamıştı. 1915 yazında, General Mackensen'in Alman birlikleri tarafından kadrolanıp pekiştirilen Avusturya-Macaristan birliklerinin bir karşı-saldırısı karşısında bu sonuçlar bozuldu.

¹¹Pilsudski, Sovyetler Rusyası'nın güçsüzlüğünden ve bu ülkedeki karşı-devrimci savaşımardan yararlanmayı düşünerek, 1920 Nisanında Polonya'yı Sovyetler Rusyası'na karşı bir saldırıya başlatmıştı. Ama saldırısı daha Mayıs ayında Ukrayna'da durduruldu (Tukaçevski'nin karşı-saldırısı). Rus saldırısı Budiyenni'yi Varşova dolaylarına götürür. Pilsudski, ona

ket savaşı için yapılmış bulundukları gibi, bundan böyle sıkı sıkıya mevzi savaşına sarılan militer teknisyenler bile, gerçi önceki tipin bilimden çıkarılması gerektiğini savunmuyorlar; ama, sanayi ve uygarlık bakımından en ileri devletler arasındaki savaşlarda, bu tipin stratejik olmaktan çok taktik bir işleve indirgenmiş olarak düşünülmesi gerektiğini, önceki bir dönemde kuşatma savaşının hareket savaşına göre bulunduğu aynı yerde düşünülmesi gerektiğini savunuyorlar.

Aynı indirgeme, hiç değilse "sivil toplum"un¹² son derece karmaşık ve dolaysız ekonomik ögenin felaketli "baskın"larına (bunalımlar, durgunluklar, vb.) dayanıklı duruma geldiği en ileri devletlere ilişkin olarak politika sanatı ve politika biliminde de yapılmalıdır: sivil toplum üst yapıları, modern savaşdaki siperler sistemi gibidirler. Bu son savaş sırasında, zorlu bir topçu ateşinin nasıl tüm düşman savunma sistemini yıktığı izlenimini verdiği, ama gerçekte yalnızca dış görünüşü yıktığı ve, saldırı ve ilerleme zamanı geldiğinde, saldırıya geçenlerin henüz nasıl etkili bir savunma hattı karşısında kaldıkları oluyorduyorsa, büyük ekonomik bunalımlar sırasında politikada da tıpkı öyle olur; ve saldırı birlikleri bunalım olduğu için zamanda ve uzayda şaşırtıcı bir hızla örgütlenmez ve hele saldırgan bir ruh kazanmazlar; buna karşılık, saldırıya uğrayanlar da morallerini bozamaz, savunma mevzilerini bırakmaz, yıkıntılar içinde savaşımı sürdürür ve ne kendi öz güçlerine, ve ne de geleceklerine olan güvenlerini yitirirler. Gerçi oldukları gibi kalmaz işler, ama politik "kadornizm"¹³ stratejile-

cephane ve aralarında General Weygand'ın da bulunduğu subaylar gönderen Fransa'nın koruyucu desteğiyle kurtulmuştur.

¹²Sivil toplum üzerine, bu bölümde yer alan "Ekonomizm" in Kimi Teorik ve Pratik Görünümleri" başlıklı irdelemenin 5 no'lu notu ile (s. 101.) "Hegemonya (Sivil Toplum) ve Güçler Ayrımı" başlıklı irdelemenin 1 no'lu notuna bakınız. (s. 175.)

¹³Kadornizm deyiimi, başlıca sorumlusu bulunduğu Capo-

rinin onlarda görmeyi umacakları bütün o çabukluk, hızlandırılmış düzün (*rythme*), kesin ilerlemeci gidiş öğeleri de görülmez olup bitenlerde.

Türün politika tarihindeki son olgusu 1917 öğelerinde görülür. Politika sanatı ve bilimi tarihinde kesin bir dönemeçi gösterir bu öğeler. Öyleyse mevzi savaşındaki savunma sistemlerine hangi sivil toplum öğelerinin karşılık düşüklerini "derinliğine" irdelemektir söz konusu olan. Özellikle "derinliğine" deniyor, çünkü bu öğeler irdelenmişlerdir, ama kimi giyim tarihçilerinin kadın modasının tuhaflıklarını irdedikleri gibi, yüzeysel ve beylik bakış açılarından, ya da "ussalcı" bir bakış açısından, yani sanki bu öğeler halk boşançlarıymışlar gibi, kimi görüngülerin "gerçekçi" bir biçimde açıklanır açıklanmaz geçersiz kılındıkları inancıyla (kaldı ki halk boşançları da basit bir açıklamayla geçersiz kılınmazlar).

Sendika deviniminde (hareketinde) yeni akımlarca elde edilen yetersiz (*meagre*) başarı sorusu, bu sorunlar dizisiyle ilintilendirilmelidir. Yürürlükteki taktiksel yöntemlerin bir revizyonunu başlatan girişimlerden biri, belki de, L. Dav. Br. [Trotski] tarafından dördüncü toplantıda [Komintern'in Dördüncü Kongresi, 1922], Doğu ve Batı cephe-leri arasında karşılaştırma yaparken, anahatları verildi. İlk [Doğu] hemen düşmüştü, ama ardından öncelsiz (*unprecedented*) savaşimler gelmişti; ikinci durumda [Batı] savaşimler "önceden" yeralacaklardı. Öyleyse sorun, sivil toplumun, erki ele geçirmeden önce mi yoksa sonra mı direneceği; [sivil toplumun] nerede sonradan direneceği vb. so-

retta çekilmesine (1917) değin İtalyan orduları Genel kurmay Başkanı olan General Luigi Cadorna'dan gelir. Caporetta İtalyan ordusunda geçerlikte bulunan yönetim sisteminin yanlış niteliğini ortaya koyar ve burada gönüllü katılımlarını kazanmak için "yönetilenler arasında yapılacak inandırma çalışmalarını gereksiz gören yöneticilerin bürokratism ve otoritarizmlerini simgeler "kadornizm."

runuydu. Yine de, pratik bir nitelik taşıyan buyruktalar olmaksızın, yalnızca parlak, edebi bir biçimde, anahatlarda sunuldu sorun.* [1933-34; ilk yazım 1930-32]

Bronstein'in devinimin "sürekliliği" üzerindeki ünlü teorisinin¹⁴, hareket savaşı teorisinin siyasal yansıması mı (Kazak General Krasnov'un çıkışmasını anımsayınız), yoksa son çözümlemede, ulusal yaşam kadrolarının gelişmelerinin ilk basamaklarında ve gevşek oldukları ve "siper ya da kale" durumuna gelemelikleri bir ülkenin genel-ekonomik-kültürel-sosyal koşullarının yansıması mı olduğunu incelemek gerekir. Bu durumda, bir "Batıcı" olarak görünen Bronstein'in, tersine bir kozmopolit, yani yüzeysel olarak ulusal ve yüzeysel olarak Batıcı ya da Avrupalı olduğu söylenebilirdi. İliç ise¹⁵, tersine, derinliğine ulusal ve derinliğine Avrupalıydı.

Bronstein, anılarında, teorisinin iyi olduğunun, ona onbeş yıl sonra ortaya çıktığının söylendiğini anımsatır ve igolemeye igolemeyle yanıt verir.¹⁶ Gerçeklikte, teorisi, teori olarak, ne onbeş yıl önce iyiydi, ne de onbeş yıl son-

¹⁴Trotski'nin "sürekli devrim" üzerindeki teorisi. Yukardaki "Durum Çözümlemeleri. Güç İlişkileri" başlıklı irdemenin 8 no'lu notuna bakınız. (s. 131.)

¹⁵Lenin.

¹⁶İşte bu yanıt: "Lunaçarski, kendine özgü doğruluktan uzaklık ve savsamayla, sonradan, benim devrimci görüşümü şöyle belirginleştirdi: "Trotski yoldaş —1905'te— iki devrimin —burjuva ve sosyalist— birbiriyle örtüşmeksizin, önümüzde bir sürekli devrim olacak biçimde, kendi aralarında bağlı bulundukları görüşünü benimsemişti. Burjuvazinin bir hükümet darbesiyle devrimci döneme girmiş bulunan insanlığın Rus bölümü ve onunla birlikte de bütün dünya, toplumsal devrim ta-

*Fransızca özgün metinde yeralmayan bu paragraf, Quintin Hoare ve Geoffrey Nowell Smith tarafından derlenen ve çevrilen İngilizce metinden (*Selections from the Prison Notebooks*, Lawrence and Wishart, London, 1982, p. 235-6.) çevrilmiştir. —Onur Yayınları.

ra: Guicciardini'nin¹⁷ sözlerini ettiği dik kafalılarda olduğu gibi, genel olarak sezmiş, yani en genel pratik öngörümde haklı çıkmıştı; dört yaşında bir kız çocuğunun anne olacağını önceden söylemeye, ve yirmi yaşında anne olunca da, dört yaşındayken anne olacağı inancıyla kızın ırzına geçmek istendiğini nedense anımsamayarak, "ben demiştim" demeye benzer bu. Bana öyle geliyor ki, İliç, 1917'de Doğu'da¹⁸ utkuyla uygulanmış bulunan hareket savaşından, Krasnov'un belirttiği gibi, orduların az zamanda sonsuz nicelikte gereç biriktirebildikleri, toplumsal kadroların hâlâ ele geçirilmez siperler durumuna gelmeye yetenekli bulundukları Batı'da olanaklı tek savaş olan mevzi savaşına doğru bir değişme gerektiğini anlamıştı. Antant'ın tek başına Foch'un komutası altındaki tek bir cephe görüşüne karşılık düşen "tek cephe" formülünün anlamı da, sanırım budur.

Ne var ki, formülünü derinleştirecek zamanı olmadı

mamlanmadıkça bu dönemden çıkamayacaklardır. Trotski yoldaşın bu türlü fikirler ileri sürerken, onbeş yıl kadar yanlış bulunmasına karşın, büyük bir kavrayışlılık gösterdiği de yadsınmaz". Benim onbeş yıla ilişkin yanlışım üzerindeki eleştirisi, Radek tarafından da yinelenen için daha derin bir duruma gelmiş olmuyor. 1905'te, bütün öngörülerimiz, bütün belgilerimiz, devrimin bozgun olasılığına göre değil, ama bir utku olasılığına göre düzenlenmişlerdi. O zaman ne cumhuriyeti, ne bir toprak reformunu, ne de sekiz saatlik işgünü gerçekleştirmek başarısını gösterebildik. Bu türlü istemleri ileri sürerken yanlışlığımız anlamına mı gelir bu? Devrimin başarısızlığı yalnız benim belirtmiş bulunduğum olasılığı değil, ama bütün olasılıkları boşa çıkardı. Süreler saptamak değil söz konusu olan; devrimin içgüçlerini çözümlemek ve onun genel gelişmelerini önceden kestirmektir." (L. Trotski, *Yaşamım*; bu parçanın Türkçe bir çevirisi için bkz: Trotski, *Hayatım*, Köz Yayınları, İstanbul, 1970, c. I, s. 212.)

¹⁷F. Guicciardini (1483-1540), İtalyan tarihçi ve politikacı, özellikle *Discorsi*'lerini eleştirdiği Machiavelli'nin dostu.

¹⁸Rusya'da.

İliç'in, hatta, temel görevin ulusal olmasına, ve alanın ta nınmasını, ve sivil toplum öğeleri tarafından simgelenen siperler ve kaleler öğelerinin saptanmasını, vb. gerektirmesine karşın, onun bu formülü ancak teorik olarak derinleştirebileceği göz önünde tutulsa bile — formülünü derinleştirecek zamanı olmadı İliç'in. Doğu'da, Devlet her şey olduğundan, sivil toplum ilkel ve peltemsiydi; Batı'da, Devlet ile Sivil Toplum arasında, usa yatkın bir ilişki vardı ve sallanan bir Devlet içinde sarsılmaz bir sivil toplum yapısı hemen seçiliyordu. Devlet, ardında sağlam bir kaleler ve kazamatlar zincirinin bulunduğu ileri bir siperden başka bir şey değildi; bu zincirin sağlamlığının devletten devlete geçeceği kendiliğinden anlaşılır, ama ulusal niteliğin dikkatli bir incelenmesini gerektiren de, işte budur.

Bronstein'in teorisi, genel grev konusunda, kimi Fransız sendikalistlerinin teorisine olduğu gibi, Rosa'nın Alesandri tarafından çevrilen kitapçığındaki teorisine de benzetilebilir: kaldı ki, Rosmer'in *La Vie ouvrière*'de (İşçi Yaşamı) yayımlanan Almanya üzerindeki kimi makalelerinin de gösterdikleri gibi, Rosa'nın kitapçığı ve Rosa'nın teorileri de Fransız sendikalistlerini etkilemiş bulunmaktadır: kısmen kendiliğindenlik teorisine de bağlıdır Bronstein'in teorisi. [1931-32]

PASİF DEVRİM KAVRAMI

"Pasif devrim" kavramı kesin olarak siyasal bilimin şu iki temel ilkesinden çıkarılmalıdır: 1. Kendisinde gelişmiş bulunan üretici güçler daha sonraki ilerleyici bir devrim için henüz yer buldukları sürece hiçbir toplumsal kuruluş ortadan kalkmaz; 2. Toplum kendine çözümleri için gerekli koşulların, vb. oluşmamış bulunduğu görevler saptamaz. Pek doğaldır ki bu ilkelerin ilkin bütün sonuçları içinde eleştirel bir açıdan geliştirilmeleri ve her türlü mekanizm

ve yazgıcılık kalıntısından arındırılmaları gerekir. Aynı zamanda, ikinci uğrağa ya da siyasal güçler dengesine, ve özellikle üçüncü uğrağa ya da politik-militer dengeye en büyük değerini vererek, bir "durum" ya da bir güç dengesini belirginleştirme olanağını sağlayan üç temel uğrağın betimlenmesine bağlamak da gerekecektir bu ilkeleri.

Denemeler'inde, Pisacane'nin işte bu üçüncü uğrakla uğraştığı saptanabilir: Mazzini'den farklı olarak, İtalya'da, yarımada'nın herhangi bir yerinde müdahaleye her zaman hazır, ve üstelik arkasında Habsbourglar İmparatorluğu'nun tüm militer gücü, yani yeni takviye orduları oluşturmaya her zaman hazır bir döl yatağı da bulunan savaşkan bir Avusturya ordusunun varlığının tüm önemini anlar o. Anımsatılması gereken öbür tarihsel öge: Hristiyanlığın Roma İmparatorluğu içindeki gelişmesi, ve Hristiyanlığın ilk (Milano fermanından¹ önceki) evresini çok andıran Hindistan'daki güncel Gandicilik² görüngüsü ile Tolstoy'un kötülüğe karşı koymama teorisi. Gandicilik ile Tolstoy'un kötülüğe karşı koymama teorisi.

¹Constantin'in Hristiyan tapıncının uygulanmasına izin veren ve Hristiyanlığı devlet dini durumuna getiren fermanı.

²Emperyalist İngiliz egemenliğine karşı çıkan ve Gandhi tarafından yönetilen, "zorsuz" bir direnme devinimidir Gandicilik. —Gandhi'nin üzerinde derin bir etki yaptığını yazdığı (Gandhi: *Expériences de vérité, ou Autobiographie*, Paris, P. U.F., 1950, p. 89) *Dağdaki Vaaz*'a bakınız ("Ve ben size kötü davranan kişiye hiçbir zaman direnmemenizi söylüyorum sizlere..."). Tolstoy evrensel sevgi ile kötülüğe direnmeyi İncil'de ilerlemiş yaşlarında keşfetti; Gandhi Tolstoy'un kitaplarını "çok dikkatli bir irdeleme" konusu yapar (p. 200), ve 1909'da da onunla mektuplaşmaya girişecektir. — Gandiciliği adlandırmak için kullanılan İngilizce ve "pasif direniş" anlamına gelen deyim, "*Sadagraha*" sözcüğünü ona yeğleyen Gandhi tarafından çok dar bulunmuştur. Gandhi'nin "Savaşımımızı adlandıran yaygın terim" durumuna geldiğini yazdığı (p. 407) bu sözcük, *sat* = gerçek hakikat ve *āgrahā* = sarsılmazlık sözcüklerinden oluşur.

toyculuk, "pasif devrim"in, biraz din havası taşıyan, saf yürek (*naïves*) teorileştirilmesidirler. "Tasfiyeci" ("*liquidationnistes*") adı verilen kimi devinimlerle, bu devinimlerin çağlara ve belirli durumların (özellikle üçüncü uğrağın³) biçimlerine göre yol açtıkları tepkileri de anımsatmak gerekir. İrdelemenin başlangıç noktası Vincenzo Cuoco'nun açıklaması⁴ olacaktır; ama Cuoco'nun 1799 Napoli Devrimi konusundaki açıklamasının da bir başlangıç noktasından başka bir şey olmadığı açıktır, çünkü kavram бүтünüyle değişmiş ve zenginleşmiş bulunmaktadır. [1933]

Vincenzo Cuoco'nun İtalyan Risorgimentosu'nun ilk dönemine verdiği anlamdaki "pasif devrim" kavramı, hareket savaşı karşısındaki "mevzi savaşı" kavramıyla ilişkilendirilebilir mi? Bir başka deyişle, Fransız Devriminden sonra mı ortaya çıkmıştır bu kavramlar ve Sorelizmin⁵ 1871 Paris kıyımlarını izleyen ürküyle doğrulanması gibi, Proudhon-Gioberti ikilisi⁶ de 1793 terörü tarafından yaratılan ür-

³"Durum Çözümlmeleri. Güç İlişkileri" başlıklı irdeleme-dekl "durumlar" çözümlemesine bakınız.

⁴*Saggio critico sulla rivoluzione di Napoli*, a cura di Gastone Manacorda, Milano, Ed. Universale economica, 1951, 2 cilt. Napoli Devrimi üzerine bu Eleştirel *Deneme*'nin ilk baskısı 1801'de yayımlandı. — V. Cuoco'ya göre, "pasif devrim", Bonaparte tarafından yönetilen orduların dışardan getirdikleri devrimdir. Halkın devrimi değildir bu devrim, ve aydınlarla yığın arasındaki, kültürle ulus arasındaki ayrılığı daha da artırır. Bir İtalyan "ulus"unun bağımsızlığı için duyduğu özlemle, "devrim"siz bir devrim yönündeki temel yeğlemesi arasında, Cuoco'daki çelişki de işte bundan doğar.

⁵Sorel'in Jakobenler karşısındaki olumsuz tutumu Proudhon'dan gelir, ondan alınmadır.

⁶Gramsci bu Proudhon/Gioberti "paralel" ("benzerlik") ya da "binom"unu ("ikili") sık sık söz konusu eder: "Daha ileri bir tarihsel-kültürel konumda olmasına karşın, ılımlı yeni-Guelfalarınkine benzer bir kültürel görüngü vardır: Proudhon'un ideoloji sistemi kültürel görüngüsüdür bu. Olumlama paradok-

küyle doğrulanabilir mi? Yani mevzi savaşı ile pasif devrim arasında saltık bir benzerlik var mıdır? Ya da hiç olmazsa, mevzi savaşının yeniden hareket savaşı durumuna geleceği uğrağa değin, her iki kavramın bir tutulabileceği

sal görünebilse de, sanırım Fransız durumunun Gioberti'si olduğu söylenebilir Proudhon'un, çünkü Fransız işçi devrimi karşısında, Gioberti'nin İtalyan liberal-ulusal devinimi karşısındaki konumunun tıpkısına sahiptir Proudhon. Hegelcilik ile diyalektiğin Proudhon'daki kuşa döndürülmüşlüğü'nün tıpkısı, İtalyan ilimlilerinde da görülür; ve böyle bir politik-tarihyazımsal görüşe yöneltilecek eleştiri de, bu nedenle Felsefenin Sefaleti'nde bulunan, her zaman canlı ve güncel eleştirinin tıpkısıdır" (M.S., p. 184-185).

Gioberti'nin ilimliliği karşısında genellikle sert olan Gramsci, hiç olmazsa bir kez, onda belli bir Jakoben nitelik görür. Özellikle *Rinnovamento civile dell'Italia*'ya (İtalya'nın Sivil Yenilenmesi) göndermede bulunarak, şöyle yazar: "Gioberti, hiç değilse teorik olarak ve İtalya'nın verilmiş durumunda, gerçek bir Jakoben gibi görünür. Bu Jakobenliğin öğeleri, temel çizgilerle şöyle özetlenebilir: 1. Fransa için Paris ne olursa, bölge olarak o olması gereken Piyemonte'nin politik ve militer hegemonyasının olumlanması: çok ilginç ve hatta 1848'den önceki Gioberti'de bile irdelenmesi gereken bir konudur bu. Gioberti, Fransa için Paris'in olduğu gibi, İtalya'da ulusal devrimci devrimin bir halk merkezinin yokluğunu sezmiştir, ve bu anlama gücü de Gioberti'nin siyasal gerçekçiliğini gösterir. 1848'den önce, Piyemonte-Roma merkezleri, birincisi politika-mills bakımından, ikincisi ise ideoloji-din bakımından, ileriye itici merkezler olmalıydılar. 1848'den sonra, Roma artık aynı önemi taşımaz, dahası, Gioberti devrimin Papalığa karşı olması gerektiğini söyler. 2. Gioberti, belli belirsiz de olsa, Jakobenlere özgü siyasal hegemonya, yani burjuva-aydınlar ile halk arasında bağlaşma "ulusal-halksal" görüşüne sahiptir; ekonomide (Gioberti'nin ekonomideki düşünceleri belirsiz, ama ilginçtir) ve, edebiyat alanında saygınlığını yitirme tehlikesi daha az olduğu için, fikirlerinin daha seçik ve daha somut oldukları edebiyatta (kültürde) gösterdiği işte budur. *Rinnovamento*'da (İkinci kısım, "Yazarlar" bölümü): "Bir edebiyat halksal olmadan ulusal olamaz" diye yazar" (Ris., p.145).

tüm bir tarihsel dönem var mıdır ya da böyle bir dönem tasarlanabilir mi?

Vico'nun kanısınca bir "Tanrı kurnazlığı" olan "restorasyon"lar üzerine dinamik bir yargıda bulunmak gerekir. İşte bir sorun: Cavour'un pasif devrim-mevzi savaşının temsilcisi, Mazzini'nin de halk girişkenliği-hareket savaşının temsilcisi oldukları Cavour-Mazzini savaşımında, her ikisi de tastamam aynı ölçüde gerekli değil midirler? Bununla birlikte, Mazzini'nin görevinin⁷ ne olduğunu anladığı için, Cavour'un kendi görevinin (hiç değilse belli bir ölçüde) bilincinde olmasına karşın, Mazzini'nin ne kendi görevinin, ne de Cavour'un görevinin bilincine varmış gibi görünmediğini de göz önünde bulundurmamak gerekir; tersine, eğer Mazzini'nin böyle bir bilinci olsaydı, yani eğer düşler içinde yüzen bir havari değil de gerçekçi bir politikacı olsaydı (kısacası Mazzini eğer Mazzini olmasaydı), iki etkinliğin birbirine karışmasından doğan denge farklı ve Mazziniciliğe daha yakın olur: ve İtalyan devleti de daha az geri ve daha modern temeller üzerinde kurulmuş bulunurdu. Ve her tarihsel olay-

⁷Katıksız Jakoben geleneğin temsilcisi Buonarroti ile 1832'de bir bağlaşma antlaşmasını onaylayan Mazzini, sonra devrimci bir diktatordan gitgide uzaklaşır; ömrünün sonuna dek bu görüşe bağlı kalan Garibaldi ile anlaşmazlıklarının nedeni de, işte budur. Mazzini gerçi ileri burjuva sınıf konumlarını temsil eder, ama son çözümlemede bütün çevrelerin (toprak soylusu ile köylü, burjuva ile halk adamı, vb.) birlik ya da uzlaşmalarını öğütler. "Radikal" görüntülü zengin bir propagandaya karşın, sola çekilen bu sınır ilimliler'a doğru her türlü ilişki ve kaymayı olanaklı kılar. Gramsci'nin dediği gibi, Cavour'un bunu anlamış olduğu, Piyemonteli devlet adamının, Gramsci Enstitüsü'nün bir ders kitabında (*Storia Economica*, Roma, Editori Riuniti, 1955, Paolo Alatri'nin VIII. dersi, "Mazziniciliğin Sol Sınırı") alıntılanan, 1846 tarihli bir makalesinden anlaşılır: "İtalya'da demokratik bir devrimin hiçbir başarı şansı yoktur. Buna güven getirmek için, siyasal yeniliklerden yana olan partiyi oluşturan öğeleri çözümlemek yeter.

da, hemen her zaman benzer durumlar ortaya çıktığına göre, bu olgudan siyasal bilim ve sanatın herhangi bir genel ilkesinin çıkarılabilip çıkarılamayacağını da düşünmek gerekir. Gerçeklikte güçlerin önceki bileşimini gitgide değiştiren ve dolayısıyla yeni değişikliklerin döl yatakları durumuna gelen moleküler değişiklikleri yorumlama ölçütü, pasif devrim kavramına uygulanabilir (ve bunun doğrulanması da İtalyan Risorgimento'sunda görülebilir). Eylem Partisi'nin genellikle yeni öğelerinin (1848'den sonra) Cavourculuğa geçişlerinin, bir yandan yeni-Guelfciliği ortadan kaldırarak, öte yandan da Mazzinigi devrimi yoksullaştırarak (Garibaldi'nin duraksamaları, vb. de işte bu süreç içinde yer alır), ılımlı güçlerin bileşimini gitgide nasıl değiştirdikleri, böylece İtalyan Risorgimento'sunda görülmüştür. Onun için daha sonra "transformizm" adı verilen ve tarihsel gelişme biçimi olarak kendisine verilmesi gereken önem şimdiye değin açıklığa kavuşturulmamış gibi görünen olayın kökensel evresidir bu öğe.

Bu kavramı açıklarken, Cavour'un kendi görevini, Mazzini'nin görevi üzerinde eleştirel bir bilince sahip bulunduğu ölçüde bilmesine karşın, Mazzini'nin kendi öz görevi üze-

Kimi ender kentsel nüfus toplulukları dışında, ülkenin eski kurumlarına son derece bağlı bulunan yığınlar içinde büyük bir sevgiyle karşılaşmaz bu parti. Gücü büyük ölçüde orta sınıfa, ve kısmen de, yüksek sınıfa dayanır. Oysa her ikisinin de korunacak ve savunulacak çıkarları vardır... Toplumsal düzenin korunmasında bu denli güçlü çıkarları bulunan sınıflar üzerinde, *Giovine Italia*'nın yıkıcı öğretileri etkili olamaz. Bundan dolayı, gençler bir yana bırakılırsa... İtalya'da mutsuzluk içinde buruklaşmış bir mezhebin yücelttiği ilkeleri uygulamaya ciddi olarak yatkın ancak çok küçük bir sayıda kimse bulunduğu ileri sürülebilir. Eğer toplumsal düzen gerçekten tehdit edilseydi, eğer toplumsal düzenin dayandığı büyük ilkeler gerçek bir tehlikeyle karşılaşılsalardı, hiç kuşku yok, en kararlı muhaliflerin büyük bir bölümünün, tutucu parti saflarında yer alacakların ilk sıralarında bulundukları görülmüştü."

rinde de güçsüz bir bilince sahip bulunmasını, gerçeklikte Cavour'un görevi üzerindeki yetersiz bilincine ya da bilinçsizliğine borçlu bulunduğu gerçeği üzerinde direnmek gerekir: (Milano'da Beş Gün'ü⁸ izleyen dönemdeki ve başka durumlardaki) duraksamaları ile, sonunda Piyemonte politikasından başka kimsenin işine yaramayan mevsimsiz girişimleri de işte bundan ileri gelir. Diyalektik karşıtlığın her öğesinin tümüyle kendi olmaya çalışması ve kendi tüm siyasal ve moral öz "kaynaklarını" savaşıma sokması gerektiği, ve gerçek bir diyalektik aşmanın ancak böyle olabileceği yolunda, *Felsefenin Sefaleti*'nde konmuş bulunan, diyalektiğin ne biçimde anlaşılması gerektiğine ilişkin, ve ne Proudhon, ne de Mazzini tarafından anlaşılmış teorik sorunun bir açıklamasıdır bu. Bu ilkenin ne Gioberti, ne de pasif devrim ya da "devrim-restorasyon" teorisyenleri⁹ tarafından daha çok anlaşıldığı söylenecek, ama bir başka sorundur bu: teorik anlayışsızlık, bu sonuncularda, tezi kendi bütün öz olanaklarını, sonunda diyalektik karşıtlıkta "aşılma"sına izin vermemek üzere, antitezin bir bölümünü de kendisine katma başarısını gösterecek derecede geliştirme zorunda bırakan zorunlulukların pratik dışavurumundan başka bir şey değildi; gerçeklikte, antitezin sözde temsilcilerini de kendine katana değin, kendi tüm savaşım olanaklarını yalnızca tez geliştirir: pasif-devrim ya da devrim-restorasyon, işte tastamam buna dayanır. Siyasal savaşımın "hareket savaşı"ndan "mevzi savaşı"na geçiş sorunu-

⁸Radetsky'nin Avusturyalı birliklerine karşı Milano devrimci ayaklanmasına (18-23 Mayıs 1848) geleneksel olarak verilen ad (Beş Gün); kentin topa tutulmasına karşın, Milanolular Radetsky'yi geri çekilme zorunda bırakmışlardı.

⁹Marksist araştırmacılar tarafından 1848 üzerine yazılanları incelemek gerekecek, ama bu yandan da beklenecek çok şey yok gibi görünüyor. Örneğin İtalyan olayları, ancak Bolton King'in, vb., kitaplarının ışığında incelenmişlerdir. (Gramsci'nin notu.)

nu, kuşkusuz açıklamanın bu noktasında düşünmek gerekir. Avrupa'da 1848'den sonra kendini gösterdi bu sorun ve ne Mazzini tarafından anlaşıldı, ne de Mazziniciler tarafından; oysa kimi başkaları anladılar onu: Aynı geçiş 1871'den sonra da kendini gösterdi, vb. Militer savaşlar bir örneğini göstermedikleri, ama tersine, militer öğretiler hareket savaşını yönünde geliştikleri için, Mazzini gibi adamların o dönemde bu sonucu anlamaları güçtü: Hareketin militer teorisyeni olan Pisacane'de bu yönde belirtilerle karşılaşılıp karşılaşılmadığınıysa, incelemek gerekecek.

Pisacane'yi, geleneksel konumları aşma yolunda, Eylem Partisine yalnız biçimsel değil, ama özsel bir içerik kazandırmaya kalkışan tek kişi olduğu için de incelemek gerekecek. Ve bu tarihsel sonuçları elde etmek için, Mazzini'nin bir saplantı durumuna getirircesine, yani bir gerçekçi olarak değil, ama bir din yayıcısı olarak düşündüğü gibi, kesin bir halk ayaklanmasının zorunlu olduğundan da söz edilmesin. Yoğun (bir noktada toplanmış) ve eşzamanlı ayaklanma biçiminde olanaklı olmayan halk müdahalesi, "dağınık" ve kılcal dolaylı baskı biçimi altında da gerçekleşmemişti. Oysa, tersine, olanaklıydı bu ve birinci biçimin gerekli öncülü olurdu. Yoğun ya da eşzamanlı biçim, zamanın militer teknigince olanaksız kılınmıştı, ama ancak kısmen; yani, halk tutkularını uyandırmak ve onların eşzamanlı yoğunlaşma ve patlamalarını olanaklı kılmak üzere, organik olarak öngörülmüş, uzun soluklu ideolojik bir hazırlıkla yoğun ve eşzamanlı biçime öngelinmediği ölçüde vardır olanaksızlık.

1848'den sonra, başarısızlığa öngelen yöntemlerin bir eleştirisi yalnız İlimliler tarafından yapıldı, ve gerçekten de tüm devrim kendini yeniledi, yeni-Guelfcilik ortadan kaldırıldı, başta gelen yönetim görevlerine yeni insanlar geçtiler. Mazzinicilik tarafından, tersine, ya hiçbir özeleştirilmedi, ya da tasfiyeci özeleştirilmedi, şu anlamda ki, birçok öge Mazzini'yi yüzüstü bırakıp, Piyemonte partisi-

nin sol kanadını oluşturdu; tek "ortodoks", yani içerden girilmiş girişim olarak, Pisacane'nin denemeleri görüldü. Ne var ki, bu denemeler de, hem de Mazzini'nin kendisinin Pisacane'nin İtalyan ulusal devriminin "stratejik bir anlayışına" sahip bulunduğunu kabul etmesine karşın, hiçbir zaman yeni bir organik politika platformu durumuna gelmediler. [1933]

İtalyan Risorgimento'sundaki "pasif devrim-mevzi savaş" ilişkisi, başka görünümeler altında da irdelenebilir. Bu görünümelerden, biri "personel", öbürü "devrimci toplanma" olarak adlandırılabilir ikisi, çok önemlidir. "Personel" görünümü, Dünya Savaşı sırasında bir yandan muvazzaf subaylarla yedek subaylar, ve öte yandan da silah altına alınan erlerle gönüllü-arditiler arasındaki ilişkilerde kendini gösteren şeye benzetilebilir. Risorgimento'da, eylem sırasında (1848) işe yaramaz ya da hemen hemen yaramaz oldukları anlaşılan, ve 1848-49'da da, dağınık, düzensiz, deyim yerindeyse "o anda oluşan", ama gene de, kendiliğinden ya da hemen hemen kendiliğinden ortaya çıkan (her ne olursa olsun İlimli Parti'ninki gibi daha önce oluşmuş bulunan kuruluşlara yabancı) önderleri izleyerek, İlimliler'in kazandıklarından kuşkusuz daha büyük başarılar kazanan (Roma ve Venedik Cumhuriyetleri gerçekten dikkate değer bir direnme gücü gösterdiler¹⁰) Mazzinici-demokratik

¹⁰1848 İtalyan devrimlerinin Avusturya'nın yeniden fethi karşısındaki çökmesi sırasında, Roma ile Venedik, kendilerini direncin en uzun sürdüğü ve en zorlu olduğu iki nokta olarak göstermişlerdi. Avusturya orduları tarafından kuşatılmış ve Piyemonte'nin Novare'deki yıkılışından sonra umutsuz bir durum içinde bulunan Venedik, Daniel Manin'in yönetimi altında, 22 Ağustos 1849'a değin, beş ay boyunca direndi: dillere destan oldu bu direnç. Garibaldi'nin kendisi tarafından yönetilen ve 1 Temmuz'a değin dayanan Roma direnişi de bir o denli kahramancaydı. Mazzini bir halk devrimine dayanmakta duraksar ve görüşmeleri yeğlerken, her iki durumda da savaşımın

halk dalgası tarafından bastırılan düzenli, organik, geleneksel, vb., siyasal partiler, muvazzaf subayların karşılığı-nı oluşturdular. 1848'i izleyen dönemde, biri düzenli öbürü "gökten inme" *Icarismatical* iki güç arasındaki ilişki, Cavour ile Garibaldi yöresinde kuruldu ve, bu sonuca sonradan Cavour tarafından elkonmuş bulunmasına karşın, sonuçların en büyüğünü de verdi.

Bu görünüm öbürüyle, "toplanma" görünümüyle sıkı bir ilişki içindedir. Mazzinici girişimlerin, karşısında her zaman başarısızlığa uğrayacakları teknik güçlüğü, "devrimci toplanma" güçlüğü'nün ta kendisi olduğunu görmek gerekir. Bu bakımdan, Savoie'nin önce Ramorino, sonra da Bandiera kardeşler, Pisacane, vb. tarafından istila girişimlerini¹¹, 1848'de Milano'da ve 1849'da Roma'da Mazzini'nin karşısına çıkan ve onun örgütlenme gücünü gösteremediği durumla karşılaştırmalı bir biçimde irdelemek ilginç olurdu. Bir avuç insan tarafından gerçekleştirilen bu girişimler, daha başlangıçta ezilmeye yargılıydılar, çünkü, bir araya gelmiş ve özgürce devinebilen (yani geniş bir halk devrimi biçiminde hiçbir karşı komayla karşılaşmayan) gerici güçlerin, Ramorino, Pisacane, Bandiera tipi girişimleri eze-mediklerini görmek, hatta bu girişimler çok daha iyi hazırlanmış olsalardı bile, şaşırtıcı olurdu. İkinci dönemde (1859-1860), "devrimci toplanma"¹², Garibaldi'nin Binleri'nin top-

sertliği. Venedik'te Manin, Roma'da Garibaldi gibi, ileri öğelerin yönetiminden ileri gelir.

¹¹Ramorino Savoie'yi 1834'te istilaya girer. Bandiera kardeşler 1843'te Kalabriya'ya çıkarlar. Pisacane de 1857 Haziran'ında Salerno yakınlarına çıkarma yapar.

¹²Garibaldi tarafından yol açılan devrim, bir ilk uğrakta her ne denli Cavour'un planlarına yardımcı olursa da, sonradan onun tüm ılımlı ve kralcı görüşünü tehlikeye düşürebilirdi. Bu yüzden, Cavour, kendi yeni İtalyan devleti görüşünü zorla kabul ettirmek için, iç savaş karşısında gerilememekte kararlıydı; bir başka deyişle, Garibaldi'nin girişiminin tüm bir siyasal ve toplumsal düzeni tehlikeye düşürdüğünü açıkça görüyordu.

lanması gibi, bir yandan Garibaldi'nin Piyemonte devlet-güçleri içinde yer alması, öte yandan da İngiliz donanması-nın gerçekte Marsala çıkarmasına, Palermo'nun alınması-na yardımcı olması ve Bourbonlar'ın donanmasını etkisiz-leştirmesi¹³ ile olanaklı duruma geldi. Beş Gün'den sonraki Milano'da olsun, Cumhuriyet durumuna gelen Roma'da olsun, Mazzini organik toplanmalar için talim yerleri oluşturma olanağı bulabilirdi; ama bunu aklından bile geçirmedi, ve onu Roma'da Garibaldi ile karşı karşıya getiren anlaşmazlığın da, Milano'da Cattaneo ile Milano demokratik grubu karşısındaki yararsızlığının da nedeni, işte budur.

Ne olursa olsun, Risorgimento sürecinin gelişmesi, her ne denli derme çatma, kendiliğinden, vb. önderler tarafından yönetilen "demagojik" yığın devriminin büyük önemini su yüzüne çıkarmışsa da, bu sürecin geliştirilmesi, gerçeklikte organik geleneksel güçler tarafından, yani başlarında usa yatkın bir biçimde, vb., hazırlanmış önderlerin yer aldığı uzun zamandan beri kurulmuş bulunan partiler tarafından yeniden ele geçirilmiştir. Bu tipten bütün siyasal olaylarda hep aynı sonuca varılmıştır (Fransa'da Orleanlıların radikal, demokratik halk güçlerini yendikleri 1830'da da, gerçekte Napoléon'un son çözümlemede Jakoben küçük-burjuva güçlere karşı organik burjuva güçlerin yengisini simgelediği 1789 Fransız Devriminde de, hep böyle olur.) Dünya savaşı sırasında, eski subayların yedek

¹³Garibaldi ile "Binler" in, Sicilya'yı Bourbonlar Krallığından kurtarmak üzere, 11 Mayıs 1860 günü Marsala'ya çıkmasına ve İngiliz Hükümeti'nin kaypak tutumuna anıştırma; Avusturya her ne denli öfkelenmişse de, Palmerston ve İngiliz hükümeti daha çok çıkarmadan yanadırlar ve "yardımcı olurlar" ona; İngilizler, kendi "ulusal grup"larını korumak için —gemileri kenti topa tutmaya hazırlanan— Bourbonlar'la uzun görüşmelerde bulunurlar, ve Napoli gemileri harekete geçmeye hazırlandıklarında da, Garibaldiciler çoktan karaya çıkmış bulunurlar.

subaylara oranla ağır basmaları, vb. gibi. Her ne olursa olsun, radikal halk güçlerinde karşı tarafın kendine saptadığı görev üzerine bir bilincin eksikliği, onların kendi öz görevleri üzerinde de tam bilinç sahibi olmalarını ve, dolayısıyla, sonal güçler dengesinde, müdahalelerinin gerçek ağırlığına uygun bir oranda ağır basıp, daha büyük bir ilerleme ve daha modern istemler temelinde, daha ileri bir sonuç sağlamalarını hep engellemiştir.

Hep "pasif devrim" ya da "devrim-restorasyon" konusunda, kimi tarihyazımsal akımlarda tarihsel olayın nesnel koşullarıyla öznel koşulları arasındaki ilişkiler sorunu olarak adlandırılan sorunun, İtalyan Risorgimento'sunda doğru terimlerle konmasının gerektiği de belirtilmelidir. Basit bir açıklayıcı ayırmadan başka bir şey söz konusu olmadığı ölçüde, eğer nesnel koşullar varsa, sözümona öznel koşulların da varılmaktan geri kalamayacakları, sanırım açıktır: öyleyse öznel güçlerin ve yoğunluklarının ölçüsü üzerine, dolayısıyla da karşı karşıya gelen öznel güçler arasındaki diyalektik ilişki üzerine dönebilir tartışma.

Sorunun tarihsel-siyasal terimlerle değil de, "anlıkçı" ("*intellectualistes*") terimlerle konmasından kaçınmak gerekir. Savaşım terimlerinin anlıksal "açıklığı" elbette gereklidir. Ama, yaygın tutku durumuna geldiği ve güçlü bir istencin ilk koşulu olduğu ölçüde siyasal bir değer taşır bu açıklık. Şu son zamanlarda, Risorgimento üzerindeki birçok yayında, işlerin iç yüzünü açıkça gören, vb., önemli kişilerin var oldukları "açıklandı" (Ornato'nun Piero Gobetti¹⁴ tarafından yapılan değerlendirilmesini anımsayınız),

"Tutumları ve kültürel girişimleri Croce'nin yüzyıl başında yolunu gösterdiği "liberalizme" en büyük açılışı simgeleyen Piero Gobetti üzerine, Gramsci'nin "Alcuni temi della questione meridionale", *Antologia gramsciana*, p.230-233 içinde, ona ayırdığı sayfalara bakınız. *Ordine nuovo* ile Torinolu komünistler her ne denli "Giustino Fortunato ile B. Croce'nin etkisi altında kalmışlarsa da, gene de bu gelenekten tam bir ko-

ama bu "açıklamalar", tam da açıklama oldukları için, birbirlerini çürütüyorlar; bugün bir "geçten sonra morhaba" biçimini simgeleyen bireysel zirvalamalardan başka bir şeyin söz konusu olmadığını gösteriyor bu açıklamalar. Gerçekten de, hiçbir zaman güncel gerçeklikle boy ölçüşmemiş, hiçbir zaman yaygın ve etkili halksal-ulusal bilinç

puşu simgelerler". Proletarya ile, yönelimlerini önemli ölçüde değiştirdikleri kimi sol aydın çevreler arasında aracı hizmetini görürler bu komünistler. "Komünist olmayan ve herhalde hiçbir zaman da olmayacak olan, ama proletaryanın toplumsal ve tarihsel konumunu kavramış ve artık bu ögeyi bir yana bırakmadan düşünmeyi başarmış bulunan" P. Gobetti'nin durumu da budur. Gobetti yaşayan dünya ile ilişki kurmuştur ve "entelektüel dürüstlüğü, kendini beğenmişlik ve her türlü bayağılık yokluğu", proletarya üzerindeki geleneksel yargıların yanlışlığını gösterecektir ona. "Kimileri iyi niyetle ve namusluca, kimileri de kötü niyetle ve namussuzca, her yerde Gobetti'nin gizli bir komünistten, eğer Komünist Parti'nin değilse, en azından *Ordine Nuovo*'nun bir ajanından başka bir şey olmadığını yineliyorlardı." Gramsci O.N. grubunu *Rivoluzione liberale* fikir akımına karşı savaşım vermemekle suçlayanları yanıtlar: "Gobetti ile savaşamazdık biz, çünkü o, hiç değilse genel olarak savaşılmaması gereken bir devrimi simgeliyordu". Eğer Gobetti'nin: 1. 1919-1920'de proletarya diktatöresinden yana olan Kuzeyli aydınlarla; 2. Kuzeyli proletaryayı "Güney sorunu"na karıştıran Güneyli aydınlarla pratik olarak bağ kurmaya yaradığı görülmezse, sınıflar savaşımı içindeki işlevleri hiçbir zaman anlaşılamaz bu aydınların. Gerçi *Rivoluzione liberale* komünist değildi, ama "aydınlar yavaş yavaş gelişirler... çünkü bir halkın tüm kültürel gelenegini simgeler ve onun tüm tarihini özetlemek ve bileştirmek isterler." Geleneksel tipe hâlâ bağlı bulunan aydınardan istenecek bu kopuş, saçmadır. "Aydınlar yığını içinde, organik nitelikte bir çatlağın ortaya çıkması... ve proletaryaya yönelik bir sol eğilimin oluşması önemli ve yararlıdır. Proleterler ile köylü yığınları arasındaki bağlaşma, proletarya ile Güneyli köylü yığınları arasındaki bağlaşma kadar çok gerektiriyor bu oluşmayı". Gobetti kendini, işte yaşamını bile feda etmekten çekinmediği bu göreve vermiştir.

durumuna gelmemişlerdir bunlar. Eylem partisi ile İllımlı Parti arasında, Risorgimento'nun gerçek "özel güçler"ini hangisi simgelemiştir? Elbette İllımlı Parti, ve elbette Eylem Partisi'nin görevinin de bilincinde olduğu için: işte bu bilinç nedeniyledir ki onun "özelliliği" üstün ve daha kesin bir nitelikteydi. Tam bir erbaşa yaraşacak gibi de olsa, Victor-Emmanuel II'nin: "Eylem Partisi torbada keklik" deyiminde, tüm Mazzini'den daha çok tarihsel-siyasal anlam vardır. [1933]

"KOLEKTİF İNSAN" YA DA "TOPLUMSAL UYGUNCULUK"¹ SORUNU

Ereğin her zaman daha yüksek yeni uygarlık tipleri yaratmak, en büyük halk yığınlarının "uygarlık" ve ahlâklılığını, ekonomik üretim aygıtının sürekli gelişme zorunluluklarıyla ilişkilendirmek, dolayısıyla hatta fizik olarak da yeni insanlık tipleri hazırlamak olan devletin eğitici ve oluşturucu görevi. Ama her birey kolektif insana katılmayı nasıl başaracak ve, eğer onların onasma ve işbirliklerinin sağlanması ve zorunluluk ile zorlamanın "özgürlük" duru-

¹Uygunculuk (conformisme) üzerine, Machiavelli, pp.150-151'e bakınız: "Uygunculuk eğilimi çağdaş dünyada eskisinden daha yaygın ve daha derindir: düşünme ve davranma biçiminin birörnekleşmesi ulusal ve hatta anarşasal boyutlar kazanır. Kolektif insanın ekonomik temeli: Büyük fabrikalar, Taylorizasyon, rasyonalizasyon, vb. (...) Toplumsal "uygunculuk" sorununun yeni olmadığını ve kimi aydınlar tarafından atılan tehlike çığlıklarının da yalnızca komik olduklarını belirtmek gerekir. Uygunculuk her zaman vardı; bugün "iki uygunculuk" arasında bir savaşım, yani bir hegemonya savaşımı, bir sivil toplum bunalımı söz konusudur. Toplumun eski entelektüel ve moral yöneticileri toprağın ayakları altından kaydığını seziyor, "vaaz"larının gerçekten "vaaz", yani gerçekliğe yabancı bir söylem, içeriksiz biçim, ruhsuz hayalet durumuna geldiğini anlıyorlar; umutsuzluklarının ve gerici ve tutucu eğilimlerinin

muna getirilmeleri isteniyorsa, bireyler üzerinde eğitsel baskı nasıl uygulanacak? Bir "hukuk" sorundur bu — bugün "hukuksal bakımdan duyarsız"² formülü içine giren ve, sıkı sıkıya belirlenmiş "yaptırımlar" ve "yükümlülükler" olmaksızın işleyen, dolayısıyla kolektif bir baskıda bulunmayan ve törelerin, düşünce ve davranış biçimlerinin hazırlanmasında, ahlâklılıkta, vb., nesnel sonuçlara erişmeyen sivil toplum alanına giren etkinlikleri de kapsayarak, kavramı genişletilecek bir "hukuk" sorunu.

1789'dan Thermidor'a değin süren Jakoben deneylerin bilimsel biçimde hazırlanmış dışavurumu olarak 1848'den önce doğmuş bulunan ve "sürekli devrim" adı verilen siyasal kavram. Henüz ne büyük yığınsal siyasal partilerin ne de büyük ekonomik sendikaların varoldukları, ve toplumun henüz, birçok bakımlardan, deyim yerindeyse akışkanlık durumunda bulunduğu bir tarihsel dönemin öz malı olan formül: Kırın daha geri niteliği, devlet politikasının

nedeni budur: çünkü temsilcisi oldukları özel uygarlık, kültür, ahlâklılık biçimi dağılıyor; tüm uygarlık, tüm kültür, tüm ahlâklılık için ölüm çığlıkları atıyor, devletten bastırıcı önlemler almasını istiyor, gerçek tarihsel sürecin kıyısında direnme toplulukları oluşturuyor, böylece de bunalımın süresini uzatıyorlar; çünkü bir yaşama ve düşünme biçiminin çöküşü bunalımsız olamaz. Hazırlanmakta olan yeni düzenin temsilcileri de, üstelik, "rasyonalist" eski düşmanlığıyla, ipe sapa gelmez ütopyalar ve planlardan söz ediyorlar. Nedir hazırlanmakta olan yeni dünyanın başvurma noktası? Üretim dünyası, emek. Yaratılacak moral ve entelektüel kurumların ve yayılacak ilkelerin bütün çözümlemelerinin temelinde en büyük yararcılık (utilitarisme) bulunmalıdır: kolektif ve bireysel yaşam, üretim aygıtının en yüksek verimi ereğiyle örgütlenmelidir. Ekonomik güçlerin yeni temeller üzerinde gelişmesi ve yeni yapının derece derece kurulması, ister istemez ortaya çıkıverecek çelişkileri temizleyecek ve, temelde yeni bir uygunculuk yaratıldığı için, yeni özdisiplin, yani dolayısıyla, bireysel özgürlük olanakları sağlayacaklardır."

²Yasanın herhangi bir yaptırım öngörmediği eylemler.

gerçek yönetiminin tekeli aşıya yukarı saltık biçimde elinde tutan kentlerin (ya da açıkça bir tek kent: Fransa için Paris) çok düşük oranı; görel olarak az gelişmiş bir devlet aygıtı ve sivil toplumun devlet etkinliğine göre daha büyük özerkliği; belirli bir militer güçler ve ulusal silahlanma sistemi; dünya pazarı ekonomik ilişkileri karşısında ulusal ekonomilerin daha büyük özerkliği, vb. anlamına gelir toplumun henüz akışkanlık durumunda bulunması. 1870'i izleyen dönemde, Avrupa'nın sömürgeci yayılmasıyla birlikte, bütün bu öğeler değişir, devletin örgütlenme ilişkileri, iç ve dış alanda, daha karmaşık ve daha yoğun bir duruma gelir ve 1848'in "sürekli devrim" formülü de değişikliğe uğrar ve "sivil hegemonya" formülünde kendi aşılmasını (*dépassement*) bulur. ["Sürekli devrim" formülü, "sivil hegemonya" formülü tarafından aşılar. - ç.] Militer sanatta ne olduysa, politik sanatta da o olur: Hareket savaşı gitgide daha çok mevzi savaşı durumuna gelir, ve bir devletin bir savaşı, barış zamanında onu bütün ayrıntıları ve bütün teknik görünüşleriyle hazırladığı ölçüde kazandığı söylenebilir. Modern demokrasilerin yoğun yapısı, ister devlet örgütlenmesi olarak, ister sivil yaşamda etkinlik gösteren dernekler bütünlüğü olarak düşünölsün, politika sanatı alanında, mevzi savaşındaki "siperleri" ve sürekli cephe tahkimatını oluşturur: eskiden "tüm" savaş olan hareketi, yalnızca "kısmi" bir şey durumuna getirir, vb.

Başka yerlerde aşılmış ve çağdaş duruma gelmiş bulunan biçimlerin henüz yürürlükte oldukları geri ölkeler ya da sömürgeler için değil, ama modern devletler için ortaya çıkar bu sorun. İdeolojilerin değeri sorunu da (Malagodi-Croce Polemiğinin³ koyduğu biçimiyle) —Sorel'gil "söylen" üzerine, Croce'nin "tutku"ya karşı dönebilecek düşünceleriyle birlikte— bir siyasal bilim kitabında irdelenmelidir. [1932-33]

³Croce, *Conversazioni critiche*, dizi IV, Bari, 1932 içinde, p.143-146'ya bakınız.

HEGEMONYA (SİVİL TOPLUM⁴) VE KUVVETLER AYRIMI

Kuvvetler ayrımı ile bunun gerçekleşmesi için yapılan bütün tartışmalar ve bu ayrımın ortaya çıkmasından doğan hukuksal dogmatik, kimi aydın kategorilerinin (devletin dolaysız hizmetindeki kategoriler, özellikle sivil ve militer bürokrasi) henüz eski egemen sınıflara aşırı bağlı bulunmaları olgusuyla yol açılmış belli bir kararsız sınıflar dengesi içinde, belirli bir tarihsel dönemin sivil toplumu ile politik toplum arasındaki savaşımın sonuçlarıdır. Bir başka deyişle, toplumun içinde kendini gösteren şey, Kilise'yi (sivil toplumun gitgide daha önemsiz bir öğesinden başka

"Hukuksal koşullar ve siyasal biçimler ne kendi başlarına açıklanabilirler, ne de insan tininin genel evrimi denilen şeyle; tersine, 18. yüzyıl İngiliz ve Fransızlarının örneğini izleyen Hegel'in, cinsil bir adla, "sivil toplum" dediği madde yaşam koşulları içindedir onların temeli; ve sivil toplumun örgenbilimini de ekonomi politikte araştırmak gerekir (Marx, *Préface à Contribution à la Critique de l'économie politique*, p.4. *Ekonomik Notlar'da* (M.S., p.266-267). Gramsci, bir yapı değişikliğinin kendini gösterdiği uğraşı irdelerken, devletle sivil toplum arasındaki ilişkiyi açıkça belirtir: Yapı değiştiği zaman, egemen grubun temsilcileri egemenliklerini güç aracıyla sağlama (devlet-diktatora), sivil toplum değişikliğini güç aracıyla kabul ettirme, sivil toplumu yeni yapıyla ilişkilendirme ve böylece hegemonya ya da (kültürel, entelektüel, moral) "yönetimi" olanaklı kılan nitelikçe farklı bir homo economicus ya da tip yurttaşa yol açma zorunda kalırlar: "Ekonomik yapı ve, yasama ve zorlamasıyla birlikte devlet arasında, sivil toplum yer alır, ve bu sivil toplumun da, yalnız yasanın ya da bilginlerin kitaplarının kâğıdı üzerinde değil, ama somutta ve köktenci bir biçimde dönüşmesi gerekir; sivil toplum ile ekonomik yapı arasında usa yatkın bir ilişki kurma olanaklarını veren bir alettir devlet; ama devletin bunu yapmayı "istememesi". bir başka deyişle, devleti ele geçirenlerin ekonomik yapıda ortaya çıkmış bulunan değişikliğin temsilcileri olmaları gerekir. Sivil toplumun yeni yapıya propaganda ve inandırma yoluyla

bir şey olmamasına karşın) tüm sivil toplumun, Devleti de belirli bir gelişme aşamasını, belirli bir durumu, sürekli bir biçimde güçlendirip sürdürmeyi gözetken her türlü girişimin temsilcileri olarak gören Croce'nin, "Kilise ile Devlet arasındaki sürekli çatışma" adını verdiği şeydir. İşte bu anlamda Kilise de Devlet durumuna gelebilir ve çatışma kendini laik ve laikleştirici sivil toplumla, Devlet-Kilise arasında gösterebilir (Kilise, Devletin, —tekeli Kilise tarafından temsil edilen "sivil toplum" bölgesinin destekleriyle daha da iyi payandalamak için Kilise'yi kendi bünyesine alan belirli bir ayrıcalıklı grup tarafından tekelleştirilen politik toplumun— tamamlayıcı parçası durumuna geldiği zaman olur bu).

Politik ve ekonomik liberalizm için kuvvetler ayrılığının özel önemi: Tüm liberal ideoloji, güçlü ve güçsüz yanlarıyla, kuvvetler ayrımı ilkesinde toparlanabilir, ve liberalizmin güçsüzlük kaynağının da ne olduğu ortaya çıkar: bürokrasidir bu, yani zorlama gücünü kullanan ve, belli bir uğrakta, kast durumuna dönüşen yönetici personelin açık seçikleşmesi (*cristallisation*). Bütün görevlere seçimle gelmesi yolundaki halk istemi işte bundan doğar, liberalizmin aşırı noktası ve aynı zamanda da yok olmasıdır bu istem (sürekli Kurucu Meclis ilkesi, vb.; Cumhuriyetlerde, devlet başkanının devirli seçimi bu ilksel halk istemine aldatıcı bir doyum sağlar.)

Kuvvetler ayrılığında devletin birliği: Sivil topluma da-

uymasını, eski *homo economicus*un yaşadığı bütün saygınlıklarla birlikte toprağa gömülmeksizin ortadan kalkmasını beklemek, yeni bir ekonomik retorik biçiminden, boş ve sonu hiçbir şeye varamayacak yeni bir ekonomik moralizm biçiminden başka bir şey değildir". Sivil toplumla politik toplum arasındaki ilişkiler üzerine, bu bölümde yer alan "Ekonomizm'in Kimi Teorik ve Pratik Görünümleri" başlıklı irdelemenin 5 no'lu notuna bakınız (s. 101). Hegemonya konusunda, "Tarih Sorunları" başlıklı Birinci Bölüm'ün Ekler'ine (I) bakınız (s.73).

ha bağlı bir Parlamento, hükümetle parlamento arasında yer alan ve yazılı yasanın (hatta hükümete karşı) sürekliliğini simgeleyen yargı gücü. Elbette üç güç aynı zamanda politik hegemonyanın da organlarıdır, ama farklı bir ölçüde: 1) Parlamento; 2) Yargıçlık; 3) Hükümet. Halk üzerinde özellikle kötü bir izlenim uyandıran şeyin, adalet yönetimindeki düzensizlikler olduğunu da belirtmek gerekir: hegemonik aygıtın en duyarlı noktası, polisin ve politik yönetimin keyfe bağlı önlemlerinin de kendisine indirgenebilecekleri bu kesimde bulunur. [1930-32]

ENTERNASYONALİZM VE ULUSAL POLİTİKA

Giuseppe Bessarione'nin¹ politika bilim ve sanatının kimi özel konuları üzerine 1927 Eylül'ünde (sorular ve yanıtlar biçimi altında) yazdıkları. Açıklanması gereken konu, bence şudur: İster kurucusunun [Marx] dile getirişi içinde, isterse ve özellikle en son büyük teorisyeni [Lenin] tarafından getirilen açıklamalar göz önünde bulundurularak olsun, (siyasal görünüşü içindeki) praksis felsefesine göre, uluslararası durum ulusal görünümü içinde nasıl incelenmelidir? Gerçeklikte, "ulusal" ilişki (belli bir anlamda) tek bir "özgün" birleşimin (*combinaison*) sonucudur ve, eğer egemenlik altına almak ve yönetmek isteniyorsa, birleşim işte bu özgünlük ve bu teklik bağlamında anlaşılmış ve tasarlanmış bulunmalıdır. Gelişmenin enternasyonalizm yönünde gerçekleştiği, ama çıkış noktasının "ulusal" olduğu kesindir, ve yola da işte buradan çıkmak gerekir. Ama bakış açısı enternasyonaldır ve ancak enternasyonal olabilir. Bundan ötürü de uluslararası sınıfın uluslararası bakış açısı ve uluslararası yönergeler göre yönetip geliştireceği ulusal güçler bileşimini çok yakından irdelemek gerekir. Yönetici sınıf, kendisinin de bir bileştireni bulunduğu bu birle-

¹Stalin.

şimi ancak doğru olarak yorumlama koşuluyla yönetici sınıf adına hak kazanır, bu da onun, yönetici sınıf olarak, devinime belirli açılardan belirli bir yön vermesini sağlar. Leon Davidoviç² ile Bessarione arasında çoğunlukçu devinimin³ yorumlanması dolayısıyla patlak veren temel ayrılık, bence işte bir konu üzerine oturtulabilir. Ulusalılık suçlamaları, eğer sorunun özüne yöneliyorlarsa, budalacıdır. Çoğunlukçular tarafından 1902'den 1917'ye değin gösterilen çaba irdelenirse, bu çabanın özgünlüğünün, enternasyonalizme gerçekçi bir siyasal içerik kazandırmak üzere, enternasyonalizmi her türlü belirsiz ve (terimin kötü anlamıyla) salt ideolojik öğeden arındırmak olduğu görülür. Hegemonya kavramı, ulusal nitelikteki isteklerin kendisinde düğümlendikleri kavramdır, ve kimi eğilimlerin bu kavramdan neden söz etmedikleri, ya da şöyle bir dokunup geçmekle yetindikleri de kolay anlaşılır. Uluslararası nitelikte bir sınıf, sıkı sıkıya ulusal toplumsal katmanları (aydınlar), ve hatta çoğu kez daha da az ulusal, özerklikçi ve belediyece toplumsal katmanları (köylüler) yönettiği ölçüde, belli bir anlamda "ulusallaşmak" zorundadır, ve bu anlam da pek dar değildir, çünkü, dünya çapında planlı bir ekonominin koşulları oluşmadan önce, bölgesel birleşimlerin (ulus grupları bölgesel birleşimlerinin) çok çeşitli olabilecekleri birçok evreden geçmek zorunludur. Öte yandan, girişkenlik, barış ve dayanışmaya dayanan bir işbölümü planına göre kurma ereğini güden güçlerin eline kesin olarak geçmedikçe, tarihsel gelişmenin zorunluluk yasasını izleyeceğini de hiçbir zaman unutmamak gerekir. Ulusal-olmayan (yani her tikel ülkeye ayrı ayrı yönelmeyen) kavramların yanlış oldukları, olmayana ergiyle açıkça görülebilir. Birbirinden apayrı iki evrede edilgenlik ve devinimsizliğe götürmüşlerdir bu kavramlar: 1. Birinci evrede, kimse başlamak gerek-

²Trotski.

³Bolşevizm.

tiğine inanmıyordu, bir başka deyişle, herkes, eğer girişimi ele alırsa, yalnız kalacağını düşünüyordu; toplu bir devinim bekleyişi içinde, kimse kımıldamıyor, kimse devinimi örgütlemiyordu; 2. İkinci evre belki daha da kötüdür, çünkü çağdışı ve doğal olmayan (gerçekten de, hiçbir tarihsel evre aynı biçimde yinelenmez) bir "Napolyonizm" biçimi beklenir. Eski mekanizmin bu modern biçiminin teorik yetersizlikleri, bir dogma gibi sunulan cinsil (*générique*) bir öngöründen başka bir şey olmayan ve, olgular içinde kendini göstermemesi yüzünden, kendi kendini geçersiz kılan genel sürekli devrim teorisi tarafından maskelenmişlerdir. [1932-33]

DEVLET

Hegel'in "özel" devlet kuruluşu olarak partiler ve dernekler üzerindeki öğretisi. Bu öğretisi tarihsel olarak Fransız Devrimi'nin siyasal deneylerinden çıkarılmıştır ve anayasalcılığa (meşruiyetçiliğe) daha somut bir içerik kazandırmaya yarayacaktır. Hükümet edilenlerin onaşmasıyla hükümet etme, ama seçimler sırasında olumlandığı gibi cinsil ve belirsiz onaşmayla değil, örgütlenmiş onaşmayla hükümet etme: Devlet onaşmayı sağlamıştır ve ister, ama, gene de yönetici sınıfın özel girişkenliğine bırakılmış özel örgütler olan siyasal ve sendikal dernekler aracılığıyla, aynı zamanda "eğitir" de bu onaşmayı. Hegel, bir anlamda, anayasalcılığı daha o zamandan bu biçimde aşar ve, kendi partiler rejimiyle birlikte, parlamenter devletin teorisini kurar. Dernek anlayışı, zamanın çok sınırlı olan ve tamamlanmış tek örgütlenme örneğinden, "korporatif" (ekonomi üzerine eklenmiş politik) örgütlenme örneğinden başka bir örnek göstermeyen tarihsel deneyine göre, politik ile ekonomik arasında, henüz ancak belirsiz ve ilkel olabiliyordu.

Fransız Devrimi iki egemen tip (dernek tipi) gösterir: Önemli siyasal kişiler tarafından merkezileştirilmiş, "halk

topluluğu" tipinde, esnek örgütler olan klüpler¹; söz konusu siyasal kişiliklerin her birinin kendi gazetesini vardır. ve bu gazete aracılığıyla, klüp toplantılarında gazetesinin tezlerini destekleyen, çevrede pek tanınmamış, belli bir yandaş topluluğunun ilgi ve dikkatini uyanık tutarlar. Klüplere sürekli olarak gelip gidenler arasında, birbirlerini tanıyan, ayrı toplantılar yapan ve zamana ve karşı karşıya gelen somut çıkarılara göre şu ya da bu akımı desteklemek üzere toplantıların havasını hazırlayan kişilerin sınırlı ve ayıklanmış grupçuklarının da varolacakları kesindir.

1848'den önce İtalya'da o denli yaygın olan hükümet düşmanı gizli yeraltı örgütleri, Fransa'da, Thermidor'dan sonra, Jakobenliğin ikinci kuşaktan yandaşları arasında, dikkatli polis denetimi nedeniyle Napolyon döneminde binbir güçlük içinde; 1815'ten 1830'a değin, temelde oldukça liberal olan ve kimi saplantılardan uzak bulunan Restorasyon dönemindeyse daha bir kolaylıkla gelişeceklerdi. Siyasal halk alanının, önceki onbeş yıl içinde oluşmuş bulunan kuruluşların daha bir yer üstüne çıktıkları 1830 "*Trois Glorieuses*"ünde² dikkate değer görünen ayrımlaşması, 1815'ten 1830'a uzanan dönem içinde olgunlaşacaktı. 1830'dan sonra ve 1848'e değin, bu ayrım süreci yetkinleşir ve Blanqui ile Philippe Buonarroti'yle de oldukça yetkin örnekler verir.

¹Gramsci, ancak A.G. Bianchi'nin (Nuova Antologia'da, 1 Temmuz 1929'da yayımlanan) bir makalesi aracılığıyla tanıdığı De Molinari'nin kitabı: *Les Clubs rouges pendant le siège de Paris* [Paris Kuşatması Sırasında Kızıl Klüpler], Garnier, 1871, konusunda şöyle yazar: "Bu halk derneklerine sık sık girip çıkan kimseler tarafından yapılmış bulunan en garip tüm önerileri saptadığı için ilginçtir kitap... Ayrıca, Paris'in 1870'e değin, 1789 Devrimi tarafından yaratılan ve klüplerin en açık belirtilerini oluşturdukları politik biçimlerin büyüleyici etkisi altında nasıl kaldığını irdelemek için de yararlı olabilir, vb."

²"Üç Şanlı Gün". Paris halkının Charles X'u alaşağı ettiği 1830'un üç günü.

Marx'da daha canlı olan bu tarihsel deneyleri Hegel'in yakından görebilmesi güçtür³. [1929-30]

Burjuva sınıfı tarafından hukuk anlayışında ve, dolayısıyla, devletin işlevinde sağlanmış bulunan devrim, (hukuk ve devletin etik⁴ niteliği sonucu) özellikle uygunculuk (*conformisme*) istencine dayanır. Devrimden (Fransız Devriminden) önceki egemen sınıflar özsel olarak tutucuy-

³Bu olgular dizisi üzerine, ilk gereç olarak, Paul Louis'nin yayınlarıyla Maurice Block'un *Dictionnaire politique*'ine; Fransız Devrimi için, özellikle Aulard'a bakınız; Adler'in *Manifeste*'e yazdığı notlara da bakınız. İtalya için, Luzio'nun *Farmasönlük ve Risorgimento* üzerindeki kitabı, çok yararlı tutucu. (Gramsci'nin notu.)

⁴"Etik", Croce'de "politik"e çözümlenmesine bağlı bulunan terimdir; her iki terim, sürekli çatışmaları ("ideal anlamda" anlaşılan Devlet-Kilise çatışması) durmadan yeni birleşimlere yol açan devletin (moral ve yarar da denilen) iki zorunlu uğraşını birlikte tanımlarlar. Gramsci'nin önerdiği tanım da şudur: "Etik devlet konusunda daha usa yakın ve daha somut olarak söylenebilecek şey, bence şudur: en önemli işlevlerinden biri de büyük halk yığını, üretici güçlerin gelişme zorunluluklarına ve dolayısıyla egemen sınıfların çıkarlarına karşılık düşen belli bir kültürel ve moral düzeye (tipe) yükseltmek olduğu ölçüde, her devlet etiklidir. Eğitsel ve olumlu işlev olarak, okul; eğitsel, bastırıcı ve olumsuz işlev olarak da yargıevleri, bu anlamda devletin en önemli etkinlikleridir; ama, gerçeklikte, özel denilen ve egemen sınıfların politik ve kültürel hegemonya aygıtını oluşturan bir başka girişkenlikler ve başka etkinlikler çokluğu da bu ereğe yönelirler. Hegel'in anlayışı, burjuvazinin yayılma bakımından gelişmesinin sınırsız gibi görüldüğü bir dönemle ilgilidir, burjuvazinin etik niteliğini ya da tümelliğini olumlama olanağını da bu veriyordu: tüm insan cinsi burjuva olacaktır. Ama, gerçeklikte, egemenlik, vb.'nin yol açtığı iç bölünmelere bir son verme ve tekniko-moral nitelikte birlikçi bir toplumsal organizma yaratma ereğini güttüğü için, ancak devletin sonuyla kendi öz sonunu erişilecek erek olarak koyan toplumsal grup bir etik devlet kurabilir" (Mach, p.128).

dular, şu anlamda ki, öbür sınıfların kendilerinininkine organik bir geçişini hazırlama, yani kendi sınıfsal alanlarını "teknik" ve ideolojik olarak genişletme ereği gütmüyorlardı: kapalı kast anlayışı. Burjuva sınıf, onu kendi kültürel ve ekonomik düzeyine yükselterek, tüm toplumu kendi içinde eritmeye yetenekli, sürekli devinim durumunda bir organizma süsü verir kendine: devletin tüm işlevi dönüştürülmüştür: "eğitici", vb., durumuna gelir devlet.

Bir duraklama nasıl olabilir, salt güç olarak devlet, vb., anlayışına nasıl geri dönülebilir? Burjuva sınıf "doymuş"tur: yalnız yayılmakta artık daha başarısız olmakla kalmaz, ama dağılır da; yalnız yeni öğeleri kendi içinde eritemekle kalmaz, ama kendinden bir parçayı da içinden atar (ya da en azından dışarı atılanlar içeri alınanlardan çok daha kalabalıktırlar). Ensonu tüm toplumu kendi içinde eritmeye yatkın görünen ve aynı zamanda bu süreci dışavurmaya da yetenekli olan bir sınıf, devletin ve hukukun rollerinin olanakları tükendikten ve sivil toplum tarafından söğürüldükten sonra, yararsız bir duruma gelmiş bulundukları için sona erecekleri uğraşı da tasarlayacak derecede, bu devlet ve hukuk anlayışını yetkinliğe erıştırir. [1931-32]

Yaygın devlet anlayışının tek yanlı olduğu ve çok büyük yanlışlara götürdüğü, Daniel Halévy'nin, *Les Nouvelles littéraires*'de bir özetini okuduğum *Décadence de la liberté* adlı son kitabının⁵ bir irdelenmesiyle tanıtlanabilir. Halévy'ye göre, devlet, temsil aygıtıdır; ve Fransız tarihinin 1870'den günümüze değin en önemli olaylarının, bütün yurtaşlara tanınmış bulunan oy hakkından doğan siyasal örgenlerin girişimlerine değil, ama ya özel örgenlere (kapitalist şirketler, beyin takımları, vb.), ya da ülkede tanınmayan büyük memurlara, vb. bağlı bulunduklarını keşfeder

⁵D. Halévy, *Décadence de la liberté*, Paris, Grasset, 1931 ("Les Écrits").

Halévy. Ne ki, "devlet"ten yalnız hükümet aygıtının değil, ama "özel" hegemonya aygıtı ya da sivil toplumun da anlaşılması gerektiğinden başka ne anlama gelir bütün bunlar? Müdahale etmeyen, olayların ardından sürüklenen, vb. devletin, bu eleştirisinden, yürütmenin güçlendirilmesi, vb. ile birlikte, sağ diktatorial ideolojik akımın nasıl doğduğuna göz önünde tutmak gerekir. Bununla birlikte, onun da bu yola girip girmediğini görmek için, Halévy'nin kitabını okumak gerekirdi: evveliyatı (Sorel'e karşı, Maurras'ya karşı, vb., sevgi ve duygudaşlık) yüzünden, bu yola girmekte hiçbir teorik güçlükle karşılaşmazdı Halévy. [1930-32]

Curzio Malaparte⁶, *Hükümet Darbesi Tekniği* üzerindeki kitabının girişinde, "Herşey devlet içinde, devlet dışında hiçbir şey, devlete karşı hiçbir şey" formülünün, "Özgürlüğün olduğu yerde devlet yoktur" önermesiyle eşdeğerliliğini olumlar gibi görünür. Oysa bu son önermede "özgürlük" terimi, gündelik "siyasal özgürlük" ya da "basın özgürlüğü", vb. anlamında değil, ama "zorunluluğa" karşıt ve Engels'in zorunluluğun egemenliğinden özgürlüğün ego-

⁶Curzio Malaparte, *Technique du coup d'Etat*, Trad. Juliette Bertrand, Nouv. éd., Paris, Grasset, 1948; 1er éd: 1931; 1er éd. Italienne: Bompiani, 1948. Bu İtalyanca baskının önsözünde, Malaparte, *Komünist Manifesto*'nun (1848) yüzüncü yıldönümü dolayısıyla kitabının Fransa'da yeniden basılmış bulunduğunu belirtir. Gramsci özellikle "esteromani"sini (estero: yabancı) ve "ulusal-halksal" duyu yokluğunu eleştirdiği Malaparte üzerine sert bir yargıda bulunur. (bkz: *Letteratura e Vita Nazionale*, p.169-170). *Tecnica del colpo di Stato*'nun (1948) önsözünde Gramsci tarafından anılan kitap üzerine daha geniş bilgiler bulunacaktır. Ayrıca, (XIV, 7-8 ve 9, Temmuz-Ağustos ve Eylül 1957 sayılarında) *Rinascita* tarafından Palmiro Togliatti'nin bir girişiyile yayımlanan *Biografia di Curzio Malaparte*'ye de bakınız. Bu özyaşam öyküsünde komünizme karşı bir yakınlık duyma yönündeki evrimini de açıklar Malaparte.

menliğine geçiş üzerindeki önermesine uygun olarak anlaşılmıştır. Ama bu önermenin anlamını aklından bile geçirmemiştir Malaparte [1931-32]

Devletin (ve dar anlamda siyasal-hukuksal örgüt olarak anlaşılan devletin) işlevleri üzerindeki (ayrıca yüzysel) polemikte, "gece bekçisi devlet" deyimini, İtalyanca "jandarma devlet"e karşılık düşer, ve işlevleri kamu düzeni ve yasalara saygıyı korumakla sınırlı bir devleti belirttiği ileri sürülür. Bu rejim biçiminde (limit-varsayım olarak, kâğıt üzerinden başka hiçbir zaman hiçbir yerde varolmayan bu rejim biçiminde) tarihsel gelişmenin yönetiminin özel güçlere, kendisi de "devlet" olan, daha doğrusu devletin ta kendisi olan sivil topluma özgü bulunduğu üzerinde hiç durulmaz.

"Jandarma devlet" ya da "politik devlet"ten daha alaycı bir anlam taşıyan *gece bekçisi* deyimini, sanırım Lassalle'in deyimidir. Karşının "etik devlet" ya da genel olarak "müdahaleci devlet" olması gerekirdi, ama bu iki deyim arasında da ayrımlar vardır: etik devlet kavramı felsefeli ve entelektüel kökenlidir (aydınlara özgü: Hegel) ve, gerçeklikte, din-kilise örgütlenmesinin bir ortaçağ kalıntısını simgeleyen kozmopolitizm ve müdahalesinin tersine, daha çok devletin özerk, eğitsel ve moral etkinliğine yönelttiğine göre, *gece bekçisi* devlet kavramına da bağlanabilirdi bu etik devlet kavramı; müdahaleci devlet kavramı ise ekonomik kökenlidir ve, bir yandan korumacı akımlar ya da ekonomik ulusalcılık akımlarıyla, öte yandan da emekçi sınıfların kapitalizmin aşırılıklarına karşı "korunması"nı toplumsal ve feodal kökenli belli bir devlet personeline bırakma girişimiyle ilişkilidir (Bismarck'ın ve Disraeli'nin politikaları?).

"Ondokuzuncu yüzyılın son üçte birinin iki büyük tutucu devlet adamı olan Bismarck ile Disraeli, birçok bakımdan, ge-

Bu çeşitli eğilimler çeşitli biçimlerde birleşebilirler ve gerçekte birleşmişlerdir de. Elbette liberaller ("ekonomistler") "*gece bekçisi* devlet"ten yanadırlar ve "oyunun" ve oyun kurallarının "dürüstlüğü"nü koruyucusu bir devletle birlikte, tarihsel girişkenliğin sivil topluma ve orada hızla üreyip çoğalan çeşitli güçlere bırakılmasını isterler; aydınlar liberal oldukları ve hatta müdahaleci oldukları zaman bile (ekonomik alanda liberal, kültürel alanda müdahaleci vb. olabilirler) çok büyük ayrımlar gösterebilirler. Katolikler tamamen kendilerinden yana bir müdahaleci devlet, bu olmadığında, azınlıkta bulundukları yerlerde, karşıtlarını desteklemeyen "kayıtsız" bir devlet isterler. [1935]

İşte derinleştirilmesi gereken bir sorun: Jandarma-gece bekçisi devlet anlayışı (politik nitelikteki adlandırmayı: jandarma, gece bekçisi, vb. bir yana bırakalım), sonunda "korporatif-ekonomik" uç evrelerin üstünde bulunan tek devlet anlayışı değil midir?

Her zaman devletle hükümet arasındaki, tam da kor-

rici tutumlarını bir sosyal politikayla birleştirmişlerdir. Yazar olarak sinai rejimin kötülüklerini ortaya döken Disraeli, 1875'te ve 1878'de hükümet başkanı olarak, emekçiler yararına önlemler aldırdı (kadınların ve çocukların çalışma sürelerinin sınırlandırılması, iş sağlığı, efendi ve hizmetkâr yasasının kaldırılması, ve grev hakkına hoşgörü gösterilmesi). Buna koşut olarak, Bismarck'ın toplumsal yasaları da (hastalık ve emeklilik sigortaları) XIX. yüzyıl sonu Almanyası'nı toplumsal kazanımların en ön sırasına geçirdi. Özellikle Almanya'da, ayrıca işçi devinimi ile sosyalist devinimin sert bir bastırılmasıyla birlikte yürütülen bu politika, iki eğilime yanıt verir: bir yandan öğelerinden kimini sınıf işbirliğine kazanarak güçten düşürülmesi istenen işçi devinimine düşmanlık eğilimine; öte yandan, "junker" ülküsüne, Alman toprak ağası ülküsüne tüm yaşamınca bağlı kalan Bismarck'ta çok açık bir biçimde görünen, kimi kapitalist gelişme biçimlerine tutucu bir düşmanlık eğilimine.

poratif-ekonomik biçimin bir tasarımı olan özdeşleme alanı üzerinde, yani sivil toplumla politik toplum arasındaki birbirine karıştırma alanı üzerindeyiz biz, çünkü sivil toplum kavramına indirgenmesi gereken öğelerin de genel Devlet kavramına girdiklerini belirtmek gerekir* (öyle ki, devlet = politik toplum + sivil toplum, yani zorlamayla güçlendirilmiş hegemonyadır denebilir.) Devleti eğilimsel biçimde sönmeye ve "düzenli" toplum* içinde erimeye yetenekli bir şey olarak düşünen bir devlet öğretisi için temel bir sorundur bu. "Düzenli" toplumun (ister etik devlet olsun, ister sivil toplum) gitgide daha önemli öğeleri kendilerini gösterdikçe, devlet-zorlama öğesinin gitgide tükeneyeceği düşünülebilir.

"Etik devlet" ya da "sivil toplum" deyimleri, salt bilim (bütün insanların gerçekten eşit, öyleyse aynı derecede sağduyulu ve eşit, öyleyse aynı derecede sağduyulu ve törel, yani yasayı zorlamayla değil, bir başka sınıf tarafından zorla kabul ettirilmiş ya da bilimce dışsal bir şey olarak değil, ama kendiliğinden, özgürce kabule yetenekli varsayımlarına

*Sivil toplumla politik toplum arasındaki ilişkiler üzerine, "Ekonomizm'in Kimi Teorik ve Pratik Görünümleri" başlıklı irdelemenin 5 no'lu notuna bakınız (s. 101).

*Toplumsal üretimdeki anarşinin ortadan kalktığı ve kendi öz organik disiplinini derece derece hazırlayan sınıfsız toplum. Gramsci'ye göre, "Marx, entelektüel düzeyde, belki yüz yıllarca, yani politik toplumun ortadan kalkmasına ve "düzenli" toplumun gelişine değin sürecek bir çağın başlangıcını açar" ("Felsefe Sorunları" Bölümü'nün "Praksis Felsefesinin İrdelenmesi İçin Birkaç Sorun" kesimindeki "Sorunun Konması" başlıklı irdelemeye bakınız) (s. 255). Engels de şöyle yazar: "Toplumsal üretimdeki anarşi ortadan kalktığı ölçüde, devletin siyasal yetkisi uykuya dalar. Ensonu toplumdaki kendi öz yaşama biçimlerinin (toplumsallaşmalarının) efendisi olan insanlar, böylece doğanın, kendilerinin özgür efendileri durumuna gelirler" (Anti-Dühring, Sol Yayınları, Ankara, 1977, s. 449-450).

dayanan salt bilim olarak, salt ütopya) alanında yer aldıkları ölçüde, şu devletsiz devlet "imge"sinin en büyük siyaset ve hukuk bilginlerinin kafasında olduğu anlamına gelebilirlerdi.

Liberal devlet için "gece bekçisi" deyiminin Lassalle'in, yani diyalektik olmayan ve dogmatik bir devlet teorisyeninin deyimi olduğunu unutmamak gerekir (Lassalle'in bu konudaki ve genel olarak devlet konusundaki, Marksizmle çatışan öğretisi iyi incelenmelidir). Devlet-"düzenli" toplum öğretisinde, "devlet" in "hükümet" e eşit olacağı, ve "devlet" in "sivil toplum" la özdeşleşeceği bir evreden, bir gece bekçisi-devlet evresine, sürekli büyümesi devletin dediği dedik ve buyurucu müdahalelerini derece derece azaltacak "düzenli" Toplum öğelerinin gelişmesini koruyuculuğuna alacak zorlayıcı bir örgütlenme evresine geçilecektir. Ama bu olasılık, organik bir özgürlük çağının eşiğine götürmesine karşın, gene de "yeni" bir liberalizmi düşündürmez. [1930-32]

EKONOMİK-KORPORATİF EVRENİN AŞILMASI

Eğer her devlet tipinin ekonomik-korporatif bir ilkelik evresinden zorunlu olarak geçeceği doğruysa, bundan yeni devlet tipini kuran yeni toplumsal grubun politik hegemonyasının içeriğinin her şeyden önce ekonomik nitelikte olması gerektiği sonucu çıkar: yapıyı ve insanlarla ekonomik dünya ya da üretim arasındaki gerçek ilişkileri yeniden örgütlemektir söz konusu olan. Üstyapı öğeleri ancak yetersiz olabilirler ve bir öngörüm ve savaşım niteliği taşıyacaklardır, ama henüz yetersiz "plan" öğeleriyle birlikte: kültürel plan özellikle olumsuz olacak, geçmişin eleştirisinden, onu unutturup geçersiz kılma ereğini güdecektir: kuruluş çizgileri henüz "ana çizgiler", oluşmaktaki yeni yapıyla tutarlı olmak için her an değişebilecek (ve değişimleri de gereken) taslaklar olacaklardır. Komünler döneminde olma-

Üç FELSEFE SORUNLARI

yan da işte budur¹; Kilise'nin işlevi kalan kültür, tersine, gerçekten (doğan kapitalist ekonominin karşısında) anti-ekonomik niteliktedir, yeni sınıfa hegemonya kazandıracak yöne değil, ama daha çok yeni sınıfın hegemonyayı kazanmasını engelleyecek yöne yöneltmiştir. Hümanizma ile Rönesans, bu bakımdan gericidirler, çünkü yeni sınıfın yenilgisini, ona özgü ekonomik dünyanın yadsınmasını, vb., gösterirler. [1931-32]

¹"Machiavelli'nin Politikası Üzerine Kısa Notlar" başlıklı irdelenin 13 no'lu notu ve bu notla ilgili parçasına bakınız (s. 94).

I. FELSEFE VE TARİHSEL MATERYALİZM İRDELEMESİNE GİRİŞ

GİRİŞ NİTELİĞİNDE BİRKAÇ YÖNLETİM NOKTASI

Felsefenin belirli bir uzman bilginler ya da felsefel bir sistem kuran meslekten filozoflar kategorisine özgü entelektüel bir etkinlik olduğu için, çok zor bir şey olduğu yolundaki o son derece yaygın önyargıyı yıkmak gerekir. Öyleyse en başta o "herkese" özgü "kendiliğinden felsefe"nin, yani: 1) kuşkusuz yalnızca dilbilgisi bakımından içerikten yoksun sözcüklerin değil, ama belirli kavrayış ve kavramların da bir bütünlüğü olan dilin kendisinde; 2) ortakduyu ve sağduyuda; 3) halk dininde ve dolayısıyla genel olarak "folklor" denilen şey içinde toplanmış bulunan tüm inançlar, boşinançlar, kanılar, görüş ve davranış biçimlerinde içkin bulunan felsefenin sınırlarını ve niteliklerini saptayarak, bütün insanların "filozof" olduklarını tanıtlamak gerekir.

Herkese, gerçi kendine göre ve bilinçsiz bir biçimde, filozof olduğu tanıtıldıktan sonra, —çünkü herhangi bir entelektüel etkinliğin en küçük belirtisinde, örneğin dilde bile, belirli bir dünya görüşü içindir— eleştiri ve bilinç uğrağı olan ikinci uğrağı, yani şu soruya geçilir: Düşündüğü şey üzerinde eleştirel bir bilinci olmaksızın, birlik kaygısı çekmeksizin ve koşullara göre “düşünmek” mi, bir başka deyişle, çevre tarafından, yani her insanın bilinçli dünyaya girer girmez içlerine kendiliğinden sürüklendiği (ve kendi köy ya da ili olabilen, kökleri çevre kilisesinde ve Katolik papazın ya da “bilgeliği” yasa olan ataerki babanın, büyü-cülerin bilimi kendisine kalıt olarak kalan yaşlı kadınca-gızın ya da kendi öz budahlık ve davranış etkisizliği içinde hırçınlaşan küçük aydının “entelektüel etkinlik”lerinde bulunabilen) o çok sayıdaki toplumsal gruplardan biri tarafından “dayatılan” bir dünya görüşüne “katılmak” mı daha iyidir; yoksa kendi öz dünya görüşünü bilinçli olarak ve eleştirel bir tutumla hazırlamak, ve dolayısıyla kendi öz beynini çalıştırarak, kendi öz etkinlik alanını seçmek, dünya tarihinin oluşturulmasına etkin olarak katılmak, kendi öz kişiliğine kendi dışında vurulan bir damgayı edilgin olarak benimseyecek yerde, kendi öz yol göstericisi olmak mı?

Not 1. — Kendi öz dünya görüşü bakımından, insan her zaman belli bir topluluğun, ve tam tamına da aynı bir düşünme ve eyleme biçimini paylaşan toplumsal öğeleri bir araya getiren bir topluluğun üyesidir. İnsan her zaman herhangi bir uygunculuğun uyguncusu (*conformist de quelque conformisme*), her zaman yığın-insan ya da kolektif-insandır. Sorun şudur: Bir bireyin bağlı bulunduğu uygunculuk, üyesi olduğu yığın-insan, hangi tarihsel tiptendir? Dünya görüşü eleştirel ve tutarlı değil, ama içinde bulunulan uğrağı (ana) bağlı ve birlikten yoksun olduğu zaman, aynı anda bir yığın-insanlar çokluğunun üyesidir insan, ki-

şiliği tuhaf bir biçimde karman çorman görünür: hem mağara insanının öğeleri, hem de en modern ve en ileri bilim ilkeleri; hem bütün geçmiş tarihsel evrelerin acınacak biçimde bölgeci önyargıları, hem de insan cinsinin kendi dünyasal birliğini gerçekleştireceği zaman sahip olacağı bir geleceğin felsefesinin sezgileri hep bir arada bulunurlar onda. Kendi öz dünya görüşünü eleştirmek, öyleyse onu birleştirici ve tutarlı bir duruma getirmek, ve en ileri dünya düşüncesinin erişmiş bulunduğu yere yükseltmek anlamına gelir. Öyleyse, halk felsefesinde donmuş katmanlaşmalar bıraktığı ölçüde, o güne değin hazırlanmış bulunan tüm felsefenin de eleştirilmesi demektir bu. Eleştirel hazırlamanın başlangıcı, gerçekten ne olduğunun bilincidir; şimdiye değin gelişmiş ve hepimizde bir dökümü yapılmaksızın kabul edilen pek çok izler bırakmış bulunan tarihsel süreç ürünü olarak tasarlanan bir “kendini bil”dir. En başta da işte bu dökümü yapmak gerekir.

Not 2. — Felsefe felsefe tarihinden, kültür de kültür tarihinden ayrılamaz. Bir dünya görüşünün tarihselliğinin, simgelediği gelişme evresinin, ve başka görüşler ya da başka görüşlerin öğeleriyle çeliştiği gerçeğinin bilincinde olmadan, en dolaysız ve gerçeğe en iyi uyan anlamda filozof olunamaz, yani eleştirel olarak tutarlı bir dünya görüşüne sahip olunamaz. Gerçeklik tarafından konulmuş, kendi güncellikleri içinde gereği gibi belirlenmiş ve “özgün” olan belirli sorunlara yanıt verir, dünya görüşümüz. Çoğu kez çok uzak ve aşılmış bir geçmişin sorunları için hazırlanmış bulunan bir düşünceyle şimdiki zamanı, hem de iyice belirlenmiş bir şimdiki zamanı düşünmek nasıl olanaklı olabilir? Eğer oluyorsa, modern dünyada yaşayan varlıklar değil, ama kendi öz zamanımızda “çağdışı” (“*anachroniques*”) varlıklar, fosiller olduğumuz, ya

da en azından tuhaf bir biçimde "karma" varlıklar olduğumuz için oluyordur bu. Ve gerçekten de, kimi yönlerden en gelişmiş modern görünümü dışavuran toplumsal grupların, başka yönlerden, toplumsal durumları bakımından geri ve dolayısıyla tam bir tarihsel özerkliğe yeteneksiz oldukları da olur.

Not 3. — Her dilin bir dünya görüşü ve kültürün öğelerini içerdiği doğrudur eğer, herkesin dilinin onun dünya görüşünün az ya da çok büyük karmaşıklığını açığa vuracağı da aynı derecede doğru olacaktır. Bir dilin yalnızca bir lehçesini konuşan ya da ulusal dili az çok iyi anlayan kimseler, dünya tarihine egemen olan büyük düşünce akımları karşısındaki, fosilleşmiş, çağdışı, az çok sınırlı ve taşralı bir dünya sezgisine benzerler kaçınılmaz olarak. Çıkarları sınırlı, az çok korporatif ya da ekonomist çıkarlar olarak kalacak, ama tümel çıkarlar olmayacaklardır. Çeşitli kültürel yaşamlarla ilişki kurmak için eğer birçok yabancı dil öğrenmek her zaman olanaklı değilse, en azından kendi ulusal dilini iyi öğrenmek gerekir. Büyük bir kültür bir başka büyük kültürün diline çevrilebilir, yani tarihsel bakımdan zengin ve karmaşık, büyük bir ulusal dil, herhangi bir başka büyük kültürü yansıtır, sonunda bir dünya dili olabilir. Ama bir lehçe aynı şeyi yapamaz.

Not 4. — Yeni bir kültür yaratmak yalnızca bireysel olarak "özgün" buluşlar gerçekleştirmek anlamına gelmez, ayrıca ve özellikle, daha önce bulunmuş olan doğrulukları eleştirel bir biçimde yaymak, deyim yerindeyse onları "toplumsallaştırmak" ve dolayısıyla entelektüel ve moral düzen ve eşgüdüm öğeleri olan dîrimsel eylemlerin temelleri durumuna getirmek anlamına da gelir. Bir insan yığınının var olan gerçekliği tutarlı ve birleştirici bir biçimde düşünmeye götürül-

mesi, yeni bir doğrunun felsefel bir "deha" tarafından gerçekleştirilen ve küçücük aydın gruplarının malı olarak kalan bulgulanmasından çok daha önemli ve çok daha özgün bir "felsefel" olgudur.

Ortakduyu, din ve felsefe arasındaki bağlantı. Felsefe entelektüel bir düzendir, oysa ne din, ne de ortakduyu (*sens commun*) entelektüel bir düzen olabilir. Gerçeklikte din ile ortakduyunun da nasıl örtüşmediklerini, ama dinin, öbür dağınık öğeler arasında, nasıl ortakduyunun bir ögesi olduğunu da görmek gerekir. Kaldı ki, "ortakduyu" da, "din" gibi kolektif bir addır: yalnız bir tek ortakduyu yoktur, çünkü o da tarihsel bir ürün ve oluşturu (*devenir*). Felsefe dinin ve ortakduyunun eleştirisi ve aşılmasıdır, ve bu anlamda ortakduyunun karşıtı olan "sağduyu"yla (*bon sens*) örtüşür.

Bilim-din-ortakduyu arasındaki ilişkiler. Din ile ortakduyu entelektüel bir düzen oluşturmazlar, çünkü kolektif bilinç şöyle dursun, bireysel bilinçte bile bir birliğe, bir tutarlılığa indirgenemezler: Bir birlik ve bir tutarlılığa "kendiliklerinden" indirgenemezler, ama, otoriter bir yöntemle indirgenebilirler; bu olabilir, ve kimi sınırlar içinde geçmişte gerçekten de olmuştur bu. Kutsal inanca değgin (*confessionnel*) anlamda değil, ama bir dünya görüşü ile bu görüşe uygun bir davranış kuralı arasındaki laik bir inanç birliği anlamında anlaşılan din sorunu: Ama bu inanç birliğine neden "din" adını vermeli de "ideoloji" ya da düpedüz "politika" dememeli?

Gerçekten de, genel olarak felsefe yoktur: çeşitli felsefeler ya da dünya görüşleri vardır ve, bunlar arasında, her zaman bir seçme yapılır. Nasıl yapılır bu seçme? Salt entelektüel (anlık) bir olgu mudur, yoksa daha karmaşık bir olgu mu? Ve entelektüel olguyla davranış kuralı arasında çelişki olduğu da sık sık görülmez mi? O zaman gerçek dünya görüşü hangisi olacak: mantıksal bakımdan en-

telektüel olgu olarak olumlanmış bulunan dünya görüşü mü, yoksa her bireyin gerçek etkinliğinin açığa vurduğu, eyleminde örtükçe içkin bulunan dünya görüşü mü? Ve davranmak demek, her zaman siyasal olarak davranmak demek olduğuna göre, herkesin gerçek felsefesi boylu boyunca politikasında içkindir denilemez mi? Düşünceyle eylem arasındaki bu çelişki, yani biri sözle olumlanan, öbürü edimsel eylemde kendini gösteren iki dünya görüşünün birlikteliği, her zaman kötü niyetten ileri gelmez. Tek tek alınan birkaç birey için, ya da hatta az çok kalabalık gruplar için bile doyurucu bir açıklama olabilir kötü niyet: ama gene de, çelişki büyük yığınların bir yaşam belirtisinde ortaya çıktığı zaman, doyurucu değildir: tarihsel-toplumsal nitelikte, daha derin savaşımın dışavurumudur o zaman kaçınılmaz olarak bu çelişki. Bu durumda bu demektir ki, toplumsal bir grup (bu grup, kendini eylemde ve dolayısıyla zaman zaman, rastlantısal olarak, yani söz konusu grup organik bir bütünlük olarak devinime geçtiği sıralarda gösteren, bazen yalnızca tohum özü durumunda, kendine özgü bir dünya görüşüne sahip bulunmasına karşın), entelektüel bağıllık ve bağımlılık nedenleriyle, bir başka gruptan, kendi öz malı olmayan, sözle olumladığı, ve, "normal zamanda"¹, yani davranışı bağımsız ve özerk değil, ama tam da bağılı ve bağımlı olduğu zaman izlediği için, (her zaman) izlediğini sandığı bir dünya görüşü ödünç almıştır. Öyleyse felsefe politikadan koparılamaz ve bir dünya görüşünün seçilme ve eleştirisinin bile politik bir olgu olduğu gösterilebilir.

Öyleyse birçok felsefe dizge ve akımlarının her zaman nasıl olup da bir arada bulunduklarını, nasıl doğup nasıl yayıldıklarını, yayılmalarında neden kimi kırılma çizgileri

¹Normal Zaman: grubun organik bir bütünlük olarak devinime geçtiği, ve, her türlü bağımlılıktan kurtularak, kendine özgü görüşü izlediği ayırıksın (istisnai) uğrağın karşısı.

ve kimi yönler izlediklerini, vb. açıklamak gerekir. "Dizge" sözcüğünün bilgiççe ve öğretmence anlamında anlaşılması için bu sözcükle ne anlaşılması gerektiğini kesinlikle saptayarak, eleştirel ve tutarlı bir yöntem yardımıyla, kendi öz dünya ve yaşam sezgilerini dizge biçimi altında toplamının ne denli gerekli olduğunu gösterir bu. Ama, düşüncenin yüzyıllar boyunca hangi hazırlıktan geçtiğini ve güncel düşünce biçimimizin hangi kolektif çabaya mal olduğunu gösteren, bütün bu geçmiş tarihi, hatta yanlış ve taşkınlıkları içinde özetleyip bir araya getiren felsefe tarihi çerçevesinde yapılmalıdır bu çalışma ve ancak da bu çerçevede içinde yapılabilir. Ayrıca, bu yanlış ve bu taşkınlıkların, geçmişte yapılmış ve düzeltilmiş bulunmalarına karşın, bugün de yinelenmeyecekleri ve yeni düzeltmeler gerektirmeyecekleri söylenmiş değildir.

Halkın felsefe üzerindeki fikri nedir? Günlük dilin deyimleri arasında bulunabilir bu. En yaygınlarından biri, "olup bitenleri filozofça karşılama" deyimidir, ve bu deyim de, çözümlemeden sonra, büsbütün bir yana bırakılmaması gerekir. Gerçi formül örtük bir biçimde yazığa boyun eğmeye ve sabırlı olmaya çağırır, ama öyle görünür ki, en önemli nokta, tersine, düşünöme, başa gelenin gerçekte usa yatkın olduğunu ve onu, kendini içgüdüsel ve zorlu eğilimlere kaptırarak değil, ama kendi öz ussal güçlerini toplayarak, usa yatkın bir şey olarak karşılamak gerektiğini iyice anlamaya bir çağrıdır. Bu halk deyimleri, halk özellikleri taşıyan yazarların "felsefe" ve "filozofça" terimlerinin yer aldıkları benzer deyimleriyle —bu deyimleri büyük sözcüklerden alarak— bir araya getirilebilir, ve o zaman bu terimlerin, son derece açık bir biçimde, kendi öz etkinliğine bilinçli bir yön veren bir zorunluluk anlayışı yararına, hayvanca ve ilkel tutkuların yenilmesi anlamına geldikleri görülebilirdi. Ortakduyunun sağlam çekirdeği, haklı olarak "sağduyu" adı verilebilecek ve geliştirilip bir-

leştirici ve tutarlı bir duruma getirilmeye değer olan şey, işte buradadır. Öyleyse "bilimsel" denilen felsefenin, tutarsız bir fikirler ve kanılar bütünlüğünden başka bir şey olmayan "sıradan" ve halksal denilen felsefeden, işte bunun için de ayırlamayacağı görülür.

Ama şimdi de kültürel bir devinim, bir "din", bir "inanç" durumuna gelmiş, yani pratik bir etkinlik ve bir istenç yaratmış olan ve bunlarda örtük teorik "öncül" olarak (eğer "ideoloji" terimine sanatta, hukukta, ekonomik etkinlikte, bireysel ve kolektif yaşamın bütün belirtilerinde örtük olarak kendini gösteren en yüksek bir dünya görüşü anlamı verilirse, bir "ideoloji" olarak da denebilirdi) içkin bulunan her dünya görüşünün, her felsefenin temel sorunu çıkıyor ortaya. Bir başka deyişle, işte bu belirli ideoloji tarafından pekiştirilip birleştirilmiş bulunan her toplumsal bloktaki ideolojik birliği koruma sorunudur, ortaya çıkan sorun. Dinlerin ve özellikle Katolik Kilisesinin gücü, bütün "dinsel" yığının öğretisel birliği zorunluluğunu vargüçleriyle duyumsamalarına ve entelektüel bakımdan üstün katmanların aşağı katmanlardan kopmamaları için savaşım vermelerine dayanıyordu ve dayanmaktadır. Roma Kilisesi, biri aydınların, öbürü de "basit ruhlar"ın olmak üzere, resmen iki dinin oluşmasını engellemeyi amaçlayan savaşımında son derece direngen olmuştur. Kilise'nin kendisi için de büyük sakıncalar taşımaktan geri kalmamıştır bu savaşım, ama tüm sivil toplumu dönüştüren ve, toptan, dinlerin yapıtıcı bir eleştirisini içeren tarihsel sürece bağlı sakıncalardır bu sakıncalar; rahipler sınıfının kültür alanındaki örgütleyici yeteneğini de, Kilise'nin aydınlarla "basitler" arasında kendi alanında kurmasını bildiği soyut olarak ussal ve doğru ilişkiyi de, işte bu durum belirginleştirir. Cizvitler kuşkusuz bu dengenin en büyük etkenleri olmuşlar ve onu korumak için de Kilise'ye bilim ve felsefenin gereklerini karşılamaya yönelen ilerlemeci bir devinim vermişlerdir,

ama öylesine yavaş ve yöntemli bir tempoyla ki, değişmeler "entegrist"lere² "devrimci" ve demagojik görünmelerine karşın, "basitler" yığını tarafından farkedilmemişlerdir bile.

Aşağıyla yukarı arasında, "basitler"le aydınlar arasında ideolojik bir birlik kuramamak, genel olarak içkinlik felsefelerinin³ (*philosophies de l'immanence*) en büyük güç-

²Tam Katolikler ["integrali" (entegralier) ya da "integralisti" (entegristler)], Cizvitler, modernistler, diye yazar Gramsci, "Katolikliğin üç "organik" eğilimi, bir başka deyişle, Roma Kilisesi'nde hegemonyayı ele geçirmek için çekişen güçler"dirler (Mach, p.266). Gramsci bu sorun üzerine bir kaynakça (bibliyografya) düzenlemek ister. "Civiltà Cattolica'da [Katolik Uygarlık] saptanabildiğine göre, Fede e Ragione [İnanç ve Us] bugün "entegrist" Katolikler'in en önemli dergisi gibi görünüyor. Başlıca yazarlarının kimler olduklarına ve derginin Cizvitlerle hangi konularda çatıştığına: inanca, ahlâka, politika-ya, vb. ilişkin konuların söz konusu olup olmadıklarına bakmak gerek. Cizvitler'e rakip kimi dinsel tarikatlar (Dominikenler, Fransiskanlar) içinde güçlü mevzileri var "entegristler" in: Cizvitler'in de türdeş olmadıklarını anımsamak gerekir: kırmızı cüppeden vazgeçecek derecede uzlaşmaz bir entegrist olan Kardinal Billot Cizvitti, ve Tyrrel gibi gürültü koparan kimi modernistler de Cizvittiler." Gerçek bir gizli dernek olarak modernizmi ve örgütlerini suçlayan Papa Pie X döneminde "entegristler" in durumunun iyi olduğunu anımsatmıştır Gramsci. Pie XI ise, tersine, "Cizvitlerin Papası" olarak tanımlanmıştır: Action Française'e karşı savaşımıyla, Pie XI, "açıkça gerici olan "entegrist" Katolikler'in önemini azaltmak ister, ve, onlara cepheden saldırmamakla birlikte, Fransa'da güçlü bir Katolik Eylemin ve radikallerle yarışmaya yetenekli demokrat bir halk partisinin örgütlenmesini hemen hemen olanaksız duruma getirir. Modernizm'e karşı savaşım Katolikliği çok sağa kaydırmıştı, bundan ötürü onu Cizvitlere "dayandırmak", bir başka deyişle, ona öğretisel sertlikten uzak, esnek bir siyasal biçimi yeniden kazandırmak, büyük bir devinim özgürlüğü, vb. sağlamak gerekiyordu: gerçekten Cizvitlerin Papasıdır Pie XI."

³İlkin B. Croce'yi, sonra da G. Gentile'yi düşünür burada

süzlüklerinden biridir. Batı uygarlığı tarihinde, Roma Kilisesi karşısında Rönesans'ın da bir ölçüdeki başarısızlığıyla, Avrupa çapında kendini göstermiştir bu olgu. İçkinlik filozofları çocuk eğitiminde dinin yerini tutabilecek bir görüş hazırlamaya bile girişmemiş bulundukları ölçüde, bu güçsüzlük öğretim sorununda ortaya çıkar, ve, din eğitimi, dinsiz (kutsal inançsız) ve gerçeklikte tanrıtanımaz eğitimcilere, din, insanlığın çocukluğunun, eğretilmeli olmayan her çocuklukta yinelenen felsefesi olduğu için kabul ettiren sözde tarihselci yanıltmaca (*sophisme*) da, işte bundan doğar. "Halka gitmek"⁴ isteyen ve halk üniversiteleri denilen üniversitelerde ve öbür benzer kurumlarda ortaya

Gramsci: Felsefeleri, dünya dışı bir Tanrı'ya başvurmaksızın, kendi ilk ilkesini, yaratıcı Tanrı, dünyanın kendisinde buldukları ölçüde, içkinlik filozoflarıdır bunlar. Croce, fabrikaların 1920 Nisanındaki işgali sırasında görevde bulunan son Giolitti hükümetinde (1920-21) Milli Eğitim Bakanı oldu. Bu birlik hükümeti, Halk Partisi (Don Sturzo tarafından yönetilen ilk Hristiyan Demokrasisi) temsilcisine ve Vatikan'a ödünler verme zorundaydı. Croce, "gerçek eğitim konusu olarak ilkokullara din öğrenimi ile devlet sınavının yeniden sokulması"nı öneren bir öğretim reformu tasarısı hazırladı (Salvatorelli, *Storia d'Italia nel periodo fascista*, Einaudi, 1956, p.140). "Ortaöğretimde devlet sınavının konulması, hükümet okullarından çıkan adaylarla özel okullardan çıkan adaylar arasındaki koşullarda gerçek bir eşitlik sağlıyordu" (M. Vaussard, *Histoire de l'Italie contemporaine*, Hachette, 1950, p.230). Giolitti bakanının tasarısını yüzüstü bıraktı, ve Croce'nin programını geliştirerek yeniden ele alan da, Faşist Hükümet'teki Halk Eğitim Bakanı Gentile oldu. Hazırladığı eğitim reformu 23 Nisan 1923 günü onaylandı.

⁴Bakınız: "Her entelektüel devinim, bir "halka dönüş" olduğu ölçüde, yalnız bir "Reform" evresinden değil, ama bir de "Rönesans" evresinden geçildiği, ve "Reform-Rönesans" evreleri organik olarak birbirlerini izledikleri ve farklı tarihsel evrelere karşılık düşmedikleri ölçüde, bir ulusal devinimdir ya da bir ulusal devinim durumuna döndürür" (L.V.N., p.67).

çıkan kültürel devinimlere idealizm de karşı görünmüştür. hem de yalnızca onların olumsuz görünüşleri nedeniyle değil, çünkü bu durumda daha iyisini yapmaya çalışma zoruunda kahlıardı bu devinimler. Gene de ilgiye değer ve irdelenmeye değimliydiler bu devinimler: Başarı kazanmışlardı, şu anlamda ki, "basitler" tarafından yüksek bir kültür ve dünya görüşü biçimine yükselme konusunda içten bir coşku ile güçlü bir istencin varlığını tanıtlamışlardı. Ama gene de, felsefel düşünce bakımından olduğu denli, kültürel örgütlenme ve özekelleşmenin sağlamlığına ilişkin olarak da her türlü organik nitelikten yoksundular; sanki İngiliz tüccarlarıyla Afrika zencileri arasındaki ilk ilişkilere tanık olunuyordu: altın külçeleri almak üzere, incik boncuk dağıtılıyordu. Ayrıca organik düşünce birliği ve kültürel sağlamlık da, ancak aydınlarla basit insanlar arasında, teoriyle pratiği birleştirmesi gereken birliğin tıpkısı bir birliğin varolması, yani aydınların bu yığınların organik aydınları olmaları, bu yığınların kendi pratik etkinlikleriyle koydukları ilkeleri ve sorunları işleyip tutarlı bir duruma getirmeleri, ve bunu da kültürel ve toplumsal bir blokun kurulması yoluyla yapmaları durumunda olanaklıydı⁵. Daha önce anıştırmada bulunulan aynı sorun karşı-

⁵Birinci uğraktan ikinciye geçişi daha iyi belirtmek için, felsefe ile ortakduyu arasında bir ayırım yapmak belki "pratik bakımdan" yararlı olur; felsefede özellikle düşüncenin bireysel hazırlık özellikleri sergilenmiş bulunurlar; ortakduyudaysa, tersine belirli bir dönemin belirli bir halk çevresindeki yaygın ve cinsil özellikleri. Ama her felsefe, sınırlı da olsa, bir çevrenin (tüm aydınlık çevresinin) ortakduyusu olma ereğini güder. Dolayısıyla pratik yaşama bağlı ve onda örtükçe içkin olması nedeniyle daha önce yaygın bulunan ve yayılma olanağına da sahip olduğu için, bireysel felsefelerin tutarlılık ve gücüyle donanık, yenilenmiş bir ortakduyu durumuna gelen bir felsefenin hazırlanması söz konusudur; bu da ancak "basitler"le kültürel ilişki isteği eğer sürekli olarak duyulursa olabilir. (Gramsci'nin notu.)

sındayız gene: felsefel bir devinim yalnızca sınırlı aydın gruplara yönelik uzmanlaşmış bir kültürü geliştirmeye çalıştığı zaman mı felsefel bir devinim sayılmalıdır, yoksa tersine, ortakduyudan üstün ve bilimsel bakımdan tutarlı bir düşüncenin hazırlanması çalışmasında, "basitler"le ilişkide kalmayı hiçbir zaman unutmadığı ve, üstelik, irdelenip çözülecek sorunların kaynağını da bu ilişkide bulduğu ölçüde mi felsefel bir devinimdir? İşte bu ilişkiyledir ki bir felsefe "tarihsel" olur, bireysel nitelikteki anlıkçı (*intellectualistes*) öğelerden arınır ve "yaşayan" durumuna getirilir⁶.

Bir praksis felsefesi' başlangıçta ancak polemik ve eleştirel bir görünüm altında, önceki düşünce biçimi ile o anda varolan düşüncenin (ya da o anda varolan kültür dünya-

"Aydınlarla halk arasındaki organik ilişki ile tarihsel blok kavramlarının anlamını açıklıkla kavramak ve aydının halk karşısında benimsemesi gereken tutumu anlamak için, özellikle bu bölümdeki "Bilmekten Anlamaya, Duymaya, ve Tersine Duymaktan Anlamaya, Bilmeye Geçiş" başlıklı irdelenmeye bakınız. Gramsci bir başka yerde de şöyle yazar: "Dünya görüşleri elbette seçkin insanlar tarafından hazırlanabilirler, ama "gerçeklik" seçkin olmayanlar, basit insanlar tarafından dile getirilmiş bulunur" (L.V.N., p.76).

*Marksizm. Deyim gerçi Marksizm sözcüğünden pirlenecek hapishane sansürcülerinin midesini bulandırmamayı sağlıyordu. Ama Gramsci'nin bu deyimini seçimine olumlu bir anlam vermek istediğini de gözden kaçırmamak gerekir: Tam anlamıyla İtalyan bir Marksist araştırmacılar ortamına (Antonio Labriola ve hatta Croce ile Gentile'nin ilk çalışmaları) başka her deyimden çok daha uygun düşer bu deyim. Deyim aynı zamanda Lenin'in yanı sıra, Marksizmi teori (felsefe) ile pratiğin (praksis) tam bir diyalektik iç içe girişi olarak, pratik bir dünyayı değiştirme istencinin olumlanmasıyla birlikte, pratiğe diyalektik olarak bağlı bulunan teorisinin (her türlü idealizm biçimine oranla olduğu gibi, eski materyalizme oranla da özgün ve özerk) her türlü gelişme olanaklarının da olumlanması olarak anlama yolundaki derin isteği de açıklar.

sının) bir aşılması olarak ortaya çıkabilir. Dolayısıyla, her şeyden önce, ("bütün" insanların filozof olduklarını ve *ex novo*⁸ bir bilimi "bütün insanlar"ın bireysel yaşamına sokup yaymanın değil, ama daha önce varolan bir etkinliği yenileştirip "eleştirel" duruma getirmenin söz konusu olduğunu tanıtlamak için ortakduyuya dayandıktan sonra) "ortakduyu"nun ve öyleyse aydınlar felsefesinin: felsefe tarihine yol açan, ve bireysel olarak (ve aydınlar felsefesi gerçekten de özellikle yetenekli seçkin kişilerin etkinlikleri içinde gelişir) ortakduyunun, hiç değilse Toplumun en kültürlü katmanlarının ortakduyusunun, ve, onlar sayesinde, aynı zamanda halk sağduyusunun da ilerleme "uçları" gibi düşünülebilecek aydınlar felsefesinin eleştirisi olarak ortaya çıkabilir bir praksis felsefesil. Genel kültürün gelişme sürecinden doğan sorunları, felsefenin irdelenmesine bir hazırlık, biresim biçimi altında, işte bu nedenle sergilemelidir: gerçi genel kültür felsefe tarihinde kısmen yansır, ama (belgesel bir gerecin eksikliği yüzünden kurulması olanaksız) bir ortakduyu tarihinin yokluğunda, gene de, bu sorunları eleştirmek, gerçek değerlerini (eğer hâlâ varsa) ya da, bir zincirin aşmış halkaları gibi, bir zamanlar taşımış bulundukları anlamı göstermek, ve yeni güncel sorunları ya da eski sorunların bugün içlerinde ortaya çıktıkları terimleri belirlemek için başvurulacak temel kaynak olarak kalır genel kültür.

"Yüksek" felsefe ile ortakduyu arasındaki ilişki "politika" tarafından sağlanmıştır, tıpkı aydınların Katolikliği ile "basitler"in Katolikliği arasındaki ilişkinin de politika tarafından sağlanmış bulunduğu gibi. Gene de her iki durumdaki ayrımlar, temel ayrımlardır. Kilise'nin bir "basitler" sorunuyla karşılaşma zorunda kalması, inananlar topluluğunda bir kopma anlamına, "basitler"i aydınlar düzeyine yükselterek değil (Kilise, düşüncel ve ekonomik ba-

⁸Ex novo: Saltık bir yenilik alanı üzerinde. Yepyeni.

kımdan güncel güçlerinin çok üstünde bulunan bu görevi aklından bile geçirmez), ama ayrımda kimi sınırları aşmaları ve onu sonu felaketli ve onarılmaz bir duruma getirmemeleri için, aydınlar üzerinde demirden bir disiplin kurularak önlenebilecek bir kopma bulunduğu anlamına gelir. Geçmişte, inananlar topluluğundaki bu "kopma"lar, çareyi güçlü kişilikler (Saint-Dominique, Saint François)⁹ çevresinde yeni dinsel tarikatlar kurulmasına yol açan — ya da bu kuruluş içinde özetlenen— güçlü yığın devinimlerinde¹⁰ buluyorlardı.

⁹Dante'nin (1265-1321), kendilerinde Kilise'yi canlandırmak için Tanrı tarafından çağırılmış "prensler" gördüğü (*Divina Commedia*, Bölüm XI) iki büyük tarikat kurucusu. Her iki tarikat da Kilise'nin sapkın düşünceler (Katarlar, Patarenler, Albijualar...) tarafından adamakıllı sarsıldığı bir dönemde kurulmuştur. Bu sapkın devinimler, yüksek rütbeli din adamlarının bir sürü türedi peygamber tarafından açığa vurulan lüksüne karşı hıncı dolu alçak rütbeli din adamlarının da ilgisiz kalmadıkları yığın devinimleriyle çoğu kez.

Gramsci "güç kullanılmasına karşı" davranışla (Gandecilik, Tolstoyculuk), ortaçağ'ın dinsel halk devinimleri arasında bir ilişki kurar: "Bu devinimleri de, diye yazar Gramsci, büyük yığınların az sayıda, ama savaşkan ve merkezileşmiş baskıcılar karşısındaki politik bir güçsüzlük ilişkisi içinde görmek gerekir. Ezilmiş ve hakarete uğramış insanlar, ilk zamanların incil barışçılığına, baba Tanrı'nın gözündeki kardeşlik ve eşitlik olumlamalarına, vb. karşın, değeri bilinmemiş ve ayaklar altına alınmış kendi "insan doğaları"nın gizlisiz "sergilenmesi"ne sığınır. Ortaçağ sapkın devinimler tarihinde, François'nun apayrı bir yeri var: savaşmak istemez o, ve herhangi bir savaşımı aklından bile geçirmez, bu da öbür yenilikçilerden (Voldo, vb. ile Fransiskanların kendisinden) ayırır onu" (Ris., pp.46-47).

¹⁰Sapkın nitelikteki ortaçağ devinimleri hem Kilise'nin politikacı tutumuna, hem de onun bir dışavurumu olan skolastik felsefeye karşı eşzamanlı bir tepki olarak, Komünlerin doğuşuyla yol açılmış bulunan toplumsal çatışmalar temelinde, Kilise içerisinde, yığın ile aydınlar arasında bir kopma; dilenci

Ama Karşı-reform¹¹ halk güçlerinin bu üreyip çoğalmasını kısırlaştırdı: İsa Bölüğü (Cizvizler Tarikati), doğu suyla Katolik örgütlenmenin katılaşmasını imleyen, bastırıcı ve "diplomatik" bir niteliğe sahip, gerici ve otoriter kökenli, son büyük dinsel tarikat. Sonradan ortaya çıkan yeni tarikatların çok düşük bir "dinsel" ve inananlar yığını üzerinde büyük bir "sıkıdüzensel" anlamları vardı, İsa Bölüğü'nün kolları ve dokunaçlarıydılar bunlar, ya da yenileştirici gelişme güçleri değil, ama kazanılmış politik konumları korumak için "direnme" aletleri olarak, o duruma geldiler. Katoliklik, "Cizvitlik" oldu. Modernizm "dinsel tarikat"e değil, ama siyasal bir partiye, Hristiyan demokrasi-sine yol açtı¹².

tarikatların kurulması ve yeni bir dinsel birlik yaratılması sayesinde, Kilise tarafından yeniden kendi içine alınan dinsel halk hareketlerinin doğuşuyla "yeniden dikilen" bir kopmaydılar. (Gramsci'nin notu.)

¹¹Katolik Kilisesi'nin, kendi varlığını tehlikeye düşüren çeşitli reform devinimlerine karşı gösterdiği tepki dönemidir Karşı-Reform. Léon X gibi humanizmacı papalar çağından sonra, Paul III ile IV, dogmada bir sertlik ile yazın ve sanat karşısında amansız bir sansürün ivediliğini görürler. Trento Konsili (1545-1563) dogmayı saptamak için yirmi yıla yakın çalışır. Ignace de Loyola tarafından 1534'te misyonerce bir erikle kurulmuş bulunan İsa Bölüğü, "Tanrının şanını yüceltmek için", Cizvitliğin Machiavelli'de gösterdiği bir Machiavellilik uygulayarak, Kilise için Papalığa körü körüne boyun eğmeye hazır bir ordu sağlayacaktır. Karşı-reform sansürü üzerine, Gramsci şöyle bir saptamada bulunur: "Machiavelli'nin tüm yapıtları İtalya'da son kez 1554'te, ve [Boccaccio'nun yapıtı] *Decameron* ise, tam metin olarak, 1557'de basıldılar; yayıncı Giolito, 1560'dan sonra Petrarca'yı basmaktan vazgeçti. Ozanların, öykücülerin romancıların kırılıp kuşa benzetilmiş yayınları işte bundan sonra başlar. Kilise sansürü ressamıların bile tedirgin eder" (Ris., p.36).

¹²Katoliksever İngiliz Protestanına (Napoli'nin koruyucusu) San Gennaro'nun tansıklarının (mucizelerinin) aydınlar için

Praksis felsefesinin tutumu, Katolik tutumun tam tersidir: praksis felsefesi "basitleri" kendi ilkel ortakduyu felsefeleri içinde tutma ereğini değil, ama tersine, daha yüksek bir yaşam görüşüne götürme ereğini güder. Aydınlarla "basitler" arasında bir ilişki gereğini olumlarsa, bilimsel etkinliği sınırlandırmak ve yığınların aşağı düzeyinde bir birlik kurmak için değil, ama kimi sınırlı aydın gruplarla birlikte, yığınların da entelektüel bir gelişmesini politik bakımdan olanaklı duruma getiren entelektüel-moral bir blok kurmak için olumlar.

Etkin yığın insanı pratik olarak davranır, ama, dünyayı dönüştürdüğü ölçüde gene de bir dünya bilgisi olan eyleminin açık bir teorik bilince sahip değildir. Teorik bilinci, hatta eylemiyle tarihsel bakımdan çelişik bile olabilir. Biri eyleminde örtükçe içkin ve gerçekliğin pratik dönüştürülmesinde onu işbirliğinde bulunduğu herkesle gerçekten birleştiren, öbürü ona geçmişten kalıt olarak kalmış ve eleştirilmeden benimsenmiş, yüzeysel olarak belirttik ve sözselsel iki teorik bilinci (ya da çelişik bir bilinci) olduğu söylenebilir bu yığın insanının. Gene de önemsiz değildir bu "sözselsel" görüş: belirli bir toplumsal grupla bağlar kurar, moral davranış üzerinde, istencin yönelimi üzerinde, bilinç çelişkilerinin hiçbir karar, hiçbir seçme olanağı vermedikleri ve moral ve politik bir edilgenlik durumuna yol açtıkları bir noktaya erişebilen az çok güçlü bir biçimde etkide bulunur. Kendi kendinin eleştirel kavranışı, öyleyse, gerçek üzerindeki kendi öz bilincinin üstün bir hazırlanışına geçmek üzere, önce etik, sonra da politik alanda, karşıt

değil, ama yoksul Napolitliler için inan konuları olduklarını, İncil'de bile "abartmalar" bulunduğunu söyleyen, ve: "Peki ama biz Hristiyan değil miyiz?" sorusuna da: "Yüksek rütbeli papazlar, yani Roma Kilisesinin "politikacı"larıyız biz" yanıtını veren kardinalin (Anılar'ında Steed tarafından anlatılan) öyküsünü anımsayınız. (Gramsci'nin notu.)

yönlerdeki bir siyasal "hegemonyalar" savaşımı arasında gerçekleşir. Belirli bir hegemonik gücün bir ögesi olma bilinci (yani siyasal bilinç), teoriyle pratiğin en sonunda birleştikleri derece derece ilerleyen bir özbilince (*progressive auto-conscience*) erişmenin ilk aşamasıdır. Hatta teoriyle pratiğin birliği de, demek ki bir mekanik olgu verisi değil, ama ilksel ve ilkel evresi hemen hemen içgüdüsel "ayrılık" ve "kopma" duygusunda, bağımsızlık duygusunda bulunan, ve tutarlı ve birleştirici bir dünya görüşünün tam ve gerçek bir iyeliğine dek ilerleyen tarihsel bir oluşturmaktır. Hegemonya kavramının¹³ politik gelişmesinin, pratik politik görünümünden başka, nasıl büyük bir felsefel ilerlemeyi de simgelediğini belirtmek, işte bu nedenle gereklidir, çünkü kaçınılmaz olarak, ortakduyuyu aşmış ve, henüz dar sınırlar içerisinde de olsa, eleştirel duruma gelmiş bulunan bir gerçek anlayışına uygun bir entelektüel birlik ve bir etiğe yol açar ve böyle bir birlik ve etik gerektirir bu gelişme.

Bununla birlikte, praksis felsefesinin en yeni gelişmeleri içinde, teoriyle pratiğin birliği kavramının derinleştirilmesi de henüz ancak bir başlangıç evresinde bulunmaktadır: pratiğin "tamamlayıcısı", "yedek parçası" olarak teoriden, pratiğin hizmetçisi olarak teoriden söz edildiğine göre, mekanizm kalıntıları varlıklarını sürdürmektedirler. Bu sorunun da tarihsel olarak, yani aydınlar siyasal sorununun bir görünümü olarak konması gerektiği doğru gibi görünüyor. Eleştirel özbilinç, tarihsel ve siyasal olarak, bir aydınlar seçkininin (*élite d'intellectuels*) yaratılması anlamına gelir. Bir insan yığını, (geniş anlamda) örgütlenmedikçe, "kendiliğinden" kendini ayırmış olarak "göstermez"¹⁴ ve bağımsız duruma gelmez, ve aydınlar olmadıkça,

¹³Hegemonya kavramı üzerine, "Tarih Sorunları" başlıklı birinci bölümün "Ekler"ine (I) bakınız.

¹⁴Proletaryanın bu özbilinci, bir başka deyişle kendi, karşıt sınıftan "farklı" sınıf niteliğinin bilincine varan proletar-

yani örgütçüler ve yöneticiler olmadıkça, teori-pratik grubunun teorik görünümü, entelektüel ve felsefel çalışmada "uzmanlaşmış" bir kişiler katmanı içinde kendini somut olarak göstermedikçe de, örgüt olmaz. Ama bu aydınlar yaratma süreci de, uzun, güç, yığının "bağlılığı"nın (ve yığının her türlü kültür olayının gelişmesine katılma ve işbirliğinin başlangıçta aldığı biçim, bağlılık ve sıkıdüzendir) kimi kez sert bir sınamadan geçtiği, çelişkiler, ilerleme ve gerilemeler, dağılma ve toplanmalarla dolu bir süreçtir. Gelişme süreci bir aydınlar-yığın diyalektikliğine bağlıdır; aydınlar katmanı nicel ve nitel olarak gelişir, ama aydınlar katmanının yeni bir "genişlik" ve yeni bir karmaşıklığa doğru her sıçrayışı, basitler yığınının, uzman aydınlar katmanını yönünde, bireysel ve hatta az çok önemli grupsal uçlar aracıyla, kültürün yüksek düzeylerine doğru yükselen ve aynı zamanda kendi etki alanını da genişleten, benzer bir devrimine bağlıdır. Ama süreçte yığınla aydınlar (ya aralarından kimileri, ya da bir grup) arasında bir kopma, bir ilişkiyi yitirme, ve, dolayısıyla, "yedek", tamamlayıcı, bağımlı izleniminin kendini gösterdiği uğraklar da sürekli olarak yinelenirler. Teori-pratik grubunun, iki öğeyi yalnızca ayırt etmekle kalmayıp, böldükten ayırdıktan sonra, "pratik" ögesi üzerinde direnmek (salt mekanik ve saymaca işlem), görece ilkel bir tarihsel evreden, "yapı"nın genel çerçevesinin nicel olarak dönüştüğü ve buna uygun nitelik-üstyapının ortaya çıkmaya hazırlandığı, ama henüz organik olarak biçimlenmediği, henüz ekonomik-korporatif bir evreden geçildiği anlamına gelir. Siyasal partilerin, her şeyden önce dünya görüşlerine uygun etik ve politika-

ya, örneğin bir Sorel'in düşündüğünün tersine, bir örgüt gerektirir. Sorel'e göre, "ayrılık" ya da "bölünme", her türlü parti örgütü ve her türlü parti programı dışında, sendika aracıyla ve özellikle de genel grev "söyleni" sayesinde, kendiliğinden doğar ve gelişir (bkz: Mach., p.138 vd.).

yı hazırlayan ve sonunda bu görüşlerin tarihsel "deneyimcileri" gibi işlev gören örgütler olarak, dünya görüşlerinin hazırlanma ve yayılmasında modern dünyada taşıdıkları anlam ve önemi belirtmek gerekir. Partiler etkin yığını bireysel olarak seçerler ve seçme pratik alanda olduğu denli teorik alanda da ve buna bağlı olarak, görüş ne denli dirimsel ve köktenci biçimde yenilik getirir ve eski düşünce biçimlerinin ne denli uzlaşmaz karşıtı olarak görünürse, teori ile pratik arasında o denli sıkılaştan bir ilişkiyle yapılır. Böylece, entelektüel, tam ve bütüncül yeni görüşlerin, partiler tarafından hazırlandıkları, yani partilerin, gerçek tarihsel süreç olarak, teoriyle pratiğin birleşme potası oldukları söylenebilir, ve partinin "labour party" tipine göre değil, ama bireysel katılmalarla oluşmasının ne denli zorunlu olduğu da anlaşılır, çünkü söz konusu olan her ne denli "ekonomik bakımdan etkin tüm yığını" organik olarak yönetmekse de, onu eski şemalara göre değil, ama yenilik yaparak yönetmek söz konusudur, ve yenilik de, başlangıç dönemlerinde ancak insanal etkinlikte içkin bulunan görüş, belli bir ölçüde, kendisi için daha o zamandan tutarlı ve dizgeli güncel bilinç, kesin ve açık istenç durumuna gelmiş bir seçkin aracılığıyla yığınsal bir nitelik kazanabilir¹⁵.

¹⁵Modern partilere düşen etkin eğitim işleri üzerine, Gramsci başka bir yerde şöyle yazar: "Partilerin hegemonya ya da siyasal yönetim işlevleri, gene partilerin iç yaşamlarının gelişmesinin gözlemlenmesiyle değerlendirilebilir. Devlet, hukuksal düzenlemesi aracıyla, her ne denli bir ülkenin zorlayıcı ve sıkıdüzcü gücünü simgelerse de, partilerin —tüm yığına benimsenilmesi gereken davranış tipi olarak düşünülen davranış kurallarını bir seçkinin kendiliğinden benimsemesini simgeleyerek—, devlette moral yükümlülükler olan bu kuralları, kendi iç yaşamlarında, moral davranış ilkeleri olarak kendilerine mal ettiklerini göstermeleri gerekir. Partilerin içerisinde, zorunluluk daha şimdiden özgürlük durumuna gelmiştir. Parti iç disiplininin (sıkıdüzeninin) çok büyük politik (yani politik yönetim) değeri, dolayısıyla böyle bir sıkıdüzenin çeşitli parti-

Praksis felsefesinin en yeni gelişmelerinin ortaya çıktıkları tartışmada (*Cultura* yazarlarından D.S. Mirski'nin bir makalesinde özetlenmiş bulunan tartışma¹⁶) bu evrelerden birini irdelemek olanaklıdır. Salt dışsal mekanist bir görüşten, bireşime henüz kendi tam anlamı verilmemekle birlikte, teoriyle pratiğin birliğinin doğru bir kavrayışına, görüldüğü gibi, daha çok yaklaşan eylemci (*activiste*) bir görüşe geçişin nasıl gerçekleştiği görülebilir. Belirlenimci, yazgıcı, mekanist ögenin, nasıl praksis felsefesinin dolaysız bir ideolojik "aroma"sı, belirli toplumsal katmanların "ast" niteliğinin nasıl zorunlu duruma getirdiği ve tarihsel olarak doğruladığı bir din ve uyarıcı (ama uyuşturucu madeler gibi uyarıcı) biçimi olduğu saptanabilir.

Savaşın girişkenliği kendinde olmadığı ve savaşım da sonunda bir yenilgiler dizisiyle özdeşleştiği zaman, mekanik belirlenimcilik (*déterminisme mécanique*) son derece büyük bir moral direnç, bir birlik, sabırlı ve direngen bir dayanma gücü durumuna gelir. "Şimdilik yenildim, ama zaman benden yana çalışıyor, vb.". Gerçek istenç, bir inanç işi, tarihin belli bir ussallığı, dinlerdeki yazgının, tanrısal kayranın (inayetin), vb. yerine geçen bir şey gibi görünen görgül ve ilkel bir yan tutucu ereklilik biçimi kılıfına bü-

lerin yayılma yeteneklerini kestirecek ölçüt olarak değeri, iste bundan doğar. Bu bakımdan, devlet yaşamına hazırlayan okullar olarak düşünülebilirler partiler. Partilerin yaşam öğeleri şunlardır: yürekli (aşılmış kültür eğilimlerine direnme), erdem (yeni bir kültür ve yaşam tipinin desteklenmesinde gözüpek istenç), onur (yüksek bir erek için davranma bilinci), vb." (P.P., pp. 68-69).

¹⁶Büyük bir olasılıkla, D.S. Mirski'nin: "Demokratie und Partei im Bolchevismus" [Bolşevizmde Demokrasi ve Parti] başlıklı makalesine atıftırma. Bu makale, P.R. Rohden tarafından düzenlenen ve 1932'de Viyana'da yayımlanan: *Demokratie und Partei* adlı derleme içinde yayımlanmıştı. Gramsci Mirski'yi *Cultura* yazarı olarak adlandırıyor, çünkü Mirski bu derginin 1931 Şubat sayısında bir makale yayınlamıştı.

rünür. Hatta bu durumda bile, güçlü bir istenç etkinliğinin, "zamanın çalışması" üzerinde doğrudan bir etkinin, ama kendinden utanan, üstü kapalı, örtük bir biçim altında varolduğu üzerinde direnmek gerekir; eleştirel bilinçten vb. yoksun bilinç çelişkileri de, işte bundan doğar. Ama "ast", yığınsal ekonomik etkinliğin yönetici ve sorumlusu durumuna geldiği zaman da, belli bir uğrakta mekanizm pek yakın bir tehlike olarak görünür, ve tüm düşünce dizgesinin bir değiştirilmesine tanık olunulur, çünkü toplumsal yaşam biçiminde bir değişiklik olmuştur. "Zamanın çalışması"nın sınırları ve etkisi, neden daha dar, daha güçsüz bir duruma gelirler? Şundan ki, gerçekte, ast eğer dün bir nesne idiyse, bugün artık bir nesne değil, ama tarihsel bir kişi, bir başoyuncudur (*protagoniste*); eğer dün yabancı bir istençe "direnen" olduğu için sorumsuz idiyse, artık direnen değil, ama etken (*agent*) ve kaçınılmaz olarak etkin ve girişken olduğu için, bugün kendisini sorumlu duyumsar. Ama dün gerçekten de basit bir "direnç", basit bir "nesne", basit bir "sorumluluk" muydu o? Elbette değil, ve yazgıcılığın, tersine, nasıl etkin ve gerçek bir istencin güçsüzlüğünü gizlemekten başka bir şeye yaramadığını göstermek de yerinde olur. İşte bu nedenle de, yığın safyürek (*naïve*) felsefesi olarak açıklanabilir bir nitelik taşıyan ve ancak yığının safyürek felsefesi olarak özünü (*intrinsèque*) bir güç ögesi olan, ama aydınlar tarafından iyice düşünüp taşınmış ve tutarlı bir felsefe olarak alınınca, bir edilebilirlik, budalaca bir özyeterlik kaynağı durumuna gelen mekanik belirlenimciliğin kofluğunu her zaman göstermek gerekir; hem de astın yönetici ve sorumlu duruma gelmesini beklemeksizin. Ast da olsa, yığının bir bölümü her zaman yönetici ve sorumludur, ve bölümün felsefesi, yalnızca teorik önceleme (*anticipation*) olarak değil, ama güncel zorunluluk olarak da, her zaman bütünün felsefesinden önce gelir.

Belli bir tarihsel dönem boyunca ve belli tarihsel koşul-

lar içinde bir "zorunluluk", halk yığınlarının istencinin zorunlu bir biçimi, dünyanın ve yaşamın ussallığının belirli bir biçimi olan ve olmayı da sürdüren, ve gerçek pratik etkinliğin genel çerçevelerini sağlayan Hristiyan dininin gelişmesi üzerine bir çözümleme, mekanist görüşün bir astlar dini olduğunu açıkça gösterir. *Civiltà Cattolica*'nın (Katolik Uygarlık) "Putatapar Bireyselcilik ve Hristiyan Bireyselcilik" başlıklı (5 Mart 1932 sayısında yayımlanan) bir makalesinin şu parçasında, Hristiyanlığın bu işlevi çok iyi belirtilmiştir bence:

"Güvenli bir geleceğe, ahret mutluluğuna yönelik ruhun, ölmezliğine, sonsuz neşeye erişilebileceğinin doğruluğuna duyulan inanç, yoğun bir iç yetkinleşme ve tinsel yükseliş çalışmasının ögesi olmuştur. Kendisini utkularına götüren atılımı gerçek Hristiyan bireyselciliği işte bu inançta bulmuştur. Hristiyanın tüm güçleri bu soylu erek çevresinde toplanmıştır. Ruhu kuşku içinde tüketen kurgusal kararsızlıklardan kurtulmuş ve ölümsüz ilkeler tarafından aydınlatılmış bulunan insan, umutlarının yeniden doğduğunu duymuş; kötülüğe karşı savaşımında üstün bir gücün kendisini desteklediğine güvenli, kendi kendini zorlamış ve dünyayı yenmiştir."

Ama sözü edilmek istenen Hristiyanlık, bu örnekte de safyürek Hristiyanlıktır; halk yığınları için salt uyuşturucu durumuna dönüştürülmüş, Cizvitleştirilmiş Hristiyanlık değil.

Ama Kalvenciliğin konumu, girişkenlik ruhunun geniş bir yayılmasına yol açan (ya da bu devrimin biçimi durumuna gelen) önüne geçilmez tarihsel alinyazısı ve tanrısal kayra anlayışıyla, daha da zengin anlatımlı ve anlamlıdır¹⁷.

¹⁷Bu konuda Max Weber'in*, *Nuovi Studi*'de [Yeni İrdelemeler] yayımlanan (1931 fasikülünde) "L'etica protestante e

Yeni dünya görüşleri, halk arasında tutularak, neden ve nasıl yayılırlar? Bu yayılma sürecinde (aynı zamanda bir eskinin yerine geçme ve çoğu kez de eskiyle yeni arasında bir birleşim süreci olan bu yayılma sürecinde), yeni görüşün açıklanmış ve sunulmuş bulunduğu ussal biçim, açıklayan kişinin ve dayandığı bilginlerle düşünürlerin (hiç değilse cinsil bir biçimde tanınmış ve değerlendirilmiş bulunduğu ölçüdeki) yetkisi (otoritesi), yeni görüşü

lo spirito del capitalismo"su [Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu] ile Groethuysen'in** Fransa'da burjuvazinin dinsel kökenleri üzerindeki kitabına bakılabilir (Gramsci'nin notu.)

*Hristiyanlık ve özellikle Kalvinizm ve hatta İngiliz püritanizmi ile kapitalizmin gelişmeleri arasındaki ilişkiler üzerine ilk derinleştirilmiş irdelemeleri Max Weber'e borçlu bulunuyoruz. Max Weber bu konuda, *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozial-politik*, t. XX. (1904) ve t. XXI (1905) içinde daha sonra *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*'nin [Din Sosyolojisi Üzerine Denemeler Derlemesi] I. cildinde (1920) bir araya getirilen iki makale yayımladı: "Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus" [Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, Hil Yayın, İstanbul, 1985]. F. Engels (özellikle *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*'nda, Sol Yayınları, 1979, s.66): "Burada Kalvencilik, çağın burjuvazisinin çıkarlarının gerçek bir dinsel kılıfı olarak belirir" ve daha önce "kapitalizmin türeyiminde Protestanlığın rolü üzerindeki değinmesinin tüm bir literatüre (Sombart, Max Weber, özellikle de Troeltsch, vb.)" yol açtığını yazan Buharin'in (*Marx' Teaching and Its Historical Importance*, p.45) belirttiği bir notta Marx tarafından (*Kapital*, Sol Yayınları, 1978, c. I., s.288-289) da saptanmıştır bu ilişkiler. "Önüne geçilmez tanrısal kayra anlayışı", püritenin davranışıyla ilişkileri içinde, R.H. Tawney tarafından şu biçimde çözümlenmiştir: "İnsan davranışı ve insan eyleminin, keyfi olarak bağışlanmış bir kurtuluşu elde etmek için, varsın hiçbir yardımcıları olmasın, gene de bu kurtuluşun bağışlanmış bulunduğu bir kanıtı olmaktan geri kalmazlar onlar: böylece, araç olarak reddedilen şey, sonuç olarak geri alınmıştır, ve püriten de, tüm kuşkuları yatıştırdığından, bir Tanrı sevgilisi olduğunun bilincine sa-

destekleyen kimselerin (ama o örgüte yeni görüşü paylaşma nedeninden başka bir nedenle girdikten sonra) aynı örgüt üyesi olmaları olgusu, nasıl ve hangi ölçüde etkili olur? Gerçeklikte, toplumsal gruba ve söz konusu grubun kültürel düzeyine göre değişir bu öğeler. Ama, görüşlerini çok güç değiştiren, ve onları, ne olursa olsun, hiçbir zaman, deyim yerindeyse "katıksız" biçimleri içinde değil, ama yalnızca ve her zaman alaca bulaca ve tuhaf bir birleşim bi-

hip birinin çılgınca enerjisiyle pratik etkinlik içine atar kendini. İşlerin içine bir kez girince de, amansız mantıklarıyla birlikte, bunlara inancının nitelik ve sınırlamalarını getirir. Tanrı tarafından insanları doğru yol ve inanca sokmaya çağrıldığından, onu savaşta da, tecimsel savaşumlarda da yenilmez kılan bir enerji ve düzen ilkesi taşır kendinde. Ahlakın her şey, koşullarına hiçbir şey olduğuna inandığından, yoksul düşenlerin yoksulluğunda acınması ve yardımına koşulması gereken bir mutsuzluk değil, ama suçlanması gereken bir ahlak kusuru görülür; zenginlikte... enerji ve istenci ödüllendiren büyük mutluluğu görür. Düşünüm, sıkıdizen ve kendine egemenlikle katılmış olarak, utkularını... iş bürosunda ve pazarda kazanan pratik bir çilecidir (ascète) o". *La Religion et l'essor du capitalisme (Religion and the rise of the capitalism, London, 1926), trad. par Odette Merlat, Paris, Rivière, 1961 (Bibl. d'histoire economique et sociales).*

**Gramsci tarafından değinilen Groethuysen'in kitabına gelince, XVIII. yüzyıl burjuvazisini irdeler ve Katolik Kilise-si'nin "yeni zamanların efendisi"ni tanıyamadığını ve yükselişini engellediğini gösterir o. Sanayici ya da tüccar burjuva kendi girişim ruhunu ancak Kilise'den uzaklaşarak doyurabilmiştir. "Açık bir savaştan çok, diye belirtir Groethuysen, gizli bir çatışma söz konusudur." Kilise zenginlik tutkusunu suçlar ve çatışma ödünç ve tefecilik üzerinde yoğunlaşır: "Din-bilimcilerle iyi anlaşılamayan kapitalistler, aradıklarını filozof-larda bulmakta gecikmeyeceklerdir." (p.278-279). Burjuva, sonunda toplumsal düzenin korunması için zorunlu bir kurum olarak dini doğrulayan "dürüst insan" durumuna gelecektir ve Kilise, Groethuysen'e göre, "ancak bir orta burjuvazi tipinin oluşmasına ve büroları doldurmaya katkıda bulunmuştur." (p.219).

çiminde benimseyerek değiştiren halk yığınları konusunda, araştırma özel bir önem taşır. Ussal, mantıksal bakımdan tutarlı biçimin, herhangi bir ağırlığı bulunan yandaş ya da karşıt hiçbir kanıtı bir yana bırakmayan usavurmanın eksiksiz niteliğinin kendi önemleri vardır, ama kararlaştırıcı olmaktan da çok uzaktırlar; henüz anıksal (entelektüel) bunalım koşulları içinde bulunan, eskiyle yeni arasında bocalayan, eskiye inancını yitirmiş ve henüz yenide karar kılmamış bulunan, vb. bir kişi için, ikincil bir düzeyde kararlaştırıcı olabilecek öğelerdir bunlar.

Düşünürlerle bilginlerin yetkesi üzerine de aynı şey söylenebilir. Halk içinde bu yetke çok büyüktür, ama her görüşün savunma hattına konacak kendi düşünürleri ve kendi bilginleri olduğu ve yetkenin paylaşılmış bulunduğu da doğrudur; ayrıca her düşünür için ayırım yapmak, düşünce-sini gerçekten bu biçimde açıklamış olduğundan kuşkulandırmak da olanaklıdır. Yeni görüşlerin yayılma sürecinin siyasal, yani son çözümlemede toplumsal nedenlerle gerçekleştiği, ama biçimsel-mantıksal tutarlılık öğesinin, yetke öğesinin ve örgüt öğesinin de, tek tek bireylerde olsun, kalabalık toplumsal gruplarda olsun, genel yönelim ortaya çıktıktan hemen sonra, bu süreçte çok büyük bir işlevleri olduğu sonucu çıkartılabilir. Böylece yığın olarak yığınlar içinde, felsefenin ancak bir inanç olarak yaşayabileceği sonucu da çıkartılabilir. Bir halk insanının entelektüel durumu düşünülün şimdi; kanılar, inançlar, ayırt etme ölçütleri ve davranış kurallarıdır, onun kafa yapısının öğeleri. Kendisinininkine karşıt bir görüşü savunan her kişi, eğer entelektüel bakımdan ondan üstünse, kanıtlarını ondan daha iyi sergilemesini bilir ve "mantıksal olarak" ağızını kapatar onun; inançlarını değiştirecek midir o zaman halk insanı? Salt doğrudan doğruya tartışmada kendini savunmasını bilmediği için? Ama o zaman da, her gün, yani entelektüel bakımdan kendisinden üstün ideolojik bir hasımla her karşılaşmasında bir inanç değiştirmesi gerekebilirdi.

Öyleyse hangi öğelere dayanır onun felsefesi? Ve özellikle de, onun için en büyük önemi taşıyan davranış kuralı, biçimindeki felsefesi? En önemli öğe, kuşkusuz ussal olmayan bir nitelikte, inanç niteliğinde bir öğedir. Ama kime ve neye inanç? Her şeyden önce, dağınık bir biçimde, olup bitenleri onun gibi düşündüğü ölçüde, üyesi bulunduğu toplumsal gruba: halk insanı bu denli kalabalık bir yığının, hasmın kanıtlarının onu inandırmak istedikleri gibi, böyle baştan başa yanılamayacağını; gerçi kendisinin kendi nedenlerini, hasmının yaptığı gibi savunup açıklamaya yetenekli olmadığını, ama kendi grubunun içinde bu işi hem de söz konusu hasımdan kuşkusuz çok daha iyi yapabilecek insanlar bulunduğunu düşünür, ve inancının nedenlerinin, onu inandıracak bir biçimde, tutarlı olarak, bütün ayrıntılarıyla sergilendiğini gerçekten işitmiş olduğunu da anımsar. Nedenleri kendi somut biçimleri içinde anımsamaz ve yineleyemez onları, ama sergilendiklerini işittiği ve kendisini inandırmış da bulundukları için, varolduklarını bilir onların. Bir kez yıldırımla çarpılmışçasına inanmış bulunması olgusu, inancının sürekliliğinin sürekli nedenidir, hatta bu inanç kendi öz kanıtlarını artık yeniden bulamasa bile.

Ama bu düşünceler, halk yığınlarının yeni inançlarının, özellikle bu yeni inançlar eğer egemen sınıfların genel çıkarları bakımından toplumsal olarak uyguncu, ortodoks (hatta yeni) inançlarla çatışma durumundaysalar, aşırı bir dayanıksızlığı sonucuna götürürler bizi. Dinlerin ve kiliselerin talihi üzerinde düşünmekle buna güven getirilebilir. Din ya da filanca kilise, kendi öz inancının savunusunu bırakıp usanmadan yineleyerek, her an ve durmadan benzer kanıtlar yardımıyla savaşım vererek, ve inanca hiç olmazsa bir düşünce saygınlığı görünüşü kazandırmakla görevli bir aydınlar basamaklanımı (hiyerarşisi) besleyerek, kendi öz inancını sürekli olarak ve upuygun bir örgütlenmeye sürdürdüğü ölçüde, inananlar topluluğunu (genel tarihsel gelişme zorunlulukları tarafından dayatılan belli sınırlar

lar içersinde) olduğu gibi korur. Kilise ile inananlar arasındaki ilişkilerin sürekliliği, Fransız Devrimi sırasında olduğu gibi, politik nedenler yüzünden zorlu bir biçimde kesintiye uğradığı her kez, Kilise tarafından uğranılan kayıplar hesapsız olmuştur, ve, eğer göreneğe bağlı dinsel pratiklerin uygulanması bakımından güç koşullar belirli zaman sınırlarının ötesine de uzarlarsa, bu türlü kayıpların kesin kayıplar olacakları ve yeni bir dinin, Fransa'da da eski Katoliklikle bağdaşarak ortaya çıkmış bulunduğu gibi, ortaya çıkacağı düşünülebilir. Ortakduyunun ve genel olarak eski dünya görüşlerinin yerine geçmek isteyen her kültür devrimi için, bundan şu belirli zorunluluklar sonucu çıkarılır: 1. Kendi öz kanıtlarını (anlatış biçimini değiştirerek) yinelemekten hiç bıkma zorunluluğu: halk düşüncesi üzerinde etkili olmanın en başarılı teknik aracıdır yineleme; 2. Silik yığın ögesine bir kişilik kazandırmak için, gitgide daha geniş halk katmanlarının entelektüel yükselişi yolunda aralıksız çalışma zorunluluğu: korsenin "balina"ları durumuna gelmek üzere, yığınla alışveriş içinde kalarak, doğrudan doğruya yığından çıkan yeni bir tipte aydın seçkinler yaratmaya çalışmak demektir bu. Bu ikinci zorunluluk, eğer yerine getirilirse, bir çağın "ideolojik panorama"sını gerçekten değiştiren zorunluluktur. Ve ayrıca bu seçkinler de, kendi grupları içerisinde yetkeye ve entelektüel yetkilere göre, doruğunda bireysel bir büyük filozofun bulunabildiği bir basamaklanıma yol açılmaksızın oluşamazlar; ama bu bireysel büyük filozofun da, ideolojik topluluk bütünlüğünün isteklerini somut olarak yeniden yaşamaya, bu topluluğun bireysel bir kafaya özgü devrimin çevikliğine sahip olamayacağını anlamaya ve dolayısıyla kolektif bir düşünürün düşünce biçimlerine en bağlı ve en uygun öğreti biçimini hazırlamaya yetenekli olması gerekir.

Bu tür bir yığınsal kuruluşun (*construction de masse*), kendi felsefel ya da dinsel inançlarının bağınazlığı tarafından itilmiş, kendine bu ereği saptamış bir kişi ya da bir

grubun (biçimsel) kuruluş istenciyle, herhangi bir ideoloji çevresinde, "keyfe bağlı olarak" oluşamayacağı açıktır. Bir ideolojiye yığınsal katılma ya da katılmama, düşünce biçimlerinin ussallık ve tarihselliğinin gerçek eleştirisinin kendini gösterme tarzıdır. Keyfe bağlı kuruluşlar, hatta zaman zaman elverişli dolaysız koşulların bir birleşimi sayesinde görece bir beğenilmeden (*popularité*) yararlanma başarısını gösterebilirler bile, tarihsel yarışmanın az çok hızla dışında kalırlar; oysa karmaşık ve organik bir tarihsel dönemin gereklerine karşılık düşen kuruluşlar, hatta kendilerini ancak az çok tuhaf ve alaca bulaca birleşimler arasından gösterebildikleri birçok aracı evreden geçebilirler bile, sonunda her zaman kendilerini kabul ettirir ve üstün gelirler.

Bu açıklamalar, en önemlileri entelektüel bakımdan nitelikli çeşitli katmanlar arasındaki ilişkilerin biçim (üslup) ve niteliğinde; yani üst grupların yaratıcı katkısının, entelektüel bakımdan bağımlı katmanların yeni eleştirel kavramları tartışma ve geliştirme organik yeteneğiyle bağlı olarak, taşıması gereken ve taşıya-da-bileceği önem ve işlevde özetlenen bir çok sorun çıkarıyor ortaya. Söz konusu olan, tartışma ve propaganda özgürlüğünün sınırlarını saptamaktır, yönetsel ve politikalarda değil, ama yöneticilerin kendi etkinliklerine koydukları öz sınırlar, ya da gerçek anlamıyla, ortaya bir kültür politikası koyma anlamında anlaşılması gereken özgürlüğün sınırlarını saptamaktır. Öyleyse. Bir başka deyişle: "bilimin hakları" ile bilimsel araştırmanın sınırlarını kim saptayacak ve bu haklarla bu sınırlar gerçekten saptanabilecekler mi? Yeni ve daha iyi doğruların, bu doğruların daha açık ve daha tutarlı açıklamalarının, etkisini yavaş yavaş gösteren araştırma çalışmalarının, hatta en özsel görünen ilkeleri durmadan tartışma konusu yapsalar bile, her bilginin özgür girişkenliğine bırakılması zorunlu gibi görünüyor. Kaldı ki, bu türlü tartışma girişkenliklerinin çıkar gözetilen nedenlere dayan-

dıkları ve bilimsel bir nitelik taşımadıkları bir durumu ortaya koymak da güç olmayacaktır. Ayrıca, bireysel girişkenliklerin sıkıdüzenli ve derli toplu olmalarını, akademi ve her tür kültürel kuruluşların süzgecinden geçmelerini ve ancak süzöldükten sonra açıklanmalarını, vb. düşünmek de olanaksız değildir.

Tikel bir ülke için, ideolojik dünyayı devingenleştiren kültür örgütünü somut olarak irdelemek ve pratik işleyişini incelemek ilginç olurdu. Çeşitli ülkelerin kendini meslek olarak etkin kültürel çalışmaya veren personeli ile nüfusu arasındaki sayısal oranın bir irdelenmesi de, özgür güçlerin yaklaşık bir hesabıyla birlikte, ilginç olurdu. Her ülkede, çalışan kişi sayısı bakımından en büyük iki kültür örgütü, bütün dereceleri içindeki okul ile Kilise'dir. Gazeteler, dergiler ve yayın etkinliği, ister devlet Okul'unu tamamlasın, isterse halk üniversiteleri tipindeki kültür kurumları rolünü oynasınlar, özel okul kuruluşları. Hekimlerin, subayların, yargıçların meslekleri gibi öbür meslekler, kendi uzmanlaşmış etkinliklerine önemsiz olmayan bir kültür bölümü eklerler¹⁸. Ama bütün ülkelerde, değişik bir ölçüde de olsa, halk yığınları ile, hatta öğretmenler ve din adamları gibi en kalabalık ve ulusal yığma en yakın aydın grupları arasında bile, büyük bir kopmanın var olduğunu; ve bunun, hatta yöneticilerin sözle tersini ileri sürdükleri yerlerde bile, devlet olarak devletin birleştirici, tutarlı ve türdeş bir görüşe sahip bulunmadığı için olduğunu da belirtmek gerekir; aydın grupların katmanlar arasında ve aynı katmanın sınırları içinde dağılmış olmaları sonucunu verir bu. Üniversite, birkaç ülke bir yana bırakılırsa, hiçbir birleştirici işlev görmez; çoğu kez özgür bir düşünürün tüm üniversite kurumundan *et coetera* (ve başka) daha büyük

¹⁸Tam anlamıyla hegemonya aygıtı, yani başlıca ereği "onaşmanın örgütlenmesi" olan "eğitim" ya da kültür aygıtı söz konusu ediliyor burada.

bir etkisi vardır.

Praksis felsefesinin yazgıcı anlayışı tarafından yerine getirilen tarihsel işlev konusunda, belli bir tarihsel dönem için yararlılığının kabul edilmesi istenerek, ama —ve işte tam da bu nedenle— onu borçlu bulunulan bütün saygı-larla birlikte gömülmesi zorunluluğu da savunularak, bir cenaze övgüsü yapılabilirdi.

Gerçeklikte tanrısal kayra ve alinyazısı teorisinin, doruğuna gene de klasik Alman felsefesinde¹⁹ ve onun zorunlu-luğun bilinci olarak özgürlük anlayışında erişen bu teori-nin, modern dünyanın başlangıçlarındaki işlevine benzeti-lebilirdi bu işlev. “Tanrı böyle istiyor” çılgınlığının halksal bir eşili (*doublet*) olmuştu o, ama gene de, hatta bu ilkel ve ilksel düzeyde bile, “Tanrı böyle istiyor”da, ya da tanrısal kayra teorisinde içkin bulunan görüşten daha modern ve

daha verimli bir görüşün başlangıcını gösteriyordu. “Ta-çimsel olarak”, yeni bir görüşün kendini bir halkın kaba ve karmakarışık görünümünden başka bir görünüm altın da göstermesi olanaklı mıdır? Ve gene de tarihçi, gerekli bakış açılarına sahip bulunduğu zaman, yeni bir dünyanın her zaman çetin ve çakıllı olan başlangıçlarının, can çeki-şen bir dünyanın gerilemesinden ve can çekişmesi içinde yarattığı “kuğu şarkıları”ndan üstün olduklarını görüp an-layabilir. [1932-33]

¹⁹Kant (1724-1804) ile başlayan ve Marx’la Engels’in za-man zaman “İdealist Alman Felsefesi”, “Modern Alman Felse-fesi” adını verdikleri büyük idealist akımı anlamak gerekir kla-sik Alman Felsefesinden. İçinde Kant’ın öğrencisi Johann Gottlieb Fichte (1762-1814) ile Schelling’in de (1775-1864) yer aldıkları bu idealist akım, doruğunu Hegel’in saltık idealizmin-de bulur. Felsefenin diyalektik olduğunu olumlamış olmak, bu “klasik Alman Felsefesi”nin değişimidir: “Evrenin, onun ve in-sanlığın evrimini olduğu gibi, bu evrimin insanların beyninde-ki yansımalarının da doğru bir biçimde kavranması, öyleyse an-cak oluş ve yokoluşun, ilerlemeci ve gerilek değişikliklerin ev-reysel karşılıklı etkilerini sürekli olarak göz önünde tutarak, diyalektik yoldan olanaklıdır. Ve modern Alman Felsefesi de, kendini işte hemen bu yönde gösterdi. Kant, mesleğine, New-ton’un kararlı güneş sistemini ve onun —bir kez o ünlü ilk devrim olduktan sonra— sonsuz süresini... tarihsel bir süreç biçimine dönüştürerek başladı... Bu modern Alman felsefesi, doruğunu, ilk kez olarak tüm doğa, tarih ve tin dünyasının ... bir süreç biçiminde kavranmış bulunduğu... Hegel sistemin-de buldu — Ve Hegel sisteminin büyük değişimi de budur.” (Engels, *Anti-Dühring*, Sol Yayınları, 1977, s.74-75.) Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu’na da bakınız.

II. FELSEFE VE TARİH SORUNLARI

BİLİMSEL TARTIŞMA

Tarihsel-eleştirel sorunlar konulduğu zaman, bir sanıkla, rolü gereği sanığın suçlu ve dolaşımdan çekilmeye değer olduğunu tanıtlaması gereken bir savcının bulunduğu tüzel (adli) bir süreç olarak anlamamak gerekir bilimsel tartışmayı. Bilimsel tartışmada önemli olanın doğrunun araştırılması ve bilimin ilerlemesi olduğu varsayıldığna göre, daha "ileri" olduğunu göstermenin yolu, hasmın, bağımlı bir uğrak olarak da olsa, insanın kendi kuruluşuna katması gereken bir gerekliliği yansıtabildiği görüşünü benimsemektir. Hasmın (ve bazen bütün geçmiş düşünce hasmı olarak ortaya çıkar) konum ve nedenlerini gerçekçi olarak anlamak ve değerlendirmek, kendini (terimin kötü anlamında, gözü kapalı ideolojik bağnazlık anlamında) ideolojilerin ha-

pishanesinden kurtarmak, yani bilimsel araştırmada tek verimli bakım noktası olan "eleştirel" bir bakım noktasında yer almak anlamına gelir. [1935]

FELSEFE VE TARİH

Felsefeden, tarihsel bir çağdaki felsefeden ne anlamak gerekir, ve bu tarihsel çağların her birindeki felsefelerin ve filozofların anlam ve önemleri nedir? Eğer B. Croce'nin din üzerine, yani yaşama kuralı durumuna gelen bir dünya görüşü üzerine verdiği tanımla¹ yetinilir, ve eğer yaşama kuramı betiksel (kitabî) anlamda değil de, pratik yaşam içinde gerçekleşen kural anlamında anlaşılırsa, pratik olarak etkinlikte bulundukları ve pratik etkinliklerinde (davranışlarının yönetici çizgilerinde) örtük olarak bir dünya görüşü, bir felsefe içkin bulunduğu ölçüde, insanların çoğu filozoftur. Genel olarak anlaşıldığı gibi, yani filozof felsefelerinin tarihi olarak felsefe tarihi, her belli çağda varolan dünya görüşlerini değiştirmeyi, düzeltmeyi, yetkinleştirmeyi ve dolayısıyla bunlara karşılık düşen davranış kurallarını, ya da bütünüyle pratik etkinliği değiştirmeyi amaçlayan belirli bir kişiler sınıfının ideolojik girişim ve girişkenliklerinin tarihidir.

Bizi ilgilendiren bakım noktasından, çeşitli filozof felsefelerinin tarih ve mantığının irdelenmesi yeterli değildir. Yöntemsel yönelme olarak da olsa, dikkati felsefe tarihinin öbür bölümleri üzerine; yani büyük yığınların dünya görüşleri üzerine, en sınırlı yönetici grupların (aydınlar) dünya görüşleri üzerine ve ensonu bu çeşitli kültürel bütünlükleri filozofların felsefesiyle birleştiren bağlar üzerine çekmek gerekir. Şu ya da bu filozofun, şu ya da bu aydın-

¹ "... kendisine etik bir davranışın karşılık düştüğü bir yaşam görüşüdür din, ve başka bir şey de olamaz..." (*La Storia come pensiero e come azione*'deki "Religiosità e religione"ye bakınız, *Saggi filosofici*, IX, Bari, Laterza, 1954, 6^a ed, p.257).

lar grubunun, şu ya da bu büyük halk yığınları topluluğunun felsefesi değildir bir çağın felsefesi: bütün bu öğelerin, doruğu belirli bir yönde: bu doruğun kolektif eylem kurallı, yani somut ve eksiksiz (tam) "tarih" durumuna geldiği belirli bir yönde bulunan bir birleşimdir.

Tarihsel bir çağın felsefesi, öyleyse bu aynı çağın "tarih"inden başka bir şey değildir; yönetici grubun daha önceki gerçeklikte yol açmayı başardığı o değişmeler yığının-
dan başka bir şey değildir: tarihle felsefe bu anlamda birbirinden hiç ayrılmaz², bir "blok" oluştururlar. Ama gene

"Croce'ye bakınız: *Logica come scienza del concetto puro* [Katıksız Kavram Bilimi Olarak Mantık], Bari, Laterza, 1947, 7e éd, revue. Bu yapıt, özünde, Croce tarafından 1905'te Napoli'deki "Accademia Pontaniana"ya sunulan ve 1908 baskısındaki temel düzeltmelerden sonra daha sonraki baskılarda biçimsel düzeltmelerden başka bir değişiklik yapılmayan muhtıranın düzeltilmiş biçimidir. "Öyleyse felsefe tarihin ne dışında, ne kökeninde ne de sonundadır, ve ne de tarihin bir ya da kimi uğraklarında elde edilebilir; ama, her uğrakta elde edilen felsefe, her zaman ve bütünüyle olayların oluşuyla birleşmiş ve tarihsel bilgi tarafından koşullandırılmış bulunur" (p.208). Bu konuda Gramsci'nin *Tarihle Felsefenin Özdeşliği* başlıklı notuna bakınız: "Tarihle felsefenin özdeşliği, tarihsel materyalizmde içkindir (ama belli bir anlamda, gelecek bir aşamanın tarihsel öngörümü olarak). Acaba Croce ilk itilimi Antonio Labriola'nın praksis felsefesinden mi almıştır? Her ne olursa olsun, bu özdeşlik, tarihsel materyalizmde içkin bulunan anlayıştan bambaşka bir duruma gelmiştir. Croce'nin anlayışında: Croce'nin en son etik-politik yazıları buna örnektir. Alman proletaryasının klasik Alman felsefesinin kalıtsı olduğunu ileri süren önerme, tarihle felsefenin özdeşliğini içermektedir; tıpkı filozofların şimdiye değin dünyayı açıklamaktan başka bir şey yapmadıklarını, ama bundan böyle dünyayı değiştirmenin söz konusu olduğunu ileri süren önermenin de aynı özdeşliği içerdigi gibi.

Croce'nin tarihle felsefenin özdeşliğini olumlayan bu önermesi eleştirel sonuçlar bakımından çok zengindir: 1. Eğer tarihle politikanın özdeşliğine (ve politikadan da, kendi başla-

de gerçek anlamıyla felsefel öğeler ve her öğede de, filozofların felsefesi gibi, yönetici grupların görüşleri (felsefel kültür) gibi, büyük yığınların dini gibi, bu öğelerin çeşitli düzeyleri "ayır" edilebilir, ve bu çeşitli düzeylerin her birinde de çeşitli ideolojik "birleşim" biçimleriyle nasıl karşı karşıya bulunulduğu görülebilir. [1935]

"YARATICI" FELSEFE

Felsefe nedir? Yalnızca alıcı ya da olsa olsa düzenleyici bir etkinlik mi, yoksa kesin olarak yaratıcı bir etkinlik mi? "Alıcı", "düzenleyici", "yaratıcı"dan ne anlaşıldığını tanımlamak gerekir. "Alıcı", terimin yaygın anlamıyla, nesnel olarak, "genel olarak" varolan, öncesiz-sonrasız, kesin olarak değişmez bir dünya inancını içerir. "Düzenleyici", "alıcı"ya yakındır: bir düşünce etkinliği içermesine karşın, sınırlı ve dardır bu etkinlik. Ama "yaratıcı" ne anlama gelir? Dış dünyanın düşünce tarafından yaratıldığını mı gösterecektir bu sözcük? Ama hangi düşünce ve kimin düşüncesi tarafından? Tekbencilige¹ düşmek olanaklıdır ve gerçekten de her idealizm biçimi kaçınılmaz olarak tekbencilige düşer. Tekbencilikten, ve onunla birlikte düşünceyi alıcı ve düzenleyici bir etkinlik durumuna getiren görüşte örtük olarak içkin bulunan mekanik görüşlerden de kurtulmak için, sorunu "tarihselci terimlerle" koymak, ve aynı zamanda felsefenin temelinde de "istenci" (son çözümlemeye pratik ya da politik etkinliği), ama ussal, keyfe bağlı olmayan, nesnel tarihsel zorunluluklara karşılık düştüğü öl-

rına ele alınırlarsa, yinelenen ve kimileri başarısızlığa uğrayan, çeşitli gerçekleştirme girişimlerini değil yalnızca, ama gerçekleştireni anlamak gerekecektir) ve 2. dolayısıyla aynı zamanda politikayla felsefenin de özdeşliğine değin gitmezse, sakatlanmış demektir bu anlayış" (M.S., p.217).

¹Tekbenci (salipsiste) ancak düşünüldükleri zaman varolduklarını olumlar.

çüde, yani, derece derece gerçekleşme uğrağında, tümel tarihin ta kendisi olduğu ölçüde gerçekleşen bir istenci yerleştirmek gerekir. Başlangıçta her ne denli bir tek birey tarafından simgelenmiş bulunsa da, büyük bir sayı tarafından, hem de sürekli olarak benimsenmiş, yani, yapısına uygun bir etikle birlikte, bir kültür, bir "sağduyu", bir dünya görüşü durumuna gelmiş olmasıyla kanıtlanmıştır ussallığı bu istencin. Klasik Alman felsefesine değin, felsefe, ahçı, olsa olsa düzenleyici bir etkinlik olarak, yani insan dışında nesnel olarak işleyen bir düzeneğin (mekanizmanın) bilgisi olarak tasarlanmıştır. Klasik Alman felsefesi "yaratıcılık" (*creativität*) kavramını getirdi, ama idealist ve kurgul (*speculatif*) bir anlamda. Düşünceye ileri bir adım attıran, öyle görünüyor ki, klasik Alman felsefesi temeli üzerinde, her türlü tekbencilik eğiliminden sakınarak; düşünceyi dünya görüşü olarak, en büyük sayı içinde yayılmış (böyle bir yayılma da ussallık ve tarihsellik olmadan düşünülemezdi) ve de etkin davranış kuralı durumuna dönüşebilecek biçimde yayılmış "sağduyu" olarak benimsediği ölçüde onu "tarihsel"leştirerek, praksis felsefesi olmuştur. Öyleyse yaratıcı, en büyük sayının duyumsama biçimini ve, dolayısıyla, bu en büyük sayı olmadıkça düşünülemeyen gerçekliğin ta kendisini değiştiren bir düşüncenin yaratıcılığı "görelî" anlamda anlaşılmalıdır. Bu düşüncenin, kendi başına, kendinde ve kendi için olacak bir "gerçeklik" değil, ama onu değiştiren insanlarla tarihsel ilişki içinde bir gerçeklik olduğunu öğretmesi anlamında da yaratıcı. [1935]

BİR FELSEFENİN TARİHSEL ÖNEMİ

Çeşitli felsefelerin tarihsel anlamına ilişkin birçok araştırma ve irdeleme, felsefel dizgelerin çoğunun salt (ya da hemen hemen salt) bireysel dışavurumlar olmaları ve onlarda da tarihsel denebilecek bölümün çoğu kez pek küçük ve salt ussal ve soyut kökenli bir soyutlamalar bütünlüğü

içinde boğulmuş bulunması olgusunu hesaba katmadığı için, kesin olarak kısır ve bulanıktır. Bir felsefenin tarihsel değerinin, kazandığı "pratik" etkinlikle "hesap"lanabildiği söylenebilir (ve "pratik" de geniş anlamda alınmalıdır). Eğer her felsefenin bir toplumun dışavurumu olduğu doğruysa, toplumu etkilemeli, olumlu ve olumsuz kimi sonuçlara yol açmalıdır felsefe; bir felsefenin tarihsel öneminin ölçüsünün, onun bireysel "zırva" değil, ama "tarihsel olgu" olduğunun kanıtının ta kendisidir etkileme ölçüsü. [1931-32]

FİLOZOF

Bütün insanların "filozof" oldukları, yani meslekten ya da "uygulaman" ("teknisyen") filozoflarla öbür insanlar arasında "nitel" bir ayırım değil, ama yalnızca "nicel" bir ayırım bulunduğu ilkeleri konduktan sonra (ve bu durumda da niceliğin aritmetik bir tutar anlamıyla karıştırılamayacak tikel bir anlamı vardır, çünkü az çok "türdeşlik", "tutarlılık", "mantıksal olanaklar" (*logicité*), vb. (yani birçok nitel öge de) belirtir bu sözcük), bu ayırımın neye dayandığını da incelemek gerekir. Her düşünce eğilimine, her genel yönelime, vb., ve hatta her "dünya ve yaşam görüşü"ne, böylece felsefe adını vermek doğru olmayacaktır. [Öbür insanlara düz işçi denebilirse,] Filozof, düz işçilere göre, "nitelikli bir işçi" olarak adlandırılabilir, ama bu deyim de tam doğru değildir, çünkü sanayide, düz işçiyle nitelikli işçiden başka, mesleği yalnız pratik bakımdan değil, ama teorik ve tarihsel bakımlardan da bilen mühendis de vardır. Meslekten ya da uygulaman filozof, yalnızca öbür insanlardan daha mantıklı, daha tutarlı, daha dizgeli "düşünmek"le kalmaz, ama tüm düşünce tarihini de bilir, yani düşüncenin kendisine değin geçirmiş bulunduğu gelişmenin nedenini anlamaya yeteneklidir ve sorunları da en yüksek derecede çözüm girişimlerinden geçtikten sonra bulunduk-

ları noktada yeniden ele alabilecek güçtedir vb. Çeşitli bilimsel alanlarda uzmanlar tarafından gösterilen etkinliğin tıpkısını, düşünce alanında gösterir o.

Gene de bir ayrım vardır uzman filozofla öbür uzmanlar arasında: Uzman filozof, öbür uzmanlardan daha çok yaklaşır öbür insanlara. Filozof karikatürünün¹ temelinde, uzman filozofla öbür bilim uzmanları arasında kurulan benzeşim yatar. Gerçekten de, bütün öbür insanlar “görgül” böcekbilimci olmaksızın, uzman bir böcekbilimci; öbür insanların büyük bölümü trigonometriyle uğraşmaksızın, bir trigonometri uzmanı, vb., düşünülebilir (çok incelenmiş, çok uzmanlaşmış, zorunlu, ama gene de “herkese özgü” olmayan bilimler bulunabilir), ama aynı zamanda filozof da olmayan; düşünmek insanın ayrırcı niteliği olduğu için (hastalıklıbilimsel bakımdan budala (*pathologiquement idiot*) olmadıkça) düşünmeyen hiçbir insan düşünülemez. [1935]

DİL, DİLLER, SAĞDUYU

Genel olarak “ortakduyu” ya da “sağduyu” adı verilen şeyin değeri tastamam neye dayanır? Yalnızca ortakduyunun, gerçi örtük olarak, nedensellik ilkesinden yararlanmasına değil, ama bir dizi yargıda, ortakduyunun doğru, basit ve kolay nedeni saptaması ve metafiziğin sözde-derin,

¹Çalışma masasına oturmuş ve kendi kendine: şu mürekkep hokkası bende midir, yoksa benim dışımda mıdır? diye ciddi ciddi soran filozof. Croce uyduruk sorunlar ardında koşan ve aynı zamanda felsefenin saygınlığını da sarsan “filozof”ların yetkesizliğini haklı gösteren üniversite allamelerini söz konusu eder. “Olgulara ve yalnızca olgulara” gereksinime duyan ve filozofu, ama felsefeyi de önemsemeyen olguculuk (positivisme) karşısında, “Felsefeyi kurtarmak için, diye yazar Croce, filozofu ortadan kaldırmaya koyuldum. Olgucular geleneksel filozofa saldırmakta haksız değillerdi, ama, olguculuğun sınıflandırma dizgesinden başka bir mantık, daha ince

sözde-bilimsel, vb. ince kurnazlık ve gizemli yanlarıyla kendi yolundan sapmaması biçimindeki çok daha sınırlı olguya da. Kutsal Kitap ile Aristoteles tarafından simgelenen yetke (otorite) ilkesine karşı savaşmak istendiği sırada, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda, göklere çıkarılmaktan geri kalamazdı “ortakduyu”. Gerçekten de “ortakduyu”da, görgül ve sınırlı bir biçimde de olsa, belli bir “deneyimcilik” ile gerçeğin belli bir doğrudan gözlemlenmesi düzesi (dozu) bulunduğu bulgulandı. Bugün de, durumun değişmiş bulunmasına ve bugünkü “ortakduyu”nun kendi özünü değerinde çok daha sınırlı olmasına karşın, benzer ilişkilerde, ortakduyu konusunda aynı değer yargısıyla karşılaşılmalıdır.

Bir kez felsefe dünya görüşü olarak, ve felsefel etkinlik de artık yalnızca bir dizge içerisinde tutarlı kavramların “bireysel” hazırlanması olarak değil, ama ayrıca ve özellikle halk “anlayış”ını dönüştürmeyi ve, felsefel yenilikler somut olarak, yani tarihsel ve toplumsal olarak tümel duruma geleceklere ölçüde, kendilerini “tarihsel olarak doğru” gösterecek felsefel yenilikleri yaymayı amaçlayan kültürel savaşım olarak da konulduktan sonra — dil ve diller sorunu, “uygulayimsal olarak” birinci plana konulmalıdır. Pragmacıların bu konuda yayımladıklarını¹ bir daha gözden geçirmek gerekecek.

ve daha özünü bir mantık”: kısacası, “felsefe” “ardında koşarak, felsefeye karşı yöneltilen başkaldırı karşısında da bir davranışta bulunmak gerekiyordu.” (Ultimi Saggi (S.F. VII), Bari, Laterza, 1948, 2e, éd. rev. p.386-390).

¹G. Vallati'nin Scritti'sine* [Yazılar] (Floransa 1911) ve, öbürleri arasında, *Il linguaggio come ostacolo alla eliminazione di contrasti illusori'sine* [Yanıtıcı Çatışmaların Ortadan Kaldırılmasına Engel Olarak Dil] bakınız. (Gramsci'nin notu.)

*Gramsci tarafından anılan makale ile “Alcune osservazioni sulle questioni di parole nella storia della lingua e della cultura” [Dil ve Kültür Tarihindeki Sözcük Sorunları Üzerine Birkaç Gözlem, Scritti, p.203-208] başlıklı bir başka makalede, ya salt gevezeliğe, ya yanılgıya, ya da öbür insanlarla iletişim olanak-

Vailati ile öbür pragmacıların dil anlayışlarının kabul edilebilir olmadığını söyleyebileceğini sanıyorum; ama gene de gerçek gereklilikleri duymuş ve, sorunları koyma ve çözümlünü verme başarısını her ne denli gösterememiş de olsalar, onları yaklaşık bir doğrulukla "betimlemiş" gibi görünüyorlar. "Dil" sözcüğünün, ne zamanda ne de uzamda "tek" bir şeyi öngerektirmeyen, özsel olarak kolektif bir anlamı olduğu söyleyebilir sanıyorum. Dil, aynı zamanda kültür ve (hatta ortakduyu düzeyinde) felsefe anlamına da gelir ve, dolayısıyla, "dil" olgusu gerçeklikte az çok organik olarak tutarlı ve eşgüdümlü bir olgular çokluğudur: son uçta (limitte) konuşan her varlığın kendine özgü kişisel bir dili, yani kendine özgü bir düşünce ve duyma biçimi olduğu söyleyebilir. Kültür, çeşitli düzeylerinde, anlatım bakımından ilişkileri az çok başarılı olan, aralarında çeşitli oranlarda anlaşılan, vb., kalabalık katmanlar olarak düzenlenmiş az çok büyük bir sayıdaki bireyleri birleştirir. Ortak

sızlığına götüren "yanılgılar"ın ya da "inanma eğilimleri"nin bir çözümlemesi bulunacaktır. Soyutlamalarının arkasına ne koyduklarını kendileri de bilmeyen, ve "terminolojideki ya da dışavurum biçimlerindeki basit değişiklikleri gerçek sonuçlar olarak," ya da olguları bir başka biçim altında yeniden söylemek ya da betimlemekten başka bir şey yapmadıkları basit savları açıklama olarak gösterdiklerini ayımsamayanlar bu yanılgıların kurbanlarıdır. "Filozoflar bu tehlikelerle uğraşmışlardır: Locke ile Leibniz, içinde "soyut" sözcüklerin bulunduğu her olumlamayı, soyut terimlerin yerini somutlarının alacakları eşdeğerli bir olumlamaya çevirmeyi öğütlerler: pragmatizmin, özetle, bir genişleme ve bir tamamlayıcısından başka bir şey olmadığı bir kuraldır bu." "Sözcük sorunları"nın, sözcüklerin anlamı üzerindeki, eleştirinin artık tartışamayacağı kavramları koruyarak sık sık bilimi engelleyen fetişizme karşı kurtarıcı savaşımın olan polemiklerin (Galilée...) önemini Vailati işte bundan ötürü vurgular. Bilimsel gelişmelerin nedenini, Vailati işte bu sürekli tartışmada görür — çünkü yanılgı ve anlaşılmazlık nedenleri dün olduğu gibi bugün de sürdürmektedirler varlıklarını.

dilde yansıyan ve pragmacıların irdeledikleri o "engel" ve o "yanılgı nedenleri"ne yol açanlar da, bu tarihsel-toplum sal ayırım ve ayrılıklardır işte.

"Kültürel uğrak"ın pratik (kolektif)) etkinlikte de önem taşıdığı sonucu çıkar bundan: Her tarihsel eylem ancak ve ancak "kolektif insan" tarafından gerçekleştirilebilir, yani amaçları ayrışık olan büyük bir sayıdaki istencin, (entelektüel temelin tutku durumuna gelebilecek ölçüde kökleşmiş, özümlemiş, yaşanmış olması sonucunu veren genel ve tikel, geçici olarak —heyecan aracıyla— etkili ya da sürekli) aynı ve ortak bir dünya görüşü temelinde, aynı bir ereğe erişmek üzere kaynaşmasına yol açan "kültürel-toplumsal" bir birliğe erişilmiş bulunmasını gerektirir her tarihsel eylem. Durum böyle olduğuna göre, genel olarak dil sorununun, yani aynı bir kültür "ortam"ına kolektif olarak erişme olanağının önemi de kendiliğinden anlaşılır.

Bu sorun, eğitbilimsel öğreti ve uygulama üzerindeki, öğretmenle öğrenci arasındaki ilişkinin etkin, karşılıklı bağlantılardan oluşan bir ilişki ve dolayısıyla her öğretmenin her zaman öğrenci, her öğrencinin de her zaman öğretmen olduğu yolundaki modern görüşlere yaklaştırılabilir ve yaklaştırılmalıdır da. Ama eğitbilimsel ilişki de, yeni kuşakların eskilerle bağ kurdukları ve tarihsel ve kültürel bakımdan üstün, uygun bir kişilik "hazırlayıp" geliştirerek onların tarihsel bakımdan zorunlu deneyim ve değerlerini söğürdükleri, tam anlamıyla okulsal ilişkilerle sınırlandıramaz. Genel olarak her toplumda ve, öbür bireyler karşısındaki her birey bakımından, aydın ve aydın olmayan çevreler arasında, hükümet edenlerle hükümet edilenler arasında, yöneticilerle yönetenler arasında, öncüyle topluluk arasında, vardır bu ilişki. Her "hegemonya" ilişkisi, kaçınılmaz olarak eğitbilimsel bir ilişkidir ve kendini yalnızca bir ulus içerisinde, onu oluşturan çeşitli güçler arasında değil, ama uluslararası ölçüde ve dünya çapında, ulusal ve anakarasal uygarlık bütünlükleri arasında da gösterir.

Bundan ötürü bireysel bir filozofun tarihsel kişiliğinin, aynı zamanda onun kendisi ile değiştirmek istediği kültürel çevre arasında, filozofu etkileyen ve onu sürekli bir özelleştirmeye zorlayarak bir "öğretmen" rolü oynayan kültürel çevre arasında varolan etkin ilişki tarafından da verilmiş bulunduğu söylenebilir. İşte böylece, politika alanında, modern aydın çevrelerin en büyük istemlerinden biri de, "düşünce ve düşüncenin açıklanması (basın, dernek) özgürlüğü denilen özgürlük" olmuştur, çünkü yukarıda anımsatılan en genel anlatımlarıyla öğretmen-öğrenci ilişkisi ile "demokratik filozof" adı verilebilecek yeni tipte bir filozof, yani kişiliğinin kendi fizik bireyiyle sınırlı olmadığına, ama kültürel çevrenin değişmesinde etkin bir toplumsal ilişki olduğuna inanmış bulunan filozof, gerçeklikte "tarihsel olarak" ancak bu politik özgürlüğün var olduğu yerde gerçekleşirler. "Düşünür" kendi "özel olarak özgür", yani soyut olarak özgür düşüncesiyle yetindiği zaman, bugün eğlence konusu olur: bilim ve yaşam birliği etkin bir birliğin ta kendisidir ve düşünce özgürlüğü de işte ancak bu birlikte gerçekleşir; bir öğretmen-öğrenci, filozof-kültürel çevre, konulacak ve çözülecek zorunlu sorunların çıkarılacağı eylem alanı olan kültürel çevre ilişkisi, yani felsefe-tarih ilişkisidir bu birlik. [1935]

İNSAN NEDİR?

Felsefenin ilk sorusu, temel sorusudur bu. Nasıl yanıtlanabilir bu soru? Tanım, insanın kendisinde, yani her bireyde bulunabilir. Ama doğru mudur bu tanım? Her bireyde, her "birey" in ne olduğu bulunabilir. Ama bizi ilgilendiren, her tikel insanın ne olduğu değildir, üstelik her tikel insanın her belli anda ne olduğu anlamına da gelir bu. Eğer düşünürsek, kendimize insan nedir sorusunu sorarken, insan ne olabilir, yani insan kendi özyazgısını yazabilir, kendisine bir yaşam "yapabilir", bir yaşam kurabilir mi demek

istediğimizi görürüz. Öyleyse bir süreç ve tam tamına da kendi eylemleri süreci olduğunu söyleyelim insanın. Eğer düşünürsek, aynı insan nedir sorusu, "soyut" ve "nesnel" bir soru da değildir. Kendimiz ve başkaları üzerinde düşünmemizden ve düşünüp gördüklerimize göre de ne olduğumuzu ve ne olabileceğimizi, gerçekten "kendi kendimizin yapıları", yaşamımızın, yazgımızın yaratıcıları olup olmadığımızı, oluyorsak hangi sınırlar içinde olduğumuzu bilmek istememizden doğmuştur bu soru. Ve biz "bugün", bugün verilmiş bulunan koşullar içinde, "bugün"ün yaşamı konusunda bilmek istiyoruz bunu, yoksa herhangi bir yaşam, herhangi bir insan konusunda değil.

Soruyu ortaya çıkaran, ona içeriğini kazandıran şey, yaşamı ve insanı tikel, yani belirli düşünme biçimleridir: bu düşünme biçimlerinin en önemlisi de "din" ve belirli bir dindir. Katolikliktir. Gerçeklikte, kendi kendimize: "insan nedir", kendi kendisini yaratmaya ve kendi yaşamını yaşamaya dayanan istenç ve somut etkinliği ne önem taşır diye sorarken: "Katoliklik doğru bir insan ve yaşam görüşü müdür? Katolik olmak ve Katolikliği bir davranış kuralı durumuna getirmekle yanılıyor muyuz, yoksa haklı mıyız?" demek isteriz. Katolikliği bir davranış kuralı durumuna getirmekle yanıldığını, belli belirsiz, herkes sezinler; öylesine doğrudur ki bu, Katolik olduğunu söylemekle birlikte, kimse Katolikliğe yaşam kuralı olarak sarılmaz. Tam bir Katolik, yani yaşamının her eylemine Katoliklik kurallarını uygulayan bir Katolik, aykırı bir yaratık gibi görünürdü, ki düşününce, Katolikliğin kendisinin en sert ve en kesin eleştirisi olduğu anlaşılır bunun.

Katolikler başka hiçbir görüşün de noktası noktasına izlenmediğini söyleyecekler, haklıdırlar; ama gerçekte, tarihsel olarak, bütün insanlar için aynı olacak bir düşünme ve davranma biçiminin varolmadığından başka hiçbir şeyi tanıtlamaz bu; Katolikçe düşünme ve davranma biçiminin, aynı araçlar, aynı dizge anlayışı, aynı süreklilik ve

aynı özekselelikle başka hiçbir dinde henüz görülmemiş bir biçimde, yüzyıllardan beri bu erekle örgütlenmiş bulunmasına karşın, Katoliklikten yana hiçbir kanıt yoktur bunda. "Felsefel" bakımından Katoliklikte, doyurucu olmayan şey, her şeye karşın, kötülüğün nedenini birey olarak insana bağlaması, yani insanı iyice belirlenmiş ve sınırlanmış birey olarak tasarlamasıdır. Bugüne değin varolmuş bulunan bütün felsefelerin, Katolikliğin bu anlayışını yansıttıkları, yani insanı kendi bireyliğiyle sınırlı bir birey ve tını de bu bireylik olarak tasarladıkları söylenebilir. İnsan kavramını işte bu noktada değiştirmek gerekir. İnsan, bir etkin ilişkiler dizisi olarak (en büyük önemi taşımakla birlikte, bireyliğin gene de göz önünde bulundurulacak tek öge olmadığı bir süreç olarak) düşünülmelidir. Her bireylikte yansıyan insanlık: 1° birey; 2° öbür insanlar; 3° doğa gibi, çeşitli öğelerden oluşmuştur. Ama ikinci ve üçüncü öğeler göründükleri denli basit değildirler. Birey öbür insanlarla yan yana gelmeyle değil, ama organik olarak, yani en basitinden en karmaşığına değin örgütlerle birleşip bütünleştiği ölçüde ilişki kurar. Böylece insan doğayla yalnızca kendisi de doğa olduğu için değil, ama etkin olarak, çalışma ve teknik aracıyla ilişki kurar. Bir şey daha: mekanik ilişkiler değildir bu ilişkiler. Etkin ve bilinçlidirler, yani her insanın onlar üzerindeki az çok büyük anlayış düzeyine karşılık düşerler. Bundan ötürü de herkesin, bağlantı merkezi olduğu tüm ilişkiler bütününe değiştirdiği ölçüde, kendini de değiştirdiği, değişikliğe uğrattığı söylenebilir. Gerçek filozof, işte bu anlamda politikacıdır, yani, çevreden tek tek alınan her insanın katıldığı ilişkiler bütünlüğünü anlama koşuluyla, çevreyi değiştiren etkin insandır ve başka bir şey de olamaz. Eğer bizim öz bireyliğimiz bu ilişkiler bütünlüğüyse, kendimize bir kişilik yaratmak, bu ilişkilerin bilincine ermek anlamına gelir; kendi öz kişiliğimizi değişikliğe uğrattırmak da, bu ilişkiler bütünlüğünü değişikliğe uğrattırmak anlamına¹.

Ama, söylenmiş bulunduğu gibi, basit ilişkiler değildir bu ilişkiler. Her şeyden önce aralarından kimileri zorunludur, kimileri de istemli. Ayrıca bilinçlerine ermek de (yani onları değişikliğe uğratma biçimini az çok bilmek de) onları daha o zamandan değişikliğe uğrattır. Zorunlu ilişkilerin kendileri bile, kendi zorunlulukları içinde bilindikleri ölçüde, görünüm ve önemlerini değiştirirler. Bilgi, bu anlamda, erkliktir. Ama bir başka görünüm bakımından da karmaşıktır sorun: söyle ki belli bir dizge olarak, belli bir anda varoldukları biçimleriyle, ilişkiler bütünlüğünü bilmek yetmez; her birey yalnızca varolan ilişkilerin birleşimi değil, ayrıca bu ilişkilerin tarihi de, yani tüm geçmişin özeti de olduğuna göre, türeyimsel olarak, yani oluşma dev-

¹Kişiliğin anlamı konusunda, "Tutku ve Politika" başlıklı nota bakınız (M.S., pp. 244-246). Croce'nin "tutku" terimini politikayı belirginleştirmek için kullandığını ve bu terimin "toplumsal savaşım yerine kullanılan bir takma ad" olduğunu belirttiğinden sonra, Gramsci onun "ekonomi"yle, "belirli bir ilişkinin (ilgili birey bakımından) elverişsiz bir yönde değişmesi", hatta bu "elverişsiz" değişiklik "genel yarar" ya da "genel özgürlük" bakımından gerekli de olsa değişmemesi "için gösterilen sürekli çaba" anlamında anlaşılan "ekonomi"yle bir tutulabileceğini göstermeye yönelik birkaç örnek verir. Gramsci ekler: "belli bir 'hiyerarşik' toplumda tarihsel olarak belirlenmiş insan kişiliği alnına gelirler 'tutku' ile 'ekonomi'." Serseriler takımı ile onun kişilik, "onur sorunu" ve üyelerinin karşılıklı "mekki" anlayışını çözümledikten sonra, şöyle bağlar: "Ama bütün bunlar yalnızca serseriler takımını belirginleştirmez: mekki sorunları her ilişki biçiminde gösterirler kendilerini (...). Bu oluntularda bir "kişilik" belirtisi olması, yalnızca birçok insanın kişiliğinin önemsiz, sınırlı olması anlamına gelir: ama gene de bir kişilik olmaktan geri kalmaz bu. Ve bu kişiliği olduğu gibi tutmaya ve hatta daha da yoksullaştırmaya çalışan güçlerin bulunduğu da kesindir: birçok insan için "birşey" olmak, o yalnızca başkalarının "daha da az şey" (daha da az bir şey) olmak anlamına gelir. Gene de küçük şeylerin insanın yaşamı ve özgürlüğünü tehlikeye attığı ("tutkusai") tepkilere yol açtıkları kendiliğinden anlaşılır."

nimleri içinde bilmek de önemlidir onları. Ama, denecek, eğer kendi güçleri göz önünde bulundurulursa, her bireyin değiştirebileceği şey, çok az bir şeydir. Belli bir noktaya değin doğrudur bu. Çünkü ayrı ayrı alınan her insan aynı değişikliği isteyenlerin hepsiyle birleşebilir, ve, eğer bu değişiklik usa yatkınsa, her insan kendini hatırı sayılır bir sayıyla çoğaltabilir ve ilk bakışta olanaklı görünenden çok daha kökten değişiklikler sağlayabilir.

Bir bireyin katılabileceği topluluklar görüldüğünden daha çok sayıdadırlar. İşte bu "topluluklar" arasından insan cinsinin bir üyesi olur her insan. Aynı şekilde, birey doğayla birçok biçimde ilişki kurar, çünkü teknikten, genellikle yapıldığı gibi, yalnızca snai olarak (*industriellement*) uygulanmış bulunan o bilimsel kavramlar bütünlüğünü değil, ama "zihinsel" aletleri de, felsefel bilgiyi de anlamak gerekir.

İnsanın kendini toplum içinde yaşayan bir varlıktan başka türlü düşünmemesi, herkesin bildiği, ama hatta bireysel nitelikteki bütün gerekli sonuçların bile gene de çıkarılmadığı bir şeydir. Belirli bir insan topluluğunun belirli bir nesneler topluluğunu öngerektirdiği, insan toplumunun ancak belirli bir nesneler topluluğunun varlığı ölçüsünde olanaklı olduğu da herkesin bildiği bir şeydir. Gerçi şimdiye değin bireyi aşan bu organizmalara (*societas rerum* kadar *societas hominum*'a da²) mekanist ve belirlenimci bir anlam verilmişti: tepki de işte bundan ileri gelmektedir³. Bu etkinliğin özeginin (merkezinin), daha önce bildiği, istediği, hayran olduğu, yarattığı, vb. ölçüde bilen, isteyen, hayran olan, yaratan ve kendini tek başına değil, ama üzerlerinde belli bir bilgi sahibi olmaktan da geri kalamayacağı öbür insanlar ve nesneler topluluğu tarafından sunulan ola-

²Nesneler topluluğu... insanlar toplumu.

³Gramsci burada olgucu "çevre" ve "çevresel koşullar" kavramlarını düşünmektedir.

naklar bakımından zengin gören birey olarak alınmış bulunan insanın bilinci olduğu açıkça saptanarak, bütün bu ilişkilerin etkin ve devinim durumunda bulundukları bir öğreti hazırlamak gerekir. (Her insan filozoftur, her insan bilgindir, vb. gibi.) [1935]

Feuerbach'ın "insan ne yerse odur" olumlaması⁴, kendi başına alınır, başka başka yorumlanabilir. Dar çaplı ve alıkça yorum: — insan her zaman özdeksel (maddi) olarak ne yerse odur, yani düşünce biçimi üzerinde doğrudan ve belirleyici bir etkisi vardır yiyeceklerin. Amadeo'nun⁵ olumlamasını anımsayınız: Bir insanın söylevini vermeden önce ne yediği bilinirse, diyordu Amadeo, söylevi daha iyi yo-

⁴Bu formül Almanca'da yazarının istemeyerek yapmış olması olanaksız bir sözcük oyununa dayanır: *Der Mensch ist was er ist* (insan neyse odur) ya da *was er isst* (ne yerse odur).

Ne olursa olsun, Feuerbach'da bu formüllü aydınlaşma kavuşturabilecek başka formüller de bulunur: "Bir sarayda bir kulübedekinden başka türlü düşünülür"... (Feuerbach, *La Religion*, trad. J. Roy, Lacroix, 1864, p.314); "Estetik beğeni, meşe palamodu ya da çiğ et beğenisiyle bağdaşabilir mi? Kültürlü insanın midesi bile yabancılıktan bambaşka değil midir? Güzel sanatların geliştikleri yerde geliştiği görülüyor mu açlık sanatının?" (ibidem, p.319). Ayrıca *Hristiyanlığın Özü*'nün sonlarına bakınız, Joseph Roy çevirisi, 1864: "Açlık ve susuzluk insanda yalnız fizik gücü değil, ama moral ve entelektüel gücü de kırar, ve onu insanlığından, usundan, bilincinden yoksun bırakır". Gene de yalıtık olarak kalır bu formüller ve Engels şöyle yazar: "Feuerbach bu sözlerden ne yapacağını hiç bilmez, bunlar onda basit bir söyleyiş biçimi olarak kalırlar", ve hareket noktası olarak her ne denli insanı alırsa da bu sözler, "bu insanın içinde yaşadığı dünya üzerine kesinlikle hiçbir şey söylemez o." (Engels, *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, Sol Yayınları, 1979, s.42-43).

⁵Amadeo Bordiga, genç İtalyan Komünist Partisi'nin sekter ve "maksimalist" kanadının III. Kongre'de (Lyon, 6 Ocak 1926) partiden çıkarılacak olan yöneticisi.

rumlayabilecek bir durumda bulunulur. Çocukça ve gerçekte deneysel bilime de aykırı bir olumlama bu, çünkü beyin bakla ya da yer mantarıyla beslenmez, ama yiyecekler beyin moleküllerini yenilemeye geldikleri zaman, edimsel olarak beyin molekülleriyle "aynı nitelik"teki türdeş ve özümmlenebilir özdekler durumuna dönüşmüş bulunurlar. Eğer bu olumlama doğru olsaydı, tarihin belirleyici kalıbı mutfakta olur ve devrimler de yığınsal beslenmenin kökten değişiklikleriyle örtüşürlerdi. Oysa tarihsel bakımdan doğru olan bunun tam tersidir: yani beslenmeyi değiştiren ve yiyeceklerin seçiminde ardışık "beğeni"ler yaratan şey, devrimler ve tarihin karmaşık gelişmesidir. Göçebelige son veren şey düzenli buğday ekimleri olmamış, ama tersine, düzenli ekimlere, vb. zorlayan şey, göçebelige karşıt koşulların ortaya çıkması olmuştur.

Ama öte yandan, beslenme genel olarak toplumsal ilişkilerin dışavurumlarından biri olduğu ve her toplumsal grubun bir temel besisi bulunduğu ölçüde, "insanın ne yerse o olduğu" da doğrudur; ne ki aynı biçimde, "insan giyim kuşamdır", "insan oturduğu konuttur", "insan kendi tikel üreme biçimi, yani ailesidir" de denebilir; çünkü toplumsal yaşamın, toplumsal ilişkiler bütünlüğünün kendini en açık ve yaygın biçimde (yani yığınsal bir yaygınlıkla) gösterdiği öğelerin ta kendileridir beslenme, giyim, ev ve üreme gibi şeyler.

"İnsan nedir?" sorunu, öyleyse her zaman "insan doğası" ya da "genel olarak insan" sorunu denilen sorun-

"İnsan doğası" kavramının bu eleştirisi, tarihselci görüşün ya da tarihselciliğin temelidir. İnsan ya başlangıçta öncersiz-sonrasız bir Tanrının değişmez yaratığı olarak verilmiş (örneğin geleneksel Katolikliğin görüşü) ve moral evreni de tarihin dışında ve tarihle ilgisiz dokunulmaz ilkeler tarafından belirlenmiştir, ya da tarihsel bir gelişmenin ürünü, her an tüm geçmişe bağlı, aşama aşama ilerleyen bir kazanımdır. Bu bölümdeki "Praksis Felsefesinin Tarihselliği" ile "Yaratıcı Felsefe" başlıklı irdelemelere de bakınız.

dur; başlangıçta "birleştirici" bir kavramdan, içinde tüm "insanal"ın içerilebileceği bir soyutlamadan yola çıkacak bir insan bilimi (bir felsefe) kurma girişimidir yani. Ama, birleştirici kavram ve olgu olarak, bir çıkış noktası mı, yoksa bir varış noktası mıdır "insanal"? Ya da, çıkış noktası olarak konulduğu ölçüde, daha çok "tanrıbilimsel" ya da "fizikötesi" bir kalıntı değil midir bu girişim? Felsefe doğalcı nitelikte bir "insanbilim"e' (*"anthropologie"*) indirgenemez, yani insan cinsinin birliği "dirimbilimsel" (*"biologique"*) doğası tarafından verilmemiştir: insan ayrımları, tarihte önem taşıyan insan ayrımları, dirimbilimsel nitelikte (ırklar, kafatası yapısı, deri rengi, vb.) değildirler (ve yiyeceklerin büyük bölümü genellikle yaşanılan toprağa bağlı bulunduğuna göre, "insan yaşadığı ülkedir" olumlamasına indirgenebilecek "insan ne yiyorsa odur" —Avrupa'da buğday, Asya'da pirinç yer, vb.— olumlaması da, sonunda işte bu dirimbilimsel niteliğe indirgenir) ve hatta "dirimbilimsel birlik" de tarihte hiçbir zaman büyük bir önem taşımamıştır (insan tam da "doğal durum"a daha yakın olduğu, yani doğal malların üretimini "yapay olarak" çoğaltmadığı zaman, o kendi kendini yiyen hayvandır). Bir birlik yaratmış ve "birleştirici" olgu olarak kabul edilebilecek olan şey daha çok "düşünme yetisi" ya da "tin" de değildir, çünkü yalnızca biçimsel ve kategorik bir kavram söz konusudur. İnsanları birleştiren ya da ayıran, "düşünce" değil, ama gerçekten düşündükleri şeydir.

"İnsan doğası"nın "toplumsal ilişkiler bütünlüğü" olduğu yanıtı, en doyurucu yanıt; çünkü oluş fikrini içerir: toplumsal ilişkilerin değişmesiyle birlikte insan da sürekli olarak oluşup değişir, ve çünkü "genel olarak insan"ı yadsır bu yanıt: gerçekte, her biri öbürlerinin varoluşunu öngerektiren ve birlikleri biçimsel değil, ama diyalektik olan çeşitli insan grupları tarafından dışavurulmuştur toplum-

"Doğal insan tarihi.

sal ilişkiler. Feodal yurtluğun (*glèbe*) toprak kölesi (*serf*) olduğu ölçüde soylu kişidir (*aristocrate*) insan, vb. Eğer tarihe, birlikten yola çıkmayan, ama kendinde olanaklı bir birliğin kanıtlarını taşıyan bir "*concordia discors*"⁸ içinde "oluş" anlamı verilirse, insan doğasının "tarih" olduğu da söylenebilir (tarih eşit tin eşitliği kurulursa, insan doğası tindir anlamında): bu nedenle "insan değeri" hiçbir tikel insanda değil, ama tek tek alınan her insanda onları öbür insanların karşısına diken çelişkinin ortaya çıkardığı niteliklerin varolmalarına karşın, tüm insan cinsi tarihinde bulunabilir (ve doğalcı nitelikteki "cins" sözcüğünün kullanılması olgusunun da bir anlamı vardır). Geleneksel felsefelerin "tin" kavramının da, dirimbilimde görülen "insan doğası" kavramı gibi, en büyük "insan doğası" ütopyasının, (insanlar Tanrı'nın oğulları olduğundan) Tanrı'da aranmış bulunan ütopyanın yerine geçen, ve tarihin sürekli oluşturmalarını, ussal ve duygusal bir özlemi, vb. belirtmeye yaran "bilimsel ütopyalar"dan biri olarak açıklanması gerekirdi. Gerçi Tanrının oğulları olarak insanların eşitliğini olumlayan dinler de, düşünme yetisinde ortak olarak onların eşitliğini olumlayan felsefeler gibi, tarihsel gelişmenin en güçlü halkalarını yerlerine yerleştiren karmaşık devrimci devinimlerin (ilkçağ dünyasının dönüşümü - ortaçağ dünyasının dönüşümü) dışavurumları olmuşlardır.

Croce'ninki gibi ütopyacı temelli yeni felsefeler de, He-

⁸(Uyumsuz uygunluk), bir başka deyişle idealizme özgü insan doğası kavramı, "ütöpi" ve "kurgusal" olmasına karşın, gerekli eleştirel önlemler alınarak gerçekçi terimlere "çevrilebilir." Bakınız: "İnsan doğası "tindir" demek, insan doğası "tarih"tir, yani gelişme süreci içindeki toplumsal ilişkiler bütünüdür, yani gene doğanın ve tarihin, özdeksel güçlerle tinsel ya da kültürel güçlerin, vb. birliğidir demektir" (M.S., p.195). Burada Marx'ın Feuerbach üzerine "insanın özü toplumsal ilişkiler bütünüdür" yolundaki VI. tezine anıştırmada bulunuyor Gramsci.

gelgil diyalektiğin bu büyük tarihsel kavşak noktalarının son yansıması olmasına, ve toplumsal çelişkilerin dışavurumu olan diyalektiğin, bu çelişkilerin ortadan kalkmasıyla, salt kavramsal bir diyalektik durumuna gelmesine dayanıyor olsalar gerek.

Tarihte "gerçek" eşitlik, yani "insan doğası"nın gelişmesiyle erişilen "tinsellik" düzeyi, ancak "devlet"te ve dünya siyasal dizgesi içinde kurulan "özel ve kamusal", "belirtik ve örtük" örgütler dizgesi içinde saptanabilir: aynı bir örgüt üyeleri arasında eşitlik olarak duyumsanan "eşitlikler" ile çeşitli örgütler arasında duyumsanan "eşitsizlikler" söz konusudur; bireysel ve grupsal olarak bilinçlerine varıldığı ölçüde değer taşıyan eşitlikler ile eşitsizlikler. "Felsefe ile politika" arasındaki, düşünce ile eylem arasındaki eşitliğe, yani bir praksis felsefesine de bu biçimde varılır. Herşey, hatta felsefe ya da felsefeler bile siyasaldır⁹, ve tek başına felsefe de gerçekleşen tarihtir, yani yaşamın ta kendisi. Klasik Alman felsefesinin kalıtcısı Alman proletaryası tezi¹⁰ işte bu anlamda yorumlanabilir, ve hegemonyanın İliç¹¹ tarafından yapılan teorileştirme ve gerçekleştirilmesinin büyük bir "metafizik" olay olduğu da işte bu anlamda olumlanabilir. [1931-32]

⁹İdeolojilerin niteliği üzerindeki notlara bakınız. (Gramsci'nin notu.) [Bu bölümdeki "İdeoloji Kavramı" başlıklı irdelmeye ve ayrıca Gramsci'nin tarih ile felsefe arasında Croce tarafından kurulan özdeşliği eleştirdiği bir notta şu yazdığına da bakınız: "İdeolojiler "gerçek" felsefe olacaktırlar, çünkü yığınları somut eyleme, gerçekliğin dönüştürülmesine götüren o felsefel "yaygınlaştırmalar" ("*vulgarisations*") durumuna geleceklerdir. Bir başka deyişle, "filozof"da, zaman ve uzam dışı, soyut tümellik nitelikleri, yazınsal ve karşı-tarihsel kökenli tikel nitelikler kazanan her felsefel görüşün yığınsal görünümü olacaktırlar ideolojiler" (M.S., p.217).]

¹⁰Engels'in Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu'na bakınız, a.g.y., s.69.

¹¹Lenin.

BİREYSELÇİLİK

Genellikle "bireyselcilik" adı verilen şey, yani bireyin dünyadaki ve tarihsel yaşam içindeki durumu üzerine her tarihsel dönemin benimsenmiş bulunduğu tutum üzerine: Bugün "bireyselcilik" adı verilen şey, Ortaçağı izleyen kültürel devrim (Rönesans ve Reform) içinde doğmuştur ve tanrısalılık, dolayısıyla Kilise sorunu karşısında belirli bir durumu: aşkın (*transcendante*) düşünceden içkinciliğe (*immanentisme*) geçişi¹ belirtir.

Bireyselciliğe karşı, Katolik ve gerilek düşüncenin, eleştirilerinden çok ağılayıp sızlamaları denebilecek yakınmalarını yineletmeye dek giden önyargılar: Bugün karşı-tarihsel duruma gelmiş bulunan "bireyselcilik", zenginlik üretiminin durmadan daha çok toplumsallaşmasına karşı, kendini zenginliğin bireysel temellükünde gösteren bireyselcilik tir. Ayrıca Katoliklerin bireyselcilik konusunda yakınmakta en haksız kişiler oldukları, onların politikada mülkiyetten başka hiçbir şeye hiçbir zaman siyasal kişilik tanınamış olmalarından, yani insanın onlarca kendi başına değil, ama özdeksel mallarının tamamlayıcı katkısı nedeniyle değer taşımasından da çıkarılabilir. Belli bir vergi ödendiği ölçüde seçmen olunması ve yönetsel bütün siyasal topluluklara özdeksel malları ölçüsünde katılınması, eğer "tın" in "özdek" karşısında bir alçalması anlamına gelmiyorduyorsa, ne anlama geliyordu? Eğer yalnız mülk sahibi insan olarak düşünülebiliyor ve eğer herkesin mülk sahibi olması da olanaksız bir duruma gelmiş bulunuyorsa, özdek-

¹Özellikle bilgi, dünyanın yorumlanması, insanın tanımlanması. vb., alanlarında, her türlü olası deneyin ve gerçek dünyayla her türlü karşılaştırmanın dışında gelişen düşünceden, yeryüzüne dönen, artık doğadan ayrılmayan, "dünyasallaşan", dünyaya dışsal bir varlığın işe karışmasına gereksinme duyumsuzun, köklerini dünyanın derinliklerine salan bir düşünceye geçiş.

sel güçlerin bütün kişilikleri tamamlayacakları ve onları oluşturmaya katkıda bulunacakları bir mülkiyet biçimini aramak neden karşı-tinsel (anti-spiritüel) olacaktı? Gerçeklikte, insan "doğa"sının bireyde değil, ama insanla özdeksel (maddi) güçlerin birliğinde olduğu örtükçe kabul ediliyordu: özdeksel (maddi) güçlerin fethi, işte bu nedenle kişiliği fethetmenin bir biçimi ve de en önemli biçimidir.² [1933]

NİCELİK VE NİTELİK

Niteliksiz nicelik, niceliksiz de nitelik (kültürsüz ekonomi, zekâsız pratik eylem ve *vice versa*) olamayacağına göre, her iki terimin her türlü karşıtlığı ussal bakımdan bir saçmalaktır. Ve gerçekte, Guglielmo Ferrero ile hempalarına özgü bütün gereksiz çeşitlemeleriyle birlikte nitelik niceliğin karşısına çıkarılınca, gerçeklikte belli bir nitelik bir başka niteliğin, belli bir nicelik de bir başka niteliğin karşısına çıkarılmış olur; yani felsefel bir olumlamada bulunulmaz, ama belli bir politika yapılır. Eğer nicelik-nitelik grubu ayırlamazsa, o zaman da kendi öz istenç gücünü nereye uygulamanın en yararlı olduğunu bilme sorunu çıkar ortaya: niceliği geliştirmeye mi, niteliği geliştirmeye mi? İki görünümünden hangisi daha denetlenebilir bir durumdadır? Hangisi daha kolay ölçülebilir? Hangisi üzerinde öngörüm-ler yapılabilir? Çalışma planları hazırlanabilir? Yanıt kuskulu gibi görünmüyor: nicel görünüm üzerinde. Bundan dolayı, nicelik üzerinde çalışmak istendiğini, gerçeğin "somut" yönünü geliştirmek istendiğini olumlamak, "nitelik"i

²Şu son zamanlarda, genç bir Fransız Katolik yazarın, Daniel Rops'un, geçmişin bir güncellik havası, vb. verilen konularının, bir safsataci tekniğiyle, saygınlık kazandırdıkları tüm bir kavramlar dizisinin incelenmesi gerekecek, İtalyancaya da çevrilmiş kitabı, *Le monde sans âme* (Ruhsuz Dünya), Paris, Plon, 1932, çok övülüyor. (Gramsci'nin notu.)

bir yana bırakmak istendiği anlamına gelmez, ama tersine, nitelik sorununu en somut ve en gerçekçi biçimde koymak istendiği, yani niteliği geliştirmek ve bu gelişmenin denetim ve ölçülmesini olanaklı duruma getiren tek biçimde geliştirmek istendiği anlamına gelir.

Sorun, "*primum vivere, deinde philosophari*"¹ atasözünün dile getirdiği bir başka soruna bağlıdır. Gerçeklikte, "yaşama"yı "felsefe yapmak"tan ayırmak olanaklı değildir; ama gene de pratik bir anlamı vardır atasözünün: yaşamak, özellikle pratik ekonomik etkinliklerle uğraşmak anlamına gelir, felsefe yapmaks, entelektüel etkinliklerle, *otium literatum*'la² uğraşmak anlamına. Ama, "yaşamak"tan başka bir şey yapmayan, yerine getirilmedikçe başkalarının felsefe yapmak için ekonomik etkinlikten bağımsız olma olanağı bulamayacakları aşağılık, çok yorucu, vb. bir çalışmaya zorlanmış insanlar da vardır. Niteliğe karşı "niteliği" savunmak, tam olarak şundan başka hiçbir anlam gelmez: Kimi insanların salt nicelik, öbürlerininse salt nitelik oldukları belirli toplumsal yaşam koşullarını oldukları gibi korumak. Ve kendini niteliğin, güzelliğin, düşüncenin, vb. gedikli temsilcisi olarak görmek ne de hoştur! Niteliği ve güzelliği koruma işlerini bütünüyle yerine getirdiğine inanmayan hiçbir kibar yosma da yoktur yer yüzünde! [1935]

TEORİ İLE PRATİK

Teori ile pratiğin birliği kavramının, düşünceler tarihinde ortaya çıkmış bulunan çeşitli biçimlerini araştırmak, çözümlemek, eleştirmek gerekir; bütün dünya görüşleri ile bütün felsefelerin bu sorunla uğraşmış bulundukları yad-

¹Önce yaşamak, sonra felsefe yapmak.

²*Otium*'u, yani *Studia humanistis*'e (kültüre) ayrılabilircek boş zamanı, *negotium*'un ya da pratik etkinliğin (zanaatçı ya da yurttaşın pratik etkinliğinin) karşılığı olarak gösteriyordu Cicero.

sınamaz gibi görünüyor çünkü. Saint Thomas ile skolastik felsefenin olumlaması: "*Intellectus speculativus extensione fit practicus*", teori yalnız genişlemeyle pratik olur, yani fikirler düzeniyle eylem düzeni arasındaki zorunlu bağlantının olumlanması. Leibniz'in, İtalyan idealistleri tarafından yinelenen yinelenen cılkı çıkmış, bilime uygulanan: "*quo magis speculativa, magis practica*"¹ özdeyişi. G.B. Vico'nun o çok tartışılmış ve türlü türlü yorumlanmış bulunan (Croce'nin Vico üzerindeki kitabına ve gene Croce'nin öbür polemik yazılarına bakınız) ve Croce'nin idealist bir yönde geliştirdiği "*verum ipsum factum*"² önermesi. Bu önermenin

¹Ne denli kurgusal olursa, o denli pratik olur.

²"Vico'nun bilgiyle ilgili öğretisinin ilk biçimi, yarım yüzyılı aşkın bir zamandan beri Avrupa düşüncesine genel yönelimini veren, ve kafaları bir yüzyıl boyunca daha bir egemenlik altına almaya yönelik Descartesgil düşüncenin doğrudan eleştirisi ve antitezi olarak çıkar ortaya" (Croce, *La Filosofia di Giambattista Vico*, S.F. [Felsefe Yazıları] II. Laterza, 1953, 5^e ed., p.1). "Yapmak" ile "bilmek" arasındaki ilişkiler üzerine, Vico'nun *Dell'antichissima sapienza Italica*'sına (1710) bakınız: "Buraya değin söylemiş bulunduklarımızdan, gerçeğin ölçütü ve ilkesinin onu yapmak olduğu [*verum ipsum factum*]; ve dolayısıyla da, açık ve seçik fikrin, öbür gerçekler bir yana, onu kavrayan zihin için bile bir ölçüt olamayacağı sonucu çıkarılabilir: çünkü kendi kendini bilme olayında, zihin kendi kendini yapmaz, ve, kendi kendini yapmadığı için de, bu bilginin türeyimini, ya da aynı anlama gelmek üzere, bu bilgi ediminin oluşma biçimini bilmez" (Vico: *Opera*, a cura di Fausto Nicolini, Ricciardi, 1953, *La letteratura Italiana, Storia e testi*, vol. 43, p.254). Gerçeği tam olarak yalnız Tanrı bilir, çünkü onun için "bilmekle yapmak, aynı şeydir". İnsan için bilgi, "gerçekle *factum*'u [yapılmış olan şey, meyveleri toplanan sonuç] kendilerinde örtüştürmeleri [*si convertono*] bakımından tanrısal bilime benzeyen" ve böylece yaratıcı duruma gelen bilimler yoluyla olanaklıdır. Gentile Vico'nun "*verum et factum convertuntur*" formülünü, "*verum et fieri convertuntur*" [*verum* (gerçek) ve *fieri* (olan şey, şu anda olmakta olan şey) örtüşürler] biçiminde düzeltir (Salt Edim Olarak Tin, II,

Croce'de aldığı anlama göre, bilmek yapmaktır ve yapılan bilinir, ama "yapma"nın özel bir anlamı vardır burada, öylesine özel ki, sonunda "bilme"den başka hiçbir anlama gelmez, yani bir eşsöze, bir yozgenelemeye (*tautologie*)³ dönüşür (praksis felsefesinin görüşüyle gene de ilişkilendirilmesi, karşılaştırılması gereken bir görüştür bu).

Her eylem, toplam kolektif istenç yığınının oranla, çeşitli bir yoğunluk, bilinç ve türdeşlik derecesinde etkilenmiş çeşitli istençlerin sonucu olduğuna göre, bu eyleme karşılık düşen ve örtük bir biçimde bu eylemde içkin bulunan teorinin de aynı derecede dağınık ve ayrıntılı (*hétérogènes*) inanç ve görüşlerin bir birleşimi olacağı açıktır. Ama bu sınırlar ve bu terimler içinde, teori ile pratik ara-

6). "Biz insanlar —diye yazar Vico—, bildiğimiz gerçekleri kendimiz yarattığımız olgusuna bağlamalıyız [gerçeğin] bu ölçütünü. Böylece, kavramlarımızı sağlam bir temelle pekiştirmek için, onları dogmatiklerden [Descartesgiller] ve kuşkuculardan korumak gerektiği görülür" (İb., p.255). Böylece, tanrısal evren bilgisini Tanrı her ne denli kendi elinde tutarsa da, bilimler ve özellikle de matematik bilimlerin dünyasının "kesin bilgi"sini elde edebilir insan. İnsan dünyasının tam ve "kesin" bir bilimine sahip olabilir insan, çünkü onu yapan kendisidir, "belirli olanın bilincini sağlayan" filolojiye dayanarak, kendi tarihinin bilgisine sahip olabilir (Bkz: *Principes d'une science nouvelle...* trad. par Ariel Doubine, présentation par Croce, Introd., notes et index par F. Nicolini, Paris, Nagel, 1953, p.64-65). *La Science nouvelle...*'in özel bir çevirisi Michelet tarafından yayımlanmıştı: *La Science nouvelle. — Autobiographie — Traité sur l'antique sagesse de l'Italie. — Quelques opuscules.* Paris, Flammarion, 1827 (Oeuvres complètes de Michelet). *Le Devenir social*, 1896, 2e an, oc., nov., déc. içinde Sorel'in Vico üzerine denemesi yayımlanmıştı. Croce'nin Vico üzerindeki kitabı, H. Burlot Dorsiles ile Georges Bourgin tarafından çevrilmiştir: *La Philosophie de J.-B. Vico*, Paris, Glard et Brière, 1913.

³Tautologie, eşsöz ya da yozgeneleme, bir fikrin türlü türü terimlerle yinelenmesini açıklama olarak vermeye dayanır.

sında gene de tam bir birlik vardır. Teoriyle pratiği özdeşleştirme sorunu ortaya çıkarsa eğer, şu anlamda çıkar: Belirli bir pratik üzerine, bu pratiğin kararlaştırıcı öğeleriyle örtüşerek ve onlarla özdeşleşerek, pratiği bütün öğeleriyle daha türdeş, daha tutarlı, daha etkili bir duruma getirecek, yani ona en büyük gücü kazandırarak, oluşmakta olan tarihsel süreci hızlandırarak, bir teori kurmak; belli bir teorik konum verilmişken, onun gerçekleşmesi için zorunlu pratik öğeyi örgütlemek. Teoriyle pratiğin özdeşleştirilmesi eleştirel bir eylemdir, pratiğin ussal ve zorunlu, ya da teorinin gerçekçi ve ussal olduğu bu eleştirel eylem tarafından tanıtılır. Teoriyle pratiğin özdeşliği sorunu, genellikle geçiş uğrağı denilen kimi tarihsel uğraklarda özellikle işte bu nedenden ötürü ortaya çıkar: dönüşüm deviminin daha hızlı olduğu ve, gerçeklikte, zincirlerinden boşanmış bulunan pratik güçlerin, etkililik ve yaygınlık kazanmak için, bir doğrulama gerektirdikleri bir uğrak anlamına, ya da, pratik devinimler tarafından özümmlenebildiklerini, ancak bu biçimde daha pratik ve daha gerçek bir duruma geldiklerini gösterdikleri ölçüde, gene gerçekçi bir biçimde doğrulanmak isteyen teorik programların çoğaldıkları bir uğrak anlamına gelen geçiş dönemlerinde. [1932-33]

YAPI İLE ÜSTYAPI

Ekonomi Politikinin Eleştirisine Katkı'nın önsözünde bulunan ve insanların yapısal çatışmaların bilincine ideolojiler alanında vardıklarını söyleyen önermenin salt psikolojik ve insanal bir önerme olarak değil, ama *gnoseolojik*¹ değer taşıyan bir önerme olarak da düşünülmesi gerekir. Hegemonya teori-pratik ilkesinin de *gnoseolojik* bir önem taşıdığı ve dolayısıyla *İliç*'in² praksis felsefesine en büyük katkısının

¹Gnoséologique: Bilgiyle ilgili. Bilgikuramsal.

²Lenin.

da bu alanda aranması gerektiği sonucu çıkarılır bundan. İliç felsefe olarak felsefeyi gerçekten de politik öğreti ile politik pratiği ilerlettiği ölçüde ilerletmiştir. Hegemonik bir aygıtın gerçekleşmesi, yeni bir ideolojik alan yarattığı, bilinçlerde ve bilgi yöntemlerinde bir reforma yol açtığı ölçüde, bilgisel bir olgu, felsefel bir olgudur. Croce'nin diliyle söylemek gerekirse: yeni bir dünya görüşüne uygun yeni bir ahlak benimsetilince, sonunda bu görüş de benimsetilir, yani tam bir felsefe reformuna yol açılır.

Yapı ile üstyapılar, bir "tarihsel blok" oluştururlar; yani karmaşık, çelişik ve uyumsuz üstyapılar bütünlüğü, toplumsal üretim ilişkileri bütünlüğünün bir yansımasıdır. Bundan da, yapının çelişkisini ancak bütüncül bir ideoloji dizgesinin ussal olarak yansıttığı ve praksisin altüst olması için bir araya gelmiş nesnel koşulların varoluşunu ancak bütüncül bir ideoloji dizgesinin simgelediği sonucu çıkarılır. Eğer ideolojiden yana % 100 türdeş bir toplumsal grup oluşmuşsa, bu altüst oluş öncüllerinin % 100 varoldukları, yani "ussal"ın ("rationnel") olgular içinde ve güncel olarak gerçek (*reel*) olduğu anlamına gelir bu. Usavurma yapıyla üstyapılar arasındaki zorunlu karşılıklılaşma (gerçek diyalektik sürecin ta kendisi olan karşılıklılaşma) dayanır. [1934]

"KATHARSİS" TERİMİ

Salt ekonomik (ya da bencil-tutkusal) uğraktan etik-politik uğrağa², yani yapının insanların bilincinde üstyapı

¹Catharsis: Arınma, temizlenme anlamına gelen Yunanca bir sözcük.

²Etik-politik uğrak: "Mantık" ve "Etik" kategorilerin, "tikel" "Estetik" ve "Ekonomi" kategorilerini kapsayan "tümel" kategoriler olduklarını düşünen Croce'nin dizgesinden türetilmiş terminoloji. Gramsci özellikle tikeliden ("ekonomik" ya da "korporatif"ten) tümele ("hegemonik"e) geçiş için za-

olarak yüksek hazırlanışına geçişi belirtmek için "katharsis" terimi kullanılabilir. "Nesnelden öznele" ya da zorunluluktan özgürlüğe geçiş anlamına da gelir bu. Yapı, insanı ezen, onu kendi içinde eriten ve edilgin duruma getiren dış güç olmaktan çıkar, özgürlük aracı durumuna, yeni bir etik-politik biçim yaratma ve yeni girişkenlikler doğurma aleti durumuna dönüşür. Böylece "kathartik" uğrağın belirlenimi, bana kalırsa, tüm praksis felsefesinin çıkış noktası durumuna gelir; kathartik süreç, diyalektik gelişmenin yol açtığı bireşimler zinciriyle örtüşür³.

TARİH VE KARŞI-TARİH

Konusu "tarih ve karşı-tarih" olan güncel tartışma, geçen yüzyılın sonunda doğalcılık ve olguculuk terimleriyle yürütülmüş bulunan tartışmanın, yani doğa ile tarihin "sıçrama"larla mı, yoksa yalnızca aşamalı ve derece derece ilerleyen bir evrime göre mi devindikleri tartışmasının modern felsefel kültür terimleriyle yinelenmesinden başka bir şey değildir. Aynı tartışmanın, ister doğal bilimlerin alanında (Cuvier öğretisi)⁴, ister felsefel alanda olsun (Hegel

man zaman bu sınıflandırmadan yararlanır; ama Gramsci'ye göre politikanın, Croce'ye göre olduğundan çok daha önemli bir rol oynadığını da belirtmek gerekir; Politika'nın ya bireysel tutku düzeyine indirgendiği, ya da Etik kategorisi altında kapsandığı Crocegil kategoriler dizgesini altüst eder Gramsci.

³Bu sürecin aralarında salındığı iki noktayı anımsayınız: hiçbir toplum kendine çözümünü için gerekli ve yeterli koşulların henüz varolmadıkları ya da ortaya çıkmak üzere bulunmadıkları görevleri saptamaz; hiçbir toplum kendi tüm gizli içeriğini dışavurmadan önce yok olmaz. (Gramsci'nin notu.)

⁴Lamarck'ın düşüncelerine karşı Cuvier'nin polemiğine anırtırma. Cuvier, sınıflandırmada yaşayan varlıkların gerçek niteliklerini eşgüdümlemeye çalışarak, her ne denli Linné'nin saymaca sınıflandırmalarına daha somut bir içerik kazandırmışsa da, gene de türlerin değişmezliğini öğretmiş ve her za-

felsefesi)², daha önceki kuşaklar tarafından da geliştirilmiş bulunduğu görülür. Bu sorunun bütün somut ve anlamlı belirtileri içinde bir tarihçesi yapılsaydı, her zaman tutucular ve Jakobenler, ileremeciler ve gerilekler olduğu için, her zaman güncel bir sorun olduğu görüldü. Ama bu tartışmanın "teorik" anlamı, sanırım şu: her dünya görüşünden ona uygun düşen ahlaka, her "seyredalma"dan "eylem"e, her felsefeden ona bağlı bulunan siyasal eyleme "mantıksal" geçiş noktasının belirtisi bu tartışma. Sonunda dünya görüşünün, seyredalmanın, felsefenin, dünyayı değiştirmeye, praksişi altüst etmeye yöneldikleri için, "gerçek" durumuna geldikleri noktanın belirtisi. Bundan dolayı da praksis felsefesinin temel bağının işte burada olduğu, praksis felsefesinin güncelleştiği, artık yalnızca bireylerin kafalarında değil, ama tarihsel olarak, yani toplumsal olarak yaşadığı, "keyfe bağlı" olmaktan çıkıp, zorunlu-ussal-gerçek durumuna geldiği noktanın işte burada olduğu söylenebilir.

Sorunu tam da tarihsel bir bakımdan noktadan görmek gerekir. Varolan her şeye karşı, bütün uzlaşmacılık (*conventionnalisme*) biçimlerine karşı, vb., sözle başkaldıran bütün o Nietzschegil kuklaların sonunda herkesi tiksindirmiş ve kimi davranışların tüm önemliliğini yok etmiş bulundukları kabul edilebilir, ama kendi öz yargılarında da insan kuklalara kaptırmamalıdır kendini. Devcilik oyunlarına, gelgeç ya da soyut çalımlara karşı, kişilik ve somut istenci daha da güçlendirmek için, sözlerde ve dış davranışlarda "ölçülü" olma zorunluluğunun bilincinde olmak ge-

man bunu savunmuş, bu konuda Aristoteles'in öğrencisi ve açıkça karşı-tarih yandaşı kalmıştır.

²Hegel'in tarihselciliğine ve sezgi konusu olan romantik değişmez Saltık görüşler üzerindeki eleştirisine anıttırma. Hegel'e göre, kavramlardan başka bilgi yoktur, ve kavramın içeriği de kendi öz gelişmesi, kendi öz tarihidir.

rekir. Ama bir biçem (üslup) sorunudur bu, "teori" sorunu değil.

Dünya görüşünden pratik davranış kuralına bu geçişlerin klasik biçimi, Calvinci, alınyazısından başlayarak, dünya tarihinde pratik girişkenliğe verilmiş bulunan en büyük atılımlardan birini ortaya çıkarıveren biçimdir ben- ce. Aynı şekilde, belirlenimciliğin bütün öbür biçimleri de, belli bir uğrakta, bir girişkenlik anlayışı ve kolektif istencin aşırı bir gerginliği içinde, kendi gelişmelerini bulmuşlardır. [1935]

"İDEOLOJİ" KAVRAMI

Duyumculuğun¹, ya da diyelim 18. yüzyıl Fransız materyalizminin bir görünümüydü "ideoloji". Başlangıçta "fikirler bilimi" anlamına geliyordu sözcük, ve çözümleme o zaman bilim tarafından kabul edilip uygulanan tek yöntem olduğuna göre, sözcük de "fikirlerin çözülmesi" yani "fikirlerin kökeninin araştırılması" demek oluyordu. Fikirler kendi kökensel öğelerine ayrıştırılmalıydılar ve bu öğeler de "duyumlar"dan başka bir şey olamazlardı. Ama duyumculuk dinsel inançla, "Tin" in gücüne ve onun "ölümsüz alınyazılarına" karşı son sınırlarına götürülmüş inançlarla pek de güçlük çekmeden bağdaşabiliirdi ve *Manzoni*²

¹Sensualisme, entelektüel çalışmaların salt duyumlara dayandıkları yolunda Condillac (1715-1780) tarafından savunulan felsefel öğreti. Duyumculuk, bizde doğuştan gelen ve gerçekten varolan fikirler olmadığı gibi, anlığın (*entendement*, *müdrake*) özerk etkinliğinin de olmadığını olumlar.

²Paris'te, Mme Condorcet ile Mme Cabanis'in Salonlarına sık sık uğradı Manzoni. Voltercillerle Napoléon rejimi karşıtları, duyumcu filozoflar (Cabanis, Destutt de Tracy), İtalyan kültürünü çok benimseyen ve Manzoni'nin dostu olarak kalacak olan Fauriel gibi yazın adamları bu salonlarda buluşuyorlardı. Manzoni, Rosmini ile 1826'da karşılaştı. Gramsci "Katolikliğe katılma ya da dönüş"den söz ediyor, çünkü kimi eleştirmenlere

de, hatta Katolikliğe katılma ya da dönüşünden sonra, hatta *Inni Sacri*'leri (Kutsal İlahiler) yazdığı zaman bile, Rosmini'nin felsefesini öğreninceye değin, duyumculuğa ilkel katılımını işte böyle sürdürmüştü.

İdeoloji kavramının, "fikirler bilimi", "fikirlerin kökenini konu alan çözümleme" olmaktan çıkarak, nasıl belirli bir "fikirler dizgesi" anlamını alabildiği, tarihsel olarak incelenmesi gereken bir sorundur, çünkü sürecin mantıksal olarak kavranıp anlaşılması kolaydır³.

Freud'un ideologların savunucusu, De Man'ın⁴ ise bir

göre Manzoni inancı yeniden canlanmış, zahit olmayan bir Katolikti, kimi eleştirmenlere göre de bir tanrıtanımaz. (Lucienne Portier'e göre, dinsiz Manzoni, Jansenizme bağlı dostları tarafından çekilmişti dine; A. Manzoni, P.U.F., 1956).

³İdeolojinin en etkili yazınsal yayıcısı, sergilemesinin kolaylığı ve halkça tutulup beğenilmesi nedeniyle Destutt de Tracy (1754-1836) olmuştur; bir başkası da, *Rapport du physique et du moral*'i ile doktor Cabanis (Condillac, Helvetius, vb. daha kesinlikle filozoflar). Katoliklik ile ideoloji arasındaki bağ: Manzoni, Cabanis, Bourget, Taine (Taine, Maurras ile Katolik eğilimli başkaları için bir ustadır) — "psikolojik roman". (Stendhal, De Tracy'nin vb. öğrencisi oldu.) Destutt de Tracy'nin temel yapıtı *Eléments d'ideologie*'dir (Paris, 1817-18). İtalyanca çeviride daha tamdır bu yapıt: *Elementi di ideologia del conte Destutt de Tracy*, çeviren G. Compagnoni, Milano, Giambattista Sonzogno Basımevi, 1819 (Fransızca metinde bütün bir bölüm, Stendhal'in sanırım İtalyanca çeviriden görüp yayınladığı Aşk üzerindeki bölüm, eksiktir.) (Gramsci'nin notu.)

"Öyleyse yeni sosyalist öğretinin işçi devriminin psikolojik bir açıklaması olması gerekir" (Bkz: André Philip, *Henri De Man et la crise doctrinale du socialisme*, préf. B. Lavergne, Paris, J. Gamber, 1928, p.176). (1927'de Bruxelles'de Fransızca olarak, sonra da 1929'da Paris'te Alcan tarafından yayımlanan *Au-delà du marxisme* [Marksizmin Ötesinde] yazarınca izin verilmiş bir özettir bu kitap). De Man halk duygularını, "içgüdüleri" (*La joie au travail*'a [Çalışma Sevinci] bakınız), düşünceleri "irdeler". Öte yandan sosyalizmden ya da "gelecekteki bir sosyalist eylemin hazırlanması"ndan çok, "sosyalist

"ideolog" olduğu olumlanabilir, bu da Croce ile öğrencileri tarafından De Man'a duyulan "hayranlığı" büsbütün tuhaflaştırır — eğer böyle bir hayranlığın "pratik" bir nedeni olmasaydı. Praksis felsefesinin ideolojinin parlak bir aşılmasını simgelemesine ve tarihsel olarak ideolojinin tam da karşısı olmasına karşın, *Halk İçin Elkitabı*⁵ yazarının ideoloji içinde nasıl yapışıp kaldığını uzun uzadıya incelemek gerek. "İdeoloji" teriminin praksis felsefesinde almış bulunduğu anlam bile, örtük bir biçimde elverişsiz bir yargı içerir, ve praksis felsefesinin kurucularına göre fikirlerin kökeninin duyumlarda ve dolayısıyla, son çözümlemede, psikolojide aranması gerektiğini dışlar: bu aynı "ideoloji"nin, bir üstyapı gibi, tarihsel olarak çözülmesi gerekir praksis felsefesine göre.

İdeolojilerin değeri konusundaki bir yanlış öğesi de, hem belirli bir yapının zorunlu üstyapısına, hem de belirli bireylerin keyfe bağlı zırvalarına ideoloji adı verilmesi olgusuymuş (ayrıca bir raslantı da olmayan olgu) gibi geliyor bana. Sözcüğün elverişsiz anlamı yaygınlaşmış, ve bu da ideoloji kavramının teorik çözümlemesini değişikliğe uğratıp bozmuş bulunuyor. Kolayca yeniden kurulabilir bu yanlış süreci: 1. İdeoloji yapıdan ayrılmış gibi alınır ve yapıları değiştirenlerin ideolojiler değil, ama ideolojileri değiştirenlerin yapılar oldukları olumlanır; 2. Belli bir siyasal çözümün "ideolojik" olduğu, yani yapıyı değiştirebileceğini sanmasına karşın onu değiştirmekte yetersiz olduğu olumlanır; bu çözümün yararsız, saçma, vb., olduğu olumlanır; 3. Her ideolojinin "salt" görünüş, yararsız, saçma, vb., olduğu olumlanmasına geçilir.

Düşün'ün derece derece ve günlük somutlaştırılması" ve bunun gerektirdiği moral gerçeklerle ilgilenir o (*Le socialisme constructif*'e bakınız, Alcan, 1933).

⁵İlerde Buharin'in eleştirildiği "Anti-Buharin" kesimine bakınız.

Öyleyse, belli bir yapı için zorunlu, tarihsel olarak organik ideolojilerle, keyfe bağlı, usçu, "ısmarlama" ideolojiler arasında bir ayırım yapmak gerekir. Tarihsel bakımdan zorunlu ideolojiler olarak, "psikolojik" bir geçerlilik olan bir geçerlilikleri vardır ideolojilerin, insan yığınlarını "örgütlerler", insanların devindikleri, durumlarının bilinci-ne vardıkları, savaşım verdikleri, vb., alanı oluşturlar onlar. "Keyfe bağlı" ideolojiler olarak da, bireysel "devinim"lerden, polemiklerden... başka hiçbir şeye yol açmazlar (bunlar da büsbütün yararsız değildirler; gerçeğe karşı koyan ve onu olumlayan yanlığı gibidirler çünkü). [1932-33]

Belirli bir durumun zorunlu ögesi olarak "halk inançlarının sağlamlığı" üzerine Marx'ın sık sık yinelenen olumlamasını anımsayınız. "Bu görüş biçimi halk inançlarının gücüne sahip olacağı zaman", vb., gibi bir şey der Marx. Bir halk kanısının çoğu kez özdeksel (maddi) bir güçle aynı güce (enerjiye) sahip olduğunu da (ya da buna benzer bir şeyi de) olumlar ve çok anlamlı bir olumlamadır bu. Bu olumlamaların çözümlenmesi, özdeksel (maddi) güçlerin içeriği ve ideolojilerin de biçimi oldukları "tarihsel blok" görüşünü, sanırım güçlendirirler (salt öğretici bir ayırımdır biçimle içerik arasındaki bu ayırım, çünkü özdeksel (maddi) güçler tarihsel olarak biçim olmaksızın anlaşılabilir olmadıkları gibi, ideolojiler de özdeksel güçler olmaksızın küçük bireysel özençler [kaprisler] olurlardı.) [1931-32]

III. PRAKSİS FELSEFESİNİN İRDELENMESİ İÇİN BİRKAÇ SORUN

SORUNUN KONMASI

Tarihsel bir çağın kültürünü zenginleştirip besleyen yeni *Weltanschauungen*¹ üretimi ile felsefesal yönelimi ilk *Weltanschauungeni* izleyen üretim. Marx bir *Weltanschauung* yaratıcısıdır, ama İliç'in durumu nedir? Yalnızca bağımlı ve ast bir durum mu? Bunun açıklanması —hem bilim hem de eylem olan— Marksizmdir.

Ütopyadan bilime ve bilimden eyleme geçiş. Yönetici bir sınıfın (yani bir devletin) kurulması bir *Weltanschauung* yaratılması anlamına gelir. Alman proletaryası klasik Alman felsefesinin kalıtsıdır² formülüne gelince, nasıl anla-

¹Weltanschauungen: Almanca "dünya görüşü" anlamına gelen Weltanschauung sözcüğünün çoğulu: dünya görüşleri.

²Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu'nun sonuna bakınız, a.g.y.

mak gerekir bu formülü? Devlet olmaya aday bir sınıfın teorisi durumuna gelen felsefesinin tarihsel rolünü belirtmek istemiyor muydu Marx? İliç bakımından, bu durum belirli bir ülkede gerçekten başarıldı. İliç'ten gelen hegemonya kavramı ve olgusunun felsefel önemine başka yerlerde anırtırmada bulundum³. Gerçekleşmiş hegemonya, bir felsefenin gerçek eleştirisi, onun gerçek diyalektiği anlamına gelir. Graziadei'nin⁴ *Prezzo e eopraprezzo*'nun⁵ girişinde yazdığını karşılaştırm (bu söylenenlerle): Marx'ı bir büyük bilginler dizisindeki bir birim olarak yerine koyar o. Büyük yanlış: öbürlerinin hiçbirisi özgün ve tam bir dünya görüşü üretmedi. Entelektüel düzeyde, belki yüzyıllarca, yani politik toplumun ortadan kalkmasına ve "Düzenli" Toplum'un⁶ kurulmasına değin sürecek bir çağın başlangıcını açar Marx. Ancak o zaman aşılabacaktır onun dünya görüşü (özgürlük anlayışı tarafından aşılacak zorunluluk anlayışı).

Bir basamaklanım kurmak için Marx'la İliç'i ölçüp biçmek, saçma ve gereksizdir: iki evreyi, aynı zamanda hem

³Birinci Bölüm'deki "Birkaç Yönetim Noktası" başlıklı metnin 13 no'lu notuyla ilgili tümcesine (s. 207), bu bölümdeki "İnsan Nedir?" başlıklı irdelemenin son tümcesine (s. 241), ve gene bu bölümdeki "Yapı ile Üstyapı" başlıklı metnin 2 no'lu notuyla ilgili tümcesine (s. 247) bir kez daha bakınız.

⁴Graziadei, Marx üzerindeki kitabında onu ancak İsa ile karşılaştırabilen Monseigneur Olgiati'ye oranla geride kalmıştır. Monseigneur Olgiati gibi yüksek rütbelli bir papaz için ödün vermenin gerçekten doruğudur böyle bir karşılaştırma, çünkü Mesih'in tanrısal niteliğine inanır o. (Gramsci'nin notu.)

⁵*Prezzo e sopraprezzo nell'economia capitalistica*, critica alla teoria del valore di Carlo Marx, Milano, ed. Avanti, 1923 ve Torino, Bocca, 1924; Fransızca çevirisi, G. Bourgin: *Le Prix et la sur-prix dans l'économie capitaliste*, [Kapitalist Ekonomide Fiyat ve Aşırı-Fiyat], Paris, Rieder, 1923.

⁶"Politika Sorunları" Bölümündeki "Devlet" başlıklı irdelemenin 9 no'lu notuna bakınız (s. 186).

türdeş, hem de ayrışık olan bilim-eylem evrelerini dışavururlar onlar.

Tıpkı tarihsel olarak İsa ile Saint-Paul arasında bir köşutluğun da saçma olacağı gibi: İsa: *Weltanschauung*; Saint-Paul: *Weltanschauungun* örgütçüsü, etkinliği, yayılması; her ikisi de aynı ölçüde zorunlu ve öyleyse aynı tarihsel niteliktedirler. Hristiyanlığa İlsacılığal tarihsel olarak: İlsacılık-Paulculuk denebilirdi, ve bu deyim de son derece doğru olurdu (bu olanağı yalnızca İsa'nın tanrısalılığına olan inanç dışıladı, ama bu inancın kendisi de teorik değil, yalnızca tarihsel bir öğedir).

KURGUL İÇKİNLİK İLE TARİHSELÇİ YA DA GERÇEKÇİ İÇKİNLİK

XIX. yüzyılın ilk yarısındaki, klasik Alman felsefesi, klasik İngiliz ekonomisi ve Fransız siyasal pratiği tarafından simgelenen kültürün en yüksek gelişme temeli üzerinde doğduğu olumlanır praksis felsefesinin. Bu üç kültürel devinim vardır praksis felsefesinin kökeninde. Ama hangi

¹Praksis felsefesi ile içkincilik arasındaki ilişkileri şöyle açıklar Gramsci: "Prakiss felsefesi kuşkusuz içkinci gerçeklik anlayışından türer, ama her türlü kurgul kokudan arınmış ve katıksız bir tarihe, tarihselliğe ya da salt hümanizmaya indirgenmiş olarak gelir ondan. Yapı kavramı eğer "kurgul olarak" kavranırsa, bir "gizli tanrı" durumuna gelmesi kesindir [Croce de bunu olumlar], ama elbette kurgul olarak değil, tarihsel olarak insanların içinde yaşayıp çalıştıkları toplumsal ilişkiler bütünlüğü olarak, "kurgul" yöntemlerle değil ama "filoloji" yöntemleriyle irdelenebilen ve irdelenmeleri de gereken bir nesnel koşullar bütünlüğü olarak kavranmalıdır yapı. "Doğru" ("vrai") da olacak, ama "gerçek" ("vérité") olarak irdelenmek için her şeyden önce kendi "kesinliği" içinde irdelenmesi gereken bir "kesin" olarak [Vico'dan ödünç alınan terminoloji için "Teori ile Pratik" başlıklı irdelemenin 2 no'lu notuna (s. 245) bakınız].

"Praksis felsefesi yalnızca içkinciliğe bağlı olmakla kalmaz, ama gerçekliği tarihsel olgu olarak, "toplumsal bir gru-

anlamda anlamak gerekir bu olumlamayı? Praksis felsefesinin, ekonomisinin, politikasının hazırlanmasına bu devinimlerden her birinin tek tek katkıda bulunduğu anlamında mı? Yoksa praksis felsefesinin her üç devinimi, yani çağın tüm kültürünü bireşimsel olarak işleyip geliştirdiği ve, yeni bireşim içinde de, teorik, ekonomik, politik, incelenen hangi uğrakta olursa olsun, üç devinimden her birinin hazırlayıcı "uğrak" olarak bulunduğu anlamında mı? İyi olan bence bu son formüldür. Ve birleştirici bireşimsel uğrağı da, başlangıçta klasik Alman felsefesinin önerdiği kurgul biçimi dile getirdiği için, Fransız politikası ve İngiliz klasik iktisadî² yardımıyla tarihselci bir biçimde çevrilmiş bulunan yeni içkinlik kavramında görmek gerekir sanırım.

Alman felsefel dili ile Fransız siyasal dili arasındaki öz-lü özdeşlik ilişkileri konusunda daha önceki notlara bakı-

bun tarihsel özelliği" olarak, kendini felsefel "kurgu" olayı gibi göstermesine karşın, yalnızca pratik bir eylem, somut, toplumsal bir içerliğin biçimi ve toplumun bütününe moral bir birlik oluşturmaya götürme tarzı olan gerçek olgu olarak açıklarken onu altüst ettiği ölçüde, öznel gerçekçilik anlayışına da bağlıdır. "Görünüşler" in söz konusu olduğu aşkınlık ve metafizik anlamı yoktur, ama yalnızca gerçekliğin daha kavrayıcı, daha yüksek, kendini tek "yaşam" olarak, ölmüş ve aynı zamanda ölmesi güç geçmiş karşısında tek gerçeklik olarak gösteren yeni bir toplumsal ve moral bilinç geliştirmekte olduğu için, kendi kendini geçerli kılma olgusunun basit bir olumlanmasıdır. Hatta en son kurgul bütünümlerinde bile, tüm aşkınlık ve dinbilim kalıntısından kurtulmuş tarihselci gerçeklik anlayışdır praksis felsefesi; Croce'nin idealist tarihselciliği henüz dinbilimsel-kurgul evresindedir onun" (M.S., p.191).

²İngiliz klasik iktisadının iki büyük temsilcisi, Marx'ın **Kapital** ile **Artı-Değer Teorileri**'nde eleştirilerini yaptığı Adam Smith ile Ricardo'dur. "Modern ekonomi politığın kurucusu" William Petty (1623-1687) konusunda özellikle şu kaynağa bakınız: "Eleştirel Tarih Üzerine", **Anti-Dühring**, (1885 baskısına yazdığı önsözde, Engels'in özel olarak Marx'ın kaleminden çıktığını belirttiği bölüm), (Sol Yayınları Ankara, 1977, s.362-406).

nız.³ Ama Alman felsefesi, Fransız politikası ve İngiliz klasik iktisadî arasındaki ilişkiler konusunda en ilginç ve en verimli cinsinden bir araştırmanın, kanımca, yapılması gerekir. Belli bir anlamda, praksis felsefesi eşittir Hegel artı David Ricardo⁴ denilebilir sanıyorum. Sorun başlangıçta şu biçimde konulmalıdır: Ekonomi bilimine Ricardo tarafından sokulan yeni yöntembilimsel kuralları salt araçsal değerler olarak mı (daha açık olmak gerekirse, biçimsel mantığın yeni bir bölümü olarak mı) düşünmek gerekir, yoksa felsefel bir yenilik anlamı mı taşır bu kurallar? Ekonomide temel bir değer taşıyan *homo oeconomicus*⁵ ve "be-

³Gramsci'nin göndermede bulunduğu parçalar bu derlemelerde yer almıyor.

⁴Ricardo'nun bulgularının tarihsel önemini Marx şöyle özetler: "Burjuva sistemin fizyolojisinin, özel organizması ile dirimsel eyleminin kavranmasının temeli, çıkış noktası, değer-in çalışma zamanıyla belirlenmesidir". ... "Ricardo'nun bir ikinci değimi, birinciyle sıkı bir ilişki içindedir: sınıfların ekonomik karşıtlığını bulmuştur Ricardo... Tarihsel ekonomi savaşımının ve bu savaşımın gelişme sürecinin köktüne dek gitmiştir. Carey onu bu nedenle komünizmin babası olarak gösterir" (*Histoire des doctrines économiques*, t. III, éd. Costes, 1925, p.8-9).

⁵"Çok ünlü "*homo oeconomicus*" konusunda, diye yazar Gramsci, yani insan gereksinimleri soyutlaması konusunda, böyle bir soyutlamanın hiç de tarih dışında olmadığı, ve, bu soyutlama kendini her ne denli matematik formüller görünümü altında gösterirse de, matematik soyutlamalarla hiç de aynı nitelikte olmadığı söylenebilir. *Homo oeconomicus* belirli bir toplum biçiminin gereksinme ve ekonomik işlemlerinin soyutlanmasıdır, tıpkı bilimsel çalışmalarında ekonomistler tarafından konmuş bulunan varsayımlar bütünlüğünün de belirli bir toplum biçiminin temelinde yatan öncüller bütünlüğünden başka hiçbir şey olmaması gibi" (M.S., p.267). "Cinsli ekonomik insan varolamaz, ama tarihte birbirini izleyen ekonomik etkinlik etken ya da başoyuncularından her birinin tipi: kapitalist, işçi, köle, kölelerin efendisi, feodal baron, toprak kölesi gibi, soyutlanabilir" (ibid., p.265).

lirli pazar"⁶ kavramlarını bilimsel olarak tanımlamaya götüren mantıksal-biçimsel "eğilim yasası"nın bulgulanması, bilgi düzeyinde de bir değer taşıyan bir bulgulama olmuş mudur? Yeni bir "içkinlik" in, yeni bir "zorunluluk" ve özgürlük anlayışının, vb. ta kendisini içermez mi bu bulgulama? Ricardo'nun bulgularına tümel bir nitelik kazandırıp, onu uygun bir biçimde tüm tarihe yayarak, praksis felsefesi sanırım özgün bir dünya görüşüne yol açan bu çeviriyi yaptı işte.

Tüm bir sorunlar dizisini irdelemek gerekecek: 1. Ricardo'nun bilimsel-biçimsel ilkelerini kendi görgül kural biçimleri altında özetlemek; 2. Ekonomi biliminin doğuşuna, yani "somut biçimde dünyasal" sınıf olarak burjuvazinin gelişmesine, sonra da karmaşık devinimler bakımından daha şimdiden dünyadan yalıtılamayacak denli zengin olan bir dünya pazarının oluşmasına bağlanan bu Ricardogil ilkelerin tarihsel kökenini araştırmak ve bu karmaşık devinimlerin kimi zorunlu düzenlilik yasalarını, yani, doğalcılık ve kurgul belirlenimcilik anlamında değil, ama "tarihselci" bir anlamda, yani bir "belirli pazar", bir başka deyişle organik olarak canlı ve gelişme devinimlerindeki özel bağlantısını koruyan bir çevre karşısında bulunulduğu ölçüde yasa olan eğilim yasalarını irdelemek. (Ekonomi, görüngülerin *nicel* dışavurumları olarak irdeler bu eğilim yasalarını; ekonomiden genel tarihe olan geçişte, nicelik kav-

⁶"Belirli pazar [mercato determinato] kavramını, bir "saf" ("pure") ekonominin anladığı gibi, bir de eleştirel ekonominin [Marksizmin] anladığı gibi tanımlamak gerekir. Belirli pazar, saf ekonomide, bilgiç ve skolastik bir çözümleme erektlerine yönelik, salt saymaca bir değer taşıyan keyfe bağlı bir soyutlamadır. Belirli pazar, eleştirel ekonomiye göreyse, tersine, belirli bir toplumsal biçimin, kendi tekbiçimlilik yasaları içinde, yani "soyut olarak", ama soyutlama tarihsel olarak belirlenmiş olmaktan da geri kalmaksızın, alınmış somut ekonomik etkinlikler bütünlüğü olacaktır." (M.S., p.269).

ramı nitelik kavramı tarafından, ve nitelik-durumuna-gelen nitelik diyalektiği⁷ tarafından tamamlanır); 3. Ricardo'yu Hegel ve Robespierre'le birleştiren bağı ortaya koymak; 4. Praksis felsefesinin, bu üç canlı akımın bireşiminden başlayarak, her türlü aşkınlık ve dinbilim kalıntısından arınmış yeni içkinlik anlayışına nasıl vardığını göstermek.

Yukarda belirtilen araştırmanın yanına da, praksis felsefesinin, İtalya'da Croce ile Gentile'nin modern idealist felsefeleri tarafından simgelenen klasik Alman felsefesinin güncel uzantısı karşısındaki tutumuna ilişkin araştırmayı koymak gerekir. Engels'in klasik Alman felsefesinin kalıtı üzerindeki önermesini nasıl anlamalı? Hegelgil düşüncenin temel bölümünü tüm soğurma çalışmasının artık kesin olarak tamamlanmış bulunduğu, bundan böyle kapalı bir tarihsel alan olarak mı anlamalı, yoksa yeni bir felsefel kültür bireşimi zorunluluğunu yeniden ortaya koyan henüz devinim durumundaki tarihsel bir süreç olarak mı? Bana gelince, ben bu ikinci varsayımın doğru olduğunu sanıyorum: Gerçeklikte, materyalizmle idealizm arasındaki, Feuerbach üzerine birinci tezde eleştirilmiş bulunan karşılıklı olarak tek yanlı tutumu yeniden bulmuş ve o zamanki gibi —daha yüksek bir uğrakta da olsa— praksis felsefesinin gelişmesinde yeni bir aşamayı imleyen bir bireşim zorunluluğuna yeniden kavuşmuş oluruz böylece. [1935]

MARKSİZMİN OLUŞTURUCU ÖĞELERİNDEKİ BİRLİK

Birlik, insanla madde (doğa - özdeksel (maddi) üretim güçleri) arasındaki çelişkilerin diyalektik gelişmesi tarafından verilmiştir. Ekonomide, değer, ya da emekçiyle sınıai üretim güçleri arasındaki ilişkidir birleştirici merkez (değer teorisini yadsıyanlar, —değişmez ve teknik sermaye ola-

⁷Nicelik = zorunluluk; nitelik = özgürlük. Nicelik-nitelik diyalektiği (diyalektik grubu), zorunluluk-özgürlük diyalektiğiyle özdeştir. (Gramsci'nin notu.)

rak— kendi başlarına alınmış makineleri, onları kullanan insanın dışında, değer üreticileri gibi göstererek, sığ bir kaba materyalizme düşerler). Felsefede —praksis— yani insan istenci (üstyapı) ile ekonomik yapı arasındaki ilişki. Politika — devletle sivil toplum¹ arasındaki ilişki, yani eğiticiyi, genel olarak toplumsal ortamı eğitmek için devlet müdahalesi (merkezileşmiş istenç). — (derinleştirilecek ve daha doğru terimler içinde konulacak). [1931-32]

FELSEFE - POLİTİKA - EKONOMİ

Eğer bu üç etkinlik aynı bir dünya görüşünün zorunlu oluşturucu öğeleriyseler, bunların teorik ilkelerinde, birinden öbürüne bir değiştirilebilirliğin, her oluşturucu öğenin, her biri kendi özgül dilinde, karşılıklı bir çevirisinin kaçınılmaz olarak varolması gerekir: biri öbüründe örtükçe içkindir ve hep birlikte türdeş bir alan oluştururlar.

İşlenip geliştirilmeleri gereken bu önermelerden, kültür ve düşünceler tarihçisi için büyük anlam taşıyan kimi araştırma ölçütleri ve kimi eleştiri kuraları çıkar. Büyük bir kişi, en verimli düşüncesini, dışsal bir sınıflandırma bakımından yapıtının "mantıksal olarak" bulunması beklenen bölümünde değil de, ola ki ilk bakışta yapıyla derin bir ilişkisi yokmuş gibi görünen bir başka bölümünde dışavurur. Bir politika adamı bir felsefe kitabı yazar; onun "gerçek" felsefesini ola ki tersine politik yazılarında aramak gerekir. Her önemli kişide egemen ve baskın bir etkinlik vardır: onun çoğu zaman örtük ve bazen de *ex professo*² dışavurulan düşünceyle çelişen düşüncesini işte bu etkinlik içinde aramak gerekir. Gerçi böylesine bir tarihsel yargı ölçütünde birçok özengenlik (amatörlük) tehlikesi içkindir

¹"Politika Sorunları" bölümündeki "Hegomonya (Sivil Toplum ve Güçler Ayrımı)" başlıklı irdelemenin 1 no'lu notuna bakınız (s. 175).

²Açık ve bilinçli bir bildirimle dışavurulan.

ve uygulanmasında da büyük önlemler alınması gerekir, ama bu ölçütün gerçekler bakımından verimli olmasını da engellemez bu.

Gerçeklikte rastlantısal "filozof", zamanını egemenliği altına alan akımları, belli bir dünya görüşünün dogmatikleşmiş yorumlarını, vb. bir yana bırakmakta büyük güçlük çeker; oysa tersine, politika bilgini olarak, kendini zamanın ve grubun bu idolalarından³ uzak duyumsar, doğrudan doğruya ve tüm özgünlüğüyle anlayışın kendini eleştirir; derinliklerine girer ve dirimsel bir biçimde geliştirir onu. Rosa Luxembourg'un, genel tarihin ya da belli bir toplumsal grubun gelişmesi bakımından henüz *güncel* bir duruma gelmedikleri ölçüde, praksis felsefesinin kimi sorunlarını eleştirme olanaksızlığı üzerindeki düşüncesi hâlâ yararlı ve verimli bir düşüncedir bu konuda. Ekonomik-korporatif evreye, sivil toplumda hegemonyanın fethi için savaşım evresine, devlet evresine, doğaçlamalar ya da keyfe bağlı öncelemeler kabul etmeyen belirli entelektüel etkinlikler karşılık düşer. Hegemonya için savaşım dönemi boyunca, siyaset bilimidir gelişen; devlet evresiyle bütün üstyapıların gelişmesini gerektirir, yoksa devletin dağıldığı görülür.

PRAKSİS FELSEFESİNİN TARİHSELLİĞİ

Praksis felsefesinin kendini tarihsel bir bakış açısından, yani felsefel düşüncenin geçici bir evresi olarak kavraması, yalnız tüm dizgede örtükçe içkin olmakla kalmaz, ama tarihsel gelişmenin belli bir noktada zorunluluğun egemenliğinden özgürlüğün egemenliğine geçişle belirginleşeceğini olumlayan ünlü tezde⁴ belirttik olarak da dile getiril-

³Bir grubun ya da bir çağın önyargıları.

⁴Birinci Bölüm'e eklenen "Ekler"deki "Tarihselcilik" başlıklı açıklayıcı nota bakınız. (s. 76).

²Özellikle Anti-Dühring'deki "Proleter Devrim'e" bakınız, Sol Yayınları, Ankara, 1977, s. 449-450.

miş bulunuyor. Toplumu bölen iç çelişkilerin belirtisi olmuşlardır şimdiye değin varolan bütün felsefeler (felsefel dizgeler). Ama bu çelişkilerin bilinçli dışavurumu olmamıştır kendi başına göz önünde bulundurulana her dizge, çünkü böyle bir dışavurum ancak aralarında savaşan dizgeler bütünlüğü tarafından verilebilirdi. İnsan tîninin birliğini, yani tarihle doğanın birliğini dışavurduğuna inanır her filozof ve buna inanmazlık da edemez; ve gerçekten de, eğer böyle bir inanç olmasaydı insanlar bir şey yapamaz, yeni bir tarif yaratamazlar, felsefeler, "ideoloji" durumuna gelemez, günlük yaşamda, güçleri "özdeksel güçler" in güçlerine denk olan "halk inançları"nın o bağnaz granit sertliğini alamazlardı.

Felsefel düşünce tarihinde, apayrı bir yapıtı simgeler Hegel; çünkü dizgesinde, şu ya da bu biçimde, hatta bu dizgenin "felsefel roman" biçimi içinde bile, gerçekliğin ne olduğunu anlama başarısı gösterilir: eskiden ancak kendi aralarında polemik yapan ve onları karşı karşıya getiren çelişkileri ortaya koyan dizgeler bütünlüğünden, filozoflar bütünlüğünden doğabilen o çelişkiler bilincinin, ayrı bir dizgede ve tek bir filozofta görüldüğü anlamına gelir bu.

Öyleyse belli bir anlamda, Hegel felsefesinde bir reform ve bir gelişmedir praksis felsefesi, her türlü tek yanlı ve bağnaz ideolojik öğeden kurtulmuş (ya da kurtulmaya çalışan) bir felsefedir bu, çelişkilerin tam bilincidir, birey ya da tüm toplumsal grup olarak filozofun kendisi, bu bilinç içinde, çelişkileri yalnızca kavramakla kalmaz, ama kendini de bir çelişki ögesi olarak gösterir, bu ögeyi bir bilgi ve dolayısıyla bir eylem ilkesine yükseltir. Kendini ne biçimde gösterirse gösterebilir "genel olarak insan" yadsınmış ve dogmatik olarak "birleştirici" bütün kavramlar da, "genel olarak insan" ya da her insanal varlıkta içkin "insan doğası" kavramının dışavurumları olarak hiçe sayılmış ve geçersiz kılınmışlardır.

Ama praksis felsefesi de her ne denli tarihsel çelişkilerin bir dışavurumu ve hatta bilinçli olduğu için en tam dışavurumuydu da, bu onun da tarihsel olarak varolmayan ve henüz varolmayan "özgürlüğe" değil, ama "zorunluluğa" bağlı bulunduğu anlamına gelir. Öyleyse çelişkilerin ortadan kalkacakları tanıtlanırsa, örtük olarak praksis felsefesinin de ortadan kalkacağı, yani aşılabileceği tanıtlanmış olur: "özgürlüğün" egemenliğinde düşünce de, fikirler de artık çelişkiler ve savaşım zorunluluğu alanında doğmayacaklardır. Şimdilik, filozof (praksis filozofu) ancak bu cinsil (*generique*) olumlamayı dile getirebilir ve daha öteye de gidemez: gerçekten de kaçıp kurtulamaz güncel çelişkiler alanından, doğrudan doğruya bir ütopya yaratmadan da, cinsil bir biçimden başka türlü olumlayamaz çelişkilerin ortadan kalkacakları bir dünyayı.

Ütopyanın felsefel bir değeri olamayacağı anlamına gelmez bu, çünkü politik bir değeri vardır onun ve her politika, bölük pörçük ve taslak durumunda da olsa, örtük bir felsefedir. İşte bu anlamdadır ki tarihte görülen en devsel ütopya, yani en devsel "metafizik"tir din, çünkü tarihsel yaşamın gerçek çelişkilerini, söylencel (*mythologique*) bir biçim altında, en görkemli uzlaştırma girişimidir o: gerçekten de insanların aynı "doğa"da olduklarını, Tanrı tarafından yaratılmış, Tanrının oğlu, ve bundan dolayı da öbür insanların kardeşi, öbür insanlara eşit, öbür insanlar arasında ve öbür insanlar gibi özgür, genel olarak insanın var olduğunu, ve insanlığın "özbilinci" olan Tanrı'da kendini görerek böyle olduğunu anlayabildiğini olumlar din; ama bütün bunların bu dünyada değil, bir başka (—ütöpik—) dünyada gerçekleşeceğini de olumlar. İnsanlar arasında, kendilerini öbür insanların ne eşitleri, ne kardeşleri, ne de onlara göre özgür olarak gören o insan katmanları arasında, eşitlik, kardeşlik, özgürlük fikirleri, işte böyle mayalanırlar. Yığınların her kökten çalkantısında, şu ya da bu

biçimde belirli biçimler ve belirli ideolojiler altında, bu istemler işte böyle konmuşlardır ortaya.

Vilici'ye³ borçlu bulunulan bir öge de burada yer alır: Nisan 1917 programında,⁴ eğitim birliğine ayrılan paragrafta, daha doğrusu bu paragrafın açıklayıcı notunda (1918 Cenevre baskısına bakınız), Terör döneminde giyotinle kafası uçurulan kimyacı ve eğitimci *Lavoisier'in*, 1789 demokratik devriminde yalnız hükümetin bir ideoloji aletini değil, ama gelişmekte olan bir gerçeklik gören ve bundan somut eşitlikçi sonuçlar çıkaran zamanın halksal duygularına da uygun olarak, eğitim birliği kavramının ta kendisini savunduğu anımsatılır.

Praksis felsefesi her ne denli sonsuz ve kesin sanılan her "doğru"nun pratik kökenleri olduğunu ve "geçici" bir değeri simgelediğini (her dünya ve yaşam görüşünün tarihselliği) teorik olarak olumlarsa da, eylem bakımından zorunlu olan inançları sarsmaksızın, böyle bir yorumun praksis felsefesinin kendisi için de geçerli olduğunu "pratik olarak" anlatmak çok güçtür. Ayrıca tarihselci her felsefe için kendini gösteren bir güçlülük de bu: ucuz polemikçiler (özellikle Katolikler), "bilgin" ile "demagog"u, filozofla eylem adamını, vb., aynı bireyde karşı karşıya getirmek ve bundan da tarihselciliğin kaçınılmaz olarak moral kuşukuluğa ve ahlak bozukluğuna yol açacağı sonucunu çıkarmak üzere, işte bu güçlüğü kötüye kullanırlar. Küçük insanlarda birçok bulunc (vicdan) dramı, büyüklerde de Wolfgang Goethegil "Olimposlu" davranışlar, işte bu güçlükten doğarlar.

Zorunluluğun egemenliğinden özgürlüğün egemenliğine geçiş önermesinin işte bu yüzden büyük bir doğruluk

³Lenin.

⁴Bolşevik Parti programının, Lenin tarafından 1917 Nisan'ındaki VII. Parti Konferansına sunulan değiştirme tasarısı. Yeni program daha sonra 1919 Mart'ındaki VIII. Parti Kongresi tarafından onaylandı.

ve titizlikle çözümlenmesi ve işlenip geliştirilmesi gerekir.

Aynı nedenle, praksis felsefesinin de sözcüğün elverişsiz anlamında bir ideoloji, yani dogmatik bir kesin ve sonsuz doğruluklar dizgesi durumuna gelme eğilimi gösterdiği olur; özellikle de —*Halk İçin Elkitabı*'nda⁵ olduğu gibi— kaba materyalizmle, sonsuz ve saltık olmadan edemeyecek olan "madde" metafiziğiyle karıştırıldığı zaman.

Zorunluluktan özgürlüğe geçişin (doğa sezgisi üzerinde, bilimsel görüşler üzerinde, vb., sonuçlar vermeye yetenekli olmasına karşın) doğa için değil, ama insan toplumu için olduğunu da söylemek gerekir. Hatta birleşmiş bir dünyada, tüm praksis felsefe dizgesi geçerliliği kalmamış bir duruma gelebilirken, zorunluluğun egemenliği sırasında ütöpik olan birçok idealist görüşün ya da hiç değilse onlara ilişkin kimi görünümünün, geçişten sonra "doğruluk" durumuna gelebileceklerini, vb., olumlamaya dek bile gidebilir. Toplum gruplara bölünmüş olarak kaldıkça, kaçınılmaz olarak grup...tininin (*d'...esprit de corps*) söz konusu edildiği sonucunu çıkarmaksızın, "tin"den (*"esprit"*) söz edilemez (Gentile'nin modernizm üzerindeki kitabında⁶ yaptığı gibi, Schopenhauer'i izleyerek, dinin yığınların felsefesi, oysa felsefenin en seçkin insanların, yani büyük aydınların dini olduğu söylendiği zaman, örtükçe kabul edilen şey), ama birleşme vb. gerçekleşince ondan söz edilebilecektir.

EKONOMİ VE İDEOLOJİ

Politika ile ideolojinin her dalgalanmasını yapının do-laysız bir dışavurumu olarak gösterme ve sergileme tutku-suyla (tarihsel materyalizmin temel konutu olarak gösteri-

⁵İlerde "Anti-Buharin" alt-başlığı altında toplanmış bulunan Buharin'in *Halk İçin Elkitabı*'nın eleştirilmesine ilişkin ir-deleme notlarına bakınız.

⁶G. Gentile, *Il modernismo e i rapporti tra religione e filosofia*, Bari, Laterza. 1909. (Gramsci'nin notu.)

len bu tutkuyla), teorik bakımdan ilkel bir çocukluk olarak, pratik bakımdan da somut siyasal ve tarihsel yapıtların yazarı Marx'ın gerçek tanıklığına dayanarak, savaşmak gerekir. 18 Brumaire¹ ile Doğu Sorunu² üzerindeki yazılar, ama başka yazılar da (Almanya'da Devrim ve Karşı Devrim³, Fransa'da İç Savaş⁴ ve öbür küçük yapıtlar) bu bakımdan özellikle önemli metinlerdir. Bu yapıtların bir incelenmesi, tüm yapıtlardaki dağınık teorik olumlamaları tamamlayarak, açıklığa kavuşturarak ve yorumlayarak, Marksist tarihsel yöntembilimi daha iyi açıklama olanağını sağlar.

Genel yapıtlarda yer bulamayacak birçok gerçek sakınlılığa, somut araştırmalarında yer verdiği görülebilecektir Marx'ın⁵. Örnek olarak şunlar sayılabilir bu sakınlılıklar arasında:

1. Her durumda, dural olarak (enstantane bir fotoğrafik resim gibi), yapıyı saptama güçlüğü; politika, her belli uğrakta yapının gelişme eğilimlerinin, zorunlu olarak doğrulanacakları söylenemeyecek bu gelişme eğilimlerinin yan-

sımasıdır gerçekte. Yapısal bir evre, kendi gelişme süreci sırasında değil, ama ancak tüm bu gelişme sürecinin sonuna geldikten sonra, ya da ancak varsayım yoluyla ve söz konusu olanın varsayım olduğunu da açıkça bildirmek koşuluyla, somut olarak irdelenip çözümlenebilir.

2. Belirli bir siyasal eylemin, egemen sınıflar yöneticilerinin bir hesap yanlışlığı, tarihsel gelişmenin yönetici sınıflar hükümetinin parlamenter "bunalım"ları arasından düzeltip aştığı bir yanlışlığı olabileceği sonucu çıkarılır bundan: mekanik tarihsel materyalizmse yanlışlığı olanağını göz önünde bulundurmaz, ama her siyasal eylemi doğrudan doğruya yapı tarafından belirlenmiş olarak, yani yapının (olmuş bitmiş anlamda) gerçek ve sürekli bir değişikliğinin yansıması olarak görür. Karmaşıktır "yanlışlığı" ilkesi: bir hesap yanlışlığından doğmuş bireysel bir atılım, ya da hatta yönetici kümelenme içinde hegemonyayı ele geçirmeyi amaçlayan grup ya da grupçuklar tarafından ortaya konmuş ve başarısızlığa uğrayabilen girişimler bile söz konusu olabilir.

3. Birçok siyasal eylemin örgütsel bir nitelik taşıyan içsel zorunluluklardan ileri geldikleri, yani bir partiye, bir gruba, bir topluluğa bir tutarlılık kazandırma gereksinmesine bağlı bulundukları yeterince göz önünde bulundurulmaz. Örneğin Katolik Kilisesi'nin tarihinde açıkça ortaya çıkar bu. Kilise içerisinde oluşup gelişmiş bulunan her ideolojik savaşım için eğer yapıda doğrudan, birincil bir açıklama bulmak istenseydi, hiçbir sonuca varılamazdı: birçok politik-ekonomik roman yazılmıştır bu amaçla. Tersine, bu tartışmaların büyük bir bölümünün mezhepsel, örgütsel zorunluluklara bağlı olduğu açıktır. Kutsal-Ruh'un nereden geldiği üzerine Roma ile Bizans arasındaki tartışmada, Kutsal-Ruh'un yalnızca Baba'dan geldiği olumlamasını Avrupa'da Doğu'nun yapısında, Baba ile Oğul'dan geldiği olumlamasını da Batı'nın yapısında aramak gülünç olurdu. Varoluşları ve çatışmaları yapıya ve tüm tarihe bağlı bulunan

¹Karl Marx, Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i, Sol Yayınları, Ankara, 1976.

²Bkz: Marx-Engels, Doğu Sorunu [Türkiye], Sol Yayınları, Ankara, 1977.

³Friedrich Engels, Almanya'da Burjuva Demokratik Devrim başlıklı derleme içinde, Sol Yayınları, Ankara, 1975, s. 267-404.

⁴Marx-Engels-Lenin, Paris Komünü Üzerine başlıklı derleme içinde, Sol Yayınları, 1977, s.35-288.

⁵Ancak Bernheim tipinde dizgeli bir yöntemsel açıklamada yer bulabilirlerdi bu türlü sakınlılıklar ve, açıklamasının örtükçe bir dünya görüşü içermesine karşın, Bernheim'in kendi programı uyarınca yetindiği filolojik ve bilgi dolu yöntemden başka, içinde Marksist tarih görüşünün de açıkça ele alınması gerekecek, tarihsel materyalizmin "örnek" okul kitabı ya da "Halk İçin Elkitabı" gibi düşünülebilecektir Bernheim'in kitabı. [E. Bernheim, Lehrbuch der historischen Methode, 1. basım, 1889; 6. basım, Leipzig, 1908.] (Gramsci'nin notu.)

her iki Kilise, kendi sorunlarını koyarken, her biri kendi ayırım ve kendi iç bağlantı ilkesini koymaktan başka bir şey yapmamışlardır, ama iki Kilise'den her biri öbürünün olumladığı şeyi olumlamış da olabilirdi: ayırım ve çatışma ilkesi gene aynı biçimde korunup sürdürülürdü, ve tarihsel sorunu da işte bu ayırım ve çatışma sorunu oluşturur, yoksa partilerden her birinin, rastlantısal bayrağı değil.

Not. — *Problemi del lavoro*'da⁶ ideolojik tefrika romanlar yazarı (ve sanırım çok ünlü Franz Weiss olan) "*Stelletta*" ("Küçük Yıldız"), "*Rus Dampingi* ve Tarihsel Anlamı" adını verdiği o eğlendirici saçmalamasında, tam da o ilk Hristiyanların dinsel tartışmalarından söz ederken, bu tartışmaların zamanın dolaysız özdeksel (maddi) koşullarına bağlı bulunduklarını, ve eğer bu dolaysız bağın ne olduğunu anlayamıyorsak, bunun olgular bizden çok uzakta kaldıkları için, ya da bir başka entelektüel yetersizliğimiz nedeniyle böyle olduğunu olumlar. Çok rahat, ama bilimsel bakımdan son derece anlamsızdır bu tutum. Gerçekte, her gerçek tarihsel evre kendisini izleyen ve bir anlamda onun en iyi belgeleri durumuna gelen tarihsel evrelerde kendinden bir iz bırakır. Tarihsel gelişme süreci zaman içinde bir bütünlüktür, bunun sonucu şimdiki zaman tüm geçmişi içerir ve geçmiş şimdiki zamanda gerçekleşir, ama "özel" olan şudur ki, bu iş sözümona "gerçek" öz olan bir "bilinmez" kalıntı olmadan olur. "Yitmiş" bulunan, tarihsel süreç içinde diyalektik olarak iletilmemiş bulunan şey, ya kendi başına önem taşımayan bir şeydi öyleyse, ya da salt rastlantısal ve olumsal bir "döküntü", tarihsel önem taşımayan günlük bir sorun, son çözümlemede, yüzeysel, savsanabilir bir oluntu. (1931-32)

⁶Emek Sorunları, faşist dergi.

AHLAK BİLİMİ VE TARİHSEL MATERİYALİZM

Bir tarihsel materyalizm ahlakının bilimsel temeli, "toplum sonuçlandırılmaları için gerçekleşme koşullarının henüz varolmadıkları görevler saptamaz kendine" olumlamasında aranmalıdır bence. Eğer koşullar varsa, "görevlerin sonuçlandırılması "ödev" olur; "istenç", özgür olur." O zaman, belli bir yönde, belli bir ereğe doğru, istenç özgürlüğü için zorunlu koşulların bir araştırılması, ve bu koşulların varolduklarının tanıtlanması olurdu ahlak. Yalnızca tek tek alınmış her bireyin değil, ama tüm bir bireyler toplumunun da "ahlâklaştırılması" istendiği için, aynı zamanda bir erekle basamaklanımının (*hiérarchie*) değil, ama erişilecek ereklelerin bir kertelenmesinin (*graduation*) hazırlanması da gerekirdi. (1931-32)

BİLMEKTEN ANLAMAYA, DUYMAYA, VE TERSİNE, DUYMAKTAN ANLAMAYA, BİLMEMEYE GEÇİŞ

Halk kişisi "duyar", ama anlamaz, ya da bilmez her zaman; aydın kişi "bilir", ama her zaman anlamaz ya da duymaz özellikle. İki aşırı uçta, bir yanda bilgiç taslağı (*pédant*) ve hamkafa (*filistin*), öte yanda körükörüne tutku ve darkafalık (*sectarisme*) bulunur öyleyse. Bilgiç taslağı tutkun olamadığından değil, tam tersine; en dizginsiz darkafalık ve demagoji denli gülünç ve tehlikelidir tutkun bilgiçlik. Aydının yanılgısı (yalnız bilginin kendisini değil, ama bilgi nesnesini de) anlamadan ve özellikle de duymadan ve tutkunlaşmadan *bilebileceğini* sanmaya, yani aydının, her ne denli halk-ulustan ayrı ve ondan kopmuş, her ne denli halkın ilksel tutkularını duymaz da olsa, gene de bu tutkuları tarih yasalarına, bilimsel ve tutarlı bir yöntemle göre hazırlanmış yüksek bir dünya görüşüne, "bilgi"ye diyalektik biçimde bağlayarak, belirli bir tarihsel durum içinde onları anlayan, açıklayan ve doğrulayan (yalnızca bir bilgiç taslağı değil de) gerçek bir aydın ola-

bileceğini sanmaya dayanır; oysa bu tutku olmadıkça, yani aydınlarla halk-ulus arasında bu duygusal bağlantı olmadıkça, politika-tarih yapılamaz. Böyle bir bağın yokluğunda salt bürokratik, biçimsel nitelikte ilişkiler durumuna indirgenir aydının halk-ulusla olan ilişkileri; (organik merkezîyetçilik diye adlandırılan) bir kast ya da papaz takımı durumuna gelir aydınlar.

Aydınlarla halk-ulus arasındaki, yönetenlerle yönetilenler —hükümet edenlerle hükümet edilenler— arasındaki ilişki, eğer duygu-tutkunun içinde anlayış ve dolayısıyla (mekanik olarak değil, ama canlı bir biçimde) bilgi durumuna geldiği organik bir katılma tarafından belirlenmişse, o zaman ve yalnız bu koşulla temsil ilişkisi olan bir ilişki vardır ve hükümet edilenlerle hükümet edenler arasında, yönetilenlerle yönetenler arasında işte o zaman bireysel öğeler değişimi olur, yani tek toplumsal güç olan toplu yaşam işte o zaman gerçekleşir; “tarihsel blok”, işte o zaman kurulur.

De Man halk duygularını “irdeler”, yön vermek ve modern bir uygarlık “katharsis”ine götürmek üzere benimsenmeye girişmez onları: modernleşmenin kendi bilim nesnesini yok ettiğini görme korkusu içinde yaşayan folklor hayranının tutumudur onun tutumu. Buna karşılık, halk duygularının tarihsel devinim içinde önemsenmeyebilir ve donup kalmış bir şey olarak düşünülecek yerde, kendilerini nesnel olarak gösterdikleri gibi bilinip irdelenmeleri yolundaki gerçek bir gerekliliğin bilgiçe bir yansıması da vardır kitabında. [1932-33]

IV. “ANTI-BUHARİN”

BİR “HALK İÇİN SOSYOLOJİ ELKİTABI” GİRİŞİMİ ÜZERİNE ELEŞTİREL NOTLAR

Özel olarak meslekten aydın olmayan bir okurlar topluluğuna yönelik *Halk İçin Elkitabı*¹ gibi bir çalışma, “filozof olmayanların felsefesi” olan, yani ortalama insanın moral bireyliğinin içlerinde geliştiği çeşitli toplumsal ve kültürel çevreler tarafından eleştirel olmayan bir biçimde soğurulmuş dünya görüşü olan ortakduyu felsefesinin eleştirel çözümlemesinden başlamalıydı işe. Süremde ve

¹N. Buharin’in ilk kez 1921’de Moskova’da yayımlanmış bulunan *Halk İçin Elkitabı*. Gramsci, çalışması için büyük bir olasılıkla kitabın Fransızca çevirisinden yararlanmıştı. N. Boukharine, *La Theorie du matérialisme historique* (Manuel de Sociologie marxiste.) [“Tarihsel Materyalizmin Teorisi” (Mark-

uzamda (zamanda ve mekânda) tek, özdeş bir anlayış değildir ortakduyu: felsefenin "folklor"udur o ve folklor gibi de sayısız biçimler gösterir: Temel ve en belirtici özelliği (hatta her kafa düzeyinde bile) parçalı, bağlantısız, tutarsız, felsefesi olduğu yığının toplumsal ve kültürel durumuna uygun bir anlayış olmasıdır. Tarihte türdeş bir toplumsal grup hazırlandığı zaman, türdeş, yani tutarlı ve dizgeli bir felsefe de hazırlanır, ve ortakduyuya karşı hazırlanır. *Halk İçin Elkitabı*, halk yığınlarının özgün bir felsefesinin bu hazırlanmasını geleneksel büyük felsefel dizgelerin ve yüksek rahipler sınıfı dininin, yani aydınların ve yüksek kültürün dünya görüşünün engellediğini (örtükçe) varsayarak, daha başlangıçta yanlış bir yol tutuyor. Bu dizgeler yığınlarca bilinmez ve onların düşünme ve eyleme biçimleri üzerinde de hiçbir doğrudan etkileri yoktur, gerçeklikte. Gerçi bu dizgelerin hiçbir tarihsel etkileri olmadığı anlamına gelmez bu: ama başka türden bir etkidir bu etki. Halk yığınları üzerinde dışsal politik güç olarak, yönetici sınıfların bağlantı gücü ögesi olarak, öyleyse halk yığınları üzerinde onların dünya ve yaşam konusunda ilkel ve dağınık bir biçimde düşündüklerinin derin dirimsel dönüşüm mayası gibi olumlu bir etkiye bulunmaksızın, bu yığınların özgün düşüncesini olumsuz bir biçimde sınırlayan dışsal bir hegemonyaya bağımlılık ögesi olarak etkiye bulunur bu dizgeler. Ortakduyunun başlıca öğeleri dinler tarafından sağlanmışlardır ve bundan ötürü de ortakduyuyla din arasındaki ilişki, ortakduyuyla aydınların felsefel dizgesi arasındaki ilişkiden çok daha sıkıdır. Ama din bakımından da eleştirel bir ayırım yapmak gerekir. Her din,

sist Sosyoloji Elkitabı) J. SSCB Bilimler Akademisi tarafından Marx'ın 50. Ölüm yıldönümü (1933) dolayısıyla yayımlanan derlemede Buharin'n yaptığı Marksizm açıklamasına da bakınız: *Marx' Teaching and Its Historical Importance in Marxism and Modern Thought*, translated by Ralph Fox, London G. Routledge 1935, p.1-90.

hatta Katolik dini bile (kendi "yüzeysel" birliğini korumak, ulusal kiliseler ve toplumsal katmanlaşmalar biçiminde parçalanmamak için gösterdiği çabalar düşünülürse, hatta özellikle Katolik dini bile diyelim) gerçeklikte farklı ve çoğu kez çelişik bir dinler çoğulluğudur: bir köylüler katolikliği, bir küçük burjuvalar ve kentsel işçiler Katolikliği, bir kadınlar Katolikliği ve bir de gene alaca bulaca ve bilinçten yoksun bir aydınlar Katolikliği vardır. Ne ki yalnızca bugün varolan bu çeşitli Katoliklerin en kaba ve en az işlenmiş biçimleri etkiye bulunmaz ortakduyu üzerinde: daha önceki dinlerle güncel Katolikliğin daha önceki biçimlerinin de, sapkın mezhepli (*hérétiques*) halk devinimlerinin de, geçmiş dinlere bağlı bilimsel boşanmaların da ... etkileri olmuştur, ve güncel ortakduyunun oluşturuğu öğeleri arasında bunlar da yer alırlar. "Gerçekçi", materyalist öğeler, yani dolaysız ham duyum ürünü baştadır ortakduyuda, ve dinsel öğeyle de çelişmez bu, tam tersine; ama "boşınana dayanan", eleştirel olmayan öğelerdir bu öğeler. *Halk İçin Elkitabı* tarafından ilkin simge-len bir tehlike de işte budur: ortakduyunun hâlâ Batlamyusgil, insanbiçimci, insaniçinci bir anlayışta² kalmasını borçlu bulunduğu bu eleştirel olmayan öğeleri bilimsel olarak eleştirecek yerde, çoğu kez doğrular bu kitap.

İşe ortakduyunun bir eleştirisinden başlayacak yerde, felsefel sistemleri eleştiren *Halk İçin Elkitabı* konusunda yukarda söylenenler, yöntembilimsel ve belli sınırlar içinde geçerli bir imleme (*notation*) olarak anlaşılmalıdır. Aydınların felsefel dizgelerinin eleştirilmesinin önemsenmesi gerektiği anlamına gelmez bu elbette. Bireysel olarak,

²Dünyayı durağan olarak acunun merkezine yerleştiren Batlamyus'un (İ.S. II. yüzyıl) sistemine uygun dünya görüşü. Kendi biçimini yansıtmaktan başka bir şeye yetenekli olmayan insanın tutumudur insanbiçimcilik (*anthropomorphisme*). İnsaniçincilik (*anthropocentrisme*) ise insanı acunun merkezine yerleştirir.

bir yığın ögesi ortakduyuyu eleştirel yoldan aştığı zaman, yeni bir felsefeyi kabul etmiş olur: ve bu da, bir praksis felsefesi açıklamasında, geleneksel felsefelerle polemiki zorunlu bir duruma getirir. Dahası, eğilimsel yığın felsefesi niteliğiyle, praksis felsefesi ancak polemik bir biçim altında, bir sürekli savaşım biçimi altında düşünülebilir. Ama gene de ideolojik bakımdan türdeşleştirilmesi gereken ortakduyu olmalıdır, yığının kendiliğinden felsefesi olan ortakduyu olmalıdır çıkış noktası her zaman.

Fransız felsefel yazınında "ortakduyu" üzerine öbür ulusal yazınlardakinden daha çok irdeleme vardır: Fransız kültürünün sıkı sıkıya "halksal-ulusal" niteliğine, yani aydınların, halkı ideolojik olarak yönetmek ve onu yönetici grupla sıkı bir ilişki içinde tutmak için, halka başka her yerde olduğundan çok yaklaşma eğilimi gütmeleri olgusuna bağlıdır bu. Dolayısıyla ortakduyu üzerine yararlanılması ve işlenip geliştirilmesi gereken önemli bir gerçek bulunabilecektir Fransız yazınında; hatta ideolojik ve hegemonik bir yapı örneği bile önerebilir Fransız felsefel kültürünün ortakduyu karşısındaki tutumu. İngiliz ve Amerikan kültürleri de birçok öneride bulunabilirler, ama Fransız kültürü denli tam ve organik bir biçimde değil. "Ortakduyu" birçok biçimde, ya açıkça felsefenin temeli olarak düşünülmüş, ya da bir başka felsefe bakımından eleştirilmiştir. Gerçeklikte, bütün bu durumlarda, yönetici grubun dünya görüşüne daha iyi uyan bir başka ortakduyu yaratmak üzere, belli bir ortakduyunun aşılması olmuştur sonuç. 17 Ekim 1931 günlü *Les Nouvelles littéraires*'de, Henri Gouhier'nin Léon Brunschvicg üzerindeki bir makalesinde, Brunschvicg'in felsefesi konusunda şu satırlar okunur:

"İster matematik, ister fizik, ister biyoloji, ister felsefe ve ister ahlâk söz konusu olsun, bir tek ve aynı tinselleştirme devinimi vardır: tinin kendisini ortakduyudan ve onun bir gerçek duyulur şeyler dünyası

ile insanı bu dünyanın ortasına koyan kendiliğinden metafiziğinden kurtarma çabası."

Croce'nin "ortakduyu" karşısındaki tutumu pek açık görünmüyor. Croce'de her insanın bir filozof olduğu önermesi, onun ortakduyuyla ilgili düşüncesi üzerinde çok ağır basar. Croce kimi felsefel önermelerin ortakduyu tarafından paylaşıldığını görmekten genellikle hoşlanır sanki, ama ne olabilir bu olgunun somut anlamı? Birbirini tutmayan görüşlerin, içinde ne istenirse bulunabileceği karmaşık bir katışmacıdır (*agrégat*) ortakduyu. Ayrıca ulusal-halksal açıdan verimli bir kültür anlayışına, yani tarihe somut olarak daha uygun bir felsefe anlayışına da yol açmamıştır Croce'nin ortakduyu karşısındaki bu tutumu, kaldı ki bu da ancak praksis felsefesinde olabilirdi.

Gentile için, "Hümanist Dünya Görüşü" başlıklı makalesini incelemek gerekir (*Nuova Antologia*, 1 Haziran 1931). Şöyle yazar Gentile:

"Ortakduyu ile safyürek (*naïve*) bilinç gerçeklerinin, her insanın doğal olarak sezdiği ve yaşamak için yararlandığı sağlam düşünce yapısını oluşturdıkları söylenebilen bu gerçeklerin eleştirel gerçekliğini fethetmek üzere, düşünümsel düşünce (*pensée réflexive*) tarafından girilen bir büyük çaba olarak tanımlanabilirdi felsefe."

Gentile'nin düşüncesinin yontulmamış niteliğinin bir başka örneğine benziyor bu: Croce'nin, kimi felsefel önermelerin doğruluğunun denek taşı olarak tasarlanan halkın düşünme biçimi üzerindeki olumlamlarından "safyürekçe" türemişe benziyor bu olumlama. Daha ilerde de: "sağlıklı insan Tanrı'ya ve tininin özgürlüğüne inanır" diye yazar Gentile. Böylece Gentile'nin yalnızca bu iki önermesinde: 1. tam olarak ne olduğu pek de bilinmeyen tarih-dışı bir "insan doğası"nı; 2. sağlıklı insanın insan doğasını; 3. sağlıklı insanın ortakduyusunu ve dolayısıyla aynı zamanda sağlıklı olmayan insanın bir ortakduyusunu da görürüz.

Peki ama ne demek olabilir sağlıklı insan? Kaçık olmayan, bedence sağlıklı kimse mi? Yoksa sağlıklı olarak düşünen, kurulu düzene uygun düşünceler taşıyan kimse, hamkafa³, vb. mi? Ya "ortakduyu gerçekleri"nden ne anlamak gerekecek? Örneğin Gentile'nin felsefesi, ortakduyudan ister her türlü öznelci idealizm biçiminden tiksinen halkın saf-yürek felsefesi anlaşılsın, ister sağduyu, yani kimi bilimsel ve felsefel açıklamaların anlaşılmazlıklarına, inceliklerine, girdi çıktılara karşı küçümseme davranışı, — Gentile'nin felsefesi ortakduyuya taban tabana karşıttır. Gentile'nin ortakduyuyla bu cilveleşmeleri gerçekten güldürücü. Buraya değin söylenenler ortakduyunun kimi gerçekler içermediği anlamına gelmez. İkincil, çelişik, çokbilimli bir kavram olduğu, gerçeğin denek taşı olarak ortakduyuya başvurmanın bir saçmalık olduğu anlamına gelir. Aydın gruplar sınırlarının ötesine yayılmış bulunduğunu belirtmek için, belli bir gerçeğin ortakduyu gerçeği durumuna geldiği doğrulukla söylenebilecektir; ama tarihin ussallığının bir olumlanmasıyla birlikte, tarihsel nitelikte bir saptamadan başka da bir şey yapılmış olmaz bu durumda; ortakduyu yeniliklere pintice karşı, tutucu olduğu ve ona yeni bir gerçek sokma başarısının gösterilmesi de bu gerçeğin büyük bir yayılancılık ve apaçıklık gücü taşıdığının tanıtı olduğu içindir ki, kanıtın işte bu anlamda ve ölçülü-lükle kullanılması koşuluyla bir değeri vardır.

Giusti'nin iğnelerlerini anımsayınız:

"Eskiden okul başı olan sağduyu, bugün okullarımızda büsbütün ölmüş bulunuyor. Nasıl yapılmış olduğunu görmek için, kızı bilim öldürdü onu."

Sağduyu ve ortakduyu terimlerinin: "felsefe" olarak, belli bir inanç ve kanı içeriğiyle birlikte, belirli düşünce biçimi olarak ve, anlaşılması güç ve karmaşığa karşı küçüm-

semesi içinde, iyi niyetle hoşgörücü olarak, açıklıktan uzak kullanılma biçimi üzerine kanıtlık edebilir bu iğneleme. Bu nedenle, "yeni" bir sağduyu yaratmak için, bilimin belli bir geleneksel sağduyuyu öldürmesi zorunluydu.

Ortakduyuya ve ortakduyu inançlarının sağlamlığına bir anıştırmayla Marx'ta sık sık karşılaşılır. Ama bu inançların içeriğinin geçerliliğine değil, yalnızca biçimsel güçlüklerine ve dolayısıyla davranış kuralları oluşturdıkları zamanki buyurucu niteliklerine bir yönletmedir söz konusu olan. Tersine, yeni halk inançlarının, yani yeni bir ortakduyunun ve dolayısıyla geleneksel inançların gücü ve buyurucu niteliğiyle köklerini halk bilincinden alan yeni bir kültür ve yeni bir felsefenin kaçınılmazlığının olumlanması örtükçe içkindir bu yönletmelerde.

PRAKSİS FELSEFESİNİN OLUŞTURUCU BÖLÜMLERİ

Praksis felsefesinin dizgeli bir sergilenmesi, onun kurucusunun öğretisinin oluşturucu bölümlerinden hiç birini bir yana bırakamaz. Ama ne anlamda anlamak gerekir bu olumlamayı? Sergileme tüm genel felsefe bölümünü ele almalı, dolayısıyla bir tarih ve politika yöntembiliminin, ve aynı zamanda sanat, ekonomi ve etiğin de tüm genel kavramlarını tutarlı bir biçimde açıklamalı, ve genel yapı içinde bir doğabilimler teorisi için de bir yer bulmalıdır. Çok yaygın bir anlayışa göre, diyalektik bilimi olarak katıksız bir felsefedir praksis felsefesi, ve öbür bölümleri de ekonomi ile politikadır; öğretinin aynı zamanda Avrupa'nın en ileri uluslarının bilimlerinin: klasik Alman felsefesinin, İngiliz klasik iktisadının, Fransız siyasal etkinlik ve biliminin, 1848'e doğru erişmiş bulundukları en yüksek düzeyin sonu ve aşılması da olan üç oluşturucu parçadan oluşmuş bulunduğu anlamına gelir bu. Öğretinin kendi özünden doğan bir sınıflandırmadan çok tarihsel kaynakların cinsil bir araştırılması olan bu görüşü, kesin bir şema ola-

³Phillistin, dar çaplı düşünceler taşıyan burjuvayı adlandırmak için kullanılan sözcük.

rak öğretinin gerçekliğe daha yakın olabilecek başka herhangi bir düzenlenmesinin karşısına dikmek olanaksızdır. Praksis felsefesinin özgül olarak bir tarih teorisinin ta kendisi olup olmadığı sorusu sorulacaktır ve de olumludur ya- nıt, ama gene de politika ile ekonomiyi, hatta politika bi- limi ve sanatı, ekonomi bilimi ve ekonomi politikası uz- manlaşmış evreleri içinde bile, tarihten ayırmak olanaklı değildir. Bir başka deyişle, —genel tarih, politika ve ekono- mi kavramlarının içinde organik bir bütünlük biçiminde düğümlendikleri diyalektik bilimi ya da gnoseoloji (bilgi kuramı) olarak gerçek anlamıyla praksis felsefesi olan— genel felsefe bölümündeki en önemli görevi yerine getirdik- ten sonra, bir halk elkitabında, her oluşturucu uğrak ya da bölüm üzerine, hatta bağımsız ve ayrı bilimler olarak genel bilgiler vermek yararlı olur. Eğer yakından bakmak istenirse, *Halk İçin Elkitabı*'nda bu değişik konulara bir anıştırmada bulunulduğu da görülür, ama rastlantı sonu- cu ve bir tutarlılık kaygısıyla değil, gelişigüzel ve belirsiz bir biçimde; praksis felsefesinin ne olduğu üzerine açık ve seçik bir kavramdan yoksundur çünkü yazar.

YAPI VE TARİHSEL DEVİNİM

Temel bir konu: yapısal temel üzerinde tarihsel devi- nimin nasıl doğduğu konusu ele alınmamış bulunuyor. Ama Plehanov'un *Temel Sorunlar*'ında¹ bu konuya hiç değilse geliştirilebilecek bir anıştırmada bulunulur. Çünkü prak- sis felsefesi konusunda doğmuş bulunan bütün sorunların en önemli noktası işte buradadır ve bu sorun çözülmedik- çe de toplumla "doğa" arasındaki ilişkilere ilişkin, *Elkita- bı*'nın özel bir bölüm ayırdığı öbür sorunu çözmek olanak-

sızdır. *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*'ya "Önsöz"ün şu iki önermesinin: 1. İnsanlık kendine her zaman ancak çöze- bileceği görevleri saptar; görevin kendisi de ancak çözümün özdeksel koşullarının varoldukları ya da hiç değilse kendi oluş süreçleri içine girmiş bulundukları yerde ortaya çı- kar; 2. Toplumsal bir kuruluş içermeye yetenekli olduğu bütün üretici güçler gelişmeden ve daha üstün yeni üretim ilişkileri yerlerini almadan önce hiçbir zaman ortadan kalk- maz; bu yeni üretim ilişkilerinin özdeksel (maddi) varoluş koşulları eski toplumun bağrında hazırlanmadan önce hiç- bir zaman sönüp gitmez o toplumsal kuruluş — bu iki öner- menin bütün önem ve bütün sonuçları içinde çözümlen- mesi gerekirdi. Her türlü mekanizm ve her türlü boşinan- sal "tansık" ("mucize") izleri işte ancak bu alan üzerinde ortadan kaldırılabiliyorlar; etkin siyasal grupların oluşması sorununu ve, son çözümlemede, hatta tarihte bütün ki- şiliklerin işlevi sorununu da tek koyma biçimidir bu.

AYDINLAR

Görüşleri belli bir bollukla alıntılanan ya da savaşılan bilginlerin, her adın yanına bilimsel anlam ve önemleri üzerine açıklayıcı notlar da ekleyerek, "ağırlıklı" bir kütü- günü düzenlemek gerekirdi (hatta praksis felsefesinin, ad- ları hiç de özgünlük ve anlamlarına göre anılmamış bulu- nan yandaşları için de yapılması gerekirdi bunun). Büyük aydınlarla yapılan anıştırmalar çok kısırdılar gerçeklikte. Bir sorun çıkıyor ortaya: tersine, yalnızca karşıt bir tutum benimsemiş bulunan büyük aydınlarla yönelmek ve ikinci derecedeki aydınları, hazırlap tümceleri yineleyip duranla- rı bir yana bırakmak gerekmez miydi? Gerçek utkular söz konusu olmadığına göre, doğrusu kolay sözsöz utkular ka- zanmak için yalnızca en güçsüzlere ve hatta diyelim en güç- süz (ya da en güçsüzler tarafından en beceriksizce savu- nulmuş) tutumlara karşı savaşım vermek istendiği izleni-

¹G.V. Plehanov, *Marksist Düşüncenin Temel Meseleleri*, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1964.

mi ediniliyor. İdeolojik bir cepheyle politik-militer bir cephe arasında (biçimsel ve eğretilmeli bir benzerlikten başka) herhangi bir benzerlik olduğu sanılıyor. Daha güçsüz yardımcıların vb. ortadan kaldırılmasıyla, bunların karşısındaki birlikler özgür kalacaklarına göre, en büyük güçlerle en dayanıklı noktaya karşı saldırıya girişebilecek bir duruma gelmek üzere, en dayanıksız noktaları çöktürmeye dayanan taktiği kullanmak yerinde olabilir politik ve militer savaşında. Kimi sınırlar içerisinde sürekli ve tümel bir değer taşırlar politik ve militer utkular ve, herkes için ortak sonuçlarla, stratejik ereğe de kesin bir biçimde erişilebilir. İdeolojik cephedeysen, tersine, hemen hemen savsanabilir bir önem taşır yardımcılarıyla ikinci derecede yandaşların yenilgisi; darbelerin en seçkinlere ayrılması gereken bir savaşımdır bu. Yoksa, gazete kitapla, küçük günlük polemik de bilimsel çalışmayla karıştırılır; gazetelerin işi olan polemğin bitmez tükenmez kazüstüğüne bırakmak gerekir ikinci derecedekileri.

Kendi başarı ve tükenmez dirilik kanıtını, karşıt eğilimlerin büyük savunucularına meydan okumasını bildiğini gösterdiği, onların koymuş bulundukları dirimsel sorunları kendi öz olanaklarıyla çözdüğü, ya da bu türlü sorunların düzmece sorunlar olduklarını tartışma götürmez bir biçimde gösterdiği zaman verir yeni bir bilim.

Gerçi belli bir tarihsel dönemle belli bir toplum, daha çok aydınların ortalaması ve dolayısıyla ortalama kişiler tarafından simgelenirler; ama yaygın ideoloji, yığınsal ideoloji de bilimsel yapıtlardan, sonunda onların gerçek dayanakları olan büyük felsefel biresimlerden ayırt edilmeli, ve bu sonuncular da, ya doğru olmadıkları tanıtılarak olumsuz bir biçimde, ya da karşılıklarına daha üstün bir önem ve daha üstün bir anlam taşıyan felsefel biresimler çıkarılarak olumlu bir biçimde, açıkça aşılmalıdır. *Elkitabı'nı* okurken, ayışığı yüzünden uyuyamayan, ve tedirgin edici ışığı böylece azaltacağını ve yok edeceğini sanarak, elin-

den geldiğince çok ateşböceği öldürmek için yırtınan birinin karşısında sanıyor kendini insan.

DIYALEKTİK

Elkitabı'nda diyalektik üzerine bir inceleme boşuna aranır¹. Son derece üstünkörü bir biçimde, diyalektik biliniyor varsayıp açıklanmamış; irdelenen öğretinin özsel

'Bölüm III "Diyalektik Materyalizm" başlığını taşıyor. Bu bölüm materyalizmi, sonra da diyalektik yöntemi ele alarak, şu sonuca varıyor: "Böylece, varolan her şeyi diyalektik inceleme yöntemi, bütün görüngülerin: 1. çözülmez karşılıklı ilişkileri içinde; ve 2. devinimleri içinde bir irdelenmesini gerektirir" (*Elkitabı*, s.65). Yöntemin kendisi gerçekliğe yaklaşmak için bir başka yöntem gerektirdiğine ve dolayısıyla bilgi bakımından değer taşımadığına göre, doğrusu oldukça safyürek bir formül bu. Daha sonra toplumsal bilimlerdeki tarihsel bakım noktasını diyalektik bakım noktasıyla bir tutar Buharin. Hegel'in üçlüsünü (tez, antitez, sentez), ve Yunanlılar'daki diyalektik sözünü ettikten sonra da Marx'ın kendi diyalektik yöntemi ve Hegelgil yöntemle ilişkileri üzerindeki parçasının özünü anımsatır (*Kapital'in Almanca İkinci Baskıya Sonsözüne* bakınız, Sol Yayınları, Birinci Cilt, 1986, s.28-29). Buharin bundan sonra da birbiri üzerinde etkili olan "çevre" ile "sistem" arasındaki ilişkiyi (ağaç için orman, insan için toplum "çevre"dir; bir nesne ya da bir varlığın örgütlenmesi, bir kayanın öğelerinin bütünlüğü, bir hayvan, bir toplumda, "sistem") üç tür ilişkiyi betimler: 1. Kararlı denge (durgun toplum); 2. Olumlu belirtili kararsız denge (sistemin gelişmesi); 3. Olumsuz belirtili kararsız denge (sistemin yıkılması). Gene diyalektik söz konusu edildiği şu son sorunun incelenmesiyle tamamlanır bölüm: "Şimdi de diyalektik son yönünü, sıçramalı dönüşümler teorisini incelememiz kalıyor" (a.g.y., s.78). Nicelikten niteliğe geçiş inceler Buharin bu konuda: suyun durum değiştirmesi vereceği örneği sağlar ona ("su su olmaktan çıkar, buhar olur", s. 79). "Belli bir uğrağa değin kaynamaz su, ama belli bir "nokta"ya gelir gelmez kaynamaya başlar. İşte buna da bir sıçrama denir". Evrimcilik teorisyenleri gibi, sıçramaları "yan tutarak" yadsıyan "sıçrama" düşmanları (s.80), gerçekte devrimden korkmaktadırlar.

öğelerini içermesi ve kaynakçasal yönlemlerinin (*références bibliographiques*) okuru konunun irdelenmesi yerine elkitabını geçirmeye değil, ama konuyu genişletip derinleştirmeye özendirilmesi gereken bir elkitabında, usa sığmaz bir şeydir bu. İki nedeni bulunabilir bir diyalektik açıklamasının yokluğunun; bunlardan birincisi praxis felsefesinin iki ögeye bölündüğünün sanılması olabilir: Sosyoloji olarak tasarlanmış, yani (en kötüsünden olgucu bir anlamda deneysel) doğal bilimler yöntemine göre kurulması gereken bir tarih ve politika teorisiyle, felsefel ya da metafizik ya da (kaba) mekanik materyalizmden başka bir şey olmayacak olan gerçek anlamıyla bir felsefe.

Mekanizme karşı yapılan büyük tartışmadan sonra bile, *Elkitabı* yazarı felsefel sorunu pek farklı bir biçimde koyar gibi görünmüyor. Londra Bilim Tarihi Kongresi'ne² sunmuş bulunduğu bildirinin de gösterdiği gibi, praxis felsefesinin her zaman ikiye bölünmüş bulunduğunu düşünmeyi sürdürüyor o: tarih ve politika öğretisi ile, artık eski felsefel materyalizm olarak değil, ama diyalektik materyalizm olarak adlandırdığı felsefe. Sorun bu biçimde konulunca, bilgi öğretisi, tarihyazımı ile siyasal bilimin ilik-özü olmaktan çıkıp, biçimsel mantığın bir alt bölümü, ilksel bir skolastik durumuna düşürülmüş bulunan diyalektiğin anlam ve önemi artık anlaşılmaz olur. Diyalektiğin anlamı ve işlevi, temel görünüşleri içinde, ancak ve ancak praxis felsefesi eğer, eski toplumların dışavurumları olan geleneksel idealizmi olduğu denli geleneksel materyalizmi de aştığı (ve aşarken de onların dirimsel öğelerini soğurduğu) ölçüde, tarihte ve düşüncenin evrensel gelişmesinde

²1928'de kurulan Uluslararası Bilimler Tarihi Akademisinde düzenlenen Londra Uluslararası Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi. Birinci Kongre 1929'da toplanmıştı, üçüncü (1934) ve daha sonrakiler: Uluslararası Bilimler Tarihi Kongresi adını alacaklardır.

yeni bir evrenin başlangıcını imleyen tam ve özgün bir felsefe olarak anlaşılırsa, kavranabilirler. Eğer praxis felsefesi ancak bir başka felsefeye bağlı bir felsefe olarak düşünülürse, bu aşmanın içinde gerçekleştirilip dışavurulduğu yeni diyalektiği kavramak olanaklı değildir.

İkinci neden psikolojik nitelikteymiş gibi görünüyor. Diyalektik olarak düşünmenin, dogmatik, gözü kesin doğruluklarda olan ve dışavurum olarak elinde biçimsel mantık bulunan sıradan ortakduyuya karşı çıkmak olduğu ölçüde, çok sarp, çok güç bir şey olduğu sezilir. Daha da iyi anlamak için, ilk ve ortaokullarda fizik ve doğal bilimler, eğer Einstein'ın göreceliği temelinde, ve geleneksel "doğa yasası" kavramı, sayılama (istatistik) yasası ya da büyük sayılar yasası kavramı bir yana bırakılarak öğretilseydi ne olurdu, diye düşünülebilir. Öğrenciler hiç ama hiçbir şey anlamazlardı ve okul öğretimi ile aile ve halk yaşamı arasındaki sürüşme öyle bir noktaya varırdı ki, bir alay, kuşkululuk ve karikatür konusu olurdu okul.

Elkitabı yazarı için psikolojik bir engel olmuş gibi görünüyor bu son neden; gerçeklikte ortakduyu ile sıradan düşünce karşısında pes ediyor o, çünkü sorunu doğru teorik terimler içinde koymamış ve dolayısıyla pratik olarak silahsız ve güçsüz bir duruma düşmüş bulunuyor. Eğitilmemiş ve yontulmamış çevre, eğiticiyi egemenlik altına almış, sıradan sağduyu kendini bilime kabul ettirmiş ve bunun tersi olmamıştır; çevre her ne denli eğiticiyse de, sırası gelince onun da eğitilmesi gerekir, ama bu devrimci diyalektiği anlamıyor *Elkitabı*. *Elkitabı*'nın ve (Londra Kongresi'ne sunduğu bildirinin gösterdiği gibi, kitabından vazgeçer görüldüğü büyük tartışmadan sonra da tutumu değişmeyen) yazarının tüm yanlışlarının kökü, praxis felsefesini bir "sosyoloji" ile bir dizgesel felsefe olarak ikiye bölme ayırma savında yatıyor. Tarih ve politika teorisinden ayrılınca, metafizikten başka bir şey olamaz felsefe, oysa praxis felsefesince simgelenen modern düşünce tarihinin

büyük kazanımı tam da felsefenin somut tarihselleştirilmesine ve tarihle özdeşleştirilmesine dayanır.

METAFİZİK ÜZERİNE

Halk İçin Elkitabı'ndan metafiziğin ve kurgul felsefenin bir eleştirilmesi çıkarılabilir mi? Tarihsel devinim, oluş ve dolayısıyla diyalektik kavramları gözünden kaçtığı ölçüde, yazarın gözünden metafizik kavramının da kaçtığını söylemek gerekir. Felsefel bir olumlamayı belirli bir tarih döneminde doğru olarak, yani belirli bir tarihsel eylemin, belirli bir praksisin zorunlu ve ayrılmaz bir dışavurumu, ama ardışık bir dönemde aşılmış ve anlamından "yoksun kalmış" bir dışavurumu olarak düşünmek — ve kuşkuculuğa ve moral ve ideolojik göreceliğe düşmeksizin düşünmek, ki felsefeyi tarihsellik olarak anlamak anlamına gelir bu, biraz sarp, güç bir zihin işlemidir. Yazarsa, tersine, dogmatizmin göbeğine ve dolayısıyla, safyürek de olsa, bir metafizik biçimine düşer: daha başta, daha sorun konulur konulmaz, daha praksis felsefesinin dizgeli bir "sosyoloji"si kurma istenci dışavurulur vurulmaz açıktır bu: sosyoloji, bu durumda, safyürek metafiziğin ta kendisi anlamına gelir. Girişin son paragrafında, praksis felsefesinin ancak somut tarih yapıtlarında yaşayabileceğini savunan kimi eleştiricilerin karşı çıkmalarını yanıtlıdır yazır. Ne praksis felsefesi kavramını "tarihsel yöntembilim" olarak işleyip geliştirme başarısını gösterebilir, ne de bu sonuncuyu "felsefe" olarak, tek somut felsefe olarak işleyip geliştirme başarısını; yani Croce'nin kurgul açıdan koyup çözmeğe giriştiği sorunu, gerçek diyalektik açısından koyma ve çözme başarısını. Tarihsel bir yöntembilim, bir felsefe yerine, safyürek oldukları denli kasıtlı da olan yanıltıcı tasımlara (*paralogismes*) başvurarak salt sözselsel bir biçimde çözülmelikleri zaman, dogmatik olarak tasarlanıp çözülmüş bir tikel sorunlar kazüistiği kurar. Eğer gene de dolaysız pratik

için yararlı görgül nitelikte yaklaşık şemalar sağlamaktan başka bir sav ileri sürmeksizin, kazüistik olarak ortaya çıksaydı, yararlı ve ilginç de olabilirdi bu kazüistik. *Halk İçin Elkitabı*'nda praksis felsefesi özerk ve özgün bir felsefe değil, ama metafizik materyalizmin "sosyoloji"si olduğuna göre, ayrıca bunun böyle olması gerektiği de kendiliğinden anlaşılır. Metafiziğin, kendini tarih-dışı gerçek olarak, zaman ve uzam dışında bir soyut tümel olarak koymak isteyen her türlü dizgeli açıklama (*formulation*) anlamı değil de, belirli bir felsefel açıklama, kurgul idealizm açıklaması anlamından başka bir anlamı yoktur bu elkitabında.

Halk İçin Elkitabı'nın felsefesi (bu kitapta örtükçe içkin bulunan felsefe), olgucu bir Aristoculuk, fizik ve doğal bilimler yöntemlerine biçimsel mantığın bir uyarlanması olarak adlandırılabilir. Tarihsel diyalektiğin yerini, nedensellik yasası, düzenliliğin, olağanlığın, tekdüzeliğin araştırılması almış. Ama praksisin aşılması, "altüst olması", olayları bu kavrama biçiminden nasıl çıkarılabilir? Etki (*effet*), mekanik olarak, nedeni (*cause*) ya da nedenler dizgesini hiçbir zaman aşamaz, ve dolayısıyla evrimciliğin yavan ve sıradan gelişmesinden başka olasılıklar da söz konusu edilemez.

Eğer tinin *a priori* lönsell bireşim ve kategorileri bilimi, yani karşı-tarihsel bir soyutlama biçimiyse "kurgul idealizm", *Halk İçin Elkitabı*'nda örtükçe içkin bulunan felsefe, tersine, bir idealizmdir: şu anlamda ki görgül kavramlar ve görgül sınıflamalar kurgul kategorilerin yerlerini alırlar ve kurgul kategoriler denli de soyut ve karşı-tarihseldirler.

Eski metafiziğin *Halk İçin Elkitabı*'ndaki en göz alıcı izlerinden biri de, her şeyi bir nedene, son nedene, sonal nedene indirgeme girişimidir. Tek ve son neden sorununun tarihi yeniden kurulabilir ve "Tanrı'yı arama"nın belirtilerinden biri olduğu da tanıtlanabilir bunun. Bu dogmatizme

karşı, Engels'in *Sozialistische Akademiker*'de yayımlanmış bulunan iki mektubunu¹ da anımsayınız.

"BİLİM" KAVRAMI

Sorunu yasaların, sürekli, düzenli, tekdüze çizgilerin bir araştırması olarak koyma olgusu, biraz çocuksu ve saf-yürek bir biçimde tasarlanmış bir isteğe, tarihsel olayların pratik öngörülük (*prévisibilité*) sorununu kesin bir biçimde çözme isteğine bağlıdır.² Doğal bilimler, bakış açılarının tuhaf bir tersine çevrilmesi gereğince, doğal süreçlerin evrimini önceden kestirme yeteneğini kazandırabilir "göründüklerine" göre, tarihsel yöntembilim de, toplumun geleceğini soyut olarak "önceden kestirme" olanağını sağlama koşuluyla ve bu olanağı sağladığı ölçüde, "bilimsel olarak" tasarlanmış demektir. Özsel nedenlerin, dahası "ilk neden" in, "nedenlerin nedeni"nin araştırılması bundandır. Ama *Feuerbach Üzerine Tezler* bu kolaycı anlayışı önceden eleştirmiş bulunuyordu. Gerçekte, "bilimsel olarak", ancak savaşım önceden kestirilebilir, ama bu savaşımın somut uğrakları, karşıtlık ve sürekli devinim içindeki günlerin, nicelik onlarda sürekli olarak nitelik durumuna dönüştüğü için, hiçbir durumda değişmez niceliklere indirgenemeyen bu güçlerin sonuçlarından başka bir şey olamayan somut uğrakları, önceden kestirilemez. Gerçeklikte, etkinlikte bu-

¹Engels'in *Sozialistische Akademiker*'de yayımlanmış bulunan iki mektubu konusunda, "Siyasal Sorunlar" Bölümündeki "Ekonomizmin' Kimi Teorik ve Pratik Görünümleri" başlıklı irdelemenin 10 no'lu notuna bakınız (s. 108).

²"Meteorolojistler havayı önceden bildirebilirler... astronom, gezegenlerin devinimini düzenleyen yasaları bilir. Aynı şey toplumsal bilimlerde de olanaklı mıdır? Elbette olanaklıdır. Gerçekten de biz eğer toplumsal evrim yasalarını, yani toplumların zorunlu olarak izledikleri yasaları, evrimin yönünü bilirsek, toplumsal geleceği saptamakta güçlük çekmeyiz" (*Elkitabı*, s.47).

lunulduğu, istemli bir çaba gösterildiği ve dolayısıyla "önceden kestirilen" sonucun yaratılmasına somut olarak katıldığı ölçüde önceden kestirilir. Öyleyse kendini bilimsel bir bilgi eylemi olarak değil, ama gösterilen çabanın soyut dışavurumu, pratik bir kolektif istenç yaratma biçimi olarak gösterir öngörüm.

Hem öngörüm bir bilgi eylemi nasıl olabilirdi ki? Olmuş olanla olmakta olan bilinir, ama olacak olan bilinmez, çünkü bir "varolmayan" ve dolayısıyla tanım gereği bilinemez olandır o. Öyleyse uyduruk bir araştırma ya da zamanını yitirme durumu söz konusu olmadığı ölçüde, yukarda verilmiş bulunan açıklamadan başka bir açıklaması olmayan pratik bir davranıştan başka bir şey değildir öngörüm. Mekanik nedensellik (*causalisme mécanique*) anlayışını tüm bilimsel saygınlıktan yoksun bırakmak ve onu geçmişte, kimi ast toplumsal grupların ilkel bir gelişme döneminde belki yararlı olmuş katıksız bir söylene (*mythe*) indirgemek üzere, bu anlayışı tam bir eleştiriden geçirebilecek bir durumda olabilmek için, tarihsel olayların öngörülük (önceden kestirebilirlik) sorununu doğru terimlerle koymak gerekir.

Ama eleştirel olarak yıkılması gereken şey, *Halk İçin Elkitabı*'ndan sonuç olarak çıktığı biçimiyle, "bilim" kavramının ta kendisidir; sanki doğal bilimler, olguculuğun saptadığı biçimde, tek ya da en üstün bilimlirmiş gibi, doğru-dan doğruya doğal bilimlerden alınmıştır bu kavram. Ama bilim terimi, *Halk İçin Elkitabı*'nda, bazen belirtik, bazen örtülü ya da ancak telkin edilmiş tüm bir anlamlar dizisi içinde kullanılmıştır. "Bilim" in fiziksel araştırmalarda taşıdığı anlamdır belirtik anlamı. Gene de bazen yöntemin söz konusu edildiği sanılır. Ama genel olarak bir yöntem var mıdır, ve eğer varsa, düpedüz felsefe anlamına gelmez mi bu? Bazen biçimsel mantıktan başka herhangi bir anlama gelebilir mi bu yöntem, ama o zaman da bir yöntem,

bir "bilim" adı verilebilir mi ona? Her araştırmacının kendi belirli yöntemi olduğunu ve kendine özgü belirli bir bilim kurduğunu, ve yöntemin de belirli bir araştırma ve belirli bir bilimle birlikte gelişip hazırlandığını ve onlarla bir bütün oluşturduğunu ilke olarak koymak gerekir. Bilimsel bir araştırmayı, ona kendisiyle bir bütün oluşturduğu bir başka araştırmada vermiş bulunduğu iyi sonuçlar nedeniyle seçilmiş örnek bir yöntem uygulayarak ilerletebileceğini sanmak, bilimle çok az ilgili tuhaf bir düşüncesizlik göstermek demektir. Gerçi kendi "uzmanlığı" ne olursa olsun, her bilginin eleştirel bilincini oluşturdukları söylenecek ve bilginin çalışması sırasında her zaman kendiliğinden tetikte olmaları gereken genel ölçütler vardır gene de. Ama kendi tikel ölçütlerini yeterince sağlamlaştırmamış, kullandığı kavramların tam bir anlayışına ermemiş, yetersiz bilgi yüzünden ele aldığı sorunların durumu üzerine yoksul bir kavrayış gösteren, olumlamalarında çok sakınlı olmaya pek kulak asmayan, bağlantıdan yoksun keyfe bağlı ilerlemeleri zorunluluğun kesinliğine yeğleyen, ya da edinilmiş bilgilerde varolan eksiklikleri göz önünde bulunduracak yerde bunları suskuyla geçiştiren ve yeniden ele alınıp geliştirilmeye, vb. elverişli geçici durumların söz konusu olduğunu açıkça söylemeden yalnızca sözsöz çözüm ya da ilişkilerle yetinen araştırmacının bir bilgin olmadığı da söylenebilir.

Elkitabı'nın çok sayıdaki polemik göndermeleri üzerine yapılabilecek bir eleştiri de, anılan çeşitli yazarların yanlış olasılıklarının hiç mi hiç tanınmamasıdır; en tutarsız görüşlerle en çelişik isteklerin, eleştirilen bilginlerin her zaman sözde temsilcisi oldukları toplumsal bir gruba maledilmesine götürüyor bu. Daha genel bir yöntem ölçütüne bağlanır bu eleştiri: hasımlarını en alıklar ve en yavanlar arasından seçmek, ya da hasımlarının görüşleri arasından en önemsizleri ve en gelişigüzelini seçmek ve

ikincil ya da ara görüşlerinden biri yıkıldığı için hasmın "tamamen yıkıldığı"nı, ya da üçüncü dördüncü dereceden savunucularının teorik yetersizlikleri gösterildiği için bir ideoloji ya da bir öğretinin yıkıldığını su götürmez sanmak, "pek bilimsel" ya da yalnızca "pek ciddi" bir tutum değildir. Öte yandan "hasımlarına karşı hakbilir olmak gerekir", şu anlamda ki gerçekten ne demek istediklerini anlamaya çalışmak ve dediklerinin yüzeysel ve dolaysız anlamları üzerinde, hem de belli bir kötücülükle durmamak gerekir. Bütün bunlar hiç kuşkusuz tartışmayı ve okurlarının entelektüel düzeyini yükseltmek amaçlandığı zaman olur, yoksa bütün olanaklarla ve ne olursa olsun herkesi silip süpürmek amaçlandığı zaman değil. Benimsenmesi gereken görüş şudur ki militan kendi öz görüşünü yetenekli ve akıllı kişilerle girişebileceği tartışmalar sırasında tartışıp savunmalıdır, yoksa yalnız "yetkeli" ("*autoritaire*") yöntem ya da "heyecan" aracıyla inandırılabilir yontulmuş ve hazırlıksız kişilerle girişebileceği tartışmalar sırasında değil. Yanlış olasılığını olumlayabilmek ve doğrulayabilmek, ama bunu savunulan görüşü savunmakta kusur da etmeden yapabilmek gerekir; asıl önemli olan şu ya da bu kişinin görüşü değil, ama kolektif bir duruma, toplumsal bir öge, toplumsal bir güç durumuna gelmiş bulunan görüşler bütünlüğüdür çünkü: bu görüşleri sergileyen en simgesel teorisyenlere karşı, yüksek düşünceleri ve hatta doğrudan çıkar gözetmezlikleri olan bu kişilerin ta kendilerine karşı savaşım vererek, ve hiç kuşkusuz gene de bu görüşlere karşılık düşen toplumsal öge ve toplumsal gücün "yıkıldığı"nı değil (Aydınlıklar yüzyılı türünde salt usçuluk olurdu bu), ama yalnızca: 1. kendi öz saflarındaki ayırım ve bölünme anlayışının korunma ve pekiştirilmesine; 2. kendinden yana olanlara onların kendi öz yaşam koşullarına karşılık düşen gerçek bir özgün öğretiyi soğurma ve yaşatma olanağı veren bir alanın yaratılmasına katkıda

bulunulduğunu düşünerek, işte bu görüşlerin çürütülmesi gerekir.

Halk İçin Elkitabı'nın birçok yetersizliğinin "sözensel biçim"den ("hitabet üslubundan") ileri geldiğini de göz önünde tutmak gerekir. Yapıtının "konuşmasal" kökeninden, önsözde sanki erdemsel bir nitelikmiş gibi söz eder yazar. Ama, Yunanlılar'daki sözlü tartışmalar konusunda Macaulay'ın de saptamış bulunduğu gibi, en yüzeysel mantık bağları ve insanı en şaşkına çevirici kanıtlamalarla, işte bu "sözel tanıtımlar" ve sözen (hatip) anlayışı arasında bir ilgi vardır. Kaldı ki mekanik ve gelişigüzel bir fikirler çağrışımının sık sık mantık gücünün yerini aldığı koşullar içinde çoğu kez doğaçtan konuşarak ağızdan yaptıkları açıklamaları baskıya vermeden önce gözden geçirmeyen yazarların sorumluluğunu da hiçbir bakımdan azaltmaz bu. En kötüsü de, bu sözensel pratikte, sözeni işin kolayına götüren bu anlayış belirginleştiği ve eleştiri durduraçları (frenleri) artık işlemediği zaman görülür. *Halk İçin Elkitabı*'nın, büyük bir olasılıkla sözensel "coşku"dan doğan *ignorantiae, mutationes, elenchi*'lerinin³ bir listesi düzenlenebilirdi. En yüzeysel ve en yapmacıklı parçalardan biri olan profesör Stammier'e ayrılmış bulunan paragraf, tipik bir örnektir bence.

GEÇMİŞ FELSEFELER ÜZERİNE YARGI

Öznelliliğin *Halk İçin Elkitabı*'nda yapılmış bulunan yüzeysel eleştirisi daha genel bir sorunun, geçmişin felsefeleri ve filozofları karşısında benimsenecek tutum sorunu-

³Biçimsel mantık terimleri. İtirazcının kanıtlarını (elenchi) bilmemeye (ignorantiae) ya da değiştirmeye, saptırmaya (mutationes) dayanan düşünme yanlışlıkları. Eleştirileri hiç hesaba katmadan ya da ancak ek olarak yanıtlamak için hesaba katarak kendi düşüncesinde direnmek anlamına gelir uygulamada.

nun içinde yer alır. Tüm felsefel geçmiş bir taşkınlık ve bir çlgünlük olarak değerlendirmek, yalnızca karşı-tarihsel bir görüşe bağlı bir yanlış —çünkü geçmişten bizim bugün düşündüğümüz gibi düşünmesini isteme gibi tarihe aykırı bir kendini beğenmişlik bulunur bu görüşte— değildir, ama açıkçası metafizik bir kalıntıdır da; çünkü her zaman ve her yerde geçerli geçmiş üzerine her yargının ölçeği durumuna gelen dogmatik bir düşünce tasarlanır. Metafizikten başka bir şey değildir yöntemli karşı-tarihselcilik. Felsefel dizgelerin aşılması bulunmaları, tarihsel bakımdan geçerli olmalarını ve zorunlu bir işlev görmüş bulunmalarını dışlamaz bu dizgelerin: geçersizlikleri tüm tarihsel gelişme ve gerçek diyalektik bakımından göz önünde bulundurulmalıdır; devrilmeye değer oldukları söylendiği zaman bu dizgelerin, "nesnel" bir bakımdan dile getirilmiş moral nitelikte ya da bir düşünce sağlığını korumaya yanıt veren bir değerlendirmede değil, ama tarihsel-diyalektik bir değerlendirmede bulunulmuş olur. "Ussal olan her şey gerçek ve gerçek olan her şey ussaldır" diyen ve geçmiş için de geçerli olması gereken Hegelgil önerme üzerinde Engels tarafından yapılmış bulunan sergilemeyle¹ karşılaştırılabilir bu.

Elkitabı'nda geçmiş "usdışı" ve "usalmaz" olarak değerlendirilir ve felsefe tarihi de tarihsel bir canavarbilim (*tératologie*) kitabı durumuna gelir, metafizik bir görüşten yola çıkılır çünkü. (Ve tersine, ölmesi gereken dünyanın en büyük övgülerinden birini içerir *Manifesto*.) Geçmiş bu değerlendirme biçimi her ne denli teorik bir yanlışlıysa da, her ne denli praksis felsefesinden bir sapmaysa da bu, hiç değilse herhangi bir eğitsel anlam taşıyabilecek, bir güç

¹Bkz: F. Engels, *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, Sol Yayınları, Ankara, 1979, s.12.

²Burjuvazinin tarihsel rolünü açıklar bu övgü ve bu rol de şöyle dile getirilir: "Burjuvazi tarihte son derece devrimci bir rol oynamıştır" (*Manifesto*, Editions Sociales, Paris, 1973, p.17).

esinleyebilecek midir bari? Hiç de öyle görünmüyor; çünkü geçmiş yüzyıllardan birinde doğacak yerde, yalnızca şimdiki zamanda doğmuş olmakla bir şey olduğunu düşünmeye indirgenirdi sorun o zaman da. Ama her zaman bir geçmiş ve bir çağdaşlık olmuştur ve "çağdaş" olmak da ancak gülünç öykülerde değer taşıyan bir sandır³.

"ORTODOKSLUK" KAVRAMI

Daha önce açıklanan çeşitli konulardan, "ortodoksluk" kavramının yenileştirilmesi ve gerçek kökenlerine indirgenmesi gerektiği anlaşıyor. Ortodoksluk, praksis felsefesinin şu ya da bu yandaşında, kökensel öğretiye yabancı akımlara bağlı şu ya da bu eğilimde değil, ama praksis felsefesinin "kendi kendine yeterli olduğu", yalnız bütünsel ve tam bir dünya görüşü, bütünsel bir felsefe ve bütünsel bir doğal bilimler teorisi kurmak için değil, ayrıca toplumun tam bir pratik örgütlenmesini yaşatmak, yani bütünsel ve tam bir uygarlık durumuna gelmek için de gerekli belli başlı bütün öğeleri kendinde içerdği yolundaki temel kavramda aranmalıdır.

Böylece yenileştirilmiş bulunan bu ortodoksluk kavramı, çeşitli dünya görüşlerine, çeşitli teorilere, çeşitli felsefelere genel olarak büyük bir kolaylıkla yapıştırılan "devrimci" özneliliğini daha iyi açıklama olanağını verir. Hristiyanlık Çoktanrıçılığa (*paganisme*) göre devrimciydi, çünkü eski dünyanın yandaşları ile yeni dünyanın yandaşları arasında tam bir bölünme ögesi oldu. İki kamp (toplana) arasında bilinçli bir ayrılık ve ayrım ögesi olduğu ölçüde, karşıt kampın varamayacağı bir doruk olduğu ölçüde "devrimci"dir bir teori kesinlikle. Praksis felsefesinin bütün geleneksel felsefelerle dinlerin uyumsuz karşıtlığı

³Kartvizitine "çağdaş" diye yazdıran bir Fransız küçük burjuvasının öyküsü anlatılır: hiçbir şey olmadığını düşünüyormuş bu adam, ama bir gün, tersine, bir şey olduğunu, bir "çağdaş" olduğunu keşfedivermiş. (Gramsci'nin notu.)

(*antogonisme*) olarak ortaya çıkan, bütünüyle özerk ve bağımsız bir düşünce yapısı olmadığını düşünmek, gerçeklikte eski dünyayla açıkça uzlaşmış olmak anlamına değilse de, onunla arasındaki köprüleri atmamış olmak anlamına gelir. Ayrışık (*hétérogènes*) desteklere gereksinmesi yoktur praksis felsefesinin; tek başına öylesine gürbüz ve yeni gerçekler bakımından öylesine zengindir ki o, en modern ve en etkili silahları sağlamak için eski dünya ona başvurur. Geleneksel kültür üzerinde gerçek bir hegemonya kurmaya başladığı anlamına gelir bu praksis felsefesinin; ama henüz gürbüz ve özellikle daha ince, daha özen gösterilmiş olan geleneksel kültür de, kaba saba Romalı fatihinin sırtını iyice yere getirmek isteyen Yunanistan gibi, tepkimeye girer.

B. Croce'nin felsefel yapısının büyük bir bölümünün işte praksis felsefesini bu yeniden soğurma ve geleneksel kültürün hizmetçisi olarak onu geleneksel kültüre katma girişimine karşılık düştüğü söylenebilir. Ama, *Elkitabı*'nın da gösterdiği gibi, hatta praksis felsefesinin "ortodoks" olduklarını söyleyen yandaşları bile tuzaga düşüyor ve onlar da praksis felsefesini, başkalarının idealist bir teoriye bağımlı bir felsefe olarak düşündükleri gibi, (sıradan) genel bir materyalist teoriye bağımlı bir felsefe olarak düşünüyorlar. Praksis felsefesiyle eski felsefeler arasında ilişkiler bulunmadığı anlamına gelmez bu, ama Hristiyanlıkla Yunan felsefesi arasında varolan ilişkilerden çok daha az önemlidir bu ilişkiler. Otto Bauer'in din üzerindeki küçük kitabında, praksis felsefesinin özerkli ve bağımsız bir felsefe olmadığı, ama kimi kez materyalist, kimi kez idealist bir başka felsefenin desteğini gereksindiği yolundaki yanlış kavramın yol açtığı çözümler üzerine kimi bilgiler bulunabilir. Siyasal tez olarak partilerin bilimezciliğini⁴ (*agnosticisme*) ve üyelerine idealistler, ma-

⁴Yani partilerin hiçbir felsefel tavır alışıla ilgilenmediklerini.

teryalistler, tanrıtanımazlar, Katolikler, vb. olarak gruplaşma olanağının verilmesi zorunluluğunu savunur Bauer.

Not. — Praksis felsefesinin temelinde genel bir felsefe arama ve onda bir içerik ve yöntem özgünlüğünü yadsıma sonucu veren yanlış nedenlerinden biri de, praksis felsefesi kurucusunun felsefel kültürü arasında, yani bir yandan gençliğinde² adamakıllı ilgilendiği ve çoğu kez (ama gene de her zaman bir kopma anlayışıyla ve bazen kendi öz kavramını daha iyi anlatmak istediğini belirtmeye de özen göstererek) dillerini yinelediği büyük filozoflar ve felsefel akımlar, bir yandan da praksis felsefesinin kökenleri ve oluşturuğu öğeleri arasında bir yanılmaya, bir birbiriyle karıştırmaya düşölmesiymiş gibi görünüyor. Özellikle yazın (edebiyat) eleştirisinde tüm bir tarihi var bu yanlışın, ve büyük şiirsel yapıtları kendi kaynaklarına indirgemeye dayanan çalışmanın, belli bir çağda, birçok büyük bilginin özsel işi durumuna geldiği de bilinir. Marx gibi bir adamın felsefel kültürünün irdelenmesi yalnız ilginç değil, ama zorunludur da; yeter ki bu irdelenmenin yalnızca onun entelektüel yaşam öyküsünün yeniden kurulmasına bağlı olduğu; Spinozacılık, Feuerbachcılık, Hegelcilik, Fransız materyalizmi, vb. öğelerinin hiçbir biçimde praksis felsefesinin özsel bölümleri olmadıkları; praksis felsefesinin bu öğelere indirgenmediği, ama en ilginç olan şeyin, eski felsefelerin aşılmasının, yeni bir bireşimin ya da yeni bir bireşim öğelerinin, felsefeyi, ayıklanmaları ve tutarlı bir biçimde geliştirilmeleri gere-

ken öğelerinin praksis felsefesi kurucusunun özdeyiş ya da dağınık yazılarında bulundukları felsefeyi yeni bir kavrama biçiminin ta kendisi olduğu unutulmasın. Teorik düzeyde, praksis felsefesi başka hiçbir felsefeyle karışmaz, hiçbirine indirgenmez: yalnız daha önceki felsefeleri aştığı için değil, ama özellikle yepyeni bir yol açtığı, felsefenin kendisini kavrama biçimini tepeden tırnağa yenileştirdiği ölçüde özgündür praksis felsefesi. Tarihsel-yaşamöyküsel düzeyde, zaman zaman kendini irdeleyip incelediği yeni akımlardan birine kaptıran, bu daldan dala atlama sayesinde de kendine özgü bir bireylik oluşturan, bir sürü düşünceyi didik didik edip karşılaştırdıktan sonra eleştirici bir kafa ve güçlü bir özgün düşünce yaratan genç araştırmacının psikolojisi göz önünde bulundurularak, praksis felsefesi kurucusu için felsefel bir dönüşüm nedeni olan ilgilerin neler oldukları irdelenecektir; böylece hangi öğeleri türdeşleştirerek kendi düşüncesine kattığı da, ama asıl yeni yaratılmış olan şey irdelenecektir. Yazarımız bakımından onu felsefe yapmaya özendiren dürtülerin görece en önemlisinin, özellikle Hegel geleneksel idealizm ve materyalizm anlayışlarını, hiç kuşkusuz olağanüstü bir değer taşıyan ve felsefel araştırmada tarihsel-dünyasal bir uğrağı simgeleyen yeni bir bireşim içinde aşmaya giriştiği için, Hegel felsefesi olduğu kesindir. İşte bu yüzden de, "içkinlik" teriminin praksis felsefesinde eğretilmeli (*métaphorique*) bir anlamda kullanıldığı söylendiği zaman *Elkitabı*'nda, lâf kıtlığında asmalar budamaktan başka bir şey değildir bu; gerçeklikte "tüm-tanrıcular"ınki ("*panthéistes*"lerinki) olmayan ve bir başka geleneksel metafizik anlam da taşımayan, ama yeni ve saptanması gereken tikel bir anlam kazanmıştır içkinlik terimi. Çok alışılmış bir deyimdeki³ meta-

²Marx'ın gençlik yılları (1818-1844) üzerine şu yapıta bakınız: A. Cornu, *Karl Marx et Friedrich Engels, leur vie et leur oeuvre*, Paris, P.U.F., t. I: *Les années d'enfance et de jeunesse-la gauche hégélienne*; t. II: *Du libéralisme démocratique au communisme. La Gazette rhénane. Les Annales franco-allemandes*. 1955-1958.

³Tarihsel materyalizm.

fizik kökenli ikinci terim üzerinde değil, ama birinci "tarihsel" terimi üzerinde durmak gerektiği unutulmuş. Saltık "tarihselcilik"tir, saltık olarak dünyasallaşan ve yerselleşen düşünce, saltık bir tarih hümanizmasıdır praksis felsefesi. Yeni dünya görüşünün cevher damarını (*filon*) işte bu yönde kazmak gerekir.

"MADDE"

Halk İçin Elkitabı'nın "madde" ("özdek") sözcüğüne verdiği anlam nedir? Halk için bir elkitabında, bilgili kişilere yönelik bir kitaptakinden daha da çok, ve hele türün ilk çalışması olduğu ileri sürülen bu kitapta, bilimsel sözcüklerin halksal ve sıradan kabullerince yol açılan yanlışlıklarını önlemek için, yalnız temel kavramları değil, ama tüm terminolojiyi titizlikle tanımlamak gerekir. Praksis felsefesi bakımından, "madde"nin, ne doğal bilimlerin (fizik, kimya, mekanik, vb.) ona verdikleri anlamda (ayrıca bu anlamların da kendi tarihsel gelişmeleri içinde saptanıp irdelenmeleri gerekir), ne de çeşitli materyalist metafiziklerde karşılaşıldığı anlamda anlaşılması gerektiği açıktır. Maddenin, bütünlükleri içinde maddenin ta kendisini oluşturan çeşitli fiziksel (kimyasal, mekanik, vb.) özellikleri (meğer ki Kantgil numen anlayışına yeniden düşülmesin) göz önünde bulundurulmuşlardır, ama ancak üretken "ekonomik öge" durumuna geldikleri ölçüde. Öyleyse maddenin madde olarak değil, ama toplumsal yönden ve tarihsel bakımdan üretim için düzenlenmiş madde olarak, ve dolayısıyla doğal bilimlerin de her şeyden önce tarihsel bir kategori, insanal bir ilişki olarak göz önünde bulundurulmaları gerekir. Tüm madde biçimlerinin özellikleri bütünlüğü her zaman aynı mı olmuştur? Teknik bilimler tarihi gösteriyor ki, hayır.

Buharın mekanik gücüne kafayı takmak için az mı zaman gerekti? Ve insanların yaptıkları makineler tarafın-

dan kullanılmadan önce bu gücün varolduğu söylenebilir mi? Doğanın, gerçekte maddenin daha önce varolan güçlerinin, daha önce varolan niteliklerinin ortaya çıkarılma (keşif) ve bulunmalarına (icat) değil, ama ancak toplumun çıkarlarına, üretken güçlerin gelişmesine ve daha sonraki gelişme zorunluluklarına sıkı sıkıya bağlı "yaratma"lara yol açtığı hangi anlamda ve hangi noktaya değin doğrudur öyleyse? Ve doğanın ekonomik bir kategoriden başka hiçbir şey olmadığı yolundaki idealist kavram, kurgul üst-yapılardan arındırıldıktan sonra, praksis felsefesinin terimlerine çevrilemez ve praksis felsefesi ile onun gelişmesine tarihsel olarak bağlı olduğu tanımlanamaz mıydı? Gerçeklikte gerecinin atomik yapısını, doğal bileştirenlerinin fiziksel-kimyasal-mekanik özelliklerini (sağın bilimlerle teknolojinin irdeleme konusu) bilmek ve ortaya koymak için irdelemez bir makineyi praksis felsefesi, ama onda özdeksel (maddi) üretim güçlerinin bir uğrağını, belirli toplumsal güçlerin bir mülkiyet nesnesini görerek, ve makine toplumsal bir ilişkiyi dışavurduğu ve bu ilişki de belirli bir tarihsel döneme karşılık düştüğü ölçüde irdeler onu. Tarihsel gelişme içinde en az değişen ögedir özdeksel (maddi) üretim güçleri bütünlüğü, her değişikliği matematik bir titizlikle saptanabilip ölçülebilen, deneysel nitelikte gözlem ve ölçütlere, ve dolayısıyla tarihsel oluşun (*devenir*) gürbüz bir iskeletinin yeniden kurulmasına yol açabilen öge. Özdeksel üretim güçleri bütünlüğünün değişkenliği de ölçülebilir niteliktedir ve nicel gelişmesinin ne zaman nitel gelişme durumuna dönüştüğünü belli bir kesinlikle saptamak da olanaklıdır. Hem geçmişin tüm tarihinin bir açıklığa kavuşması, hem de şimdiki ve gelecekteki tarihin bir temelidir özdeksel üretim güçleri bütünlüğü, bir belge ve aynı zamanda da etkin ve güncel bir ilerletme (*propulsion*) gücüdür. Ama ne fizik ya da metafizik anlamdaki etkinlikle karıştırılabilir bu güçlerin etkinliği kavramı, hatta ne de onunla karşılaştırılabilir. Tarihsel olarak etkindir elektrik,

ama yalın doğal güç olarak (örneğin yangınlara yol açan elektrik boşalması olarak) değil, insan tarafından egemenlik altına alınmış ve özel mülkiyet konusu olan özdeksel üretim güçleri bütünlüğüne katılmış üretim ögesi olarak etkindir. Soyut doğal güç olarak üretken bir güç durumuna gelmeden önce de vardı elektrik, ama tarih içinde etkinlik göstermiyordu ve doğal bilimde de bir varsayım konusuydu (ve tarihsel "hiçlik"ti daha da önce, çünkü kimse uğraşmıyordu onunla, ve, daha doğru söylemek gerekirse, kimse bilmiyordu onu).

İnsan tarihini açıklamak için doğal bilimler tarafından benimsenmiş bulunan "nedensel" ögenin, eski ideolojik yorumlamalara bir dönüş olmadığı zaman, nasıl salt keyfe bağlı bir öge olduğunu anlama olanağını sağlar bu gözlemler. Örneğin *Elkitabı*, yeni atom teorisinin bireyseldiliği (Robensonculukları¹) yıktığını olumlar. Ama ne anlaşılır bununla? Politikayı bilimsel teorilere yaklaştırmak, tarihsel devinimin bu bilimsel teorilere, yani ideolojilere bağlı olduğunu olumlamaktan, ve böylece de ultra-materyalist olayım derken, tuhaf bir soyut idealizm biçimine düşmekten başka ne anlama gelebilir? Ve doğal gerçekliğin teori-den önce ve dolayısıyla bireyseldilik yaygın bulunduğu zaman da etkili olduğu varsayıldığı için, en karmaşık çelişkilere düşmeksizin, bireyseldiliği yıkanın atom teorisi değil, ama doğal gerçeklik olduğundan başka da ne yanıt verilebilir bu eleştiriye? Peki atom gerçekliği doğal bir yasaysa ve o zaman da doğal bir yasa idiye, nasıl olmuş da her zaman etkili olamamış, etkili olmak için neden insanların bir teori kurmalarını beklemesi gerekmiştir? Yoksa insanlar, sanki Parlamentolar tarafından resmen ilan edilmiş-

¹İktisatçıların, adasında yalnız başına yaşayan Robenson üzerine yaptıkları irdelemeler. "Sosyolojik bilimlerdeki Robensonculuklar, tastamam eski mekanığın atomlarına karşılık düşerler" (*Halk İçin Elkitabı*, s.340).

ler gibi, yalnızca bildikleri yasalara mı boyun eğmektedirler? Ve yasanın bilinmemesinin suçlu tarafından ileri sürülmemesini öngören modern yasama ilkesiyle yetinilirse, bilmedikleri yasaları insanlara kim saydırtabilirdi? (Belirli bir bilimin yasalarının tarih yasalarıyla özdeş oldukları, ya da, bilimsel düşünceler bütünlüğü türdeş bir birlik olduğundan, bir bilimin bir başka bilime ya da bir yasanın bir başka yasaya indirgenebileceği söylenmesin, çünkü bu durumda hangi ayrıcalık gereği fiziğin şu değil de bu belirli ögesi dünya görüşünün birliğine indirgenmeye yetenekli öge olabilir?) *Halk İçin Elkitabı*'nın, gerçeklikte praksis felsefesi sorununun ne denli yüzeysel bir biçimde konulduğuna; bu dünya görüşüne, kendi bilimsel özerkliği ile, doğal bilimler karşısında, hatta daha da kötüsü, hokkabazlık numaralarını bile bilimden sayan sıradan bir halk görüşüne özgü o genel olarak bilim belirsiz kavramı karşısında bile ona uygun düşen yerin verilemediğini gösteren birçok başka ögesi arasında bir ögedir bu. Hiç değişmemek üzere saptanmış "kesin" bir teori midir modern atom teorisi? Kim (hangi bilgin) olumlama cüretini gösterebilir bunu? Yoksa bu teori de aşılabilecek, bir başka deyişle daha geniş ve daha kavrayıcı bir teori içinde söğürülabilecek alçakgönüllü bir bilimsel varsayım değil midir? Öyleyse neden bu teoriye başvurma kesin bir sonuca götürecektir, bireyseldilik ve Robensonculuklar sorununa son verecek olsun? (Robensonculukların bazen bir eğilim göstermek ya da olmayana ergi yoluyla bir tanıtlamada bulunmak için kurulmuş pratik şemalar da olabildikleri olgusu bir yana: eleştirel ekonomi² yazarı bile başvurmuştur bu tür Robensonculuklara.) Ama başka sorunlar da var: Atom teorisi eğer *Elkitabı*'nın olduğunu ileri sürdüğü şeyse, toplum tarihi bir altüst oluşlar dizisi olduğuna ve toplum biçimleri de çok sayıda olduklarına göre, atom teorisinin

²Kapital.

her zaman olduğu gibi kalan bir gerçekliğin sözümona yansımaları olmasına karşın, toplum bu yasaya nasıl olmuş da hiç boyun eğmemiştir? Yoksa korporatif ortaçağ rejiminden ekonomik bireyselleşmeye geçişin karşı-bilimsel olduğu, tarihin ve doğanın bir yanılgısı olduğu mu ileri sürülecek? Praksis teorisine göre, atom teorisinin insan tarihini değil, ama insan tarihinin atom teorisini açıkladığı, bir başka deyişle, atom teorisinin de bütün varsayımlar ve bütün bilimsel düşünceler gibi bir üstyapı olduğu açıktır².

NİCELİK VE NİTELİK

Her toplumun, onu oluşturan üyelerin her birinin basit toplamından daha çok bir şey olduğu söylenmiştir. *Halk İçin Elkitabı*'nda (rastlantısal olarak; çünkü tanıtlanmış, hesaplanmış değildir olumlama, verimli bir kavramı dışavurmaz; ama ratgele, öngelen ve izleyen şeylerle bir bağı yoktur.) Soyut olarak doğrudur bu söylenen, ama nedir somut anlamı? Genellikle tuhaftır bu konuda görgül olarak verilmiş bulunan açıklama. Basit bir sözcük oyunuyla yetinerek, tek tek alınan yüz inegün, bir arada alınan ve o zaman da bir sürü oluşturan yüz inekten çok farklı oldukları söylenmiştir. Aynı biçimde, sayılamada ona gelince, sanki ikili, üçlü, dördü, vb. yoklarmış, yani kısaca değişik bir sayılama biçimi yokmuş gibi, bir onluk elde edildiği söylenmiştir. En somut teorik-pratik açıklama, *Kapital*'in birinci kitabında, yazarın işletme dizgesinde hiçbir tikel emekçiye değil, ama ancak emekçiler bütünlüğüne, kolektif insana bağlanabilecek bir üretim ölçüsünün (*norme*) bulunduğu nu tanıtladığı yerde görülür. İş ve işlevler bölümüne daya-

nan ve dolayısıyla onu oluşturan bireyler toplamından daha çok bir şey olan tüm toplum çapında da işte buna benzer bir şey olur. Praksis felsefesinin nitelik durumuna dönüşen nicelik Hegelgil yasasını "somutlaştırma" biçimi, *Halk İçin Elkitabı*'nın çözmeye girişmediği, ama bir dış etken (ateş, güneş, ya da katı karbonik asidin buharlaşması, vb.) tarafından belirlenmiş mekanik bir olgudan başka bir şey olmayan bir olgu üzerindeki, ısısı değişikçe durum (buz, sıvı, gaz) değiştiren su üzerindeki sözcük oyunları gibi basit sözcük oyunları ile yetinmediği zaman, çözümünü önceden biliniyor saydığı tarihsel düğümlerden biridir henüz.

İnsanda, kim olacaktır bu dış etken? İşletmede, işbölümü, vb., insanın kendisi tarafından yaratılmış bulunan koşullar. Toplumda, üretici güçler bütünlüğü. Ama her toplumsal katışmacı (*agrégat*) eğer onu oluşturan bireyler toplamından daha çok (ve hatta farklı) bir şeyse, fizikte nicelik alanından eğretilmeden (*métaphore*) başka bir yolla hiçbir zaman çıkılmadığına göre, bunun toplumsal gelişmeyi açıklayan yasa ya da ilkenin fizik bir yasa olamayacağı anlamına geldiğini düşünmemiş *Elkitabı* yazarı. Gene de, praksis felsefesinde nitelik niceliğe her zaman sıkı sıkıya bağlıdır ve hatta en özgün ve en verimli rolünü de işte bu sıkı ilişkiye borçludur. İdealizm gerçeklikte bu "daha çok bir şey"i bir dayantı (*hypostase*) durumuna¹, niteliği, dinin onu tanrısallık durumuna getirmiş bulunması gibi, ayrı bir varlık durumuna, "tin" durumuna getirir. Ama eğer din ve idealizm onu bir dayantı, bir başka deyişle, eğitbilimsel (*pédagogiques*) nedenlerden ötürü pratik olarak zorunlu, çözümsel bir ayırım (*distinction*) süreci değil de, keyfe bağlı bir soyutlama durumuna getiriyorlarsa, dayantısallık bir maddeyi "tanrılaştıran" kaba materyalizmin

¹İdealizm onu bir dayantı durumuna, bir başka deyişle tanrısallık bir ilke ("tin") durumuna getirir.

²Atom teorisi, hem biyolojik insanı çeşitli cisimlerin katışmacı olarak açıklamaya, hem de insanlar toplumunu açıklamaya yarayacakmış sözümona. Ne kavrayıcı teori! (Gramsci'nin notu.)

yaptığı da bir dayandırır.

Toplum anlayışı üzerindeki bu görüşü, güncel idealistlere özgü devlet anlayışına yaklaştırmak gerekir. Güncelcilere² (*actualistes*) göre, (mülkiyet konusunda I'ugol Spirito'nun bireyle devletin özdeşleştirilmesinden çıkardığı sonuçlardan sonra, Ağustos 1932 tarihli *Educazione fascista*' da Gentile'nin sakınlımlı birkaç açıklamada bulunmuş olmasına karşın) sonunda bireylerden üstün olan bu *bir şeyin* ta kendisi olur devlet. Sıradan güncelcilerin görüşü salt mekanik yinelemede öylesine aşağıya düşmüştü ki, olanaklı tek eleştiri gülmeceli karikatürdü. İnceleme Kurulu subaylarına bireylerin üstündeki devlet teorisini açıklayan ve kendi fiziksel ve özdeksel bedeninin bırakılıp, ulusal "bir şey" olan devletin oluşturulmasına katkıda bulunan o "bir şey" denen şeyin³ askere alınmasını isteyen bir er adayı düşünülebilirdi. Bilge Salahaddin'in, kebabın dumanı için para ödenmesini isteyen kebabçı ile para ödemek istemeyen dilenci arasındaki davayı çözdüğü "Novellino"daki⁴

²"Politika Sorunları" bölümündeki "Devlet" başlıklı irdelemenin 9 no'lu notuna bakınız (s. 186).

³Ugo Spirito'nun bir dil pelesengi olan "*quel tantino di qualcosa*" deyiminin karikatürleştirilmesi. Devlet-birey saltık özdeşliğini abartılmış sınırlara götüren kelle koltukta bir güncelci (*actualiste*) olan bu korporasyonlar filozofu, o olmadıkça bireyin ne değeri ne de ussallığı olduğu, bireyin onun aracıyla "anlaşılabilir ve mantıksal olarak saygın" bir duruma geldiği "bu bir şey" üzerinde sevgiyle durur. "Sonuç olarak işte bu "bir şey" ölçüsündedir ki bireyle devlet özdeşleşir ve ekonomik özne —birey olan devlet ve devlet olan birey— olumlu bir gerçeklik durumuna, ekonomik eylem de bilimsel incelemeye elverişli bir duruma gelirler" (U. Spirito, *I Fondamenti della economia corporativa*, Milano, Treves, 1936, p.50).

⁴18. yüzyıl sonunda İtalyan dilinde düzenlenen ilk yüz ananım öykü derlemesi. Gramsci'nin anırtırmada bulunduğu öykünün konusu Rabelais'de de görülür, ama orada kararı veren bir delidir (Pantagruel, livre III, chap. 37, Paris, Garnier, 1950, t. I, p.424).

öykü de anımsatılabilirdi: Salahaddin ödemeyi paranın sesiyle yaptırır ve kebabçıya, dilenci ağız sulandırıcı dumanı nasıl yediyse, paranın sesini de öylece cebellezi etmesini söyler.

DÖRT
KÜLTÜR SORUNLARI

AYDINLAR ÜZERİNE NOTLAR

AYDINLARIN OLUŞMASI

Aydınlar özerk ve bağımsız bir grup mu oluştururlar, yoksa her toplumsal grubun kendi öz uzman aydınlar kategorisi mi vardır? Çeşitli aydın kategorilerinin gerçek gelişme sürecinin şimdiye değin almış bulunduğu çeşitli biçimler yüzünden, karmaşık bir sorundur bu sorun.

Bu biçimlerin en önemlileri ikidir.

1. Ekonomik üretim dünyasındaki özsel bir işlev kökensele alanı üzerinde doğan her toplumsal grup, kendisiyle birlikte, organik olarak, yalnız ekonomik alanda değil, ama siyasal ve toplumsal alanda da, kendisine türdeşliğini ve kendi öz işlevinin bilincini veren bir ya da birkaç aydınlar katmanı yaratır: Kapitalist işletme sahibi, kendisiyle birlikte sanayi teknisyenini, ekonomi politik bilginini

de yaratır, yeni bir kültürün, yeni bir hukukun, vb., vb. örgütleyicisini de. İşletme kurucusunun daha baştan belirli bir yönetim ve teknik yetenekle (yani entelektüel bir yetenekle) belirginleşen yüksek bir toplumsal çabayı simgelediğini de belirtmek gerekir: kendi etkinlik ve girişkenliğinin çok sınırlı alanı dışında, hiç değilse ekonomik üretimin en yakın öbür alanlarında da belli bir teknik yeteneği olmalıdır onun (insan yığınlarının bir örgütleyicisi olması, tasarruf sahiplerinin işletmesine, alıcıların malına, vb. karşı duydukları "güveni" örgütlemelidir o).

Bütün işletme sahiplerinin değilse de, hiç değilse aralarından bir seçkin azınlığın, genel toplum hizmetlerinin devlet örgütüne değin karmaşık örgütlenmesi içinde, genel olarak toplumun örgütleyicileri olmaya yetenekli olması gerekir, çünkü kendi öz sınıflarının gelişmesine en elverişli koşulları yaratmak zorunludur onlar için — ya da işletmenin dışarıyla genel ilişkilerini bu örgütlenme etkinliğini kendilerine verebilecekleri "memur"larını (uzman görevlilerini) seçme yeteneğine sahip olmalıdırlar hiç değilse. Her yeni sınıfın kendisiyle birlikte yarattığı ve derece derece gelişmesi boyunca işleyip geliştirdiği "organik" aydınların, çoğu zaman yeni sınıfın kendisine yol açtığı yeni toplumsal tipin ilkel etkinliğinin kimi kısmi görünümünün "uzmanlaşmaları" oldukları saptanabilir¹.

¹Mosca'nın *Elementi di Scienza politica* ["Siyaset Biliminin Öğeleri"] (1923'de genişletilmiş yeni baskı) kitabını bu bölümde incelemek gerekir. Mosca'nın "siyasal sınıf" adını verdiği şey, egemen toplumsal grubun aydın kategorisinden başka bir şey değildir: tarihsel aydınlar görüngüsünü ve onların devlet ve toplum yaşamındaki işlevlerini bir başka yorumlama girişimi olan Pareto'daki seçkin (élite) kavramıyla karşılaştırılmalıdır Mosca'nın "siyasal sınıf" kavramı. Üstelik onu yazın-sal bakımdan sindirilmesi daha kolay ve çok daha canlı bir duruma getiren yan tutucu bir doğrudan politika anlayışıyla birlikte, toplumbilimsel ve olgucu nitelikte bir abur cubur yığındır Mosca'nın kitabı. (Gramsci'nin notu.)

Feodal çağ beyleri de militer alanda belli bir teknik yetenek sahibiydiler, ve feodalizmin bunalımı da, aristokrasi teknik-militer yetki tekelini yitirir yitirmez başlar. Ama ayrıca incelenmesi gereken bir sorundur feodal dünya ile ona öngelen klasik dünyada aydınların oluşması sorunu: somut bir biçimde irdelenmesi gereken yollar izler, somut bir biçimde irdelenmesi gereken biçimlere bürünür bu oluşma, bu hazırlama. Böylece, üretim dünyasında özsel bir işlevi olmasına, öbür toplumsal grupların kendi aydınlarının büyük bir bölümünü köylü yığından sağlamasına ve gelecekte aydınların büyük bir bölümünün de köylü kökeninden gelmesine karşın, kendine özgü aydınlar yaratmadığı saptanabilir köylüler yığınının.

2. Ama gelişimlerinden birini dışavurduğu bir önceki ekonomik yapıdan gelen her "özsel" ("essentiel") toplumsal grup², tarih yüzeyine çıktığı sırada, hiç değilse günümüze değin olup biten tarihte, kendisinden önce varolan ve üstelik toplumsal ve siyasal biçimlerdeki en karmaşık ve köktenci değişikliklerin bile kesintiye uğratamadıkları tarihsel bir sürekliliğin temsilcileri olarak da görünen aydın kategorileri bulmuştur.

Bu aydın kategorilerin en tipik olanı, okul, eğitim, ah-

²Tarihsel bakımdan erkliği benimseyerek ve öbür sınıfların yönetimini alacak yetenekte olmuş ya da bulunan gruplardır "özsel" toplumsal gruplar: burjuvazi ile proletaryanın oldukları gibi, örneğin.

"Rahipler Sınıfı ve Aydınlar"a bakınız: "Çeşitli çağlarda çeşitli niteliklere bürünmüştür bu savaşımlar. Modern evrede, halk eğitimi alanındaki hegemonya savaşımı, bütün öbürlerinin kendisine bağımlı bulundukları en belirtilici özelliğidir. Dolayısıyla iki aydın kategori arasında bir savaşımlar söz konusudur, aydın tipi kategorisi olarak rahipler sınıfını devlet yönergelerine, yani egemen sınıfa bağımlı bir duruma getirme savaşımı (öğrenim özgürlüğü - gençlik örgütleri - kadın örgütleri - meslek örgütleri)" (Gli Intellettuali., pp. 39-40).

lak, adalet, iyilikseverlik, yardım, vb. ile birlikte, dinsel ideoloji, yani çağın felsefesi ve bilimi gibi kimi önemli hizmetleri uzun zaman (kısmen de bu tekel tarafından belirlenleştirilmiş bulunan tüm bir tarihsel evre boyunca) te-kellerinde tutan kilise adamları kategorisidir. Toprak aristokrasisine organik olarak bağlı aydın kategori olarak görülebilir kilise adamları kategorisi: feodal toprak mülkiyetini kullanma ve mülkiyete bağlı devlet ayrıcalıklarından yararlanma hakkını kendisiyle paylaştığı aristokrasi içinde hukuksal bakımından erimiş bulunuyordu bu kategori³. Ama savaşımsız ve hiçbir sınırlanmaya uğramadan da yürümedi din adamlarının bu üstyapılar tekeli⁴, bu yüzden de, hükümdarın (*monarque*) merkezi erklığının saltıkçılığı (*absolutisme*) değin güçlenmesiyle kamçılanıp geliştirilmiş (somut biçimde araştırılıp irdelenmesi gereken) çeşit-

³İkel toplumlarda sahip bulunduğu saygınlık ve yerine getirdiği işlev bakımından "kilise adamları" kategorisinden sonra belki de en önemli bir kategori —terimin geniş anlamıyla hekimler, yani ölüme ve hastalıklara karşı tüm "savaşımsız" ya da savaşır görünenler kategorisi— için Arturo Castiglioni'nin *Storia della medicina'suna* [Hekimlik Tarihi] bakmak gerekir. Dinle hekimlik arasında bir bağlantı olduğu, ve, hekimliğin ortaya çıktığı yerde rahipliğin de kendini gösterdiği (kötü ruhları kovma töreni, çeşitli biçimler altında yardım, vb.) olgusu bir yana, kimi örgütlenme işlevleri bakımından din adamlarının elinde bulunan hastahaneler gibi kimi bölgelerde bu bağlantının varlığını sürdürdüğü de unutulmamalıdır. Aynı zamanda büyük "tedavi uzmanı" olarak da gösterilmiş büyük dinsel kişiler çok olmuştur: ölümlerin dirilmesine değin giden "tansık" ("mucize") fikri. Krallar için de, ellerin üst üste konmasıyla iyileştirebilecekleri inancı, vb., uzun zaman sürmüştür. (Gramsci'nin notu.)

⁴Neo-Latin kökenli ya da Kilise Latincesi aracıyla Neo-Latin dillerce iyice etkilenmiş birçok dilde "clerc" (papaz adayı) sözcüğünün alması bulunduğu "aydın" ya da "uzman" anlamı, bilisiz, uzman olmayan anlamındaki bağlaşığı "laik"le birlikte, işte buradan [bu tekelden] gelmiştir. (Gramsci'nin notu.)

li biçimler altında başka kategorilerin doğdukları görüldü. Özel ayrıcalıklarıyla soydan olmayan bir aristokrasi, bir yöneticiler katmanı, vb.; din adamı olmayan bilginler, teorisyenler, filozoflar, vb., yavaş yavaş böyle oluştu.

Bu çeşitli geleneksel aydın kategorileri, kendi kesintisiz süreklilik ve nitelik bilinçlerini bir "birlik ruhu" ("*esprit de corps*") ile duydukları için, egemen toplumsal gruptan özerk ve bağımsız olarak görürler kendilerini. İdeolojik ve politik alanda sonuçsuz kalmaz bu özkonum (*auto-position*): aydınlar toplumsal bütünlüğü tarafından benimsenmiş bulunan bu konuma kolayca bağlanabilir tüm idealist felsefe, ve aydınların kendilerini "bağımsız", özerk, kendilerine özgü niteliklerle donatılmış, vb., sanmalarına yol açan o toplumsal üstyapının da böylece ortaya çıktığı saptanabilir.

Bununla birlikte Papa ile yüksek Kilise hiyerarşisi kendilerinin İsa ile havariilere, senatör Agnelli ile Benni'ye⁵ olduklarından çok daha bağlı olduklarına inanırlarsa eğer durumun örneğin Gentile ile Croce için aynı olmadığını da göz önünde tutmak gerekir: özellikle Croce kendini Aris-toteles ile Platon'a iyice bağlı görür, ama buna karşılık senatör Agnelli ile Benni'ye bağlı olduğunu da gizlemez, ve Croce felsefesinin en önemli özelliğini de işte burada aramak gerekir⁶.

"Aydın" teriminin yeğlenmesi için "en geniş" sınırlar nelerdir? Çeşitli ve birbirine uymayan bütün entelektüel

⁵Agnelli ile Benni'nin her ikisi de senatör ve İtalyan kapitalizminin temsilcisi oldu: Agnelli Fiat'ın, Benni de Montecatini'nin başlıca hissedarlarından biriydi.

⁶Agnelli ile Benni'yi hiçbir zaman tanımadığı yalanlamalarında bulunmuştur Croce. Oysa Gramsci'nin burada fizik ya da özdeksel (maddi) bağlara değil, ama Croce'nin kültür alanında, büyük İtalyan sermayesinin gelişmesinin belli bir evresindeki ekonomik ve politik gerekliliklerini dile getirdiği gerçeğine anıştırmada bulunduğu açıktır.

etkinlikleri hem belirginleştirmek, hem de bunları aynı zamanda ve özsel bir biçimde öbür toplumsal gruplardan ayırt etmek için birleştirici bir ölçüt bulunabilir mi? Bu ayırım ölçütünü entelektüel etkinliklerin (ve dolayısıyla bu etkinlikleri kişileştiren grupların) genel toplumsal ilişkiler dizgesi içinde değil de, bu etkinliklerde özünü bulan şeyde aramış olmaktadır gibi geliyor bana en yaygın yöntem yanılışı. Örneğin işçi ya da proleter, özgül olarak, bedensel ya da aletsel nitelikteki çalışması tarafından değil, ama belirli koşullar ve belirli toplumsal ilişkiler içinde yapılmış bulunan çalışma tarafından belirginleştirilmiş bulunur gerçeklikte (kaldı ki salt fizik çalışma da yoktur, ve Taylor'un "evcilleşmiş goril" deyimini de belli bir yöndeki bir sınırı imleyen bir eğretileridir: hatta en mekanik ve en değersiz herhangi bir fizik çalışmada bile, minimum bir teknik nitelik, yani minimum bir yaratıcı entelektüel etkinlik vardır). Ve işletme sahibinin, işlevi dolayısıyla, toplumsal kişiliğinin entelektüel özellikteki niteliklerle değil, ama patronun sanayideki yerini belirten genel toplumsal ilişkilerle belirlenmiş olmasına karşın, belli bir ölçüde, entelektüel özellikteki kimi niteliklere sahip olması gerektiği de daha önce saptanmış bulunuyor.

Bu nedenle bütün insanların aydın oldukları söylenebilir; ama bütün insanlar toplumda entelektüel bir işlev görmezler⁷.

Aydınlarla aydın olmayanlar ayırt edildiğinde, gerçeklikte aydınların meslek kategorisinin doğrudan toplumsal işlevinden başka bir şeye bakılmaz, yani yalnızca özgül mesleki etkinliğin en ağır basan yönü göz önünde bulundurulur: entelektüel çabanın mı, yoksa kas ve sinir çaba-

⁷Tıpkı herkesin zaman zaman tavada iki yumurta pişirme ya da ceketindeki bir yırtığı onarma zorunda kalabildiği, ama gene de herkesin aşçı ya da terzi olduğunun söylenemeyeceği gibi. (Gramsci'nin notu.)

sının mı ağır bastığına bakılır. Her ne denli aydınlardan söz edilebilirse de, aydın olmayanlardan söz edilemez anlamına gelir bu; çünkü yoktur aydın olmayan. Ama entelektüel-beyinsel hazırlama çabası ile kassal-beyinsel çaba arasındaki ilişkinin kendisi eşit değildir her zaman, bu yüzden de özgül entelektüel etkinliğin çeşitli düzeyleri vardır. Tüm entelektüel etkinin dışlanabileceği hiçbir insan etkinliği yoktur, *homo faber* hiçbir zaman *homo sapiens*'den⁸ ayrılamaz. Her insan, ensonu, mesleği dışında herhangi bir entelektüel etkinlikte bulunur; bir "filozof", bir sanatçı, bir beğeni adamıdır o; bir dünya görüşüne katılır, bilinçli bir ahlaksal davranış çizgisi vardır, dolayısıyla bir dünya görüşünün desteklenme ya da değiştirilmesine, yani yeni düşünce biçimlerine yol açılmasına katkıda bulunur.

Yeni bir aydınlar katmanının yaratılması sorunu, herkeste belli bir gelişme düzeyinde varolan entelektüel etkinliğin, kassal-sinirsel çabayla olan ilişkisini yeni bir denge ereğiyle değiştirerek, ve, fiziksel ve toplumsal dünyayı durmadan yenileyen genel bir pratik etkinlik ögesi olarak kassal-sinirsel çabanın da, yeni ve bütünsel bir dünya görüşünün temeli durumuna gelmesini sağlayarak, eleştirel biçimde geliştirilmesine dayanır öyleyse. Geleneksel aydın tipini, her zamanki aydın tipini, edebiyatçı, filozof, sanatçı simgeleri. Kendilerini edebiyatçılar, filozoflar, sanatçılar olarak gören gazeteciler, bu yüzden "gerçek" aydınlar olduklarını da düşünürler. Modern dünyada, hatta en ilkel ve en değersiz de olsa, sınıai çalışmaya sıkı sıkıya bağlı teknik eğitim oluşturmalıdır yeni aydın tipinin temelini.

Kimi yeni aydıncılık (*intellectualisme*) biçimlerini geliştirmek ve onu yeni kavrama biçimleri saptamak için, haftalık *Ordine Nuovo* işte bu temel üzerinde çalıştı ve

⁸Bedensel çalışmayla entelektüel etkinliği adlandırmak için, sözcüğü sözcüğüne: zanaatçı-insan ve bilen-insan anlamına gelen Latince deyimler.

başarısının en küçük nedenlerinden biri de olmadı bu, çünkü sorunu böyle bir koyma biçimi gizli özlemlere karşılık veriyor ve gerçek yaşam biçimlerinin gelişmesine de uygun düşüyordu. Duygu ve tutkuların dışsal ve geçici itici etkeni olan dil uzluğuna (*belagate*) değil, ama artık basit bir sözzen (hatip) olmadığı — ve gene de soyut matematik kafadan üstün olduğu için, pratik yaşama yapıcı, örgütleyici, “sürekli inandırıcı” olarak etkin bir biçimde karışmasına dayanabilir yeni aydının varlık biçimi; teknik-çalışmadan teknik-bilime ve o olmadıkça bir “uzman” olarak kalınan ve bir “yönetici” (uzman + politikacı) olunamayan tarihsel hümanist anlayışa erişir yeni aydın.

Entelektüel işlevin uygulanması yoluyla uzmanlaşmış kategoriler tarihsel olarak böyle oluşur, bütün toplumsal gruplarla, ama özellikle en önemli toplumsal grupla sıkı bir ilişki içinde daha geniş ve daha karmaşık bir hazırlanmadan geçer bu kategoriler. Erklige erişmeğe çalışan her grubun en önemli belirtici özelliklerinden biri de geleneksel aydınları “ideolojik olarak” kendi içinde eritmek ve kendine kazanmak için yürüttüğü savaşımdır. Bu grup aynı zamanda kendi organik aydınlarını ne denli çok değişikliğe uğrattırsa, bu kendi içinde eritme ve kendine kazanma da o denli hızlı ve o denli etkili olur.

Ortaçağ dünyasından çıkmış bulunan toplumlarda (geniş anlamda) okulsal etkinlik ve örgütlenmenin kazanmış bulunduğu büyük gelişme, entelektüel kategori ve işlevlerin modern dünyada nasıl bir önem kazanmış bulunduklarını gösterir: her bireyin “aydınsallığını” (“*intellectualité*”) derinleştirip genişletmeye nasıl çalışılmışsa, uzmanlıkların çoğaltılıp geliştirilmesine de öyle çalışılmıştır. Bilim ve tekniğin bütün alanlarında, “yüksek kültür” denilen şeyi yükseltmeye yönelik okulsal örgütlere değin çeşitli düzeylerdeki okulsal örgütlerde ortaya çıkar bu.

Çeşitli düzeyde aydınlar yetiştirmeye yarayan alettir okul. Entelektüel işlevin çeşitli devletlerdeki karmaşıklığı

nesnel olarak bu devletlerdeki okulların sayısı ve basamaklanımlarıyla ölçülebilir: okulsal “alan” ne denli geniş, okulun “dikey” “basamak”ları ne denli çok olursa, çeşitli devletlerin kültürel dünyası ile uygarlığı da o denli karmaşık olur. Sınai teknoloji alanında bir karşılaştırma terimi bulunabilir: Bir ülkenin sanayileşmesi, başka makineler üretmeye yarayan makineler üretimi alanındaki, ve bu makineleri üretmeye yarayan makine ve aletleri üretmeye yarayan, vb., durmadan daha ince aletler yapımı alanındaki donatımıyla ölçülür. Bilginlerin laboratuvarları için aletler, ve bu aletleri denetlemeye yarayan aletler yapma bakımından en iyi donatılmış ülke, teknik ve sınai alanda en karmaşık örgütlenmeye sahip, en uygar, vb., ülke olarak sayılabilir. Aydınların hazırlanmasında ve bu hazırlığa ayrılmış okullarda da durum tıpkı böyledir; yüksek kültür kurumlarıyla bir tutulabilir okullar. Hatta bu alanda bile, nicelik nitelikten ayrılamaz. En gelişmiş teknik-kültürel uzmanlaşmaya, ilk öğretimin olası en büyük genişlemesiyle, en büyük sayıdaki ara basamakların açılması için en büyük ilginin karşılıklı düşmemesi olanaksızdır. En yüksek entelektüel nitelikleri seçmek ve yetiştirmek için —yani kültüre ve yüksek tekniğe demokratik bir yapı vermek için— olası en geniş temeli bu oluşturma zorunluluğu elbette sakıncasız değildir: bütün modern toplumlarda gerçekten de olduğu gibi, ortalama aydınlar katmanlarında geniş işsizlik bunalımları olanağı yaratılır böylece.

Somut gerçeklikte, aydın katmanların oluşmasının soyut demokratik bir alan üzerinde değil, ama çok somut geleneksel tarihsel süreçlere göre gerçekleştiğini de görmek gerekir. Geleneksel olarak aydın “üreten” katmanlar olmuştur ve genellikle “tasarruf”ta da uzmanlaşmış bulunan katmanlar, yani küçük ve orta toprak burjuvazisiyle, kentler küçük ve orta burjuvazisinin kimi katmanlarıdır bu katmanlar. Çeşitli okul biçimlerinin (klasik okullar ve meslek okulları) “ekonomik” alan üzerindeki değişik dağı-

lını ile bu toplumsal katmanların değişik kategorilerinin farklı özelemleri, çeşitli entelektüel uzmanlık kollarının üretimine yol açar ya da biçimlerini verirler onlara. Böylece İtalya'da kırsal burjuvazi özellikle devlet memurları ve serbest meslek sahiplerini üretirken, kentsel burjuvazi sanayi için teknisyenler üretir; bu nedenle de Kuzey İtalya özellikle teknisyenler üretirken, Güney İtalya daha çok memurlar ve serbest meslek sahipleri topluluğunu besler.

Aydınlarla üretim dünyası arasındaki ilişki, temel toplumsal gruplar için olduğu gibi dolaysız değil, ama tüm toplumsal doku yoluyla, aydınların "memurları"ndan başka bir şey olmadıkları üstyapılar bütünlüğü yoluyla, çeşitli düzeylerde "dolaylı" bir ilişkidir. Çeşitli aydın katmanlarının "organik" niteliği, temel bir toplumsal grupla az çok sıkı ilişkileri, (yapısal temelden başlayarak) aşağıdan yukarıya bir işlevler ve üstyapılar basamaklanımı kurarak ölçülebilirdi. Şimdilik iki büyük "kat" kurulabilir üstyapılarda; "sivil toplum", yani halk dilinde "özel" denilen örgütler bütünlüğü katı olarak adlandırılabilir kat ile, "politik toplum" ya da devlet katı; egemen grubun tüm toplum üzerinde "hegemonya" işleviyle, kendini devlette ya da "hukuksal" hükümette dışavuran "doğrudan egemenlik" ya da buyurma işlevine karşılık düşerler bu katlar. Örgütlenme ve bağlantı işlevlerinin ta kendileridir bu işlevler. Egemen grubun toplumsal hegemonya ile siyasal hükümete ilişkin ast işlevleri uygulama "memur"larıdır aydınlar, yani: 1. egemen toplumsal grupça toplumsal yaşama verilmiş bulunan yönelime büyük halk yığınlarınca sağlanan ve "tarihsel olarak" egemen grubun üretim dünyasın-

daki işlevi sonucu kazandığı saygınlıktan (ve esinlediği güvenden) doğan "kendiliğinden" uzlaşma ile; 2. etkin olduğu denli edilgin "uzlaşma"yı da kabul etmeyen grupları "yasal olarak" sıkıdüzzen (disiplin) altına almayı sağlayan devlet zorlama aygıtına ilişkin ast işlevleri uygulama "memur"ları; ama kendiliğinden uzlaşma en sonunda gerçekleştiremediği zaman, buyurmada ve yönetimde bunalım uğrakları olasılığına karşı, toplumun tümü için oluşturulmuş- tur bu aygıt.

Sorunu bu koyma biçiminin sonucu, aydın kavramının çok büyük bir genişlemesidir; ama gerçekliğin somut bir yaklaşımına erişmenin tek yolu da budur. Sorunu bu koyma biçimi, basmakalıp kast düşüncelerini bulur karşısında: gerçi toplumsal hegemonya ile devlet egemenliğini örgütlenme işlevi belli bir işbölümüne ve dolayısıyla kimileri artık hiçbir yönetim ve örgütlenme rolü oynamayan tüm bir nitelikler basamaklanımına yol açar: toplumsal ve hükümetisel yönetim aygıtında bedensel ve aletsel nitelikte tüm bir görevler dizisi vardır (girişkenlik işlevi değil, salt uygulama işlevi; subay ya da memur işlevi değil, görevli işlevi). Ama elbette yapmak gerekir bu ayrımı, başkalarını da yapmak gerekeceği gibi. Gerçekten de entelektüel etkinlikte, hatta özünü bakımından bile, kimi aşırı karşıtlık uğraklarında gerçek bir niteliksel ayrıma yol açan çeşitli düzeyler ayırt etmek gerekir: en yüksek basamağa çeşitli bilimlerin, felsefenin, sanatın, vb. yaratıcılarını, en alçak basamağa da daha önce varolan, geleneksel, birikmiş entelektüel zenginliğin en küçük "yönetici" ve yayıcılarını yerleştirmek gerekecektir¹⁰.

¹⁰"Politika Sorunları" bölümündeki "Hegemonya (Sivil Toplum) ve Güçler Ayrımı" başlıklı irdelemenin 1 no'lu dipnotu (s. 175) ile "Devlet" başlıklı irdelemenin 9 (s. 186) ya da "Ekonomizmin Kimi Teorik ve Pratik Görünümleri" başlıklı irdelemenin 5 no'lu (s. 101) dipnotlarına bakınız.

¹⁰Bu durumda da militer örgütlenme bu karmaşık derecelenmeye bir örnek sunar: Astsubaylar, üst subaylar, kurmay, ayrıca gerçek önemi genellikle sanıldığından daha büyük olan çeşitli ordu rütbelerini de unutmayalım. Bütün bu öğelerin kendilerini dayanışık duyduklarını, ve hatta aşağı katmanların daha gözle görünür bir birlik ruhu, bir dayanışma gösterdik-

Modern dünyada olağanüstü bir biçimde gelişmiş bulunmaktadır bu biçimde anlaşılan aydınlar kategorisi. Ege-men temel grubun siyasal zorunlulukları tarafından doğrulansalar bile, hepsi de toplumsal üretim zorunlulukları tarafından doğrulanmayan büyük yığınlar yaratmıştır demokratik bürokratik sistem. Loria'nın, eğer bu yığınların ulusal gelirden kendilerine çok büyük parçalar ayırtmak için durumlarından yararlandıkları göz önünde bulundurulursa temize çıkabilecek olan üretken olmayan "emekçi" anlayışı¹¹ da (ama kime ve hangi üretim tarzına göndermeyle üretken olmayan) işte bundan doğar. Yıgımsal eğitim, tek örneğe indirgenmiş (*standardisé*) bütün yığınlardaki aynı görüngülere: mesleksel savunma örgütlenmeleri zorunluluğunu yaratan yarışmaya, işsizliğe, diplomahılar aşırı üretimine, dış göçe, vb., yol açarak, bireysel niteliklerinde olduğu denli psikolojilerinde de tek örneğe indirgemıştır bireyleri. [1930-32]

KENTSEL TİPTEKİ AYDINLARLA KIRSAL TİPTEKİ AYDINLARIN DEĞİŞİK DURUMLARI

Kentsel tipteki aydınlar sanayiyle birlikte gelişmişlerdir ve onun yazgısına bağlı bulunurlar. Ordudaki astsubayların işlevine benzetilebilir işlevleri: yapım planlarının hazırlanması bakımından hiçbir özerk girişimleri yoktur on-

lerini ve bundan da onları sık sık alay ve istihza ile karşı karşıya bırakan bir "gurur" duyduklarını saptamak ilginçtir. (Gramsci'nin notu.)

¹¹Bu "üretken olmayan emekçi" anlayışı özellikle Loria'nın 1909'da yayımlanan ve birçok kez de yeniden basılan *Corso di economia politica*'sında [Ekonomi Politika Dersleri] sergilenmiştir. Loria'ya göre, "ozanlar, filozoflar, her tür yazarlar, hekimler, avukatlar, profesörler, vb..." sözümona "üretken olmayan emekçiler"diler: "mülk sahipleri" (kapitalistler) hizmetlerine karşılık daha az para ödeme ereğiyle onların sayısını artırmak istedikleri, oysa onların çıkarı bunun tersini gerektirdiği için mülk sahipleriyle çatışmış bu üretken olmayan emekçiler.

ların; işletme sahibiyle aletsel yığın¹ arasında, ikinciye birinciye bağlayarak, ilişki kurar, ilksel çalışma evrelerini denetleyerek, sanayi kurmayı tarafından saptanmış bulunan üretim planının doğrudan uygulanmasını hazırlarlar.²

Kentsel tipteki aydınlar büyük ölçüde "geleneksel", yani kapitalist sistem tarafından henüz dönüştürülüp devinime geçirilmemiş bulunan kentlerin (özellikle küçük merkezlerin) köylü ve küçük-burjuva yığına bağlı aydınlardır: köylü yığınıyla merkezi ya da yerel yönetim arasında ilişki kurar bu aydın tipi (avukatlar, noterler, vb.) ve böylece de önemli bir siyasal-toplumsal işlev görür, çünkü mesleksel aracılıkla siyasal aracılığı birbirinden ayırmak güçtür. Ayrıca: kırdaki aydının (papaz, avukat, ilköğretim öğretmeni, noter, hekim, vb.) ortalama köylünün ortalama yaşam düzeyinden yüksek ya da hiç değilse farklı bir ortalama yaşam düzeyi vardır, bu yüzden de durumundan kurtulma ve onu iyileştirme özleminde, ortalama köylü için toplumsal bir örneği simgeler kırsal aydın. Köylü her zaman oğullarından hiç değilse birinin bir aydın (özellikle bir papaz) durumuna, yani bir "bey" durumuna gelerek, ailenin toplumsal düzeyini yükseltebileceğini ve öbür "bey"lerle kurtulmaktan geri kalmayacağı ilişkilerle onun ekonomik yaşamını kolaylaştırabileceğini düşünür. Köylünün aydın karşısındaki tutumu ikili bir görünüm gösterir ve çelişik görünür: Aydın ve genel olarak devlet görevlisinin toplumsal durumuna hayranlık duyar köylü, ama bazen de önemsemediği gibi davranır bu durumu; bir başka deyişle içgüdüsel olarak kıskançlık ve yan tutucu aşırı öfke öğelerinden oluşmuştur onun hayranlığı. Köylünün aydınlara bu edimsel bağımlılığı eğer gözönünde bulundurulmaz,

¹Aletsel yığın (*massa strumentale*), yani işçiler.

²Bu irdelemenin, gene kentsel aydınlardan, dolayısıyla fabrika teknisyenlerinden söz edecek olan üçüncü paragrafına da bakınız.

somut biçimde irdelenmez, derinleştirilmezse, ne kolektif yaşamından bir şey anlaşılabilir köylülerin, ne de onda bulunan tohum ve mayalardan; köylü yığınlarının her organik gelişmesi, belli bir noktaya değin, aydınların devinimlerine bağlı ve bu devinimlere bağımlıdır.

Kentsel aydınlar bakımından farklıdır durum: Fabrika teknisyenlerinin kendi aletsel yığınları üzerinde hiçbir sosyal işlevleri yoktur, ya da çoktan aşılmış bir evredir bu en azından; bunun tam tersi olur bazen: aletsel yığınlar, hiç değilse kendi organik aydınları aracılığıyla, teknisyenler üzerinde siyasal bir etkiye bulunurlar.

Her temel toplumsal grubun organik kategorisi olarak aydınlarla, geleneksel kategori olarak aydınlar arasındaki, tüm bir olası teorik sorun ve araştırmalar dizisine yol açan ayırım, sorunun en önemli noktası olarak kalır.

Eğer bu bakımdan düşünülürse, modern siyasal partiye, onun gerçek kökenlerine, gelişmelerine, biçimlerine ilişkin sorundur en ilginç sorun. Aydınlar sorunu karşısında siyasal parti de ne oluyor? Kimi ayrımlar yapmak gerek: 1. Kimi toplumsal gruplar için kendi organik aydınlar kategorilerini üretken teknik alanında³ değil de doğrudan doğruya siyasal ve felsefel alanda —kendilerine özgü— oluşturma biçiminden başka bir şey değildir siyasal parti (belli bir toplumsal grubun genel nitelikleri ile oluşma, yaşam ve gelişme koşulları yüzünden, zorunlu olarak böyle oluşurlar bu organik aydınlar kategorileri); 2. Bütün gruplar için, devletin politik toplumda daha geniş ve daha bireşimsel bir biçimde gördüğü işlevin tıpkısını "sivil" toplumda gö-

³Üretim tekniği alanında ordudaki "küçük rütbeliler"e (astsubaylara) karşılık düşen katmanlar olarak sayılabilecek katmanlar, yani kentte nitelikli işçilerle uzman işçiler oluşurlar, kırdan da, daha karmaşık bir biçimde, yazıcılarla çiftçiler; çünkü ortaçağsal bir ekonominin nitelikli işçisi olan zanaatçı tipine karşılık düşer genellikle bu sonuncular. (Gramsci'nin notu.)

ren, yani belli bir grubun, egemen grubun organik aydınlarıyla geleneksel aydınlar arasında kaynak yapan düzeyin ta kendisidir siyasal parti; ve bu işlevi de, kendi öz oluşturunucularını, "ekonomik" olarak doğmuş ve gelişmiş bulunan toplumsal bir grubun öğelerini nitelikli siyasal aydınlar, sivil ve politik, tam bir toplumun organik gelişmesine bağlı bütün etkinliklerle işlevlerin yönetici ve düzenleyicileri durumuna getirinceye değin işleyip geliştirmek olan kendi temel işlevinin buyruğu altında görür parti. Ve hatta siyasal partinin kendi ortamında kendi işlevini, devletin daha geniş bir ortamda gördüğünden çok daha tam ve organik bir biçimde gördüğü de söylenebilir: Belirli bir toplumsal grubun siyasal partisine giren bir aydın, bu grubun organik aydınlarıyla kaynaşır, sıkı sıkıya bağlanır bu gruba; oysa devlet yaşamına katıldığı zaman bu aydın, ancak şöyle bir biçimde olabilir bu iş ve bazen de hiç olmaz. Ve hatta birçok aydının, kendilerinin devlet olduklarını düşündükleri de olur: bu kategorinin görkemli topluluğu yüzünden, bazen önemli sonuçlar doğuran ve gerçekten devlet olan temel ekonomik grup içinde can sıkıcı güçlüklerle yol açan bir inançtır bu inanç⁴.

Bir siyasal partinin bütün üyelerinin aydın olarak düşünülmesi gerektiğini ileri sürmek, alaylara ve karikatürlere yol açabilecek bir olumlamadır: gene de, iyice düşünülürse, son derece doğrudur bu. Düzeyleri ayırt etmek gerekcek, bir partinin en alçak ya da en yüksek düzeyinde çok büyük bir gelişme olabilecektir; önemli olan bu değildir: önemli olan yönetme ve örgütlenme işlevidir partinin; öyleyse eğitici işlevi, öyleyse entelektüel işlevi. Ne bir tüccar bir siyasal partiye ticaret yapmak için girer, ne bir sanayici da-

⁴Devleti resmen yöneten politikacılarla, bu politikacıların gerçeklikte görevlileri, ya da Gramsci'nin sık sık söylediği gibi "memur"ları oldukları ekonomik güçler arasında bazen ortaya çıkıveren çelişkilere anıştırmada bulunuyor burada Gramsci.

ha çok ve daha düşük maliyet fiyatlarıyla üretmek, ne de bir köylü yeni ekim yöntemlerini öğrenmek için; hatta, kimi görünümüler altında, tüccarın, sanayicinin ya da köylünün bu gereklilikleri siyasal partide karşılanabilseler bile⁵. Bu erekle, bu sınırlar içinde tüccarın, sanayicinin, köylünün ekonomik-korporatif etkinliğinin en uygun çerçevesini bulduğu meslek sendikası vardır. Siyasal partide ekonomik bir toplumsal grubun öğeleri tarihsel gelişmelerinin bu ekonomik-korporatif uğraşını aşar ve ulusal ve uluslararası nitelikte genel bir etkinliğin görevlileri durumuna gelirler. Çeşitli uluslar çerçevesindeki en önemli değişik grupların, hele de ekonomik etkinlikleri özellikle aletsel olan grupların gelişme alanında da, organik aydınlar kategorileri ile geleneksel aydınlar kategorilerinin ne biçimde gelişmiş bulunduklarını gösterecek somut bir tarihsel çözümlemeden başlayarak, çok daha açıkça ortaya konması gerekirdi siyasal partinin bu işlevinin.

En ilginç tarihsel sorundur geleneksel aydınların oluşması. Klasik ilkçağdaki kölelikle, Roma İmparatorluğu toplumsal örgütlenmesindeki Yunanlı ve Doğulu kökenli azatlıların durumuna bağlıdır kuşkusuz bu sorun.

Not. — Cumhuriyet'ten İmparatorluğa (aristokratik-korporatif bir rejimden demokratik-bürokratik bir rejime) değin Roma'da aydınların toplumsal durumundaki koşul değişikliği, Roma'da daha seve seve yaşamaları ve başkalarının da oraya çekilmeleri için hekimlerle serbest sanatlar ustalarına yurttaşlık hakkı veren Sezar'a bağlıdır: "*Omnesque medicinam Romae professos et liberalium artium doctores, quo libentius et ispi urbem incoherent et coeteri appeterent civita-*

te donavit"⁶ (Suétone, *Sezar'ın Yaşamı*, XLII). Öyleyse Sezar: 1. daha önce Roma'da bulunan aydınların buraya yerleşmelerini sağlamak, böylece bu aydınlardan sürekli bir kategori yaratmak ister, çünkü eğer orada sürekli olarak oturmazlarsa, kültürel bir örgüt kuramazlardı bu aydınlar. Daha önce durdurulması gereken bir dalgalanma olmuştu, vb.; 2. büyük bir önem taşıyan bir merkezileşme yaratarak, tüm Roma İmparatorluğunun en iyi aydınlarını Roma'ya çekmek ister. Katolik din adamları sınıfıyla sürüp gidecek ve "kozmopolitizm" nitelikleriyle onsekizinci yüzyıla dek İtalyan aydınları tarihinde öylesine derin bir iz bırakacak olan o "İmparatorluk" aydınları kategorisi Roma'da yeniden oluşmaya işte böyle başlar.

Büyük aydın yığınları ile İmparatorluğun egemen sınıfı arasındaki, yalnızca toplumsal olmakla kalmayan, ama ulusal ve ırksal da olan bu uçurum, İmparatorluğun çöküşünden sonra, Cermen savaşçılarla azatlılar kategorisini sürdüren Romalılaşmış kökenli aydınlar arasında görülür. Yüzyıllar boyunca entelektüel etkinliklerin büyük bölümünü kendi içine alıp eriten ve kültürel yönetim tekeli, bu tekele karşı çıkmak ya da hatta bu tekelden ustalıkla sıyrılmak isteyen kimselere karşı ceza yaptırımını desteğiyle elinde tutan Katoliklik ile Kilise örgütünün doğuşu ve gelişmesi de gelip bu olaya katılır. İtalya'da, yarımada aydınlarının kozmopolit işlevi olgusunun, çağlara göre az ya da çok yoğun bir biçimde, ortaya çıktığı görülür. Şimdi de, bu gözlemlerin denetlenip derinleştirilmeleri gerekeceğini de belirterek, tüm bir ülkeler dizisinde, hiç değilse en önemlilerinde aydınların gelişmesinde hemen göze çarpan ayrım-

⁵Genel kanı, "politika yapan" tüccarın, sanayicinin, köylünün, bu işten kazanacak yerde kaybettiklerini ve kendi kategorilerinin en kötülerini olduklarını olumlarken, karşı çıkar buna, ve bir tartışma konusu da olabilir bu. (Gramsci'nin notu.)

⁶"Roma'da hekimlik işi yapan ve serbest sanatlar öğreten herkese, orada bütün bütüne yerleşeceklerini ve başkalarının da oraya gelme isteği duyacaklarını umduğundan, yurttaşlık hakkı tanıdı o."

ları belirtelim.

İtalya bakımından aydınlarının uluslararası ya da kozmopolit işlevlerinin, Roma İmparatorluğunun çöküşünden 1870'e dek yarımadanın içinde bulunduğu dağılma durumunun nedeni ve sonucu olan bu işlevin ta kendisidir en önemli gerçek.

Fransa bütün ulusal güçlerin ve özellikle de aydınlar kategorilerinin tam bir uyumlu gelişme örneğini verir. Yeni bir toplumsal kümelenme, 1789'da siyasal olarak tarih yüzeyine çıktığı zaman, bütün toplumsal işlevleriyle donanmıştır bütünüyle ve bu nedenle de, sonunda eski sınıflarla özsel uzlaşmalara varmadan, ama tersine onları kendi ereklere bağlayarak, ulusun bütünsel egemenliği için savaşı. Yeni tipin ilk entelektüel birimcikleri ile ekonomik birimcikleriyle birlikte doğarlar: Kilise örgütü bile onların etkisinde kalır (*Gallicanisme*¹, Kiliseyle devlet arasında çok erken başlayan savaşlar). Bu yoğun entelektüel yapı açıklar Fransız kültürünün onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllardaki işlevini: uluslararası ve kozmopolit bir işleme ve (organik biçimde) hegemonya ve emperyalizm nitelikli bir yayılma işlevidir; dolayısıyla dağınık, kişisel bir (dışardan) göç niteliğiyle, ve ona yeni bir değer kazandırmak için ulusal temeli etkilemek şöyle dursun, ama tersine gürbüz bir ulusal temelin oluşmasını olanaksızlaştırmakta yardımcı olan İtalyan kültürünün işlevinden çok farklı bir işlevdir bu.

Fransa'dakinden çok farklıdır İngiltere'deki gelişme. Modern sanayileşme temelinde doğan yeni kümelenme, şa-

¹Gallicanisme, yani Gallicanların öğretisi. (Latince Gallus, yani Galyalı sözcüğünden türeme Gallicanus'dan yararlanarak oluşturulduğuna göre, Galyalıların öğretisi anlamına gelir bu terim.) Fransa Kilisesi'nin özerkliğinden ve Papalığa karşı ulusal kiliselerin bağımsızlık ilkesinden yanadırlar Gallicanlar. Her konuda Papa'nın saltık erkliğini savunan ultramontainlere karşı koyarlar.

şırtıcı bir ekonomik-korporatif gelişme gösterir, ama entelektüel-politik alanda el yordamıyla ilerler. Organik aydınlar, yani ekonomik grupla birlikte sanayi alanında doğmuş bulunan aydınlar kategorisi çok geniştir, ama bu kategorinin en yüksek çevresinde, ekonomik etkinliği yitirmekle birlikte politik-entelektüel bir üstünlüğü uzun zaman sürdüren ve erklikteki yeni grubun "geleneksel aydın"ları ve yönetici katmanı olarak benimsenen eski toprak sahibi sınıfın tekel benzeri durumunun korunmuş bulunduğu da görülür. Öbür ülkelerde geleneksel aydınları yeni egemen sınıflarla birleştiren ilişki tipinin ta kendisi olan bir ilişki tipine göre katılır sanayicilere, eski toprak aristokrasisi.

İngiltere'de kendini gösteren olay, tarihsel ve geleneksel başka öğelerle karmaşıklaşmış bir biçimde, Almanya'da da ortaya çıkmıştır. İtalya gibi Almanya da, hükümetler üstü, evrensel nitelikte bir kurum ve bir ideolojinin (Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu) merkezi olmuş ve ortaçağ başkenti için belli sayıda bir personel sağlamış, böylece iç güçlerini yoksullaştırmış ve onu ulusal örgütlenme sorunlarından uzaklaştıran ve ülkenin ortaçağdaki parçalanmışlığını sürdüren savaşımına yol açmıştır. Sinaî gelişme 1918 Kasım'ına dek süren yarı-feodal bir görünüş altında gerçekleşmiş ve *Junkerler*² benzer İngiliz grubunkinden (İngiliz eski toprak aristokrasisinden) çok daha büyük bir politik-entelektüel üstünlüğü sürdürmüşlerdir. Alman sanayicilerinin geleneksel aydınları oldular *Junkerler*, ama özel ayrıcalıklarla ve İngiltere'dekinden daha "üretken" bir toprak üzerinde, ellerinde önemli bir ekonomik güç tutmaları olgusuna dayanan bağımsız bir toplumsal grup olma bilinciyle. Politik toplumdaki yönetim ve örgütlenme iş-

²Junkerler: Prusya soyluları, 18. yüzyıldan son savaşa değin Alman ordu ve yönetim kadrolarını sağlayan ve gerici bir kast oluşturan büyük feodal mülk sahipleri.

levlerinin bir tekel benzerini elde tutan, ama aynı zamanda kendine özgü bir ekonomik temele de sahip, ve salt egemen ekonomik grubun eli açıklığına bağlı bulunmayan papazsal-militer bir kasta benzer, Prusyalı *Junkerler*. Ayrıca, İngiliz toprak soylularından farklı olarak, büyük bir süreklilik ordunun subaylar topluluğunu da oluşturmuyorlardı *Junkerler*, bu da birlik ruhunun ve politik tekelin korunmasına elverişli, sağlam örgütçü kadrolar sağlıyordu onlara⁹.

Rusya'da, çıkış noktaları değişik: politik ve ekonomik örgüt Normanlar (Varegler¹⁰), dinsel örgüt Bizanslı Yunanlılar tarafından kurulmuştur; ikinci bir zamanda da Almanlarla Fransızlar Rusya'ya Avrupa deneyini getirir ve Rus tarihinin peltresi ilk iskeletini kurarlar. Durgun, edilgen ve algındırlar (*réceptives*) ulusal güçler, ama belki de bu yüzden, yabancı etkileri Ruslaştırarak, onları bütünüyle kendi içlerinde eritirler. Daha yakın bir tarihsel dönemde bunun fersi olur: en etkin, en enerjik, en girişken ve en sıkıdüzenli kişilerden bir *seçkin*, yabancı ülkelere gider, göçer, Batı'nın en ileri ülkelerinin kültürünü, tarihsel deney-

⁹Max Weber'in, *Almanya'nın Yeni Örgütlenmesinde Parlamento ve Hükümet* başlıklı kitabında, soyluların politik tekelinin geniş ve deneyli bir burjuva siyasal personelin oluşmasını nasıl engellediğini, sürekli parlamento bunalımlarıyla, liberal ve demokratik partilerin dağılmasının temelinde, nasıl soyluların bu politik tekelinin yattığını gösteren öğeler bulunabilir; İmparatorluk döneminde oldukça önemli bir parlamentaryer yönetim katmanı oluşturma başarısı gösteren Katolik Merkez ile sosyal-demokrasinin önemi de buradan gelir. (Gramsci'nin notu.)

¹⁰Slavları Finlilerden korumak üzere onlar tarafından çağrılarak, IX. yüzyılda İskandinavya'dan gelmiş Norman kökenli savaşçılardırlar Varegler. Bunlar Novgorod ile Kiyef'e yerleştiler ve başkanları Rurik de 862'de büyük duka sanını aldı. Oğlu Olek, Kiyef'i kendine başkent yaptı ve tüm Doneç havzasına yayılan Rus İmparatorluğunu kurdu. XII. yüzyıldan başlayarak, Slavlar tarafından özümlemişlerdir Varegler.

lerini, ama kendi öz ulusal topluluğunun özsel özelliklerini gene de yitirmeksizin, yani kendi öz halkıyla olan duygusal ve tarihsel bağlarını koparmaksızın, özümle; entelektüel çıraklığını böylece tamamladıktan sonra, ülkesine dönen bu seçkin, halkı zorunlu bir uyanış, ileriye doğru aşamaları atlayan hızlı bir yürüyüş içine sokar. Bu *seçkinle*, (örneğin Büyük Petro tarafından) ithal edilen Alman seçkin arasında- daki ayırım, bu seçkinin özsel olarak ulusal-halksal niteliğine dayanır: Rus halkının edilgenliği, durgunluğu tarafından sindirilemez bu seçkin, çünkü kendisi kendi öz tarihsel durgunluğuna karşı enerjik bir Rus tepkisidir.

Başka bir alanda ve çok değişik zaman ve yer koşulları içinde, Amerikan (Birleşik-Devletler) ulusunun doğuşuna, benzetilebilir bu Rus olayı: entelektüel, ama özellikle moral bir *seçkindiler* Anglo-Sakson göçmenler de. İlk göçmenlerden, geldikleri ülkede yenilmiş, ama ne onursuzlaşmış, ne de alçalmış, İngiliz din ve politika savaşçıları kahramanları olan öncülerden söz etmek istiyorum doğal olarak. Amerika'ya kendi kişilikleriyle birlikte, yalnızca moral enerjilerini ve istençlerini değil, ama belli bir uygarlık düzeyini de; Avrupa tarihsel evriminin, işlenmemiş Amerika toprağına bu türlü insanlar tarafından yerleştirilince, bu evrimin doğasında örtükçe içkin güçleri geliştirmeyi, ama hızlı bir evrimi engelleyen ve her girişkenliği zaman ve uzam içinde törpüleyerek bir orta durumda dengeleyen (yok olmak istemeyen eski rejimlerin kalıntısı, nüfusun belli gruplarında kök salmış moral, entelektüel, politik, ekonomik) tüm bir engeller dizisinin varolduğu eski Avrupa'dakinden son derece daha hızlı bir tempoyla geliştirmeyi sürdüren belli bir evresini de getirirler bu göçmenler.

Geleneksel aydınların, belli bir ölçüde, Birleşik-Devletler'de bulunmadıklarını, aydınlar genel dengesindeki bir ayırımın da işte bundan ileri geldiğini saptamak gerekir. Sınai temel üzerinde, tüm modern üstyapıların yoğun bir oluşması boy gösterir. Bir denge zorunluluğu, organik ay-

dınları açık seçikleşmiş ve her yeniliğe düşman bir kategori olarak varolmayan geleneksel aydınlarla kaynaştırma gereğinden değil, ama değişik ulusal kökenli göçmenler tarafından getirilmiş bulunan çeşitli kültür tiplerini bir tek birleştirici ulusal kültür potası içinde kaynaştırma gereğinden doğar. Bir yandan gerçeklikte kolaylıkla bir tek partiye indirgenebilecek yalnız iki büyük siyasal partinin varoluşunu (Fransa'yla karşılaştırınız, ve yalnız partilerin çoğalmasının genel bir görüngü durumuna geldiği savaş sonrası Fransa'sıyla da değil), öte yandan dinsel mezheplerin sınırsız çoğalmasını¹¹, kısmen, eski uygarlık ülkelerinde varolduğu gibi geniş bir geleneksel aydınlar tortulaşmasının yokluğu açıklar.

Amerikan kültür ve tekniğini özümleyen şaşırtıcı bir sayıdaki zenci aydınının oluşması da Birleşik Devletler'de irdelelenebilecek ilginç bir olaydır. Afrika'nın gelişmemiş yığınları üzerinde yapabilecekleri dolaylı etki ve, şu varsayımlardan biri doğrulanabilseydi, dolaysız etkileri de düşünülebilirdi bu zenci aydınların: 1. Afrika pazarlarını eline geçirmek ve kendi öz uygarlık tiplerini oralarda yaymak için Amerikan yayılmacılığının kendi görevlileri olarak bu geleneksel zencileri kullanması varsayımı (buna benzer bir şey daha şimdiden olmuş bulunuyor, ama bilmiyorum hangi ölçüde); 2. Amerikan halkını birleştirme savaşımının, zencilerin göçüne ve en bağımsız, en enerjik, dolayısıyla bugün yürürlükte bulunan töreden daha da alçaltıcı bir yasa-maya boyun eğmeye pek de yatkın olmayan aydın ögele-rin Afrika'ya dönmelerine yol açacak derecede kızışması varsayımı. Ortaya iki temel sorunun çıktığı görüldü o zaman: 1. Dil sorunu: varolan birçok lehçeyi birleştiren in-

gilizce, kültürlü Afrika'nın dili durumuna gelemey miydi? 2. Bu aydın katmanın, Afrika anakarasını bütün zencilerin ortak yurdu söylensel işlevine yükselterek, bugünkü dağınık bir ırk olma ilkel duygusunu "ulusal"laştıracak bir kavrama ve örgütlenme yeteneğinde olabildiğini olamayacağını bilme sorunu. Şimdilik Amerika Zencileri'nin olumlu olmaktan çok olumsuz bir ırk ve ulus anlayışına varmış olmaları gerekir gibi geliyor bana, çünkü Beyazlar'ın onları yalıtma ve alçaltma için yürüttükleri savaşım tarafından uyandırılmıştır bu anlayış: ama 18. yüzyıla değin Yahudiler'in durumu da böyle değil miydi? Çoktan Amerikanlaştırılmış ve resmi dili de İngilizce olan Liberya, kendine Afrika'nın Piyemontesi süsü verme eğilimiyle, Amerikan Zencileri'nin Sion'u (Kudüs'ü) durumuna gelebilirdi.

Güney ve Orta Amerika'da, aydınlar sorununu sanırım şu temel koşulları göz önünde bulundurarak incelemek gerekirdi: Güney ve Orta Amerika'da da geniş bir geleneksel aydınlar kategorisi yoktur, ama sorun Birleşik-Devletler'deki terimlerle çıkmaz ortaya. Gerçekten de bu ülkelerin gelişmelerinin temelinde, Karşı-Reform ve asalak millitarizmle belirginleşen XVI ve XVII. yüzyıllar İspanyol ve Portekiz uygarlıklarını görürüz. Rahipler sınıfı ile militer bir kast, Avrupalı anayurdun kendilerine vermiş bulunduğu biçim içinde fosilleşip kalan bu iki geleneksel aydınlar kategorisi, bugün de direnen kalıplaşmış biçimlerdir bu ülkelerde. Sınai temel çok sınırlıdır ve çok da karmaşık üst-yapılara yol açmamıştır: aydınların en büyük bölümü kırsal tiptedir, ve geniş bir Kilise mülkiyetiyle birlikte *latifundialar* egemen durumda bulundukları için de, rahipler sınıfıyla büyük mülk sahiplerine bağlıdırlar bu aydınlar. Ulusal bileşim Beyazlar arasında bile çok dengesizdir, ama kimi ülkelerde nüfusun çoğunluğunu oluşturan büyük Kızılderili yığınlar tarafından içinden çıkılmaz bir duruma getirilmiş bulunur. Genel olarak Amerika'nın bu bölgele-rinde hâlâ bir *kulturkampf*¹² ve Dreyfus davası durumunun,

¹¹Sanırım ikiyüzden çok dinsel mezhep sayılmıştır: Fransa'yla ve Fransız halkının dinsel ve moral birliğini korumak için girişilen zorlu savaşımınla karşılaştırınız. (Gramsci'nin notu.)

yani laik ve burjuva ögenin, papazlarla militaristlerin etki ve çıkarlarının modern devletin laik politikasına bağımlı olduğu bir evreye henüz erişmemiş bulunduğu bir durumun varolduğu söylenebilir. Böylece Cizvitliğe karşı Masonluk belki hâlâ büyük bir etki gösterebilir ve olgucu (*positiviste*) Kilise'ninkine benzer bir örgüt tipi kurabilir. Şu son günlerin (Kasım 1930) olayları —Meksika'daki *Calles Kulturkampf*'ından¹², Arjantin, Brezilya, Peru, Şili ve Bolivya'daki askersel-halksal ayaklanmalara değin— bu gözlemlerin doğruluğunu gösteriyor.

Çin'de, aydınlarla halk arasındaki eşsiz ayrılığın dışavurumu olan yazı olayı var. Hindistan ve Çin'de aydınları halktan ayıran korkunç ayırım din alanında da çıkar ortaya. Değişik inançlar ve halkın değişik katmanları arasında, ama özellikle bir yanda din adamları ile aydınlar ve öte yanda halk arasında, aynı dinin ayrı ayrı anlama ve uygulama biçimleri sorunu da genel bir irdeleme konusu olmalıydı, çünkü aşırı belirtileri Asya ülkelerinde görülmekle birlikte, belli bir ölçüde her yerde ortaya çıkar bu sorun. Protestan ülkelerde ayırım görece az bir önem taşır (mezheplerin çoğalmasi aydınlarla halk arasında tam bir bağıntı gerekliliğine bağlıdır, bu da halk yığınlarının gerçek görüşlerinin

¹²**Kulturkampf** (kültür savaşı, uygarlık savaşı): Hekim Virchow tarafından ilerlemeci parti için yazdığı seçim programında 1873'te türetilen Almanca sözcük. Ultramonten (Roma'ya bağlılık) eğilimleri siyasal bir muhalefet durumuna gelmiş bulunan Katolik partiye karşı 1871'den 1876'ya değin Bismarck tarafından sürdürülen savaşıma verilen addır *Kulturkampf*.

¹³General Calles'in Meksika hükümeti ile ulusal-devrimci partisinin Kilise'ye karşı yürüttüğü savaşımı adlandırır "**Calles Kulturkampf**". Özellikle Papalık elçisinin 1923'teki kovulması, Kilise'ye karşı sıkı yasalar uygulanması, Meksika Havariler Kilise'sinin kurulması ve bu Kilise yandaşları ile Katolikler arasındaki savaşım gibi olaylarla imlenmiştir bu savaşım.

bütün çapraşıklıklarını yansıtmaya götürür yüksek örgüt çevresini). Katolik ülkelerde çok önemlidir bu aynı olay, ama değişik derecelerde: Katolik Almanya'da ve Fransa'da daha az, İtalya'da, özellikle Güney'de ve Adalar'da daha çok belirgin; hele İberya yarımadası ile Latin Amerika ülkelerinde çok daha önemli. Yüksek din adamları sınıfı ve keşişler düzeyi, bağımsız din adamları sınıfı düzeyi ve halk düzeyi olmak üzere, aynı dinin üç ayrı düzeyinden söz edebilecek olan Ortodoks ülkelerde daha geniş bir anlamı var bu olayın. Her ikisine de aynı adın verilmesine karşın, halkın dini ile kitapların dini arasında genellikle hiçbir ilişki bulunmayan Orta Asya'da anlamsızlaşır bu olay.

KÜÇÜK DEYİMCE

Sansür kurulunun kuşkusunu uyandırabilecek adlar ve terimler yerine, Gramsci'nin kullandığı kimi takma adlar ve deyimler.

Praksis felsefesi okulunun önderi / Praksis felsefesinin kurucusu / Eleştirel ekonomi yazarı:	Marx
Praksis felsefesi kurucularının birinci ve ikincisi:	Marx ile Engels
Ekonomi politığın eleştirtisi:	Marx'ın <i>Kapital</i> 'i
Praksis felsefesi:	Tarihsel Materyalizm
Bessarione:	Stalin
Bronstein:	Trotski
İliç / İliçi / Vilici / Praksis felsefesinin en büyük modern teorisyeni:	Lenin
Rosa:	Rosa Luxembourg

N.B.: Bu takma adlar, kuşkusuz, yalnız *Hapishane Defterleri*'nde kullanılmışlardır. Ama sürekli olarak değil. Özellikle elyazmalarının ilk sayfalarında sakınlı davranıyordu Gramsci.

GRAMSCI'NİN YAŞAMI (ZAMANDIZIN)

- 22 Ocak 1891: Sardinya'da, Ghilarza yakınlarında (Ales'de) Antonio Gramsci'nin doğuşu.
Ailesi: oldukça hali vakti yerinde küçük burjuva. Ama çok geçmeden yoksul düşecek, ananın ve çocukların çalışmasıyla geçinecektir.
1902: Bozuk sağlığına karşın, kadaastro dairesinde ağır bir depolama işinde çalışmak üzere ilkokulu bırakma zorunda kalıyor Gramsci.
4 Eylül 1904: Sardinya'da, asker maden işçilerine ateş açıyor. Tüm İtalya'da genel grev.
1905: Öğrenimine bir kolejde yeniden başlıyor Gramsci. Sosyalist yayınlarla ilgilenmeye başlıyor.
Mayıs-Haziran 1906: Sardinya'da büyük bir işçi ve köylü kaynaşması.
1908: Gramsci Cagliari Lisesi'nde.
1910: Gazetecilikte ilk günler.

- 1911: Torino Edebiyat Fakültesi'nde öğrenci. Yarışma sınavıyla bir burs kazanan Gramsci, açlık ve soğuktan kıvrıyor. Ama dil irdelemelerine büyük bir ilgi duyuyor. Togliatti ve Tosca'yla ilk karşılaşmalar.
- 1913: Otomobil işçilerinin utkun grevi.
- 1914: Gramsci Sosyalist Parti'ye üye yazılıyor.
- 1915: İtalya savaşa giriyor. Torino'da grevler ve protesto gösterileri.
- Gramsci üniversite öğrenimine ara veriyor ve sosyalist basına katkıda bulunuyor.
- 29 Nisan 1917: *Il Grido*'da Rus Şubat Devrimini yorumluyor Gramsci. Sosyalizme geçişi önceden kestiriyor.
- 23 Ağustos 1917: Ekmek ve barış için Torino'da ayaklanmalar. Kent savaş bölgesi ilan ediliyor. Hapse atılan sosyalist yöneticilerin yerini almak üzere görevlendirilen topluluk içinde yer alıyor Gramsci.
- 24 Kasım 1917: *Avanti*'de Ekim Devrimi'ni yorumluyor Gramsci ("*Kapital'e Karşı Devrim*").
- 10 Mayıs 1919: Torino'da Tasca, Terracini, Togliatti ve Gramsci (yazı kurulu sekreteri) tarafından kurulan sosyalist haftalık gazete *Ordine Nuovo*'nun ilk sayısı.
- 20-21 Temmuz 1919: Rus ve Macar devrimleriyle dayanışma grevi. Gramsci'nin kısa bir süre hapse girişi.
- Eylül 1919: Fiat'ta seçilen ilk işçi konseyleri.
- Ekim 1919: Sosyalist Parti'nin Bologna'daki kongresi, III. Enternasyonal'e katılma oylaması.
- Mart 1920: Fiat'ta patlak veren bir grev Torino'daki bütün metalürji koluna yayılıyor. İşçiler tarafından işgal edilen fabrikalara asker giriyor. Patronlar fabrika konseylerinin dağıtılmasını istiyorlar.
- Gramsci'nin "Sosyalist Partinin Bir Yenilenmesi için", Torino bölgesi tarafından onaylanan raporu.
- 13 Nisan 1920: Genel Grev.
- 19 Ocak 1920: Moskova'da III. Enternasyonal Kongresi: Gramsci bu kongreye delege değil; ama Lenin onaylıyor onun tezlerini.
- Ağustos-Eylül 1920: Tüm İtalya'da iş yavaşlatma grevleri. Lokavtlarla yarıtılan işçiler fabrikaları işgal ediyorlar.

- lar. Torino'da, İşçi Konseyleri'nin yönetimi altında üretimi sürdürüyor Fiat. Grev bir uzlaşmayla sonuçlanıyor. İlk faşist saldırılar.
- 21 Ocak 1921: İtalyan Sosyalist Partisi Livorno Kongresi'nde bölünüyor. Azınlık, Bordiga tarafından yönetilen İtalyan Komünist Partisi'ni kuruyor.
- 28 Ekim 1922: Faşistlerin Roma'ya yürüyüşü. Mussolini hükümet başkanı.
- Mayıs 1922: Gramsci Moskova'da, Enternasyonal Yürütme Kurulunda P.C.I. (İtalyan Komünist Partisi) temsilcisi. P.C.I.'nin P.S.I. (İtalyan Sosyalist Partisi) sol kanadıyla birleşmesini öğütleyen IV. Kongre'sine katılıyor Enternasyonal'in. Julia Schucht'la evleniyor.
- Kasım 1923: Tutuklamalarla kırılıp geçirilmiş ve parti içi savaşlarla parçalanmış bulunan P.C.I.'nin yeniden örgütlenmesini izlemek için Viyana'ya görevli olarak gönderiliyor.
- Mayıs 1924: Milletvekili seçilip, İtalya'ya dönüyor.
- 10 Haziran 1924: Sosyalist milletvekili Matteotti'nin öldürülmesi. Sol muhalefet Parlamento oturumlarını boykot ediyor. ("Aventinus tepesine çekilme").
- Ağustos 1924: Gramsci P.C.I. Genel Sekreteri.
- İlk oğlu Delio'nun doğumu.
- Kasım 1924: Komünist milletvekilleri "Aventinus"dan ayrılıyorlar.
- Şubat-Nisan 1925: Enternasyonal'in bir toplantısına katılan İtalyan delegeleri Moskova'da Gramsci yönetiyor.
- 16 Nisan 1925: Farmasonluğu yasaklayan bir yasaya karşı konuşuyor Parlamento'da Gramsci.
- Ocak 1926: P.C.I.'nin Lyon Kongresi. Gramsci bu kongrede (Bordiga'ya karşı) anti-faşist blok çizgisini kabul ettiriyor.
- 14 Ekim 1926: Gramsci'nin SBKP Merkez Komitesine P.C.I. adına yazdığı mektup. İç tartışmalarda ölçülülük öğütüyor Gramsci bu mektupta.
- 31 Ekim 1926: Mussolini'ye karşı düzenlenen bir suikast ağırlaşan bir baskıya bahane hizmeti görüyor.
- 8 Kasım 1926: Gramsci'nin tutuklanması, küçük Ustica ada-

- sına sürülüyor.
- 4 Haziran 1927: Yirmi yıl hapis cezasına çarptırılıyor. Bari yakınlarındaki Turi hapishanesinde ağırca hastalanıyor.
- Şubat 1929: Hücresinde yazabilmek için gerekeni sağlıyor.
- 20 Mart 1932: Bir hekim raporu sağlık durumunun son derece ağır (verem, damar sertliği) olduğunu saptıyor ve hastaneye kaldırılmasını istiyor, ama, boşuna.
- Ekim 1933: Uluslararası bir kampanya bir kliniğe kaldırılmasını sağlıyor.
- 18 Kasım 1933: Gizlice *Defterler*'ini de alıp götürerek, Turi hapishanesinden ayrılıyor.
- 7 Aralık 1933: Formia kliniğinde, her zaman sıkı bir polis gözetimi altında bulunuyor.
- 25 Ekim 1934: Özellikle Romain Rolland tarafından yönetilen uluslararası kampanya sürüyor. Resmen özgür bırakılmış, ama her zaman olduğu yerde tutulmuş bulunan Gramsci, *Hapishane Defterleri*'ni temize çekmeye başlıyor.
- 24 Ağustos 1935: Bir Roma kliniğine kaldırılıyor.
- 21 Nisan 1937: Hapis cezası resmen son buluyor. Gramsci Sardinya'ya dönüşe hazırlanıyor.
- 27 Nisan 1937: Bu dönüş için öngörülen gün ölüyor Gramsci.
- 1947: Einaudi Yayınevi *Hapishane Mektupları*'nı yayımlıyor (*Viareggio Ödülü*).
- 1948: Gramsci'nin teorik yapıtının yayımı başlıyor.

Abba, Giuseppe Cesare (1838-1911). — Yurtsever ve Garibaldigil devinimin tarihçisi. Kızıl gömlekli-lerle birlikte yirmi yıl sonra kitabı *Noterelle di uno dei Mille*'de (Binler'den Birinin Günlüğü) betimlediği Binler Seferine katıldı. — 71.

Adler, Max (1873-1937). — Kant ile Marx'ın bir birleşimine girişen Avusturya'lı sosyalist. — 181.

Agnelli, Giovanni (1866-1945). — Piyemonte'li sa-

nayici. 1899'da FIAT'ı (Fabbrica Italiana Automobili Torino) kurdu ve ölümüne değin yönetti bu tröstü. Mussolini tarafından 1923'te senatör atandı. — 313.

Alatri, Paola. — 21, 71, 163.

Albertini, Luigi (1871-1941). — Gazeteci ve politikacı, Avrupa'nın en büyük gazetelerinden biri olan *Corriere della sera*'nın yöneticisi. Tutucu eğilimde bir liberal olarak faşizme karşı çıktı. 1925'te gazetesin-

- den kovulduktan sonra siyasal yaşamdan çekildi. — 35, 64.
- Ambrosini (d').** — İtalyan gazeteci. — 35.
- Andryane, Alessandro,** — Risorgimento döneminin İtalyan yurtseverlerinden. Avusturyalılarca hapse atıldı; hapishanede yazılmış anılar bıraktı. — 45.
- Ansaldo, Giovanni.** — Gazeteci. Önceleri sosyalist ve Cenova'da yayımlanan *Lavoro* gazetesinin başyazarı. Sonradan etkin bir propagandacısı kesildiği faşizme katıldı. — 35, 36.
- Aulard, François Alphonse** (1849-1928). — Fransız tarihçi. Fransız Devrimi üzerine önemli çalışmaların ve Leopardi üzerine de bir tezin (1877) yazarı. — 181.
- Bainville, Jacques** (1879-1936). — Kralcı Fransız eleştirmen, tarihçi. — 39.
- Bandiera** kardeşler. — 168.
- Bassini.** — 1917'de İtalyan senatör. — 38.
- Bauer, Otto** (1881-1981). — Avusturyalı sosyalist, milletvekili. 1918'de *Arbeiter Zeitung*'un yönetmen yardımcısı. — 295, 296.
- Beccaris, Bava** (Baron). — Milano'da 1898 işçi devrimlerini kan içinde bastıran general. — 60.
- Benni.** — İtalyan büyük kapitalizminin senatodaki temsilcilerinden biri (Montecatini'nin başta gelen hissedarı). — 313.
- Bergson, Henri** (1859-1941). — 86, 87, 88.
- Bernheim, Ernst** (1850-1942). — Tarihçi, *Lehrbuch der historische Methode* (1889) yazarı. 268.
- Berth, Edouard.** — Georges Sorel'in öğrencisi. — 87.
- Bismarck, Otto von** (1815-1898). — 54, 141, 184, 185.
- Bixio, Nino** (1821-1873). — Garibaldi'nin ordunun başkanı yardımcısı; 1870'te senatör. — 70, 71.
- Blanqui, Louis-Auguste** (1805-1881). — 180.
- Bonaparte, Joseph** (1768-1844). — 25.
- Bonomi, Ivone** (1873-1951). — İtalyan gazeteci, politikacı. Reformist sosyalist olarak, sosyalist partiden çıkarıldı; birçok kez bakanlık yaptı. 1921-1922 yıllarında başbakan olarak, faşist zorlama karşısında "savaşan partiler arasında yansızlık" önererek, faşistlerle sosyalistler arasındaki uzlaşma antlaşmasını kolaylaştırdı. 1924'te *Del*

socialismo al fascismo'yu (Sosyalizmden Faşizme) yayımladı. 1924'ten 1942'ye değin siyasal yaşam dışında kaldı; o zaman anti-faşist devinime katıldı. Mussolini'nin düşmesinden sonra Ulusal Anti-Faşist Komite başkanı olarak Roma'nın kurtuluşu üzerine çeşitli anti-faşist akımlar arasında bir eşgüdüm kurmak için uğraş verdi. Önce 1944 Haziranından Kasımına, sonra 1944 Aralıkından 1945 Haziranına değin başbakanlıkta bulundu; 1948'de senatör ve senato başkanı oldu. — 65.

Bordiga, Amadeu. — 237.

Borelli, Giovanni Alfonso (1608-1679). — 35.

Borgia, Cesare (Sezar Borjia) (1476-1517). — Sonradan Alexandre VI adıyla Papa olan Kardinal Rodrigo Borgia'nın oğlu. 1493'te, 17 yaşında, Kardinal yapıldı, ama 1498'de bu büyük görevden vazgeçti ve Louis XII'nin ilk evliliğinin Papa tarafından bozulması karşılığı Fransa Kralından Valentinois kontluğunu aldı. (Çok geçmeden dükalık oldu bu kontluk, Valentino dükası ya da kısaca Valentino adı

buradan gelir). Son derece yetenekli olduğu ve babası tarafından da etkin bir biçimde desteklendiği için hızla yükseldi. Yakınında yaşayan Machiaveli, barışa kavuşturup birleştirdiği ve, eğer ters bir "talih" niyetlerini engellemeseydi, sağlam bir İtalyan devletinin başlangıcı olabilecek olan Romagna bölgesindeki feodal tiranlıkların yirtıcı bir düşmanı olduğu için hayranlık duydu ona. — 83, 122.

Boulanger, Georges. — 90, 114, 116.

Brunschwig, Léon (1869-1944). — 276.

Buharin, Nikolay (1888-1938). — 213, 267, 273-302.

Buonarroti, Filippo. — 21, 163, 180.

Cabanis (1757-1888). — Hekim ve filozof, Condillac'ın öğrencisi. — 251, 252.

Cadorna, Luigi (1850-1928). — Birinci dünya savaşı sırasında İtalyan ordusu başkomutanı. Caporetto bozgunundan (Ekim 1917) sonra görevinden alındı. 1923'te faşist hükümetçe mareşal atandı. — 25, 51, 156.

Caesar, Jules (İ.Ö. 101-44),

- Kişisel erklik düşünüşünü gerçekleştirmek için militer saygınlığından yararlanan Romalı general; "Sezarizm" sözcüğü de bu davranıştan gelir. İ.Ö. 44'te öldürüldü. — 53, 54, 140-146, 324, 325.
- Calles, Plutarco Elias** (1877-1945). — Meksikalı general, ulusal devrimci parti önderlerinden biri; 1924'ten 1928'e değin cumhurbaşkanı, 1934'e, yani general Cardenas'ın erklığe gelişine değin Meksika siyasal yaşamının tek buyurucusu. Katolik Kilisesine karşı savaşımın baş etkeni oldu Calles; bir siyasal satılma, adam kayırma ve oportünizm rejimi kurmuştu, Cardenas da işte bu rejime karşı çıktı. — 332.
- Carey, Henry-Charles** (1793-1879). — ABD'li iktisatçı. — 259.
- Carlo-Alberto** (1798-1849). — Sardinya kralı (1831-1849). Avusturyalılar tarafından yenilmesi üzerine, oğlu Victor-Emmanuel II yarasına tahttan çekildi. — 31, 50.
- Carlo, Eugenio di.** — 40.
- Cattaneo, Carlo** (1801-1869). — Lombardiyalı iktisatçı, tarihçi, eleştirmen ve filozof; 1848'den önce İtalya'da modern bir kültürün oluşmasına büyük katkıda bulunan *Il Politecnico* dergisinin yönetmeni. Cumhuriyetçi, Milano'daki Beş Gün'ün (18-22 Mart 1848) başlıca yöneticilerinden biri; Cavour'un politikasına karşı çıktı. — 16, 169.
- Cau, Umberto.** — Özerkçi eğilimli Sardinya'lı politikacı. — 35.
- Cavour, Camillo** (1810-1861). — 14, 19, 21, 27, 45, 46, 47, 67, 68, 131, 163, 164, 165, 168.
- Charles I** (1600-1640). — 1625'te İngiltere kralı. Saltık yetkesini Parlamento'ya zorla kabul ettirmek istedi; bunun sonucu patlak veren iç savaşta, Cromwell birliklerince yenildi, ölümüne mahkum edildi. — 40.
- Chrzanowsky.** — Polonyalı general, 1849 yılında Avusturyalılar tarafından Novare'de bozguna uğratılan Piyemonte birliklerine komuta etti. — 51.
- Cicotti, Francesco.** — İtalyan tarihçi ve gazete yazarı. — 35.
- Clausewitz, Carl von** (1780-1831). — Alman general ve militer sorunlar teorisyeni, 1816-1830 arasında yazılan ünlü *Savaş Üzerine* kitabının yazarı. "Bütüncül savaş" üzerine düşününen belki de ilk kişi olmuştur bu kitapta. Savaşın genel olarak bir politika biçiminden başka bir şey olmadığı ve bir ulusun moral güçlerinin en azından maddi güçler kadar kararlaştırıcı bir başarı etkeni olduğu gibi birçok önemli düşünler içerir kitabı. — 54.
- Colajanni, Napoléone** (1847-1921). — Mafya'ya karşı yürekli savaşımıyla tanınmış radikal eğilimli Sicilya'lı politikacı. *Rivista Popolare*'yi kurdu ve yönetti. — 34.
- Condillac, Etienne Bonnot de** (1715-1780). — Fransız filozof, duyumculuğun (sensualisme) başta gelen temsilcisi (*Traité des sensations*, 1754). — 251.
- Confalonieri, Federico.** — İtalyan yurtsever, Avusturyalılar tarafından tutuklanıp hapse atıldı, mahpusluğu üzerine bir anlatı bıraktı. — 45.
- Constantin** (272-337). — Roma İmparatoru. — 160.
- Cosmo, Umberto.** — 35.
- Crémieux, Benjamin** (1888-1944). — Fransız eleştirmen, Pirandello'nun çevirmeni, bir *Panorama de la littérature Italienne contemporaine* (1928) yazarı, Buchenwald Nazi toplama kampında öldü. — 60.
- Crispi, Francesco** (1819-1901). — İtalyan politikacı. — 26, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 61, 63, 64, 70.
- Croce, Benedetto** (1866-1952). — Ustası Antonio Labriola'nın etkisi altında ilkin Marksizme doğru yönelmesine karşı çabucak uzaklaştı bu akımdan ve 1937 yılında da, İtalya'da 1895'te Antonio Labriola ile doğan teorik Marksizmin 1900'de öldüğünü yazdı. Giolitti kabinesinde Milli Eğitim bakanlığı yaptıktan (Haziran 1920 - Haziran 1921) ve grevlerin bastırılmasına katıldıktan sonra Mussolini'yi "liberalizm meşalesi"ni yeniden ele alan kişi olarak gören başka birçok liberal gibi faşizmin başlangıçlarına iyi gözle baktı. 1925'te de, 1 Mayıs'ta yayımlanan *Anti-Faşist Aydınlar Bildirgesi*'ni yazdı ve bu bildirge için yüzlerce imza topladı. Bundan böyle rejime düşman kalacak ve anti-faşist kültürün simgesi du-

rumuna gelecektir. Derin bilgisi, estetik, tarih, edebiyat, edebiyat eleştirisi üzerine çalışmalarıyla, Hegel üzerine, Vico üzerine, Kant üzerine irdelemeleleriyle, ve 1903'te *Critica*'yı kurmasıyla son derece geniştir kültürel etkinliği. Bir tin felsefesi içinde, felsefe ile tarihi özdeşleştiren tarihselcilik görüşünü geliştirerek "kültür" sözcüğüne en anlaşılır anlamın verilmesine geniş bir katkıda bulundu, ve eleştirel etkinliğe ön sırada bir yer verdi Croce. — 35, 60, 62, 63, 75, 76, 78, 79, 88, 97, 102, 107, 108, 109, 170, 174, 176, 181, 199, 200, 202, 220, 221, 228, 235, 240, 241, 245, 246, 248, 249, 253, 257, 258, 261, 277, 286, 295.

Cromwell, Olivier (1599-1658) Din reformunu ve piskoposluğun kaldırılmasını destekleyen İngiliz politikacısı. Saltık yetkesini Parlamento'ya zorla kabul ettirmek isteyen Charles I'e karşı 1642'de patlak veren iç savaş sırasında, utkuyu kazanan anti-monarşik püriten birliklerin başındaydı Cromwell; Gramsci'nin İngiliz "Jakonbenleri" dediği "yuvarlak ka-

fahılar"ın başında. — 40, 47, 140.

Cuoco, Vincenzo (1770-1823). — İtalyan yazar ve politikacı. 1799 Napoli devrimine katıldı ve başlıca yapıtını da bu devrim üzerine yazdı: *Saggio storico sulla Aivoluzione napoletana* (Napoli Devrimi Üzerine Tarih Denemesi.) — 17, 161.

Cuvier, Georges (1769-1832). — Fransız doğabilimci. — 249.

Daladier, Edouard (doğumu 1884). — Fransız politikacı, radikal parti üyesi. — 22.

D'Annunzio, Gabriele (1863-1938). — İtalyan şair, romancı, dram yazarı ve politikacı. — 57, 148.

Depretis, Agostino (1813-1887). — İtalyan devlet adamı. — 15.

Destutt de Tracy, Antoine (1754-1836). — Fransız duyumcu filozof, *Elements d'ideologie* (1804) yazarı. — 251, 252.

Disraeli, Benjamin (1804-1881). — İngiliz devlet adamı ve yazar. — 184, 185.

Dorso, Guido (1892-1947). — İtalyan politikacı ve gazete yazarı. Piero Gobetti'nin

nin *Le Rivoluzione liberale*'sinde yazdı. Faşizmin bunalım döneminde, Eylem Partisi'nin yöneticilerinden biri oldu. Özel olarak Güney sorununu inceledi. — 35, 46.

Dreyfus (1859-1935). — 1894'te mahkum oldu, 1906'da haklarını kazandı. — 114, 115, 116, 146, 331.

Einaudi, Luigi (1874-1961). — İtalyan iktisatçı ve devlet adamı, İtalyan Bankası guvernörü (1944); 1948'den 1955'e değin, İtalyan Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanlığını yaptı. Birçok yapıt ve ekonomi irdelemesi yazarı. 1955'ten sonra senatör oldu. — 102.

Einstein, Albert (1879-1955). — Alman asıllı ABD'li fizikçi. — 285.

Engels, Friedrich (1820-1895). — 106, 109, 113, 183, 186, 220, 237, 258, 261, 288, 293.

Erasmus, Desiderius (1466-1536). — 92, 107, 108.

Ferrari, Giuseppe (1813-1876). — Risorgimento dönemi İtalyan tarihçi ve filozofu; 1837'den 1859'a değin Fransa'da yaşadı. Carlo Cottaneo'nun dostu ve

onun gibi de federalistti. Fransa'da sosyalist fikirlerle ilişki kurduğunda, bu yeni fikirlerin çağındaki en bilinçli İtalyanlarından biri oldu. — 25, 26, 37, 38, 39.

Ferri, Enrico (1856-1929). — Ceza hukuku uzmanı ve politikacı; sosyalist parti organı *Avanti!* gazetesinin yönetmenliğini yaptı. Kendisini senatör yapan faşizme katıldı. — 34.

Feuerbach, Ludwig (1804-1872). — Alman filozof ve toplumbilimci. — 237, 240, 296.

Fichte, J.G. (1762-1814). — — Alman idealist filozof. — 220.

Foch, Ferdinand (1851-1929). — Fransa mareşali. — 158.

Fogazzaro, Antonio (1842-1911). — Katolik İtalyan romancı, *Eskinin Küçük Dünyası*, *Modern Küçük Dünya* ve, "Modernist" Katolikliğin tüm teorisinin dile getirilmiş bulunulduğu ve Kilise tarafından mahkum edilen mistik bir roman olan *Ermis* romanlarının yazarı. — 22.

Fortunato, Giustino (1848-1932). — Sağcı İtalyan yazar ve politikacı; en ünlü "Güneyci"lerden biri: Gü-

ney'de yabancılarca oturu-
lan ve kötü yönetilen zen-
gin bir cennet gören gele-
neksel görüşe karşı çıkı-
rak, doğası gereği yoksul
ve sefil bir Güney tezini
destekledi. Bu tez her ne
denli hasımlarının tezi ka-
dar tek yanlı idiyse de, ge-
ne de Güneyin ekonomik
yenileşme sorununu or-
taya koyuyordu ve bu ko-
nu üzerine birçok da ırde-
lemeye yol açtı. — 35, 60,
62, 170.

Freud, Sigmund (1856-1939).
— Avusturyalı nörolog ve
psikiyatr; psikanalitik yön-
tem ve kuramın kurucu-
su. — 252.

Gajda (Gasda), Radula. —
1892'de doğmuş Çekoslo-
vak general. — 116, 117.
Gandî, Mohandas Karam-
çand (1869-1948). — 147,
160, 204.

Garibaldi, Giuseppe (1807-
1882). — 14, 19, 21, 25, 39,
48, 49, 67, 69, 70, 71, 163,
164, 167, 168, 169.

Gentile, Giovanni (1875-
1944). — İdealist İtalyan
filozof; faşizmin, ona so-
nuna değin bağlı kalan
tek büyük kültür adamı
(1943'teki *İtalyanlara Söy-*
levler'ine bakınız). 19. yüz-

yılın (Croce'nin teorik
Marksizme tanıdığı tek ya-
şam yılları olan) son beş
yılı içinde o da Marx üze-
rine bir kitap yazdı: *Marx'*
ın Felsefesi (1889). 1906'da
Croce'nin *Critica*'sında
yazmaya başladı; Croce gi-
bi, (diyalektiğini reform-
dan geçirmek istediği) He-
gel ve Vico ile beslenmiş
bulunan Gentile, *Salt E-*
dîm Olarak Tin adlı yapı-
tında sergilediği kendi
güncelcilik (actualisme)
teorisini kurdu. 1922'de
Mussolini kabinesinde
Halk Eğitimi Bakanı oldu
ve 1923'ten başlayarak uy-
gulanan ve Katolik Kilise-
si'ne büyük ödünler veren
eğitim reformuna bağladı
kendi adını. 1925'te sena-
tör oldu. Çeşitli dergiler
yönetti ve özellikle de bü-
yük Treccani Ansiklopedi-
si'nin yönetmeni oldu. Ay-
rıca Giordano Bruno'nun
yapıtları ile Bertrando
Spaventa'nın birçok kita-
bının da yayıncılığını yap-
tı. — 61, 102, 105, 199, 200,
202, 261, 267, 277, 278, 304.
Gentiloni (kont). — Tutucu
milletvekili, İtalyan Kato-
lik Seçim Birliği başkanı;
1913'te, Katolik oyların hü-
kümet adaylarını tutucu

ve anti-sosyalist konumlar
üzerinde destekleyecekleri
bir seçim antlaşmasının
yapıcısı oldu. — 64.

Gioberti, Vincenzo (1801-
1852). — Risorgimento dö-
nemi İtalyan rahip, filo-
zof, ve politikacısı; Risorgi-
mento üzerinde büyük bir
etkide bulunan yapıtların
(*Del primato morale e ci-
vile degli Italiani*, 1842-43
ile *Il rinnovamento civile
d'Italia*, 1851) yazarı. —
106, 161, 162, 165.

Giolitti, Giovanni (1842-
1928). — İtalyan politika-
sını 1902'den 1914'e değin
hemen hemen kesintisiz
bir biçimde yöneten poli-
tikacı. — 30, 61, 62, 63, 64.

Giusti, Giuseppe (1809-1850).
— İtalyan yazar, yergici
şiirler yazarı. — 278.

Gobetti, Piero. — A. Grams-
ci ile dostluk kuran ve
Ordine Nuova'da tiyatro
eleştirileri yazan, *Energie
nouve* ile *Rivoluzione libe-
rale*'nin kurucusu İtalyan
liberali. P. Gobetti bir fa-
şist saldırı sonucu Fran-
sa'da öldü. — 35, 46, 170,
171.

Gouhier, Henri (doğumu
1898). — Felsefe tarihçisi.
— 276.

Groethuysen, Bernhard

(1880-1946). — 214.

Guerrazzi, Francesco Dome-
nico (1483-1540). — İtalyan
yazar ve Toscana demok-
ratik kanattan yurtsever.
— 27, 39, 40.

Guicciardini, Francesco
(1483-1540). — İtalyan ta-
rihçi ve politikacı, özelli-
kle *Discorsi*'lerini eleştirdi-
ği Machiavelli'nin dostu.
— 123, 124, 158.

Guillaume, (Wilhelm) II de
(von) Hohenzollern. 1888'
den 1918'e değin Almanya
imparatoru. — 54.

Helévy, Daniel (doğumu
1872). — Fransız edebiyat-
çı; *Cahiers de la Quinzai-*
ne'de Péguy ile birlikte ça-
lıştı. — 87, 182, 183.

Hegel, Georg Wilhelm Fried-
rich (1770-1831). — 42, 76,
78, 106, 107, 162, 179, 181,
184, 220, 250, 259, 261, 264,
283, 293, 296, 297, 303.

Herriot, Edouard (1872-1957).
Fransız eleştirmen ve po-
litikacı. — 22.

Hitler, Adolf (1889-1945). —
30, 127.

Kant, Emmanuel (1724-1804).
— 220, 298.

Krasnov, Peter. — 153, 157,
158.

Labriola, Antonio (1843-1904). — İlk büyük İtalyan Marksist. "İtalya'da bu ada değerli tek Hegelci filozof" olan Napolili Bertando Spaventa'nın öğrencisi, 1874'te Roma Üniversitesi Ahlak Felsefesi Eğitim kursüsünün (daha sonra da Teorik Felsefe ve Tarih Felsefesi Kursüsünün) başına geçti. Gramsci *Defterler*'in birçok yerinde irdeler Labriola'yı. — 108, 202, 224.

Labriola, Arturo (1875-1959). — İtalyan politikacı ve iktisatçı, devrimci sendikalist akımın Sosyalist Parti'deki başlıca temsilcisi. 1908'de Parti'den atıldı, 1915'te İtalya'nın savaşa girmesinden yana olanlara katıldı. 1920'de Çalışma Bakanı, sonra da anti-faşist olacaktır. Kurtuluş-tan sonra, Kurucu Meclis'de milletvekili ve senatör oldu. — 47.

Lanzillo, Agostino (1886-1952). — Devrimci sendikalist, G. Sorel'in öğrencisi; ustası üzerine yazılmış küçük bir kitabı da var: *Georgio Sorel*, Roma, 1910. Lanzillo 1918'de *Disfatta del socialismo*'yu (Sosyalizmin Bozgunu) yazdı, ve

öbür Güneyli sendikalistlerle birlikte faşizme katılarak Ulusal Korporasyonlar Konseyi üyesi de oldu (1931). — 100.

Lassalle, Ferdinand (1825-1864). — Alman sosyalist, Genel Alman İşçileri Birliği'nin kurucusu. — 187.

Laviosa, Antonio Laurent de (1743-1794). — 110.

Leibniz, Gottfried Wilhelm (1646-1716). — 230, 245.

Lenin, Vladimir İlyiç (1870-1924). — 73, 74, 76, 87, 92, 114, 157, 158, 159, 177, 241, 247, 255, 256.

Leon III (Ermis). — Charlemagne'ı Batı imparatoru olarak ilan eden papa. — 95.

Leon X. — 1513'ten 1521'e değin papa. — 205.

Limentani, Ludovico (1884-1949). — Filozof; pozitivist filozof Roberto Ardigo'nun (1828-1920) öğrencisi. — 88.

Locke, John (1632-1704). — İngiliz filozof, duyumcu okulun kurucusu. — 230.

Loria, Achille (1857-1943). — Engels, Croce ve Gramsci tarafından eleştirilmiş bulunan İtalyan iktisatçı. — 108, 109, 110, 112, 320.

Ludwig, Emil (1881-1948). — Goethe, Napoléon, Wil-

helm II, Bismarck, Lincoln, İsa, vb. birçok ünlü adam yaşamöyküsü yazmış Alman yazar. — 54.

Luxembourg, Rosa (1870-1919). — Polonya kökenli Alman sosyalisti, "Spartaküs" grubu tarafından yönetilen ayaklanma sırasında 1919'da Liebknecht ile birlikte öldürüldü. — 152, 159, 263.

Luzio, Alessandro (1857-1946). — Tarihçi, sosyalistlere ve farmasonlara karşı birçok polemik açtı. Rönesansı irdeledikten sonra, Risorgimento irdelemesinde uzmanlaştı. — 45, 181.

Macaulay, Thomas Babington (1800-1859). — İngiliz tarihçi ve politikacı. — 292.

Mac Donald, James Ramsay (1866-1937). — Labour Party kurucularından ve İngiliz emekçiliği, ılıman "ulusal" eğiliminin en simgesel kişiliklerinden biri; önce 1924'te, sonra da 1929'da ilk iki işçi hükümetinin başında bulundu. 1931'den 1935'e değin, bunalım sırasında kurulan ve emekçilerin, ulusalları, liberal ve muhafazakârları bir araya getiren ulu-

sal birlik kabinesine de başkanlık etti. — 141, 142.

Machiavelli, Nicola (1469-1527). — 24, 25, 41, 75, 76, 83-98, 122, 123, 124, 125, 158, 172, 205.

Malaparte, Kurt Erich Su-kert, (Curzio denilir) (1898-1957). — İtalyan yazar. — 183, 184.

Malatesta, Errico. — Anarşist İtalyan gazeteci. — 32, 33.

Malthus, T. Robert (1766-1834). — İngiliz iktisatçı. — 51, 97, 137.

Man, Henri de (1885-1953). — Belçikalı yazar ve politikacı, Alman işgali sırasında tutumu nedeniyle, gıyaben 20 yıl kürek cezasına mahkum edildi. — 104, 252, 253.

Manin, Daniel (1804-1857). — İtalyan yurtsever, 1848'de Venedik geçici hükümet başkanı; Fransa'da sürgünde öldü. — 167, 168.

Manzoni, Alessandro (1785-1873). — Katolik İtalyan romancı ve ozanı; 1825'te yayımlanan *Promesi Sposi*'nin (Nişanlılar) yazarı. — 24, 251, 252.

Marinetti, Filippo Tommaso (1876-1944). — İtalyan ozan, romancı, tiyatro yazarı, "fütürist" deviminin

yaratıcısı. Fransız yazın çevrelerine son derece bağlı bulunan Marinetti yapının çok büyük bir bölümünü Fransızca yazmış ve ilk "fütürist bildirge"sini de Paris'te, *Le Figaro*'da yayınlamıştır (23 Şubat 1909). Edebiyatta anarşist olan Marinetti, politikada, sosyalistlere karşı savaşımın ilk sırasında yerel olarak ulusalcı ve faşist oldu. 1919 seçimlerinde Mussolini'nin listesinde yer aldı. Faşizm döneminde akademi üyesiydi de. — 60.

Martello, Tullio (1841-1918). — İtalyan iktisatçı. — 39.
Mathiez, Albert (1874-1932). — Fransız Devrimi tarihçisi. — 132, 137.

Maurras, Charles (1868-1952). — *L'Action Française* yönetmeni. — 183.

Maximilien d'Autriche (1832-1867). — 1857'den 1859'a değin Lombardiya kral naibi. — 45.

Mazzini, Giuseppe (1805-1872). — Risorgimento döneminin sürgünden kompolar düzenleyen politikacısı; Marsilya'da gizli bir dernek olan "Genç İtalya" yı kurdu. 1849'da gelip geçici Roma Cumhuriyeti'

ni yöneten Triumvira'ya katıldı. Garibaldi'ye karşı çıktı. — 14, 21, 23, 39, 40, 70, 71, 72, 86, 131, 160, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 172.

Missiroli, Mario (doğumu 1886). — İtalyan gazeteci, birçok gazetede çalıştı; 1918'den 1921'e değin *Resto del Carlino*'nun; 1921'den 1923'e değin *Secolo*'nun; 1946'da da *Messaggero*'nun yönetmeni. Doğrudan ya da dolaylı bir biçimde, Birinci Dünya Savaşından bu yana İtalyan politik yaşamının kulak verilen yorumcularından biri oldu. 1946'dan sonra *Corriere della sera*'yı yönetti. — 25, 46, 62.

Monnani, Giuseppe (doğumu 1887). — Floransa'da sonra Milano'da faşist yayıncı. Özellikle Nietzsche'nin tüm yapıtları ile Risorgimento üzerine yapıtlar yayınladı. — 38.

Montanelli, — Toskana'lı politikacı, Risorgimento dönemi cumhuriyetçisi. — 27.

Mosca, Gaetano (1858-1941). — İtalyan siyaset bilimcisi. — 126, 310.

Murat, Joachim (1771-1815). — Napoléon'un generali ve eniştesi; 1808'de Joac-

him I adıyla Napoli kralı; 1814'te bağlaşıklara yardımcı olmak üzere Napoléon'u yüzüstü bıraktı; Waterloo'dan sonra kovulması üzerine, krallığını yeniden fethetmek istedi, ama tutsak düşüp kurşuna dizildi. — 25, 59.

Mussolini, Benito (1883-1945). — 61, 63, 142.

Napoléon I (1769-1821). — 23, 25, 39, 53, 132, 140, 141, 144, 145, 169, 179, 251.

Napoléon III (1808-1873). — 39, 56, 140, 141, 143, 144, 145.

Natoli, Luigi. — İtalyan tarihçi. — 63.

Nicéforo, Alfredo (doğumu 1876). — İtalyan toplum bilimci; Kuzeyli İtalyanlar ile Güneyli İtalyanlar'da ve başka kitaplarda, Güneylilerin biyolojik aşağılıkları teorisini savundu. 34.

Nitti, Francesco Saverio (1868-1953). — Demokratik eğilimli İtalyan ekonomist ve devlet adamı. 1919-1920'de başbakan; faşizm döneminde sürgün; Kurtuluşun sonra Roma belediye başkanlığını Kili-se yandaşlarının elinden almak üzere bir demokra-

tik birlik listesinin başında yer aldı. — 64, 127.

Ojetti, Ugo (1871-1946). — Yazar ve sanat eleştirmeni, *Corriere della sera*'da yazdı, sosyalizmden ulusalcılığa ve faşizme geçti. 1930'da akademi üyesi oldu. *Cose viste* (Görölmüş Şeyler) ile, sosyalist fikirleri gülünçleştiren ve ona büyük bir başarı sağlayan bir roman olan *Mio figlio ferroviere* (Demiryolcu Oğlum) yazarı. — 64.

Omodeo, Adolfo (1889-1946). — Liberal İtalyan tarihçi ve politikacı, özellikle de *Kont Cavour'un Politik Yapısı* (1940) ile *Restorasyon Döneminde Fransız Kültürü* (1940) adlı yapıtların yazarı. Anti-faşist, Kurtuluşun sonra ilk koalisyon hükümetinde Ulusal Eğitim bakanı oldu. — 23.
Orano, Paolo. — Güney sorunlarını irdelemiş bulunan İtalyan toplumbilimci; anarko-sendikalist, sonra faşist. — 34.

Ornato, Luigi (1787-1842). — Piyemonteli edebiyatçı ve filozof. — 170.

Orsini, Felice (1819-1858). — İtalyan. komplocu, Mazzini'nin son derece etkin a-

jani; 1954'te tutuklanıp ölüme mahkum edildi, sonra cezası hafifletilip yaşam boyu hapse çevrildi; 1856'da kaçıp Londra'ya sığındı. Sarzana ile Valtellina ayaklanma girişimlerinin başarısızlığından sonra. (1853-1854), Mazzini'den koptu ve İtalyan birliği davasına ihanet etmiş olarak gördüğü Napoléon III'e karşı 14 Ocak 1858 suikastını düzenledi. Tutuklandı, ölüme mahkum edildi (13 Mart 1858). — 21, 72.

Pallavicino, Georgio. — Risorgimento dönemi yurtseveri; Avusturyalılarca hapse atıldı, özyaşamsal bir anlatı yazdı. — 45.

Panzini, Alfredo (1863-1939). — İtalyan ozan ve eleştirmen, yergici öykü ve romanlar yazarı. — 46.

Pareto, Vilfredo (1848-1923). — İtalyan iktisatçı ve toplumbilimci. — 100, 110.

Paul III. — 1534'ten 1549'a değin papa. — 205.

Pie IX (1792-1878). — 1846'da papa seçildi; sosyalizmle komünizmi Kilisece mahkum edilen yanlıgılar arasında sayan *Syllabus'u* yayınladı. — 19, 20.

Pie X (1835-1914). — 1903'te

papa seçildi. — 64, 199.
Pie XI (1857-1939). — 1922'de papa seçildi. Faşist hükümetle Latran antlaşmasını imzaladı. — 20.

Pirandello, Luigi (1867-1936). — 61.

Pisacane, Carlo (1818-1858). — Napolili yazar ve yurtsever, *İtalya'da Savaş, 1848-1849; İtalya Üzerine Denemeler; İtalya ve Murat* başlıklı yapıtların yazarı. Napoli yakınlarındaki bir çıkarma girişimi sırasında tutsak düştü, kurşuna dizildi. — 22, 25, 160, 166, 167, 168.

Plehanov, Georges (1856-1918). — Popülist bir dönem (1875-1883) geçirdikten sonra, Rusya'da Marksizmin yayılmasında (1883-1903) büyük bir rol oynayan Rus Marksist. — 280.

Proudhon, Pierre-Joseph (1809-1865). — Fransız siyasal yazar; Proudhon'un *Philosophie de la misère* (Sefaletin Felsefesi, 1846) başlıklı yapıtına yanıt veren *Misère de la philosophie'de*, Marx sert bir eleştiriyöneltilir ona. — 39, 106, 107, 161, 162, 165.

Ramorino. — Risorgimento

dönemi İtalyan yurtseveri. — 168.

Ricardo, David (1772-1823). — 258, 259, 260, 261.

Rienzo, Cola di (1313-1354). — 1347'de kendini Roma halk tribunu seçtiren ve ilk çağdakine öykünen bir İtalyan Devletleri Cumhuriyeti kurmayı düşünen halk adamı. — 92.

Robespierre, Maximilien de (1758-1794). — 43, 72, 261.

Rosmini, Serbati Antonio (1797-1855). — A. Manzoni'nin dostu, Katolik İtalyan filozof. Çağının fikirlerine açık olduğu için, Avusturya yetkelerinin gözünde kuskulu bir duruma düştü. Risorgimento'da siyasal bir rolü oldu, ve papanın bağlaşmasını sağlamak üzere, Piyemonte kralı tarafından Pie X yanında olağanüstü bir görevle görevlendirildi. Gioberti ile Citvitlerin kendisine karşı açtıkları savaşım üzerine Roma'yı terke edecek ve Papalıkça okunması yasaklanan yazarlar arasına girecektir. — 251.

Ruffo, Fabrizio (1744-1827). — Parthénopée Cumhuriyeti'nin yıkılmasından sonra kral Ferdinand'ı tahtına yeniden oturtmak üze-

re 1779'da Napoli'yi kendilerinden geri aldığı Fransızlarla Napoli'li liberallerle karşı savaş açan kardinal. — 58.

Russo, Luigi. — İtalyan yazar ve edebiyat eleştirmeni. — 85, 125.

Salandra, Antonio (1853-1931). — Sağcı İtalyan politikacı. — 64.

Salvatorelli, Luigi. — İtalyan tarihçi, bugün Torino'daki *Stampa* gazetesi başyazarı. — 35, 200.

Salvemini, Gaetano (1883-1957). — Anti-faşist, anti-klerikal (kilise karşıtı) tarihçi, gazeteci, yazar ve politikacı; "Güneyci" düşüncenin en büyük temsilcilerinden biri oldu. Güney sorunu üzerindeki yazıları, *Scritti sulla questione meridionale* (Torino, Einaudi, 1955) başlıklı bir derlemede toplandı. — 64, 131.

Salvotti, Antonio (von Eickenkraft und Bindenburg) (1789-1866). — İtalyan avukat Trento (Venedik) mahkemesinde üye; bir Avusturya işbirlikçisi ve İtalyan yurtseverlerin a-mansız bir düşmanı olarak ünlendi; Carbonari'lerle karşı açılan kovuştur-

- maları yönetti. Milano mahkemesi üyesi olarak, Avusturya'daki Spielberg kalesinde hapse attığı birçok İtalyan yurtseverine karşı soruşturma açtı. — 45.
- Savonarole, Frana Gerolamo** (1452-1498). — Floransa'da çileci bir hristiyan rejim kurma başarısı gösteren Dominiken keşiş (1494-1498). Sert bir biçimde çileci törelere bir dönüşü zorla kabul ettirdiğini ve zenginlikle birlikte Papa Alexandr VI Borgia'yı bile esirgemediği peygamberce vaazlarında kınadığı her türlü yeni hümanizma tohumlarıyla da savaştığını ileri sürüyordu. Perişan müminleri, "Piagnoni"ler, sonunda "Arrabati"lere (kudurmuşlara) yenileceklerdir. Tutuklanıp işkenceden geçirilen Savonarole, asılıp yakıldı. — 125.
- Scarfoglio, Carlo ve Domenico.** — Napoli'de çıkan *Il Mattino* gazetesini yöneten bu iki Scarfoglio kardeş, Napoli bankası ile faşistler tarafından gazetedan atıldılar. — 31.
- Schelling** (1775-1854). — Alman filozof. — 220.
- Schopenhauer, Arthur** (1788-1860). — Alman filozof. — 267.
- Sergi, Giuseppe.** — İtalyan toplumbilimci. Özellikle "Akdeniz ırkı"nın özel niteliklerini incelemiş bulunan "Güneyci". — 34.
- Sezar.** bkz: *Caesar, Jules.*
- Smith, Adam** (1723-1790). — 258.
- Sombart, Verner** (1863-1941). — Alman iktisatçısı. — 213.
- Sonnino, Georgio Sydney** (1849-1924). — İtalyan iktisatçı ve politikacı; iki kez (1906 ve 1909'da) Bakanlar Kurulu başkanı ve birinci dünya savaşı sırasında Dışişleri bakanı; çeşitli Giolitti kabinelerine karşı anayasal ve tutucu muhalefeti simgeledi. — 51.
- Sorel, Georges** (1847-1922). — Devrimci sendikalizm teorisyeni. — 85, 86, 87, 88, 89, 91, 161, 174, 183, 208, 246.
- Spaventa, Bertrando** (1817-1883). — Alman felsefesi (Kant, Hegel) üzerindeki irdelemeleri, Croce ile Gentile'nin yönelimi üzerinde belirleyici bir etkide bulunan İtalyan filozof. Yapıtlarından çoğu Gentile tarafından yayımlandı. — 97, 108.
- Spirito, Ugo** (doğumu 1896). — Faşist iktisatçı, korporasyonlar teorisyeni. Liberalizme (Einaudi ile Croce'ye) karşı, faşist iktisat ve devlet teorilerinin savunucusu. — 102, 103, 304.
- Stalin, Joseph** (1879-1953). — 177, 178.
- Stammier, Rudolph** (1856-1938). — Marbourg Okulu'nun yeni-Kantçı yöntemlerini hukuka uygulayan Alman filozof ve hukukçu. — 292.
- Sue, Eugène** (1804-1857). — Sosyalizan eğilimli Fransız romancı; 1848 Ulusal Meclisinde Montagne milletvekili, 1952'de Napoléon III'ün hükümet darbesinden sonra sürgün. Yazdığı birçok tefrika romanın en ünlüleri şunlardır: *Les Mystères de Paris* (1842), *Le Juif Errant* (1844-1845), *Les Sept péchés capitaux* (1847-1849), *Les mystères du peuple* (1849-1857). — 22, 23.
- Suetone (Caius Suetonius Tranquillus).** — Latin tarihçi. İmparator Adrianus'un sekreteri; derin bilgin, yazdığı birçok yapıttan bize kalanlar, *Dilbilgiciler ve Sözbilimciler* ile, 1. yüzyıl tarihi için değerli bir kaynak olan *Oniki Sezar'ın Yaşamı* oldu. — 325.
- Thomas, (Aquino'lu)** (1224-1274). — İtalyan filozof ve dinbilimci. — 244.
- Tolstoy, Lev** (1828-1910). — 160, 204.
- Trotsky, Leon** (1879-1940). — 49, 119, 131, 156, 157, 158, 159, 178.
- Vailati, Giovanni** (1863-1909). — Pragmatist İtalyan filozof, matematikçi ve mantıkçı. — 229, 230.
- Valois, Georges.** — 116, 117.
- Verga, Giovanni** (1840-1922). — Doğrucu (*veriste*) çağırın önderi İtalyan romancı; iki öyküler derlemesi olan *Kır Yaşamı* (1880) ve *Köylü Öyküleri* (1883) ile, köylülerin, küçürt madencilerinin ve doğum yeri olan Sicilya'nın balıkçıların sert, sefil ve geri yaşamlarını betimlediği *Malavogliolar* (1881) ve *Efendi Don Gesualdo* adlı romanları en önemli yapıtlarıdır. — 71.
- Vico, J.B.** (1668-1744). — Napolili filozof. — 163, 245, 246, 257.
- Virchow.** — 1873'te ilerlemeci parti programını yazmış ve Bismarck'ın Katolik Par-

- ti muhalefetine karşı yürüttüğü savaşıma verilecek ad olan "Kulturkampf" (Uygarlık Savaşı) sözcüğünü türetmiş bulunan Alman hekim. — 332.
- Volpe, Gioacchino* (doğumu 1876). — İtalyan tarihçi — 127.
- Weber, Max* (1864-1920). — Alman toplumbilimci. — 90, 212, 213, 328.
- Weygand* (1867-1965). — Fransız general. — 154, 155.
- Zinovyev, Grigori Yevseyeviç* (1883-1936). — 119, 120.